

«Stereotypisering og kompleksitet»

Om den profesjonelle tjenesteutøvers
kulturforståelse og håndtering av andres
identitetsarbeid i en samisk-norsk kontekst

Stina Rebecca Hirsti

FAKULTET FOR SAMFUNNSVITENSKAP

«Stereotypisering og kompleksitet»

Om den profesjonelle tjenesteutøvers kulturforståelse
og håndtering av andres identitetsarbeid i en
samisk-norsk kontekst

Stina Rebecca Hirsti

Ph.d. i sosiologi
Fakultet for samfunnsvitenskap
Nord universitet

Ph.d. i sosiologi nr. 36 (2019)

Stina Rebecca Hirsti

«Stereotypisering og kompleksitet»

Om den profesjonelle tjenesteutøvers kulturforståelse og håndtering av andres identitetsarbeid i en samisk-norsk kontekst

© Stina Rebecca Hirsti, 2019

ISBN: 978-82-92958-35-3

Trykk: Trykkeriet, Nord universitet
www.nord.no

Alle rettigheter forbeholdes.

Kopiering fra denne bok skal kun finne sted på institusjoner som har inngått avtale med Kopinor og kun innenfor de rammer som er oppgitt i avtalen.

INNHALDSFORTEGNELSE

FIGURLISTE.....	VI
SAMMENDRAG	VIII
ČOAHKKÁIGEASSU	XI
ABSTRACT	XIV
FORORD	XVI
1. INNLEDNING.....	1
1.1 Tjenesteutøvelse i Sápmi	5
1.2 Bakgrunn for studien, problemstilling og forskningsspørsmål.....	8
1.3 Avhandlingens oppbygging	11
2. TEORETISKE RAMMER	13
2.1 Tidligere forskning på feltet	15
2.1.1 Tjenesteyting til samiske tjenestemottakere med funksjonsnedsettelse	17
2.1.2 Forskning knyttet til utviklingshemming i den samiske befolkningen	22
2.2 Det samiske språket.....	27
2.3 Identitet og identitetsarbeid	32
2.3.1 Minoritet, etnisitet og identitet	34
2.3.2 Konstruksjon av identiteten «same»	37
2.3.3 Funksjonshemming som sosial kategori	42
2.3.4 Identiteten utviklingshemming som en sosial konstruksjon.....	45
2.4 Profesjon og profesjonsutøvelse	48
2.4.1 Regulering av tjenesteutøvelse.....	50

2.4.2	Rommet for skjønnsutøvelse	59
2.4.3	Kulturforståelse og kulturkompetansediskursen	64
3.	METODISK TILNÆRMING	69
3.1	Den Kvantitative undersøkelsen	70
3.1.1	Spørreskjemaet	71
3.1.2	Utvalg og rekruttering	73
3.1.3	Representativitet	80
3.1.4	Presentasjon av respondentene	82
3.1.5	Metode for analyse av kvantitative data	84
3.2	Den kvalitative undersøkelsen	92
3.2.1	Utvalg og innhenting av informanter	93
3.2.2	Semi-strukturerte samtaleintervju	96
3.2.3	Fra samtaleintervju via nedskrevne data til analyse	99
3.3	Vurderinger og refleksjoner vedrørende undersøkelsens kvalitet	104
4.	TJENESTEUTØVELSE I ET FLERKULTURELT LANDSKAP	111
4.1	Språk en barriere mot deltakelse?	112
4.2	Tjenesteytneres holdninger	116
4.2.1	Tolkning av faktorene i holdninger knyttet til selvbestemmelse	118
4.2.2	Hensynet til brukers ønsker og behov	119
4.2.3	Hensynet til andre	122
4.2.4	Oppsummering av tjenesteytneres holdninger	126
4.3	Handlingstendenser i tjenesteytingen	127
4.3.1	Selvbestemmelse: To sentrale faktorer	129
4.3.2	Tjenestemottakers selvbestemmelse	132
4.3.3	Motivasjon under situasjonsbetingede forhold	139
4.3.4	Oppsummering handlingstendenser i tjenesteutøvelsen	143
4.4	Kulturforståelse i tjenesteutøvelsen	144
4.4.1	Forståelse av en situasjon i et kulturelt perspektiv	145
4.4.2	Likebehandling uavhengig av etnisitet, eller bør tjenesteutøvelse tilpasses etnisitet?	152
4.4.3	Likebehandling eller tilpasning til religion?	156
4.4.4	Oppsummering av kulturforståelse i tjenesteutøvelsen	160

4.5	Drøfting av tjenesteutøvelse i et kulturelt landskap	163
5.	DET ERFARTE HANDLINGSROM – OM OMSORGSTJENESTETYING I ET SAMISK-NORSK LANDSKAP.....	167
5.1	Ressurser som begrensning for tjenesteutøvelsen	168
5.2	Mangelfull kulturell verktøykasse	180
5.3	Klassifisering av utviklingshemming som identitet.....	185
5.4	Uformell normativ praksis og skam.....	192
5.5	Oppsummering av det erfarte handlingsrom	205
6.	KONSTRUKSJON, REKONSTRUKSJON OG FORHANDLING	207
6.1	Vaklende vegger	207
6.1.1	Ambivalens knyttet til tilskrivning av etnisk identitet.....	208
6.1.2	Håndtering av ambivalensen knyttet til tilskrivning av etnisk identitet	219
6.1.3	Ulike lojalitetshensyn.....	225
6.2	Flytte på eller slå ut vegger	229
6.2.1	Det som faller seg naturlig.....	229
6.2.2	Det synlige kulturelle samiske uttrykket.....	233
7.	KOMPLEKSE IDENTITETSARBEIDER	243
7.1	To prosesser: tilskrivning og forvaltning av identitet	243
8.	OPPSUMMERING OG AVSLUTNING	249
8.1	Hovedfunn	249
8.2	Veien videre.....	253
	REFERANSER	257
	VEDLEGG.....	275

FIGURLISTE

Figur 1 Språk som barriere. Etter etnisitet. Prosent. N = 180	114
Figur 2 Vurdering av viktigheten av hensyn til brukers ønsker og behov: Etter respondentenes etnisitet. Prosent. N = 156.	120
Figur 3 Viktigheten av hensyn til brukers ønsker og behov sett ut fra utdanningsnivå. Prosent. N = 156.	121
Figur 4: Hensyn til andre sett ut fra respondentenes etnisitet. Prosent. N = 134.	124
Figur 5 Viktigheten av hensyn til andre sett ut fra respondentenes utdanningsnivå. Prosent. N = 134	124
Figur 6 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Etter etnisitet. Prosent. N = 158.	134
Figur 7 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse etter utdanningsnivå. Prosent. N = 158.	135
Figur 8 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse. Etter brukergruppe det ytes tjenester til. Prosent. N = 158.	137
Figur 9 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse. Etter brukergruppe det ytes tjenester til og etnisitet. Prosent. N = 158.	138
Figur 10 hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse. Etter brukergruppe det ytes tjenester til og utdanningsnivå. Prosent. N = 158.	139
Figur 11 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivasjon under situasjonsbetingede forhold etter etnisitet. Prosent. N = 162.	141
Figur 12 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivasjon under situasjonsbetingede forhold etter utdanningsnivå. Prosent. N = 162.	142
Figur 13 Forståelse av atferd i en flerkulturell kontekst. Etter respondentenes utdanningsnivå. Prosent. N = 170.	147
Figur 14 Forståelse av atferden «å snu seg bort» i en flerkulturell kontekst. Etter respondentenes etnisitet. Prosent. N = 170.	149
Figur 15 Forståelse av atferden «å snu seg bort» i en flerkulturell kontekst. Etter etnisitet og utdanningsnivå. Prosent. N = 138.	151
Figur 16 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet. Etter etnisitet. Prosent. N = 162.	153
Figur 17 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet. Etter utdanningsnivå. Prosent. N = 162.	154
Figur 18 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes etnisitet. Etter etnisitet. Prosent. N = 162.	155
Figur 19 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes etnisitet. Etter utdanningsnivå. Prosent. N = 162.	156

Figur 20 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av religion. Etter etnisitet. Prosent. N = 160.	157
Figur 21 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av religion. Etter utdanningsnivå. Prosent. N = 160.	158
Figur 22 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes religion. Etter etnisitet. Prosent. N = 159.	159
Figur 23 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes religion. Etter utdanningsnivå. Prosent. N = 159.	160

SAMMENDRAG

Tema i denne studien er utøvelse av kommunale helse- og omsorgstjenester i en samisk-norsk kontekst. Formålet med studien er å fremskaffe kunnskap om hvordan tjenesteytere håndterer identitetsarbeid. I denne studien undersøker jeg hvordan tjenesteyternes kulturforståelse påvirker utøvelsen av helse- og omsorgstjenester til personer med samisk bakgrunn og som har kognitiv funksjonsnedsettelse; demenssykdom og/ eller utviklingshemming. Jeg er særlig opptatt av tjenesteyternes opplevelser av og erfaringer med tjenesteyting når det gjelder både kulturforståelse og ivaretagelse av kulturtilhørighet og identitet til personer de skal yte assistanse til.

Datamaterialet i denne studien er fremkommet gjennom en to-delt eksplorativ undersøkelse blant tjenesteytere med ulik utdanning i den kommunale helse- og omsorgstjenesten. Den kvantitative delen består av en spørreundersøkelse (N=181) blant tjenesteytere i hele landet som yter tjenester til personer med samisk bakgrunn og som har demenssykdom og/ eller utviklingshemming. Den kvalitative delen består av 10 semi-strukturerte intervju med tjenesteytere fra det nordsamiske området som yter tjenester til personer som har utviklingshemming.

Den kvantitative studien viser at *selvbestemmelse*, uttrykt gjennom brukermedvirkning og ivaretagelse av den enkeltes ønsker og behov, er en verdi som står sterkt i tjenesteutøvelsen. Dette synes imidlertid å vise mer til dimensjoner i tjenesteyternes generelle enn spesifikke holdninger. Tjenesteyternes handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse avdekker imidlertid at holdningene nyanseres når tjenesteyterne presenteres for vignetter med konkrete casebeskrivelser som de skal ta stilling til. Resultatene viser at tjenesteyternes holdninger og handlingstendenser ikke er

helt i overensstemmelse, da generelle holdninger får et annet uttrykk når de settes inn i konkrete kontekster hvor andre forhold inngår og må tas hensyn til i vurderingen.

Språk oppleves i stor grad å være en barriere mot deltakelse for tjenestemottakerne, noe som igjen kan påvirke tjenestemottakernes muligheter til selvbestemmelse. Denne studien viser også at tjenesteyternes kulturforståelse påvirkes av etnisk tilhørighet. Dette viser seg ved at samiske tjenesteytere har en annen kulturforståelse enn de andre tjenesteyterne. Videre påvirkes kulturforståelse av tjenesteyternes utdanningsnivå. Dette kommer til uttrykk ved at tjenesteytere med helse- og/ eller sosialfaglig utdanning på høyskole- eller universitetsnivå har en annen forståelse for kulturelle ulikheter og respekt for ulikhetene i samhandling med tjenestemottakere. Når tjenestemottakerne ikke kan håndtere identitetsarbeidet sitt selv grunnet deres kognitive funksjonsnedsettelse, må tjenesteyterne både tilskrive - og forvalte identitet på vegne av disse personene. For å kunne håndtere denne kompleksiteten knyttet til identitetsarbeidet som gjøres på vegne av andre, tar tjenesteyterne ulike legitimeringsprosesser i bruk. Hvilke legitimeringsprosesser som benyttes avhenger for det første av tjenesteyternes forståelse av samisk kultur og funksjonsnedsettelsen, og for det andre av hvorvidt den samiske befolkningen er i majoriteten i det aktuelle samfunnet eller ei. Dette innebærer blant annet at tjenesteyterne i samfunn hvor samene er majoritetsbefolkningen må gå utover de formelle rammene for tjenesteutøvelsen for å kunne ivareta tjenestemottakernes kulturelle tilhørighet.

Studien viser at det er behov for en generell økning av kunnskapen i helse- og omsorgstjenesten vedrørende samisk kultur og identitet. I tillegg er det behov for en særlig kunnskapsøkning knyttet til disse områdene i samfunn der den samiske befolkningen er i mindretall. Den kommunale helse- og omsorgstjenesten sin strukturelle organisering medfører at de samiske tjenestemottakernes individuelle behov knyttet til språk og kultur ikke blir ivaretatt i tilstrekkelig grad. Videre er det behov for mer

kunnskap knyttet til det å representere andre og det identitetsarbeidet tjenesteyterne gjør på vegne av tjenestemottakere som ikke kan ivareta denne dimensjonen ved livet selv. Studien viser videre at det å representere andre, i form av håndtering av andres identitetsarbeid, kan kreve mer kompetanse enn det tjenesteyterne har kunnet tilegne seg i løpet av en 3-årig bachelorutdanning i vernepleie eller sykepleie.

ČOAHKKÁIGEASSU

Dán dutkosa fáddá lea mo gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusat čađahuvvojit sámi-dáru konteavsttas. Dutkosa ulbmi lea háhkat máhttu dan birra mo bálvalusaddit giedahallet identitehtabarggu. Dán dutkosis iskkan mo bálvalusaddiid kulturipmárdus váikkuha mo fuolahusbálvalusat čađahuvvojit olbmuide geain lea sámi duogáš ja kognitiiva doaimmashehttejupmi; demeansabuozalmasvuhta ja/dahje doaimmashehttejupmi. Mun lean erenoamážit beroštuvvan bálvalusaddiid vásáhusain ja sin bargovásáhusain mat sis leat bálvalusaddimis mat gusket sihke kulturipmárdussii ja mo áimmahuššet kulturgullelašvuođa ja identitehta daid olbmui geaid galget veahkehit.

Dieđut dán dutkosii leat vižžon guovttesuorat eksploratiiva iskkadeamis bálvalusaddiid gaskkas gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain geain lea iešguđetlágan oahppu. Kvantitatiiva oasis lea jearahallaniskadeapmi (N=181) bálvalusaddiid gaskkas miehtá riikka geat addet bálvalusaid olbmuide geain lea sámi duogáš ja geain lea demeansabuozalmasvuhta ja/dahje doaimmashehttejupmi. Kvalitatiiva oasis lea 10 semi-strukturerejuvvon jearahallama bálvalusaddiin davvisámi guovllus geat addet bálvalusaid olbmuide geain lea doaimmashehttejupmi.

Kvantitatiiva iskkadeapmi čájeha ahte iešmearrideapmi, mii lea bohtán ovdan geavaheddjiidváikkuheamis ja ovttaskas olbmo sávaldagaid ja dárbbuid goziheami bokte, lea árvu mii deattuhuvvo sakka bálvalusaddimis. Dát orru dattege čujuheamen eanet dimenšuvnnaide bálvalusaddi oppalaš guottuin go spesifihkka guottuin. Bálvalusaddiid dahkantendeanssat čadnon iešmearrideapmái čájehit dattetge ahte guottut nianserejuvvojit go bálvalusaddiide čájehuvvojit vigneat main leat konkrehta case-čilgejumit maidda galget oaivvildit. Bohtosat čájehit ahte bálvalusaddiid guottut eai áibbas doala deaivása dahkantendeansaiguin, go oppalaš

guottut čájehuvvojit eará láhkai go biddjojit konkrehta dilálašvuodaide gos eará áššit váikkuhit ja maid ferte váldit vuhtii árvvoštallamis.

Bálvalusvuostáiváldit vásihit ahte giella lea stuorra hehttehussan searvamii, juoga mii fas sáhttá váikkuhit bálvalusvuostáiváldiid vejolašvuodaide iešmearrideapmái. Dát dutkos čájeha maiddá ahte etnalaš gullevašvuoha váikkuha bálvalusaddi kulturipmárdussii. Dát vuhtto dan bokte ahte sápmelaš bálvalusaddiin lea eará kulturipmárdus go eará bálvalusaddiin. Dasto váikkuha bálvalusaddi oahppodássi kulturipmárdussii. Dát bohtá ovdan dan bokte ahte bálvalusaddit gain lea dearvvašvuoda- ja/dahje sosiálafágalaš oahppu allaskuvlla dahje universitehta dásis lea eará ipmárdus kultuvrralaš erohusaide ja árvvus atnin erohusaide go ovttasdoibmet bálvalusvuostáiváldiiguin. Go bálvalusvuostáiváldi ii sáhte gieđahallat identitehtabarggu ieš kognitiiva doaibmahehttejumi geažil, fertejit bálvalusaddit sihke čatnat - ja hálddašit identitehta dáid olbmuid ovddas. Vai sáhttet gieđahallat dán kompleksitehta mii lea čadnon identitehtabargui mii dahkko earáid ovddas, geavahit bálvalusaddit iešguđetgelágan legitimerenproseassaid. Makkár legitimerenproseassat geavahuvvojit leat vuosttažettiin dan duohken ahte makkár ipmárdus bálvalusaddis lea sámi kultuvrii ja makkár doaibmahehttejupmi lea, ja nubbin ahte lea go sámi álbmot eanetlogus dan dihto servodagas vai ii. Dát mearkaša earret eará ahte bálvalusaddit servodagain gos sápmelaččat leat eanetlogus fertejit lávket olgobeallái daid formála rámmaid mat bálvalusaddis leat áimmahuššan dihte bálvalusvuostáiváldiid kultuvrralaš gullevašvuoda.

Dutkos čájeha ahte lea dárbu oppalaččat lasihit máhttu sámi kultuvrras ja identitehtas dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain. Dasa lassin lea dárbu erenoamážit lasihit máhttu dáid áššiin servodagain gos sápmelaččat leat unnitlogus. Gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa struktuvrralaš organiseren mielddisbuktá ahte sápmelaš bálvalusvuostáiváldiid individuála dárbbut čadnon gillii ja kultuvrii eai áimmahuššo doarvá bures. Viidásat lea dárbu eanet máhttui mii lea

čadnon dasa ahte mo ovddastit earáid, ja identitehtabargui maid bálvalusaddit dahket bálvalusvuostáiváldiid ovddas geat ieža eai sáhte gozihit dán dimenšuvnna eallimis. Dutkos čájeha viidásat ahte ovddastit earáid, dan bokte ahte gieđahallet earáid identitehtabarggu, sáhtta gáibidit eanet gelbbolašvuoda go dan maid bálvalusaddit leat sáhtán háhkat 3-jagi bacheloroahpus suodjalandivššus dahje buohccidivššus.

ABSTRACT

The topic of this study is the implementation of primary health care in a Sámi-Norwegian context. The purpose is to provide knowledge of how health care providers handle identity work. I examine how the cultural understanding of service providers affects the implementation of health care for people of Sámi background with cognitive impairment, namely dementia and/or intellectual disabilities. My particular interest lies in service providers' perceptions and experiences of health care provision in relation to cultural understanding and consideration for the cultural background and identity of care recipients.

The data are based on a two-part exploratory study of service providers with different educational backgrounds in primary health care. The quantitative part consists of a nationwide questionnaire for providers of care (N=181) to people of Sámi background with dementia and/or intellectual disabilities. The qualitative part consists of 10 semi-structured interviews with providers of care to people with developmental disabilities in the North Sámi area.

The quantitative study shows that autonomy, expressed through user participation and consideration for individual wishes and needs, is a key value in health care provision. However, this seems to refer more to dimensions of general, rather than specific, attitudes of providers. The care providers' action tendencies related to autonomy reveal that their attitudes become nuanced when they are presented with descriptions of specific cases to decide about. The results show that the attitudes and action tendencies of the providers do not entirely agree, since general attitudes are expressed differently when placed in specific contexts where other factors play a part and must be considered in an overall assessment.

Language is to a large extent experienced as a barrier to participation by care recipients, which in turn may affect their opportunities for autonomy. This study also shows that the cultural understanding of care providers is influenced by their ethnic background. This is evidenced by the fact that Sámi care providers have a different cultural understanding from non-Sámi providers. Further, cultural understanding is related to the level of education of care providers. This is expressed by the finding that service providers who have studied health and/or social sciences at tertiary level have a different understanding of cultural inequalities and respect for inequalities in interaction with care recipients. When care recipients cannot handle their identity work themselves due to their cognitive impairment, care providers must determine and manage their identity on their behalf. In order to handle this complex identity work performed on behalf of others, care providers use various legitimacy processes. The legitimacy processes used depend firstly on the care providers' understanding of Sámi culture and of the disability, and secondly on whether the setting is a majority Sámi area or not. This implies that care providers in communities where Sámi are in the majority must go beyond the formal requirements for service provision in order to give due consideration to the care recipients' cultural background.

The study reveals a need for a general increase in knowledge of Sámi culture and identity in health care services. In addition, there is a particular need for enhanced knowledge among providers working in areas where the Sámi population is a minority. The structural organization of primary care does not adequately address the individual linguistic and cultural needs of Sámi care recipients. There is also a need for greater knowledge of the representation of others and the identity work of care providers on behalf of recipients who cannot address this dimension of life themselves. The study also shows that representing others, i.e. handling their identity work, may require more competence than that acquired on a three-year bachelor's degree programme in health care or nursing.

FORORD

Denne avhandlingen er et resultat av at mange har gitt av sin tid og delt sine erfaringer med meg. Først og fremst vil jeg takke alle som svarte på spørreundersøkelsen og informantene som raust delte av sine erfaringer – denne avhandlingen hadde ikke vært mulig uten dere!

Mine to utrolig dyktige veiledere fortjener en stor takk; Hovedveileder Ingrid Fylling for klar og tydelig veiledning. Du har en helt egen evne til å «rydde» i tankene mine, noe som har bidratt til refleksjon og hjulpet meg å finne retning i arbeidet med denne avhandlingen. Jeg er deg evig takknemlig. Biveileder Ketil Lenert Hansen for ditt unike bidrag til innblikk i og faglig forståelse av samisk kultur i et samisk-norsk landskap.

Avhandlingen hadde heller ikke kommet i havn uten den støtte og tilrettelegging Instituttleder Bjørn-Eirik Johnsen og Studieleder Kirsti Koppen ved UiT Norges arktiske universitet har gitt underveis. En stor takk rettes til hele kollegiet ved Institutt for Vernepleie for all oppmuntring, særskilt til Line Melbøe, Hege Gjertsen, Gunn Elin Fedreheim, Henny Kinn, Gunn Tove Minde og Turid Bjørnrå for viktige diskusjoner og innspill i de ulike fasene av prosjektet. Videre har jeg vært en del av en fantastisk fin gjeng med stipendiater her i Harstad, som har bidratt med faglige diskusjoner og oppmuntring når Alvoret har tatt en.

En stor takk går også til Solveig Svoldal som har gjort en kjempejobb med korrekturlesning, og vært en fin sparringspartner når setningsoppbygging og formulering har gått i stå. Ellers vil jeg takke familie og venner for all støtte, for å være tålmodige lyttere og diskusjonspartnere, samt for at dere har dratt meg med ut på tur og andre aktiviteter når jeg har trengt det. Dere vet hvem dere er. En spesiell takk til Tina for utallige faglige diskusjoner og felles «jobbehelger».

Sist men ikke minst, en takk til mine nærmeste som har holdt ut med en mamma og kjæreste som til tider ikke har vært like til stede. Til Benny for alle diskusjoner, gjennomlesning av manus og ikke minst for å dra meg ut av «PhD-bobla» når det har trengtes. Til mine barn, Marthe og Fredrik, for all tålmodighet og for at dere hele veien har vist meg det fineste livet har å by på. Tusen takk, dere er gull!

Harstad

15.februar 2019

Stina Rebecca Hirsti

1. INNLEDNING

Hovedtemaet i denne avhandlingen er utøvelse av kommunale helse- og omsorgstjenester i en samisk-norsk kontekst. I fokus står tjenesteyternes opplevelser av og erfaringer med tjenesteyting knyttet til kulturforståelse og ivaretagelse av kulturtilhørighet og identitet til personer med de kognitiv funksjonsnedsettelsene utviklingshemming og/ eller demenssykdom.

Identitet handler om hvem vi er, herunder kulturtilhørighet og hvem og hvordan vi relaterer oss til andre (A. Eriksen & Selberg, 2006), samt hvordan denne identitet blir sosialt konstruert i interaksjon med andre (Jenkins, 2014). Identitet kan dermed sees som en konstruksjon som i utgangspunktet forvaltes av en selv i samspill med omgivelsene. Denne identitetsforvaltningen kan imidlertid være utfordrende, noe som blant annet er tema i funksjonshemmings- og minoritetsforskningen.

For etniske minoriteter, som samene, kan identitetsforvaltningen for mange oppleves utfordrende på grunn av deres nære historie med fornorskning og påfølgende undertrykking med tap av språk og utvisking av kultur (Nergård, 2011). Dette er temaet for en del av minoritetsforskningen, hvor en rekke forskere som blant annet Dankertsen (2007a, 2007b) og Pedersen og Høgmo (2012c) har fokus på samene og deres identitetsarbeid. Dankertsen snakker i denne sammenheng om den samiske, etniske identiteten «bysamer». Den kommer til uttrykk på en litt annen måte enn identiteten til en same med tradisjonell primærnæring som levevei (Dankertsen, 2007a). Pedersen og Høgmo på sin side ser på revitalisering og utfordringer mellom de siste generasjonene knyttet til en ervervet sjøsamisk etnisitet (2012c).

Innen funksjonshemmingsforskningen er det gjort en del forskning som omhandler identitet, herunder identitet og selvforståelse knyttet til personer som har utviklingshemming (Barron, 2004; Kittelsaa, 2014b). Identitet sees i et konstruktivis-

tisk perspektiv på som flytende, og en person kan inneha flere identiteter som eksempelvis datter, elev og korsanger (Brubaker & Cooper, 2000). Samtidig kan mange personer med utviklingshemming oppleve at deres identitet er mer fast enn flytende, da identiteten utviklingshemmet ofte blir en masterkategori som overskygger alle andre identiteter (Kittelsaa, 2014a). Det innebærer at disse personene i hovedsak forstås og defineres ut fra identiteten utviklingshemmet i alle henseender (Kittelsaa, 2014a), hvor andre kanskje ville blitt sett på som en pasient, vil disse personene fortsatt først og fremst bli sett på som en person med utviklingshemming.

I løpet av de siste årene har imidlertid flere personer med utviklingshemming hevdet sin rett til å inneha flere identiteter på lik linje med alle andre (Sandvin & Hutchinson, 2014), og flere i feltet som eksempelvis Gustavsson og Nyberg (2014) snakker i denne sammenhengen om multiple identiteter.

Forskning om utviklingshemming har i stadig større grad de senere årene anerkjent at personer med utviklingshemming sine egne stemmer må gjøres gjeldende, som informanter (Sandvin & Hutchinson, 2014) og som medforskere (Gjertsen, Melbøe, Fedreheim & Fylling, 2017). Samtidig er det også en del personer med kognitive funksjonsnedsettelse som, på grunn av reduserte kommunikasjonsferdigheter, har et vanskeligere utgangspunkt når det gjelder å gjøre krav på egne identitetstilhørigheter. Identitetspolitikk, identitetsarbeid, identitetsuttrykk og dilemmaer knyttet til identitet er alle områder med klare paralleller mellom personer med funksjonshemming og etniske minoriteter. Begge gruppene har en historie med undertrykking og påfølgende politikk for å kompensere og søke å rette opp den uretten som ble begått mot dem (H. Minde, 2005; Owren, 2008). Identitetsarbeid i et slikt felt er komplekst.

Kunnskapen om betydningen av etnisk identitet har aktualisert spørsmålet om etnisitet også for personer som har utviklingshemming. Dette kompliserer identitetsarbeid i denne konteksten ytterligere, da disse personene ikke alltid selv kan forvalte identitetsarbeidet. I hvor stor grad andre må forvalte ens identitetsarbeid henger i

denne sammenhengen tett sammen med grad av utviklingshemming. Slike utfordringer knyttet til ivaretagelse av identitetstilhørigheten sees også blant eldre som har en demenssykdom i den samiske befolkningen (Blix, Hamran & Normann, 2013; Dankertsen, 2007b).

Vi vet pr i dag en del om utviklingshemming og identitet (se f.eks. Barron, 2004; Gustavsson & Nyberg, 2014; Kittelsaa, 2014b; Kittelsaa, Ytterhus & Kermit, 2015), og identitet og minoriteten samer (se eksempelvis Blix et al., 2013; Dankertsen, 2014; Gaski, 2008; Stordahl, 1996; Thuen, 2003). Både personer med utviklingshemming og samer har som kategori erfart undertrykking, og samfunnets erkjennelse av dette har resultert i et ønske om å anerkjenne og å rette opp i det. Det innebærer at tjenesteyterne er situert i en lokal praksis, hvor bevisstheten om identitet og undertrykking er til stede, samtidig som man fortsatt bærer arven etter uretten som er begått. Det er i denne komplekse lokale praksisen tjenesteyterne befinner seg, og skal bidra til å forvalte tjenestemottakernes identitetsarbeid.

Et sentralt spørsmål som søkes belyst gjennom denne avhandlingen, dreier seg om hvordan tjenesteyternes forståelse av samisk kultur og identitet, samt funksjonshemmingen utviklingshemming kommer til uttrykk i oppfatninger, holdninger og forvaltningspraksiser. Denne avhandlingen handler således om tjenesteyternes kulturforståelse og deres håndtering av identitetsarbeidet på vegne av personer med kognitiv funksjonsnedsettelse, og hvordan dette kommer til uttrykk i den daglige tjenestetøvelsen til disse personene i en samisk-norsk kontekst.

Denne undersøkelsen er viktig fordi livsvilkårene til personer med funksjonsnedsettelse, herunder utviklingshemming i den samiske befolkningen er et felt vi fortsatt vet lite om (Huuva, Montefusco & Olsen, 2014; Meld. St. 45 (2012-2013)). Dette til tross for at Nordens Velfärdscenter sitt tre-årige prosjekt knyttet til samer med funksjonsnedsettelse i Norge, Sverige og Finland ble avsluttet i 2017 (Dahlberg & Bergström, 2017). Melbøe m.fl. (2016) og Edin-Liljegren og Flykt (2017) viser i sine rapporter fra undersøkelser knyttet til dette prosjektet, at kulturforståelse i helse- og

omsorgstjenesten fortsatt oppleves som mangelfull av tjenestemottakerne og deres pårørende. Når det gjelder identitetsarbeid i den samiske befolkningen så finnes det en del kunnskap på dette området (Blix, 2013; Blix et al., 2013; Nyseth & Pedersen, 2015b; Paine, 2003). Tjenestemottakernes eget identitetsarbeid er også veldokumentert og løftet fram av studier som har sett på selvforståelse og identitet hos personer med utviklingshemming (Kittelsaa, 2008, 2014a). Se for eksempel Barron sin undersøkelse om (re)konstruering av identitet blant kvinner med utviklingshemming, og Gustavsson og Nyberg som viser at personer med utviklingshemming beskriver seg selv med et mangfold av identiteter (Gustavsson & Nyberg, 2014).

Det finnes imidlertid lite eller ingen forskning vedrørende hva som skjer når personer- som av ulike årsaker må ha assistanse til sitt identitetsarbeid- blir henvist til tjenesteyternes forståelser og konstruksjoner, samt hvordan dette identitetsarbeidet kommer til uttrykk i hverdagslivet til den enkelte tjenestemottaker. I dette prosjektet er jeg derfor opptatt av å forstå hvordan tjenesteyterne forstår og håndterer identitetsarbeidet til personer som a) har en kognitiv funksjonsnedsettelse og b) er situert i et område preget av både samisk og norsk befolkning. Jeg er med andre ord ute etter tjenesteyternes identitetsforvaltning på vegne av personer med kognitiv funksjonsnedsettelse.

Dette doktorgradsprosjektet er således å anse som et bidrag inn i forskningsfeltet knyttet til kulturforståelse i tjenesteutøvelse til personer som har kognitive funksjonsnedsettelser i den samiske befolkningen. Samtidig som det også er et bidrag til forskningen vedrørende identitetsarbeid.

1.1 TJENESTEUTØVELSE I SÁPMÍ

Sápmí er betegnelsen på landområdet som strekker seg over deler av Norge, Sverige, Finland og Russland hvor samene i hovedsak bor (sentralbyrå, 2018). Den samiske befolkningen er sammensatt og rommer et mangfold (Bull, 2002). Det finnes ikke noen bestemte karakteristika som er felles for absolutt alle samer, og det vil derfor være mer korrekt å bruke betegnelsen de samiske samfunnene enn det samiske samfunnet (Bull, 2002; Melbøe, Hansen, et al., 2016). Det er like mye som skiller som det som samler i dette mangfoldet (Bull, 2002). Det nærmeste en kommer felles kjenne-tegn, er selvtilskrevet samisk identitet, i kombinasjon med enten en legitimert språk-tilhørighet, eller at én av ens foreldre står eller har stått i Sametingets valgmannstall samt stedstilhørighet (Pettersen, 2015). Den legitimerede språktilhørigheten innebærer at en selv eller minimum én av forfedrene, i oppadstigende rekke til oldeforeldre, har hatt samisk som hjemmespråk. Mens stedstilhørighet handler om fødested eller bosted (Pettersen & Brustad, 2015).

Prosjektet mitt har empirisk basis i en undersøkelse blant tjenesteyterne i den kommunale helse- og omsorgstjenesten. Fokuset er på tjenesteyternes opplevelse av og erfaring med tjenesteyting knyttet til ivaretagelse av kulturell tilhørighet og identitet til personer med samisk bakgrunn og som har en kognitiv funksjonsnedsettelse i form av utviklingshemming og demenssykdom. Tjenesteyter er i denne sammenheng en som yter tjenester etter Lov av 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven) § 3-2 1.ledd punkt 6 bokstav a-c. Det vil med andre ord si tjenesteytere som yter helsetjenester i hjemmet, ved personlig assistanse - herunder praktisk bistand og opplæring og som støttekontakt- og i institusjon (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011).

Betegnelsen på de personene som tildeles tjenester etter helse- og omsorgstjenesteloven varierer ut fra hvilken type tjeneste det er snakk om. I helsetjenesten snakkes det om «pasient», mens betegnelsene «bruker» og «tjenestemottaker» benyttes

i den øvrige pleie- og omsorgstjenesten. Bruker defineres som «en person som anmoder om eller mottar tjenester omfattet av helse- og omsorgstjenesteloven som ikke er helsehjelp etter bokstav c» (jf. § 1-3 i Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). Tjenestemottaker kan sies å være det samme da begrepet gjenspeiler den som er mottaker av tjenester. Videre har også begrepet «kunde» blitt aktualisert som en følge av de reformene som har hatt til formål å effektivisere offentlig sektor, altså det som med en samlebetegnelse kan kalles New Public Management (Johansen, 2008). Denne betegnelsen har imidlertid ikke fått det helt store gjennomslaget i den praktiske helse- og omsorgstjenesten. I likhet med betegnelsen pasient er også disse begrepene gjenstand for diskusjon, da alle begrepene, om enn i ulik grad, har sine svakheter og således ikke er dekkende for hele gruppen det aktuelle begrepet skal favne (Hem, 2013). Diskusjonen har også dreid seg om hvorvidt begrepene implisitt sier noe om man ser på den som har tjenester som en passiv mottaker, altså en tjenestemottaker eller en kunde som aktivt bruker tjenestene (Johansen, 2008).

Informantene i denne studien bruker begrepene «tjenestemottaker» og «bruker» om en annen. I denne avhandlingen brukes disse begrepene synonymt, uten at jeg har tatt et verdimelessig standpunkt i forhold til hvilken betegnelse som bør brukes.

Når det gjelder samisk bakgrunn så finnes det ingen entydig definisjon på hvem som er same (Nyseth & Pedersen, 2015b; Thuen, 2003), utover de kjennetegnene Pettersen og Brustad viser til (Pettersen, 2015; Pettersen & Brustad, 2015). I denne undersøkelsen tas det derfor utgangspunkt i de samme kriteriene som Sameloven setter for Sametingets valgmannstall (Sameloven, 1987). I tillegg tar jeg med en utvidelse om selvtilskrivning- det vil si at nærmeste familien anser tjenestemottaker som samisk, om at tjenestemottaker selv anser seg som samisk, eller at en eller flere av ens forfedre har snakket samisk. Siden samisk tilhørighet ikke opptrer i noen registre, finnes det ikke nøyaktige tall på hvor stort antallet samer i Norge er. Huuva m.fl. anslår imidlertid at antall samer her i landet ligger opp mot 75 000 personer (2014).

Betegnelsen «Kognitiv funksjonsnedsettelse» rommer en stor gruppe mennesker fra personer med ADHD, personer med utviklingshemming, personer med demenssykdom til personer med hjerneskade som følge av for eksempel ulykke eller slag (apoplexia cerebri). I denne studien, hvor fokus er på tjenesteutøvelse til personer med utviklingshemming og personer med demenssykdom, benyttes betegnelsen «kognitive funksjonsnedsettelse» når det er snakk om begge disse gruppene.

Begrepet «demenssykdom» viser ikke til en bestemt sykdom, men brukes om et syndrom som skyldes sykdom i hjernen, som vanligvis er kronisk og progredierende og kjennetegnes av kognitiv svikt (Gjerstad, Andersson & Fladby, 2013). Utfordringene knyttet til denne type funksjonsnedsettelse varierer med type sykdom samt stadium i sykdomsforløpet. Ett av hovedfokusene i tjenesteutøvelsen i samhandling med demensrammede personer, er således å bidra til ivaretagelse og bevaring av den enkelte personens identitet gjennom hele sykdomsforløpet (Solheim, 2015). Ifølge Folkehelseinstituttet er det pr. 2018 totalt mellom 80-100 000 personer som lever med demenssykdom i Norge. Det er foreliggende imidlertid ikke statistikk over hvor mange av disse som har samisk bakgrunn.

Diagnosen «utviklingshemming» er en samlebetegnelse på funksjonsnedsettelse som innebærer en redusert kognitiv funksjonsevne. Denne varierer i grad av utviklingshemming og hvordan den arter seg så vel kognitivt og sosialt som emosjonelt. I møte med samfunnets krav til kognitiv fungering kan dette oppleves som en funksjonshemming (Ellingsen & Sandvin, 2014). Ved diagnosesetting benyttes fortsatt betegnelsen «psykisk utviklingshemming», mens det i andre settinger nå er vanlig å bruke betegnelse «personer med utviklingshemming», «mennesker med utviklingshemming» eller «utviklingshemmede» (NOU 2016:17, 2016). I denne sammenheng er det viktig å påpeke at mens utviklingshemming tradisjonelt har vært ansett som en iboende egenskap ved personen, ser en nå en dreining hvor denne funksjonshemmingen i stadig større grad forstås som noe som oppstår i samspillet mellom den enkeltes forutsetninger og de krav som stilles i samfunnet. Dette spesielt knyttet til

interaksjon med kunnskaps- og informasjonssamfunnet (Sandvin, 2014). I lys av dagens identitetsdiskurser ser en også en dreining mot at personer med utviklingshemming i større grad hevder sin rett til å inneha flere identiteter (Gustavsson & Nyberg, 2014; Sandvin & Hutchinson, 2014). I dette ligger også en dreining bort fra forståelsen av utviklingshemming som en egenskap ved den enkelte, noe som gjenspeiles i at mange av personene det gjelder avviser en slik identitet (Melbøe, 2018b). Videre har det vært foreslått å endre betegnelsen til eksempelvis generelle lærevansker, men pr. i dag er det ingen annen offisiell betegnelse her i landet som refererer til intellektuell funksjonsnedsettelse enn utviklingshemming (Melbøe, 2018b). Når det gjelder antall personer som har utviklingshemming i Norge er dette anslått til å ligge mellom 1-3 % (NOU 2016:17, 2016). Videre opereres det med et estimat på ca. 12 750 personer med funksjonsnedsettelse i den samiske befolkningen (Huuva et al., 2014). På bakgrunn av dette vil antallet personer med utviklingshemming og samisk bakgrunn anslagsvis utgjøre ca. 2250 personer, noe som sannsynligvis bidrar til å forklare den manglende oppmerksomheten temaet har fått så langt i forskning.

1.2 BAKGRUNN FOR STUDIEN, PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSPØRSMÅL

Dette forskningsprosjektet er iverksatt på bakgrunn av St. Meld. 45 Frihet og likeverd og rapporten fra Nordens Velfärdscenter (2014), Kunskapsläge: Personer med funktionsnedsättning och samisk bakgrund. Begge etterlyser mer kunnskap om livsvilkårene til personer med funksjonsnedsettelse, herunder utviklingshemming med samisk bakgrunn. Fokuset er på tjenesteyternes opplevelse av og erfaring med tjenesteyting til personer med samisk bakgrunn som har en kognitiv funksjonsnedsettelse.

Formålet med dette prosjektet er å øke forståelsen av kompleksiteten ved tjenesteyting i felt der flere kulturer er representert, med spesielt fokus på tjenesteyting

til personer i samisk-norske områder som i varierende grad kan aksentuere egen kulturtilhørighet. Forskningsfeltet er mangfoldig og flere kulturer er representert, noe som kan oppleves ekstra utfordrende for de som skal yte kvalitativt gode helse- og omsorgstjenester. Dette er med andre ord et dynamisk felt hvor praksiser, opplevelser og forståelser verken er satt eller gitt, men skapes og gjenskapes i interaksjon hele tiden. Tjenesteyting til personer med kognitive funksjonsnedsettelse innebærer at tjenesteyterne i varierende grad må assistere tjenestemottakerne i alle aspekter ved og faser i livet. Tjenesteyterne må følgelig også bistå tjenestemottakerne i deres dynamiske identitetsarbeid.

Min egen bakgrunn, både som vernepleier i kommunal helse- og omsorgssektor og som ansatt ved vernepleierutdanningen ved Institutt for Vernepleie ved UIT, Norges arktiske universitet, har hatt betydning for valg av tema. Mitt institutt er alene om å utdanne vernepleiere i landets tre nordligste fylker. Det innebærer at vi har et spesielt ansvar for å ivareta og fremme framtidige vernepleieres kulturforståelse i tjenesteutøvelsen i et samisk-norsk landskap (UIT Norges arktiske universitet, 2018). Videre har jeg erfart behovet for mer kunnskap om kulturforståelse i et flerkulturelt samfunn som det samisk-norske, og om identitetsarbeid på vegne av andre.

Prosjektet tar utgangspunkt i følgende problemstilling:

Hvordan påvirker tjenesteytneres kulturforståelse utøvelsen av helse- og omsorgstjenester til personer med kognitiv funksjonsnedsettelse i en samisk-norsk kontekst?

For å belyse denne problemstillingen er følgende forskningsspørsmål utledet:

- 1) I hvilken grad tilrettelegger tjenesteyterne for brukermedvirkning og kulturelle behov i tjenesteutøvelse til samiske tjenestemottakere med kognitive funksjonsnedsettelse?

- 2) Hvordan forstår tjenesteyterne samisk kultur og kulturell identitet hos personer som har utviklingshemming?
- 3) Hvordan tilrettelegger tjenesteyterne for ivaretagelse av kulturell identitet hos personer med samisk bakgrunn som har utviklingshemming?

Dette er en to-delt eksplorerende undersøkelse hvor jeg tar sikte på å besvare forskningsspørsmål 1 gjennom en kvantitativ spørreundersøkelse. Denne undersøkelsen gjennomføres blant ansatte i den kommunale helse- og omsorgstjenesten som yter tjenester til personer med kognitive funksjonsnedsettelse. Resultatene av denne undersøkelsen vil bli analysert ved hjelp av krysstabeller og faktoranalyse, hvor fokuset er på språk, holdninger, handlingstendenser og kulturforståelse. De to andre forskningsspørsmålene søkes belyst gjennom kvalitativ metode ved bruk av semi-strukturerte samtaleintervjuer. Dette for å kunne gå mer i dybden for å få rikere beskrivelser av praksis og erfaringer, og således få en større innsikt i tjenesteyternes forståelse og konstruering av samisk kultur og identitet. Samtaleintervjuene gjennomføres med tjenesteytere i den kommunale helse og omsorgstjenesten som yter tjenester til personer med utviklingshemming med samisk bakgrunn. Intervjuene vil deretter bli analysert ut fra et sosialkonstruktivistisk perspektiv på identitet og profesjonsutøvelse.

Den samiske befolkningen er mangfoldig og består av flere språkområder. Dette er imidlertid en undersøkelse med et begrenset utvalg av 10 informanter i et vanskelig tilgjengelig og mangfoldig forskningsfelt. Det er derfor ikke meningen å skulle sammenligne de ulike språkområdene. På bakgrunn av dette og at det var utfordrende å få tak i informanter, ble de i dette prosjektet rekruttert via «portåpnere»¹ i nettverket mitt. Dette innebærer at forskningsspørsmål 2 og 3 søkes besvart gjennom samtaleintervju med 10 tjenesteytere fra ulike kommuner i det nordsamiske språkområdet.

¹ Ringdal definerer en portåpner som «en person innenfor feltet som har tillit til deg» (2007, s. 207).

1.3 AVHANDLINGENS OPPBYGGING

Dette innledende kapitlet er en redegjørelse for studiens bakgrunn og tema, avklaring av begreper og avhandlingens problemstilling og oppbygging. *Kapittel 2* gjør rede for tidligere forskning knyttet til tjenesteyteres erfaringer med tjenesteyting i en samisk-norsk kontekst, samt forskning knyttet til personer med utviklingshemming som har samisk bakgrunn. Videre gjøres det rede for det samiske språket, og de to analytiske perspektivene identitet og profesjonell skjønnsutøvelse i en sosialkonstruktivistisk forståelse. *Kapittel 3* omhandler avhandlingens metodiske tilnærming. Den metodiske innfallsvinkelen og den praktiske gjennomførelsen gjennomgås, samt etiske refleksjoner knyttet til både den kvantitative og den kvalitative delen av undersøkelsen. *Kapittel 4* presenterer funn i den kvantitative undersøkelsen, samt analyse av disse funnene ved bruk av faktoranalyse og krystabeller. *Kapittel 5 og 6* er en samtidig presentasjon av empiri, knyttet til tjenesteyternes identitetsarbeid på vegne av tjenestemottakere som ikke kan gjøre dette arbeidet selv i en samisk-norsk kontekst. I tillegg en analyse av disse funnene ut fra en sosialkonstruktivistisk forståelse av det identitetsarbeidet og den skjønnsutøvelsen tjenesteyterne gjør for å ivareta tjenestemottakernes kulturelle identitet og tilhørighet. *Kapittel 7* er en utvidet analyse av noen hoveddimensjoner i materialet i de to foregående kapitlene. Avslutningsvis samler *Kapittel 8* trådene fra de fire foregående kapitlene, og peker på hvilke praktiske og teoretiske konsekvenser denne studien kan få, samt behov for videre forskning på dette feltet.

2. TEORETISKE RAMMER

Denne avhandlingen har sine røtter i symbolsk interaksjonisme og konstruktivisme, da den er skrevet ut fra et sosialkonstruktivistisk perspektiv. Symbolsk interaksjonisme tar utgangspunkt i George Herbert Mead sine tekster om relasjoner mellom individ og samfunn fra tidlig på 1900-tallet, og som i 1969 ble definert og navngitt av Herbert Blumer (Järvinen, 2017). Symbolsk interaksjonisme innebærer at «aktører reflekterer over den mening deres handlinger har, og inkluderer modpartens (formodede) oppfattelse af handlingerne i disse refleksjoner og dermed foregriber det, som sandsynligvis vil ske» (Järvinen, 2017, s. 31). I følge Järvinen setter Blumer tre premiser for symbolsk interaksjonisme: 1) mennesket forholder seg til ting ut fra den mening tingene har for dem 2) denne mening er skapt og gjenskapes konstant i menneskelig interaksjon 3) på individnivå filtreres mening gjennom en fortolkningsprosess (2017).

I symbolsk interaksjonisme står praksis og mellommenneskelig handling, samt hvordan denne praksisen kan sees som en konsekvens av ulike ideer og teorier i samfunnet, svært sentralt (Mik-Meyer, 2017). Videre hevder Mik-Meyer at fokuset innen denne tradisjonen i særdeleshet er på «hvordan forskjellige aktører forhandler bestemte utlægninger af virkeligheden, da antagelsen er, at disse utlægninger har virkelige konsekvenser for disse aktører, for deres interaksjon og for deres identitetsdannelse» (2017, s. 59). Samfunnet er altså ikke en objektiv struktur, men består av aktører som aktivt tenker, fortolker og handler intensjonelt i samspill med omgivelsene. I «Den samfunnsskapt virkelighet» (2004)² kombinerer sosiologene Berger og Luckmann symbolsk interaksjonisme med fenomenologien, hvor de med utgangspunkt i innsikter fra Husserl, Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty og Schütz utvikler en

² Med originaltittelen «The Social Construction of reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge» og kom ut i 1966.

form for sosialkonstruktivisme³ (Rendtorff, 2014). I denne sosialkonstruktivistiske forståelsen hvor fokus er på å forstå hverdagsvirkeligheten, altså den hverdagen som tas for gitt (Berger & Luckmann, 2004), fremtrer språket som et symbolsk medium som «bidrager til at skabe livsverdens meningsindhold i et intersubjektivt perspektiv» (Rendtorff, 2014, s. 277). På den måten kombineres fenomenologi og hermeneutisk fortolkningsteori, da menneskelige fortolkende og meningsskapende aktiviteter defineres som den sosiale orden (Rendtorff, 2014). I denne forståelsen anses virkeligheten alltid å være en fortolket virkelighet, som både preges og formes av de perspektivene, eller de fortolkningene som vi forstår verden gjennom. Det sosiale samfunn og dets institusjoner skapes i en dialektisk prosess hvor mennesket både er medskaper og produkt av den sosiale virkelighet (Berger & Luckmann, 2004). Denne gjensidige påvirkning mellom individ og samfunn skjer ved eksternalisering, objektivisering og internalisering. Eksternalisering handler om at mennesket gjennom handlinger, språk, fortolkninger, symbolske systemer og institusjoner skaper en sosial verden som fortsetter å eksistere så lenge den rekonstrueres. På den måten er samfunnet et menneskelig produkt. Når en handling med en gitt bestemt mening gjentas ofte nok vil den etter hvert bli rutinisert og inngå som vane. I interaksjon med andre vil denne handlingen gjennom gjensidig definering av den sosiale verdenen og deltakelse i hverandres tilværelse, bli institusjonalisert. I neste generasjon vil den så bli oppfattet som om den har en helt egen virkelighet som eksisterer utover de individene som former den i øyeblikket. Handlingen fremstår således for individet som en uomtvistelig og ytre kjensgjerning, den er blitt objektivert. Det eksternaliserte produktet av den menneskelige handlingen får således karakter av objektivitet, og samfunnet blir en objektiv virkelighet (Berger & Luckmann, 2004).

³ Det finnes flere versjoner eller grener innen sosialkonstruktivismen, og Berger og Luckmann posisjonerer seg således i en mild eller svak variant hvor fokus er på den sosiale verden som konstruert.

Når individet fødes, sosialiseres det inn i det aktuelle samfunnet det er en del av. Der legitimeres den objektive virkeligheten (for å kunne opprettholdes) gjennom forklaring og rettferdiggjøring og læres så godt at den blir en naturlig del av individet. Den objektive virkeligheten blir internalisert, og individet blir et samfunnsmedlem. Det menneskeskapte samfunnet med dets objektive eksistens blir med andre ord en del av individet gjennom sosialiseringssprosessene hvor den sosiale verdenen overføres til en ny generasjon. På den måten blir mennesket også et sosialt produkt (Berger & Luckmann, 2004). Denne dialektiske prosessen kan være avgjørende i så vel den menneskelige sosialisering som identitetsdannelse, da «de sosiale prosessene som er involvert både i dannelsen og opprettholdelsen av identiteten, bestemmes av den sosiale strukturen» (Berger & Luckmann, 2004, s. 173) i den aktuelle konteksten. Denne sosialkonstruktivistiske forståelsen preger teoritilfanget i avhandlingen, da identitet sees på som dynamisk og noe som konstrueres hele tiden i en sosial virkelighet, hvis meningsinnhold konstrueres i interaksjon med andre.

2.1 TIDLIGERE FORSKNING PÅ FELTET

Denne studien tar utgangspunkt i tjenesteytneres kulturforståelse og hvordan den påvirker tjenesteutøvelsen til personer med samisk bakgrunn, som har kognitiv funksjonsnedsettelse. Økt fokus på menneskerettighetene for personer med funksjonsnedsettelse, herunder også i urbefolkning, har ført til at livsvilkårene for denne gruppen med samisk bakgrunn, har blitt aktualisert som forskningsfelt i de senere årene (Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013; Olsén, Heinämäki & Harkoma, 2018). Til tross for at det i løpet av de siste årene har kommet litt forskning på feltet (Edin-Liljegren & Flykt, 2017; Gjertsen et al., 2017; Hokkanen, 2017; Huuva et al., 2014; Melbøe, Johnsen, et al., 2016; Olsén et al., 2018; Uttjek, 2016), er det fortsatt mangler knyttet til kunnskapen om livsvilkårene for personer med funksjonsnedsettelse i den samiske befolkningen. Dette kunnskapstilfanget er enda mindre

når det gjelder livsvilkårene for personer med kognitiv funksjonsnedsettelse som har samisk bakgrunn. Det finnes noe forskning knyttet til personer med demenssykdom i den samiske befolkningen (se f.eks. Dankertsen, 2007b; I. Hanssen, 2013; Larsen, Normann & Hamran, 2015, 2016). Videre har det i løpet av de to-tre siste årene også blitt forsket på vilkårene til personer med utviklingshemming som har samisk bakgrunn (Gjertsen et al., 2017; Melbøe, Johnsen, et al., 2016).

En del av tjenesteyternes tjenesteutøvelse handler om håndtering av andres identitetsarbeid, da disse tjenestemottakerne i varierende grad kan håndtere dette selv. Det innebærer at diskusjonen vedrørende «representing the other» aktualiseres. Denne diskusjonen dreier seg om forskningsetiske spørsmål knyttet til hvorvidt forskere bør representere personer med en gruppe- og / eller kategoritilhørighet de ikke selv har, og i så fall på hvilken måte disse bør representeres (Donnelly, 2002; Pickering & Kara, 2017; Wilkinson & Kitzinger, 1996). Det teoretiske rammeverket «representing the other» kan imidlertid også bidra til en annen og mer inngående innsikt i de utfordringer som er knyttet til det å representere andre i den praktiske hverdagen, hvor personer som ikke er marginalisert selv, må representere personer eller grupper av personer som har en marginalisert kategoritilhørighet. Dette sees eksempelvis i de situasjoner hvor tjenesteytere må representere tjenestemottakere som av ulike årsaker, helt eller delvis, ikke kan representere seg selv.

Det finnes en del forskning knyttet til samisk identitet og identitetsarbeid både i rurale og urbane strøk (se f.eks. Blix, 2013; Dankertsen, 2007a; Dankertsen, 2007b; Gaski, 2000; Gjerpe, 2015; Nyseth & Pedersen, 2015a; Paine, 2003; P. Pedersen & Høgmo, 2012a; Stordahl, 1996). Det samme gjelder forskning knyttet til identitetsarbeidet til personer som har utviklingshemming (se f.eks. Barron, 2004; Gustavsson & Nyberg, 2015; Kittelsaa & Kermit, 2015; Kittelsaa, 2014a).

Når det gjelder håndteringen av andres identitetsarbeid som tjenesteytere eller andre gjør på vegne av noen tjenestemottakere er derimot teoritilfanget lite. Innen helse- og omsorgstjenesten foreligger det ikke noen tidligere undersøkelser av

tjenesteyternes håndtering av tjenestemottakere med utviklingshemming sitt identitetsarbeid, basert på tjenesteyternes kulturforståelse. For å si noe om forskningen på dette feltet innledes denne litteraturgjennomgangen med en redegjørelse for hovedtrekkene i forskning som finnes knyttet til kulturforståelsen til tjenesteytere som yter tjenester til personer med funksjonsnedsettelse, herunder demenssykdom, som har samisk bakgrunn. Deretter vil jeg gå gjennom den forskningen som finnes knyttet til helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming i den samiske befolkningen. Når det gjelder forskning knyttet til samisk identitet og identitetsarbeid, samt forskning knyttet til identitetsarbeidet til personer med utviklingshemming vil dette tas inn i kapittel 2.3. «Identitet og identitetsarbeid».

2.1.1 Tjenesteyting til samiske tjenestemottakere med funksjonsnedsettelser

På bakgrunn av meld. St. «Frihet og likeverd» (Meld. St. 45 (2012-2013)) og rapporten fra Nordens Velfärdscenter, «Kunskapsläge: Personer med funktionsnedsättning och samisk bakgrund» (Huuva et al., 2014) satte Nordens Velfärdscenter på oppdrag av Bufdir i 2014 i gang det treårig nordiske prosjektet «Samer med funktionsnedsättning».

I den ene av de svenske rapportene som kom ut av dette prosjektet, beskrives tjenesteyteres kompetanse knyttet til samisk kultur og språk samt de samiske tjenestemottakerne (Edin-Liljegren & Flykt, 2017). Denne rapporten baserer seg på en strukturert spørreskjema- og intervjustudie gjort i de 19 kommunene som inngår i det samiske forvaltningsområdet i Sverige. De avdekker at flertallet av kommunene mangler tilbud om opplæring i samisk kultur og språk generelt, samt utilstrekkelig kulturforståelse (Edin-Liljegren & Flykt, 2017). Videre finner Edin-Liljegren og Flykt enkeltstående eksempler på tjenestetiltak som ivaretar det samiske perspektivet i tjenesteutøvelsen. De finner også at flere kommuner ikke har kartlagt tjenesteyternes kompetanse og behov i tilstrekkelig grad for å kunne ivareta det samiske perspektivet (2017).

Tjenesteyterne i denne undersøkelsen uttrykker også usikkerhet knyttet til håndtering av etnisitet, taushetsplikt og personvern når det gjelder hva som er lov å gjøre. Flere kommuner oppgir at alle, uavhengig av etnisitet, behandles likt, noe de opplever ikke gir likeverdige muligheter, da det er den svenske normen likeverdigheten og likbehandlingen vurderes ut fra, og ikke den samiske (Edin-Liljegren & Flykt, 2017).

Tilsvarende kritikk av likhetsidealet finner en igjen i Gunn-Tove Minde sin undersøkelse blant ansatte og brukere⁴ vedrørende hvorvidt samer bosatt i Tromsø får et likeverdig tilbud om helse- og sosialtjenester (2005). Hun er tydelig i sin rapport fra denne undersøkelsen på at dette likhetsidealet råder i Tromsø kommune, noe som «bidrar til å forsinke, hindre og undergrave en sosialpolitikk som er skal (sic.) bygge på ulikhet og likeverd» (G.-T. Minde, 2005, s. 110).

En slik likebehandling finner også Hedlund og Moe (2010) i sin undersøkelse knyttet til relasjoner mellom norske tjenesteytere og tjenestemottakere som har samisk bakgrunn. Dette opplevde noen av tjenestemottakerne som en fortsatt undertrykking av den samiske identiteten deres. Noe som, ifølge Hedlund og Moe, innebærer at dersom hjelpeapparatet skal kunne tilby likeverdig og tilpasset bistand til den samiske befolkningen, må tjenesteyterne være seg bevisst forskjellene mellom nordmenn og samer i sin tilnærming og tjenesteutøvelse (2010). Videre fant de at tjenesteyterne må være sensitive for hvordan tjenestemottaker responderer og tolker situasjonen ved tjenesteutøvelsen, da fornorskningsprosessen med påfølgende undertrykking er en viktig del av historisiteten i den aktuelle profesjonelle hjelpere-relasjonen (Hedlund & Moe, 2010). I dette ligger også at tjenesteyterne må være bevisst eget ståsted og forståelse, slik at de ikke ubevisst gjennom sin væremåte og tolkninger av situasjonen opprettholder diskriminerende maktstrukturer i tjenesteutøvelsen. De må derimot gjennom refleksivitet søke og «redefinere tildelte posisjo-

⁴ Antall, utvalgsriterier og rekruttering er ikke gjort rede for i rapporten.

ner og bevisstgjøre synlige og usynlige maktstrukturer mellom majoritet og minoritetsbefolkning» (Hedlund & Moe, 2010, s. 184). Dette kan imidlertid ifølge Hedlund og Moe by på utfordringer, da de også fant at forståelse av kulturelle forskjeller skaper usikkerhet hos tjenesteyterne. I ytterste konsekvens kan dette medføre at tjenesteyterne ender med å eksotifisere tjenestemottaker, og således ikke kan tilby adekvat hjelp (2010). Et godt tjenestetilbud tilpasset tjenestemottakere med minoritets- eller urfolksbakgrunn kan ut fra dette sies å fordre refleksivitet hos tjenesteyterne (Hedlund & Moe, 2010).

Noe av det samme fremgår av Inger-Lise Pedersen sin studie av opplevelsene og erfaringene med tjenesteyting til pasienter med demenssykdom og samisk bakgrunn sett fra tre norske sykepleieres ståsted (2008). Hun finner språklige og kulturelle utfordringer i tjenesteutøvelsen, og disse ses spesielt i samhandlingssituasjoner, stell/ pleie og behandling. Utfordringer som ifølge Pedersen handler om informantenes mangelfulle samiske språk- og kulturforståelse (2008).

Slike språklige og kulturelle utfordringer går også frem av Hanssen sin kvalitative studie vedrørende betydningen av omsorgsgivers kulturelle bakgrunn i en interkulturell demensomsorg (2013). Hun har i undersøkelsen intervjuet familiemedlemmer til personer med demenssykdom med samisk bakgrunn og tjenesteytere med erfaring vedrørende tjenesteyting til personer med demenssykdom, totalt 15 informanter. I studiet fremhever Hanssen betydningen av at helsepersonell har samme kulturelle bakgrunn som pasientene i demensomsorg (2013). Dette begrunner hun med at kunnskap og ferdigheter knyttet til språk, kulturelle koder, livsrytme, åndelighet, tradisjonelle klær og mat inngår som viktige aspekter i en kulturtilpasset omsorg, selv om de kulturelle uttrykkene kan variere (Hanssen, 2013).

Betydningen av å ha samme kulturelle bakgrunn som tjenestemottaker kommer også fram i undersøkelsen vedrørende tjenesteyternes konstruksjoner av personer med demenssykdom og samisk bakgrunn, og samiske pårørende til personer med

demenssykdom sin motvilje til å søke og motta kommunale helse- og omsorgstjenester (Blix & Hamran, 2017). I denne undersøkelsen kommer de imidlertid fram som en del av de individuelle og mellommenneskelige faktorene. Disse faktorene er en del av den sammensatte bakgrunnen for den motvilje samiske tjenestemottakere ofte har til så vel å søke om som og motta helse- og omsorgstjenester fra kommunen (Blix & Hamran, 2017). Undersøkelsen baseres på fokusgruppeintervju med 18 tjenesteytere i fire kommuner i Nord-Norge med multietnisk populasjon. Her finner Blix og Hamran at forståelse av den sosio-historiske konteksten etter år med undertrykking er en viktig del av denne motviljen slik som tjenesteyterne ser det. Videre påpeker de, i likhet med Hedlund og Moe (2010), viktigheten av at tjenesteyterne har en bevisst refleksjon knyttet til historisitet, posisjonering og synlige og usynlige maktstrukturer i tjenesteutøvelsen. Dette fordi refleksiviteten påvirker relasjonen til tjenestemottakerne, som igjen er avgjørende for å kunne skape likeverdige tjenester (Blix & Hamran, 2017).

Videre har også Larsen, Normann og Hamran (2016) gjort en kvalitativ undersøkelse blant 10 tjenesteytere og syv pårørende til personer som har demenssykdom og samisk bakgrunn. Der finner de også at ulike etniske posisjoner og den sosiohistoriske konteksten er en viktig del av samhandlingen og relasjonen til samiske tjenestemottakere (Larsen et al., 2016). I denne undersøkelsen- med fokus på samarbeidet mellom tjenesteytere og omsorgsytere i familier i flerkulturelle samisk-norske kommuner i Nord-Norge- finner Larsen m.fl. at ulike etniske posisjoner skaper store barrierer mot samhandling (2016). Særlig gjelder det i posisjoner knyttet til minoritetspolitikk. Videre fremkommer det at samarbeidet forsinkes og kompliseres på grunn av etnisitet, mistro og kulturell fremmedgjorthet, noe som medfører at et godt samarbeid avhenger av at både majoritet- og minoritetsgruppene tar ansvar for en debatt om tilpassede etniske og etnopolitiske posisjoner (Larsen et al., 2016).

Utover dette finnes det ikke så mye forskning knyttet til helse- og omsorgstjenesten til personer med demenssykdom og samisk bakgrunn. I 2012 foretok Mehus

og Bongo en kombinert kunnskapsoppsummering og litteraturgjennomgang av samiske helse- og omsorgstjenester, hvor ett av fokusområdene var demens (Mehus & Bongo, 2012). De konkluderte med at det fantes lite om samers særegne behov for pleie og omsorg fra pasientperspektivet, men at møtet mellom tjenesteytere og samiske pasienter så vidt er belyst fra tjenesteyternes perspektiv i noen rapporter. Av disse rapportene framgår det, ifølge Mehus og Bongo, at det er avgjørende å inneha en kulturforståelse for å kunne utøve god omsorg til pasienter med samisk bakgrunn som har demenssykdom, samt at behovet for å kunne samisk språk i møtet med disse pasientene er prekært (2012). De sier videre at det er behov for å validere og reliabilitetsteste så vel metoder og diagnostiske verktøy i demensomsorgen, som den «tatt for gitt-kunnskapen» som er implisitt i sykepleien, i forhold til en samisk kontekst, herunder samisk kultur og kommunikasjonsform (Mehus & Bongo, 2012).

Fire år senere gjorde også Bodil Blix en kunnskapsoppsummering av helse- og omsorgstjenestene til den samiske befolkningen (2016). Hun finner mye av det samme når det gjelder personer med samisk bakgrunn som har demenssykdom; det finnes lite forskning knyttet til forekomst, utredning og diagnostisering av demens i den samiske befolkningen. Hun viser imidlertid til Astri Dankertsen (Dankertsen, 2007b) og Inger-Lise Pedersen⁵ (2008) som begge påpeker at personer med samisk bakgrunn kan miste det norske språket utover i forløpet til demenssykdommen (Blix, 2016). Pedersen sin studie er allerede gjort rede for tidligere i dette kapitlet.

Dankertsen sin studie tar utgangspunkt i feltarbeid på Samisk hus i Oslo⁶ hvor hun har hatt samtaler over en kaffekopp med deltakerne⁷ (2007b). Studiet tar utgangspunkt i de identitetsmessige refleksjonene som familiemedlemmer til eldre samiske personer som kanskje har mistet det norske språket som følge av demenssykdom gjør seg (Dankertsen, 2007b). Dankertsen finner at det samiske fortsatt kan være

⁵ Denne undersøkelsen er gjort grundigere rede for tidligere i kapitlet.

⁶ Et sted som er et treffpunkt for samer i Oslo.

⁷ Antall deltakere utover at de er «en del» fremgår ikke tydelig av artikkelen.

en erfaringsramme, selv om personen er fornorsket. Disse prosessene er det viktig at tjenesteyterne forstår og er bevisst i tjenesteutøvelsen til disse personene (2007b).

Blix viser videre til forskning knyttet til brukermedvirkning og samarbeid mellom offentlige tjenesteytere og familier til personer med demens. Hun viser også til et prosjekt, som da nylig var igangsatt, med fokus på situasjonen til personer med samisk bakgrunn og som har demenssykdom. (2016). Artikkene til disse prosjektene er det gjort rede for tidligere i kapitlet.

2.1.2 Forskning knyttet til utviklingshemming i den samiske befolkningen

Det som finnes av forskning pr. i dag knyttet til personer med utviklingshemming som har samisk bakgrunn, er i hovedsak de to norske rapportene (Gjertsen et al., 2017; Melbøe, Johnsen, et al., 2016), som kom på bakgrunn av det tidligere nevnte nordiske prosjektet. Det fremgår ikke klart av de svenske og den finske undersøkelsen knyttet til dette prosjektet om personer med utviklingshemming eller tjenesteytere som yter tjenester spesifikt til personer med utviklingshemming er med i disse utvalgene (Edin-Liljegren & Flykt, 2017; Hokkanen, 2017; Uttjek, 2016).

I rapporten «Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse» ser Melbøe m.fl. på hvordan samer med funksjonsnedsettelse, herunder personer med utviklingshemming, opplever egen hverdag, viktige overganger i livet og hvordan de deltar i demokratiske prosesser (2016). Denne undersøkelsen baserer seg på et utvalg på 31 semi-strukturerte intervjuer hvor informantene er personer som selv har funksjonsnedsettelse(r) og/ eller er pårørende eller verge. Rapporten omhandler funksjonsnedsettelse av kognitiv art, fysisk art som bevegelses-, syns- og/ eller hørselshemming, og/ eller psykisk art. Av anonymitetshensyn er det ikke spesifisert nærmere, men av disse 31 informantene har 15 en funksjonsnedsettelse av kognitiv art, herunder utviklingshemming (Melbøe, Johnsen, et al., 2016). I denne undersøkelsen gir flere informanter uttrykk for at de opplever en større aksept for de som er annerledes i det

samiske samfunnet enn i det norske (Melbøe, Johnsen, et al., 2016). Dette underbygger informantene med at det er mer fokus på hva og hvordan de som er annerledes kan bidra i det vanlige samfunnslivet, enn i det norske samfunnet som i stor grad oppleves diagnosefokuset. Kategorien funksjonsnedsettelse konstrueres med andre ord annerledes i deler av den kulturelle samiske forståelsen enn i majoritetskulturen i Norge (Melbøe, Johnsen, et al., 2016). Melbøe m.fl. viser imidlertid også mangfoldet i de samiske samfunnene, da andre funn derimot tilsier en mindre aksept knyttet til personer med funksjonsnedsettelse i de samiske samfunnene enn i majoritetssamfunnet. Som plausible forklaringer på disse variasjonene pekes det på ulike tidsepoker, sted og type funksjonsnedsettelse, samt hvilket geografisk område det refereres fra (2016). Videre finner de at funksjonsnedsettelse i praksis ofte settes opp mot det samiske språket, hvorpå det medisinske aspektet knyttet til funksjonsnedsettelsen går seirede ut (Melbøe, Johnsen, et al., 2016).

Til tross for at tilgang på opplæring i eller på samisk fortsatt ikke er en selvfølge i dag, har Melbøe m.fl. også gjort funn som viser hvordan språkopplæringen blir tilrettelagt gjennom en praktisk tilnærming. Dette bidrar til så vel kjennskap til den samiske kulturen som etablering av en samisk identitet (2016). Når det gjelder hjelpeapparatet sin kulturforståelse kan det, med unntak av SANKS (Samisk Nasjonalt Kompetansesenter – psykisk helsevern og rus), se ut til at denne er begrenset. Videre kommer det frem at det fokuset hjelpeapparatet har på funksjonsnedsettelsen kan overskygge tjenestemottakernes etnisitet, og medføre at det som tilbys er et standardisert tjenestetilbud tilpasset majoritetssamfunnet og – kulturen (Melbøe, Johnsen, et al., 2016).

Den andre undersøkelsen knyttet til personer med utviklingshemming og samisk bakgrunn, ble gjennomført av Gjertsen m.fl. i de samiske forvaltningskommunene samt enkelte andre kommuner i Nord-Norge våren 2017. I denne levekårsundersøkelsen består utvalget av 93 personer som har lett til moderat grad av utviklings-

hemming og av dem har en tredjedel samisk bakgrunn. Det kommer fram at det varierer hvor fornøyd respondentene er med tjenesteutøvelsen, samt at grad av selvbestemmelse varierer (2017). Forskerne finner videre at respondentene opplever høy grad av selvbestemmelse når det gjelder hverdagslige mindre beslutninger, men mindre grad av selvbestemmelse når det gjelder de større beslutningene som hvor og med hvem de skal bo. Dette samsvarer, ifølge Gjertsen m.fl. (2017), med annen norsk forskning knyttet til personer med utviklingshemming og deres selvbestemmelse gjort av Söderström og Tøssebro (2011) og Sandvin og Hutchinson (2017; 2014). Respondentene med samisk bakgrunn opplever imidlertid en større grad av selvbestemmelse enn de uten samisk bakgrunn. Gjertsen m.fl. setter dette resultatet i sammenheng med at de med samisk bakgrunn oppgir et mindre behov for hjelp, samtidig som de som har behov for hjelp i større grad mottar hjelp fra foreldre. Følgelig er det naturlig med mindre involvering fra ansattes side i beslutninger i livet for denne gruppen respondenter (Gjertsen et al., 2017). Personer med utviklingshemming og samisk bakgrunn er hovedsakelig mer fornøyd med hjelpen de får, men det er færre med samisk bakgrunn som oppgir å få den hjelpen de trenger. Videre framgår det av denne rapporten at personer med utviklingshemming med samisk bakgrunn gjennomgående har en lavere tilfredshet på de ulike levekårsområdene enn de øvrige respondentene. Måten tjenestetilbudet, herunder botilbud, organiseres på begrenser selvbestemmelsen deres, da disse ytre rammebetingelsene fører til en standardisering av levesett, som også i mindre grad ivaretar den sosiokulturelle samiske tilhørigheten (Gjertsen et al., 2017).

I tillegg til disse to norske studiene, foreligger det en finsk studie hvor fokus er både på den multiple diskriminasjonen personer med funksjonsnedsettelse og personer som identifiserer seg med identitet knyttet opp mot minoriteter innen kjønn og seksuell legning, samt implementeringen av fundamentale menneskerettigheter for disse minoritetsgruppene i Finland (Olsén et al., 2018). I denne undersøkelsen hvor

en dokumentanalyse kombineres med samfunnsvitenskapelig forskningsundersøkelse, intervjues tre personer med samisk bakgrunn som har ulike funksjonsnedsettelse samt én person som samarbeider med samiske personer med funksjonsnedsettelse⁸. På grunn av få informanter benyttet også resultatene fra forskningsrapporten til Liisa Hokkanen, «Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities» (2017). Videre benyttet erfaringer fra et seminar om temaet «The human rights of Sámi persons with disabilities and their implementation in 100-year-old-Finland», hvor blant annet to personer med samisk bakgrunn som hadde funksjonsnedsettelse deltok (Olsén et al., 2018). Mens Hansen m.fl. i sin undersøkelse finner at samer er mer utsatt for mobbing en majoritetsbefolkningen i Norge (2008), konkluderer Olsén m.fl. med at personer med samisk bakgrunn som har funksjonsnedsettelse i Finland har høy risiko for å bli utsatt for multippel diskriminering (2018). Forskerne finner sågar at samer med funksjonsnedsettelse blir utsatt for kumulativ diskriminering, da disse forskerne viser til funn hvor en person i én og samme situasjon kan oppleve diskriminering basert både på den samiske tilhørigheten og funksjonsnedsettelsen (Olsén et al., 2018).

Melbøe viser også til en slik dobbel diskriminering i velferdssystemet i Norge. Hun viser hvordan personer som er funksjonshemmet i tillegg opplever diskriminering knyttet til deres samiske kultur og levemåte i møtet med i hovedsak standardiserte velferdstjenester (Melbøe, 2018a). I likhet med Melbøe m.fl. (2016) finner også Olsén m.fl. diskriminering knyttet til arbeidsliv (2018). I følge Olsén m.fl. opptrer diskriminering både i en indirekte og direkte form. I mange situasjoner er dette diskriminasjon som er vanskelig å oppdage, da personer med funksjonsnedsettelse i den samiske

⁸ Det framgår ikke hvilken type kognitiv funksjonsnedsettelse det er snakk om, men da det kan være både en demenssykdom eller en utviklingshemming tas denne undersøkelsen likevel med her. Det framgår heller ikke klart om den informanten som sies å være «working in cooperation with Sámi person with disability» (Olsén et al., 2018, s. 10) er en offentlig ansatt tjenesteyter eller om det for eksempel er en fra en frivillig organisasjon.

befolkningen ofte opplever en strukturell diskriminering som ligger implisitt i samfunnet. Det krever så vel ressurser og en generell endring i samfunnet som politisk vilje til å endre på denne form for diskriminering (2018).

I tillegg til den forskningen som er presentert her, er det gjennomført to levekårsundersøkelser knyttet til funksjonsnedsettelse i den samiske befolkningen i Sverige (Uttjek, 2016) og Finland (Hokkanen, 2017). Av presentasjonen av utvalget i den svenske undersøkelsen fremgår det ikke om noen av informantene har utviklingshemming eller demenssykdom. Dette kan ha blitt gjort ut fra hensyn til taushetsplikt og personvern, og således være en del av anonymiseringen av utvalget på syv informanter, uten at dette fremgår tydelig av rapporten (Uttjek, 2016). I den finske levekårsundersøkelsen fremkommer det at “The categories of disability among the interviewees include musculoskeletal disabilities, learning difficulties, cognitive disorders and brain injuries. Underrepresented conditions are mental disabilities, sensory disabilities and particularly severe disabilities” (Hokkanen, 2017, s. 19). Det kan se ut til at utviklingshemming (mental disability og particularly severe disability) er underrepresentert, men det er uklart om det betyr at disse kategoriene funksjonsnedsettelse ikke er tilstede i utvalget i det hele tatt. Demenssykdom innebærer kognitiv svikt eller forstyrrelser, men om demenssykdom inngår i kategorien «cognitive disorders» i denne undersøkelsen fremgår ikke. Hokkanen har valgt ikke å spesifisere utvalget noe mer av anonymitetshensyn⁹. Dette kan innebære at utvalget har noen informanter som har utviklingshemming eller demenssykdom, men da det ikke fremgår klart, velger jeg å ikke presentere disse undersøkelsene ytterligere her.

⁹ Dette fremgår ikke av rapporten, men ble kommunisert av forfatter i direkte kommunikasjon med henne.

2.2 DET SAMISKE SPRÅKET

Språk er tett forbundet med kultur, tanker og verdier, og samme ord kan ha ulik betydning i ulike kulturer (Dahl, 2013; Salole, 2018; Skutnabb-Kangas, 2000). Språket kan sies å være et uttrykk for underliggende verdenssyn, verdisyn og sosiale forhold som både former og formes av vår tanke og virkelighetsforståelse (Salole, 2018; Skutnabb-Kangas, 2000). Ifølge Skutnabb-Kangas spiller språket en avgjørende rolle i sosialiseringprosessen, da samspill gjennom ord og kroppsspråk samt hvordan dette vektlegges og forstås i et samfunn vil kunne variere fra kultur til kultur (2000). Det innebærer også at barn i flerspråklige familier hvor det kun praktiseres bruk av majoritetskulturens språk, vil miste en del av tilgangen på foreldrenes språk. Det innebærer videre at de også vil kunne miste betydningen av ord, da referanserammen mangler (Salole, 2018).

Språk trekkes ofte fram når tilhørighet skal beskrives, og er nært knyttet til identitet, da «språk uttrykker verdier og verdenssyn i et samfunn, både implisitt og eksplisitt, direkte og indirekte» (Salole, 2018, s. 146). Dette innebærer at tap av eller mangel på språk kan bidra til at en faller utenfor fellesskapet, slik Melbø m.fl. viser eksempel på i sin undersøkelse knyttet til personer med funksjonsnedsettelse i den samiske befolkningen (Melbø, Johnsen, et al., 2016). Språk og talemåte kan således være av avgjørende betydning i sosialiseringprosessen og for utvikling av identitet og identitetsuttrykk, og derfor er også ivaretagelse av språktilhørighet svært viktig (Skutnabb-Kangas, 2000). Skutnabb-Kangas hevder videre at «our mother tongues both form and are symbols of our identity» (Skutnabb-Kangas, 2000, s. 104). En slik forståelse hvor språk i sin allmenhet, og morsmål spesielt får en slik fremstående betydning for identitet er imidlertid kritisert i andre fagmiljø, hvor det faktum at noen har mer enn ett morsmål tas til inntekt for at det ikke er noen sammenheng mellom språk og identitet (Olthuis, Skutnabb-Kangas & Kivelä, 2013). Disse kritikerne ser imidlertid på språket som et sosialt konstruert verktøy som avhengig av kontekst kan manipuleres etter behov (Skutnabb-Kangas, 2000). Olthuis m.fl. argumenterer i denne

sammenhengen for at etnisk identitet, og språklig forankret etnisk identitet i særdeleshet, i liten grad har endret seg over tid (2013). Videre kan man derfor ikke se helt bort fra opphavelig, tilskrevet språklig forankret identitet, da den griper inn i ens personlige historie og dermed ikke bare kan velges eller velges bort etter ens eget for-godtbefinnende (Olthuis et al., 2013).

I denne avhandlingen følger jeg dette resonnementet og posisjonerer meg, i likhet med Skutnabb-Kangas, i en forståelse av morsmål som noe en får tilskrevet ved fødselen ut fra hvilken etnisk gruppen en sosialiseres inn i (2000). Hvordan denne etnisiteten og dette morsmålet imidlertid vil formes og aktualiseres, påvirkes av de sosiale, politiske og økonomiske omstendigheter en møter underveis i livet (Skutnabb-Kangas, 2000).

Samisk tilhører den finsk-urgiske språkgruppen (Hansen et al., 2008), og består av et mangfold av samiske språk og dialekter, hvor nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk er de mest utbredte samiske språkene i Norge (Biti & Solbakk, 2004). NOU 2001:22 dokumenterer at spesielt samer med funksjonsnedsettelse, møter språklige og kulturelle barrierer i forhold til deltakelse i samfunnet. Disse barrierene «forsterker problemene og vanskeliggjør både utdanning, diagnostisering, pleie, rehabilitering og brukerinformasjon» (NOU 2001:22, 2001, s. 336). I følge Grunnloven § 108 plikter staten «å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv» (Grunnloven, 1814). Denne plikten for staten følges opp og konkretiseres i sameloven § 1-5 som slår fast at samisk og norsk er likeverdige og således skal være likestilt i kongeriket Norge (Sameloven, 1987). Retten til å motta likeverdige helsetjenester, herunder samhandling på samisk, for urfolk som bor i forvaltningsområder for samisk språk i Norge kom i 1990 (Dagsvold, Møllersen & Stordahl, 2016). Denne retten innebærer at de samiske språklige rettighetene står sterkt innenfor disse områdene, men for den samiske befolkningen som ikke bor innenfor disse områdene er mulighetene til opplæring i og på samisk ikke like store

(NOU 2016:18, 2016). FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) art. 27 pålegger i midlertid Norge en generell positiv forpliktelse til å tilrettelegge for at samer kan bruke det samiske språket på alle samfunnsområder. I praksis begrenses denne forpliktelsen av økonomiske og praktiske realiteter (NOU 2016:18, 2016). Denne forpliktelsen følges videre opp i Menneskerettsloven (1999) som inkorporerer den internasjonale konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Det innebærer at pasientens kulturelle bakgrunn, herunder språklige bakgrunn, skal tas hensyn til ved utøvelse av helsetjenester (Menneskerettsloven, 1999).

I følge Blix er det store regionale forskjeller, men rundt halvparten av de 25 000 brukerne av samisk språk i Norge kan lese og skrive samisk (2016). I Kautokeino og Karasjok bruker for eksempel store deler av befolkningen samisk som dagligspråk, mens det nesten er borte i andre områder (Blix, 2016). Nordsamisk, som er det mest utbredte samiske språket i Norge, brukes hovedsaklig i Finnmark og Troms, samt Tjeldsund og Evenes i Nordland. Fra Saltenfjorden i sør til Ballangen kommune i nord ligger det lulesamiske språkområdet med ca. 2000 lulesamisktalende personer, hvorav ca. 600 bruker språket aktivt. Det sørsamiske området strekker seg fra Saltenfjellet i nord til Elgå i Hedmark, og det forelå et forsiktig estimat på at ca. 500 av sørsamene behersket språket i 2008 (Meld. St. 28 (2007-2008)). Østsamisk er i hovedsak i bruk i Finland og Russland, selv om noen få personer har østsamisk som morsmål i Norge (Meld. St. 28 (2007-2008)).

Denne undersøkelsen er gjennomført blant tjenesteytere som yter tjenester til personer med samisk bakgrunn som har en kognitiv funksjonsnedsettelse. Kommunikasjon står svært sentralt, da tjenesteyternes evne til å kommunisere på en måte og med et språk som er forståelig for tjenestemottakerne, vil kunne være avgjørende for den enkelte mottakers deltakelse og utfoldelse i dagliglivet. Kommunikasjon handler såvel om kroppsspråk og verbalt språk som å forstå den aktuelle konteksten den er en del av (Magelssen, 2008). Dette er i tråd med Meld. St. 28 som slår fast at «mennesker med kognitiv svikt som følge av sykdom eller skader, har et særlig behov for et

rehabiliteringstilbud hvor språk- og kulturforståelse ligger til grunn for samhandlingen» (Meld. St. 28 (2007-2008), s. 106). Videre fremgår det av denne meldingen at tilstrekkelig personell med kompetanse i samisk språk og kultur er en avgjørende forutsetning for samiske brukeres opplevelse av kvalitet i tjenesten (Meld. St. 28 (2007-2008)).

Kognisjon dreier seg om «høyere mentale prosesser som oppmerksomhet, hukommelse (koding, lagring og gjenvinning), eksekutive (regulerende/ styrende) funksjoner, språk, informasjonsbearbeiding, ervervelse av kunnskap og erfaringer, problemløsning, tenkning og bedømmning» (Gjærum & Grøsvik, 2002, s. 227). En kognitiv funksjonsnedsettelse vil således kunne medføre store utfordringer når det kommer til eksempelvis å ta initiativ og utføre responser (K. Jacobsen & Gjertsen, 2010). Disse utfordringene oppstår fordi interaksjonen mellom kognitive og emosjonelle prosesser og de andre prosessene som påvirker alle typer handling, ofte blir forstyrret og er annerledes hos personer med kognitiv funksjonsnedsettelse. Kognisjon er med andre ord en del av vår emosjonelle opplevelse, forståelse og emosjonelle atferd (K. Jacobsen & Gjertsen, 2010).

Det er flere teorier om emosjoner som har ulike vitenskapsteoretisk utgangspunkt, men Jacobsen og Gjertsen viser til «et mer moderne integrert syn på emosjoner basert på nevrovitenskaper og kognisjon inkluderer alle de tidligere tradisjoner» (2010, s. 20). Herunder også biologiske, psykologiske og sosialkonstruktivistiske teorier, og hevder at emosjoner har med overlevelse å gjøre, samtidig som de bidrar til å tydeliggjøre kommunikasjonen (K. Jacobsen & Gjertsen, 2010).

Kognitive og emosjonelle prosesser kan sees på som to parallelle, men selvstendige prosesser, noe som innebærer at det kan forekomme prosessering av emosjonell informasjon uten at kognitive prosesser er involvert (K. Jacobsen, 1998). Personer med utviklingshemming har i større eller mindre grad nevrologiske skader som kommer til uttrykk i løpet av utviklingsperioden, det vil si før fylte 18 år (Gjærum & Grøsvik, 2002). Disse skadene er lokalisert i de nyere delene av hjernen, og vil i stor

grad ramme de kognitive prosessene som er avhengig av korteks. De emosjonelle prosessene er imidlertid mer avhengig av dypereliggende strukturer i hjernen og er således mindre avhengig av korteks enn de kognitive prosessene (K. Jacobsen, 1998). Det betyr at emosjonell atferd og former for hukommelse knyttet til emosjoner kan forekomme relativt eller helt uavhengig av kortikal aktivering. Personer med utviklingshemming, avhengig av hvor alvorlig utviklingshemmingen er, vil derfor i større eller mindre grad kunne lære atferd gjennom emosjoner heller enn gjennom kognitive prosesser (K. Jacobsen, 1998). Det ser vi for eksempel hos personer med dyp utviklingshemming som kan ha mange emosjonelle uttrykk, men som i liten grad har kortikal regulering av uttrykkene. Altså at de uttrykker behovene sine mer direkte, ofte uten blygsel (K. Jacobsen & Gjertsen, 2010). Emosjoner sees i en litt mildere form for sosialkonstruktivisme på som noe som har et visst biologisk grunnlag gjennom evolusjonen, men som så blir omformet gjennom den tilpasning barnet går gjennom når de vokser inn i kulturen (Tetzchner, 2012). Emosjonell mening dannes således gjennom internalisering i samspill med samfunnet (Berger & Luckmann, 2004). Det vil si at når en person med utviklingshemming vokser opp i et samisk hjem vil denne personen i større grad lære gjennom emosjoner som da medfører en viss type handling (i vid forstand, det vil si alt vi sier og gjør). Denne handlingen er kulturell, og når kulturens største redskap er språket kan det at tjenesteyterne ikke behersker samisk eller har en mangelfull kulturforståelse medføre at tjenesteyterne ikke oppfatter de behovene disse personene uttrykker. Personen med utviklingshemming lærer altså på en måte språk og handling i større grad gjennom emosjoner med tilhørende handlinger enn gjennom kognisjon (K. Jacobsen & Gjertsen, 2010). Disse handlingene er imidlertid også kulturelle, slik at selv om man kanskje ikke er vokst opp med samisk språk, så vil handlingene likevel kunne sees på som samisk kulturelle.

2.3 IDENTITET OG IDENTITETSARBEID

«Ordet identitet kommer fra det latinske *idem*, som betyr *den (eller det) samme*» (A. Eriksen & Selberg, 2006, s. 75), og kan forstås på ulike måter ut fra forskjellige perspektiver (Brubaker & Cooper, 2000). I en essensiell forståelse sees identiteten på som opprinnelig iboende, enhetlig og stabil (Hall, 1996). Hall argumenterer imidlertid for at identitet må se som noe som konstrueres i en diskurs, og ser på identitet som

«the meeting point, the point of suture, between on the one hand the discourses and practices which attempt to 'interpellate', speak to us or hail us into places as the social subjects of particular discourses, and in the other hand, the processes which produce subjectivities, which construct us as subjects which can be 'spoken'» (Hall, 1996, s. 6).

Identitet må således forstås som en konstruksjon. Da identitet, i en slik konstruktivistisk forståelse som Hall her plasserer seg i, forstås som kontekstuell og relasjonell, vil historisitet inngå som en del av denne konstruksjonen som blir konstruert i spesifikke diskurser og praksiser (A. Eriksen & Selberg, 2006; Hall, 1996). Identitet kan ut fra dette sies å innebære elementer som tilhørighet, verdenssyn, verdier og normer, hvordan man ser ut, tankesett og hva og hvem man relaterer seg til (A. Eriksen & Selberg, 2006; Salole, 2018).

I denne avhandlingen som har et sosialkonstruktivistisk perspektiv vil «identitet» sees som en dynamisk, pågående prosess som skjer i en interaksjon med omgivelsene (Brubaker & Cooper, 2000; Goffman, 1971). I følge Gustavsson og Nyberg beskrives identitetskonstruksjoner i et slikt perspektiv som «kontinuerlige forhandlinger mellom selvdefinisjoner og alter-definisjoner som er omgitt av begrensende rammer i form av maktressurser og tolkningspreferanser» (Gustavsson & Nyberg, 2014, s. 131). Identitet handler ifølge Jenkins om den menneskelige kapasiteten som er forankret i språket vårt til å vite hvem vi er, hvem andre er, at andre vet hvem vi er, hvem vi tror de andre tror vi er og så videre (2014). Identifisering er med andre ord noe vi

gjør i samhandling med andre, altså en stadig pågående prosess (Jenkins, 2014). Implisitt i en slik tilskrivningsprosess, ligger en avgrensning fra signifikante andre, da det å si at noe(n) er lik noe(n), betyr at den/ dette er ulik noe(n) andre/ annet (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015; Jenkins, 2014). Identitetsarbeid er en viktig komponent i identitet, og viser til en aktiv innflytelse over gitte kategorier, altså forhandlingsprosessen (Gustavsson & Nyberg, 2014; Zhao, 2012). Da identitet sees på som konstruert i samspill med omgivelsene, innebærer det at man har mange ulike identiteter hvor én har særlig stor betydning for oss, og således kan sies å være den primære identiteten (Kittelsaa, 2011). Jenkins hevder at den kollektive og den individuelle identiteten må sees på som likeverdige parter i konstruksjonen av identitet, da den individuelle og den kollektive identiteten møtes og smeltes sammen i interaksjonen med andre. (Jenkins, 2014). Identitetsarbeid handler med andre ord om å binde sammen den identiteten en selv tilskriver seg med den identiteten som tilskrives av andre.

Individuell identifisering er et resultat av en kontinuerlig interaksjon mellom selvforståelsen og den identiteten som tilskrives av andre i hverdagens rutiner og trivialiteter (Jenkins, 2014). Veldig forenklet fremstilt blir denne identiteten til i en slags forhandling, hvor barnet etter hvert som det vokser til, tar stadig mer styring over dette selv. De vil likevel være bundet av institusjonaliserte maktstrukturer i samfunnet i ulik grad, som for eksempel sosiale kategorier (Jenkins, 2014). Dette innebærer at identifisering er en prosess som består av selvidentifisering eller selvforståelse og den identiteten som tilskrives en av andre (Brubaker & Cooper, 2000). En persons erfaringer, drømmer og sosiale og kulturelle begrensninger inngår i denne konstituering av personlig identitet. Identitetsarbeid åpner således «for at ett eller flere aspekt ved identitet (for eksempel religiøsitet) kan gjøres til et mer sentralt element i ens selvoppfattelse enn andre og bli dominerende for hvordan man oppfatter seg selv, og hvordan man handler som en moralsk person» (C. M. Jacobsen, 2002, s. 41). En slik tilskrivning av identitet refererer Brubaker og Cooper til som «external identification», det vil si en formalisert prosess hvor individet i tillegg til å bli karakterisert også

kategoriseres innen ulike sosiale kategorier som eksempelvis etnisitet, kjønn og sosial klasse (2000). Det er imidlertid slik at det ikke alltid er samsvar mellom selvidentiteten og den tilskrevne identiteten (Jenkins, 2014), men uønskede identiteter kan reforhandles gjennom de fortellingene vi konstruere om oss selv (Giddens, 1991). Kittelsaa stiller i denne sammenheng spørsmål ved om slike reforhandlinger er like enkle å få til for alle andre, da noen tilskrevne identiteter som for eksempel identiteten som utviklingshemmet blir sett på som så omfattende av enkelte, at de hindrer reforhandlinger om andre mulige identiteter (Kittelsaa, 2011).

Gustavsson og Nyberg refererer til slike tilskrevne identiteter som alter-definerte identiteter, og hevder at disse er særlig relevante i forhold til identitetskonstruksjoner til personer med utviklingshemming, da det ofte kan oppstå spenninger mellom alter- og selvdefinerte identiteter (2014). Videre hevder de at sosial kategorisering er en av byggesteinene i identitetskonstruksjonen, da sosiale kategorier både konstrueres og får den betydningen de har i sosiale interaksjoner (Gustavsson & Nyberg, 2014). Det vil si at identitetskategoriens sosiale karakter både konstrueres og skaper vilkår for sosial tilhørighet på ulike måter i sosiale sammenhenger (Gustavsson & Nyberg, 2014). Kategoriseringen funksjonshemming i velferdsstaten, som kan sees på som et tilgangskriterium til helse- og omsorgstjenester i kommunen etter pasient- og brukerrettighetsloven § 2-1a andre ledd jf. §§ 3-1 første og andre ledd, og 3-2 første ledd nr. 6 bokstav a (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011; Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999), kan tjene som eksempel på dette.

2.3.1 Minoritet, etnisitet og identitet

Norge er et mangfoldig land med flere typer minoriteter – grupper som er i mindretall i storsamfunnet - som deles inn i etniske og nasjonale minoriteter¹⁰. De etniske minoritetene er i hovedsak samene, som er et urfolk, og de urbane minoritetene, som er

¹⁰ I tillegg finnes også religiøse minoriteter, men de er ikke relevante i denne sammenhengen.

en fellesbetegnelse på innvandrere, flyktninger og deres barn (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015). Mens kvener, romani, jøder og roma regnes som nasjonale minoriteter (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015). Det som kjennetegner minoriteter er deres posisjon i samfunnet som avgrenses av maktrelasjoner, noe som innebærer at de i majoritetssamfunnet ikke innehar de samme rettighetene som majoriteten. Dermed oppnår de ikke tilgang til like muligheter (Kaya, 2010). Videre er det en generell tendens til at minoritetene føler et press fra majoritetssamfunnet til å tilpasse seg dette, noe som kan oppleves som truende hva minoritetens kulturelle særpreg og identitet gjelder (Kaya, 2010). Et annet kjennetegn er at majoritetssamfunnet i varierende grad benytter tre hovedstrategier i sin behandling av minoritetene, segregering, assimilering og integrering (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015).

Det å tilhøre en minoritet i et samfunn innebærer at det enkelte medlem av minoritetsgruppen gjennom interaksjon med minoritets- og majoritetssamfunnet blir påvirket av mer enn én kultur. Barn og unge som lever med eller tidligere har levd med regelmessig påvirkning fra mer enn én kultur i en betydelig del av oppveksten betegnes som «krysskulturelle barn» (Salole, 2018). Krysskulturell viser her til en unik sammensmelting eller blanding av verdenssyn som er kjernen i disse barnas oppvekst og utvikling. Denne betegnelsen kan sammenlignes med blanding av maling; når du først har blandet primærfargene rødt og blått og fått den nye fargen lilla, kan du ikke trekke ut primærfargene igjen. Slik er det ifølge Salole også med krysskulturelle barn, de preges av de kulturene de påvirkes av (Salole, 2018). Dette gjelder også personer som har vokst opp med foreldre som har annen etnisk bakgrunn enn majoriteten.

Begrepet etnisitet kan, ifølge Eriksen og Selberg, sees på som forståelser av relasjoner mellom grupper av mennesker, samt som refleksjon av endringsprosesser i verden (2006). Et slikt perspektiv trekker på Fredrik Barth sin forståelse av etnisitet som a) en sosial organisering av kulturelle forskjeller, b) et resultat av selvtilskrivning

og tilskrivning fra andre, herunder andre i samme gruppe og/ eller samfunnet for øvrig i samhandling med signifikante andre, samt c) definert av forskjellene mer enn det kulturelle innholdet gruppen som sådan rammer inn (1998).

Vermeulen og Govers tar også utgangspunkt i Barth's forståelse, men tar utgangspunkt i Cohen sine arbeider og argumenterer for at etnisitet både kan sees som et element av sosial organisering og kultur, da forskjeller ikke bare kan sees på som uttrykk for samspill, men også kan sees som et uttrykk for ulik bevissthet (Vermeulen & Govers, 1994). De forstår derfor etnisitet som todimensjonelt: «Ethnicity as an element of social organization implies regulated interaction, and ethnicity as element of culture entails consciousness of difference» (Vermeulen & Govers, 1994, s. 4). En slik forståelse av etnisitet deles av Eriksen og Sajjad som understreker at det handler om opplevde subjektive - og ikke objektive forskjeller. De hevder videre at «etnisitet er en relasjon mellom grupper og ikke en egenskap ved en gruppe» (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015, s. 54), samt at denne gruppeidentiteten må anerkjennes av omverdenen samtidig som den også må vedvare over en viss tidsperiode. Etnisitet og kultur henger sammen, da kultur kan forstås som «en dimensjon ved all menneskelig aktivitet» (Leseth & Solbrække, 2011, s. 20), mens den etniske identiteten blir aktualisert når de kulturelle forskjellene gjøres eller blir relevante når de tas inn i samhandlingen (A. Eriksen & Selberg, 2006). Kulturbegrepet kan imidlertid forstås på flere måter, og innen antropologien har spesielt Edward Burnett Taylor sin definisjon fra 1871 blitt brukt som referansepunkt for senere diskusjoner av dette begrepet:

«Kultur er den komplekse helhet som består av kunnskaper, trosformer, kunst, moral, jus og skikker, foruten alle de øvrige ferdigheter og vaner et menneske har tilegnet seg som medlem av et samfunn» (Schackt, 2018).

Denne forståelsen baserer Eriksen og Sajjad seg på når de sier at kultur handler om «de tanker, kunnskaper og ferdigheter mennesker har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn» (2015, s. 40), før de fortsetter med at det som utgjør kjernen i en

kultur er «de sedvanene, skikkene og forestillingene folk flest tar for gitt – som mer eller mindre naturlige» (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015, s. 43).

Ut fra dette forstås kultur i denne avhandlingen som et sett med verdenssyn, verdier, idealer, normer og uttrykk som konstrueres og rekonstrueres av mennesker som lever i et samfunn. Den enkeltes kultur og etnisitet blir således en del av ens identitet (Brubaker & Cooper, 2000). Implisitt i denne konstrueringen av så vel kultur, som etnisitet og identitet, ligger også ulike maktstrukturer som vil påvirke hvordan og hvilket uttrykk den enkelte kulturen, etnisiteten og identiteten får (Eidheim, 1998; C. M. Jacobsen, 2002). Det å tilhøre en minoritet har ut fra dette betydning for hvordan den enkelte både identifiserer seg selv og hvilken identitet som tilskrives av signifikante andre.

2.3.2 Konstruksjon av identiteten «same»

Det å skulle redegjøre for identiteten «same» er ingen enkel øvelse. Det handler om komplekse identitetskonstruksjoner som kan forstås ut fra ulike diskurser (Nyseth & Pedersen, 2015b; Thuen, 2003) og på mange nivå, og kan derfor fortone seg som en øvelse i å prøve og løse en identitetsflokke (Paine, 2003). I det videre vil jeg kort prøve å redegjøre for hovedpunktene knyttet til den samiske identiteten og hvorfor den er så kompleks.

Identiteten same har endret seg i løpet av de siste 50 årene, fra å være en sosialt stigmatisert identitet (Eidheim, 1977), til nå i byene og langs kysten være «i ferd med å bli en del av et større privat identitetsknippe og som bare realiseres i bestemte sammenhenger» (Bjørklund, 2016, s. 8). Majoritetssamfunnet har ulike strategier for å håndtere minoritetsgrupper, og én av disse strategiene er assimilering (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015), som hva det samiske folk angår ble gjort gjennom ca. 150 år med ulike grader av fornorskningsspolitikk (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Denne politikken, som varte opp til 1970-tallet, medførte at den samiske befolkningen ble diskriminert og

sett ned på av majoritetsbefolkningen (P. Pedersen & Høgmo, 2012a). En diskriminering som fram til i dag har satt sine spor i det samiske folk (Eidheim, 1977; Hansen, 2011, 2015; Nergård, 2011). Denne fornorskningspolitikken kombinert med at tyskerne brente ned store deler av Nord-Troms og Finnmark, fikk store konsekvenser. Alle grupper av samer, bortsett fra reindriftssamene, fikk produksjonsutstyr og hjem ødelagt. Dette innebar for det første at den sjøsamiske befolkningen ikke bare mistet den materielle manifesteringen av sin kultur, men dermed også viktige identifikasjonssymboler (P. Pedersen & Høgmo, 2012a). For det andre medførte gjenreisningen av landsdelen med tilhørende offentlige reguleringer aksentuering av språkproblemene, der det å bli assimilert ble sett på som den enkleste løsningen. Konsekvensene av dette ble at store deler av de sjøsamiske samfunnene ble «borte» (P. Pedersen & Høgmo, 2012a).

Selv om deler av det samiske miljøet begynte å organisere seg tidligere, blir Alta-saken sett på som det store vendepunktet i samepolitikken etter krigen (P. Pedersen & Høgmo, 2012b). På bakgrunn av denne kom sameloven i 1987, og Norge ratifiserte ILO-konvensjon 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater i 1990. I tillegg førte denne saken til en holdningsendring til samisk språk og kultur i så vel norsk offentlighet som blant samene selv, hvorpå de samiske revitaliseringsprosessene skjøt fart og flere begynte å identifisere seg som samer igjen (P. Pedersen & Høgmo, 2012a). Denne ny-identifiseringen var ikke problemfri og kunne skape utfordringer mellom generasjoner. Den eldre generasjonen hadde vokst opp med en essensiell forståelse av etnisitet og følte skam knyttet til den samiske identiteten. De hadde dermed brukt mye tid på å bli norske og/ eller å skjule sin samiske identitet ved for eksempel å definere seg som verken samisk eller norsk¹¹(P. Pedersen & Høgmo,

¹¹ De befant seg i Catch-22: Skam i form av en følelse som sviker ovenfor besteforeldre dersom de framstod som norske, og skam forbundet med mindreverdigheit dersom de framstod som samiske (P. Pedersen & Høgmo, 2012a).

2012a). På 1980- og 1990-tallet vokste det fram en konstruktivistisk forståelse av etnisitet, noe som lå til grunn for den yngre generasjonen sin identifikasjon som samisk, og som igjen gav grobunn for generasjonskonflikter (P. Pedersen & Høgmo, 2012c).

I den etnopolitiske diskursen har det vært avgjørende å operere med en kollektiv samisk identitetskonstruksjon, samtidig har det ikke nødvendigvis vært kobling mellom denne identitetskonstruksjonen og den lokale eller private identitetskonstruksjonen (Nyseth & Pedersen, 2015b; Paine, 2003). Det innebærer at det i den etnopolitiske diskursen ble konstruert en kollektiv samisk identitet, som likeverdig, men annerledes enn den norske (K. Olsen, 2015). Dette førte til at symboler som blant annet klær, flagg, veiskilt og språk ble viktige emblemer på samiskhet (Paine, 2003). Denne kollektive identiteten kunne for mange oppleves ekskluderende, da den trakk på symboler og en kultur som ikke alle var like fortrolige med, og som dermed gjorde det vanskelig å identifisere seg som same (Gaski, 2000; Stordahl, 1996). I tillegg var og er det fremdeles noen som ikke ønsket å identifisere seg som same, eller i hvert fall ikke offentlig (Paine, 2003). Samtidig medførte introduksjon av samemanntallet¹² i 1989 splittelse i flere familier, da muligheten til å skjule sin samiske identitet ble borte (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Kriteriene for innlemmelse i Sametingets valgmanntall består av det subjektive kriterium at man selv identifiserer seg som same, og det objektive kriterium om at en selv, eller én av ens foreldre eller besteforeldre hadde samisk som hjemmespråk (fra 1997 ble dette utvidet til også å gjelde oldeforeldre) (jf. Sameloven, 1987, § 2-6, 1.ledd). Slike kriterier skapte spørsmål om autenticitet, altså hva det innebar å være same *nok* og hvem som fylte disse kriteriene (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Denne autenticitets-diskusjonen vedlikeholdes imidlertid, ifølge Bjørklund, av valgmanntallets objektive krav til språk, som i stedet for å settes inn i en konstruktivistisk forståelse nærmest har fått en genetisk definisjon basert på slektskap (2016). I dette ligger at dette samiske slektskapet eller tilhørigheten

¹² Denne betegnelsen ble endret ved lov til valgmanntall i 2008 (Endringer i sameloven, 2008).

må kunne bevises, eller oppnås via ferdighetsbeherskelse som kan defineres som utvetydige samiske, som for eksempel språk (Thuen, 2003). Det er med andre ord ikke tilstrekkelig å vise til samisk avstamning, man må også bevise denne tilhørigheten for å bli anerkjent som same av omgivelsene, og på denne måten «omformes konstruktivistiske dimensjoner etter hvert til essensialiserte attributter» (Bjørklund, 2016, s. 14). Disse attributtene kan, i en større offentlig sammenheng, omsettes som ressurser, både kulturelt og politisk (Bjørklund, 2016). I hverdagslivet i lokale sammenhenger kan imidlertid terskelen være høy og konsekvensen store for å tilkjenne en samisk tilhørighet (Bjørklund, 2016; Hansen & Sørli, 2012; P. Pedersen & Høgmo, 2012c). En autentisitetdiskusjon, basert på essensialisering av det «samiske», ligger også implisitt i urfolksrettighetene, og finnes i majoritetssamfunnet i for eksempel markedsføring knyttet til reiselivsnæringen (Thuen, 2015). Denne delen av autentisitetdiskusjonen handler imidlertid om majoritetssamfunnets anerkjennelse av samene som et eget folk, en anerkjennelse som er vanskelig å oppnå da a) flertallet av samene ikke kan identifisere seg med den essensialiserte kollektive samiske identiteten (hvordan kan de da være *ett* folk), b) de samene som ikke passer inn i den essensialiserte kollektive identiteten oppfattes ikke som så grunnleggende ulik nordmenn at de kan påberope seg å være et eget folk (Thuen, 2015).

I følge nyere forskning er samisk identitet en konstruksjon som utspiller seg i hverdagslivet, og som realiseres i noen kontekster og ikke i andre (Dankertsen, 2014; K. O. K. Olsen, 2008). Derfor kan dette fortsatt skape utfordringer knyttet til identitetsarbeidet for enkelte. Slike utfordringer sees for eksempel i forbindelse med spørsmål knyttet til å være eller å bli same i den eldre befolkningen, da deres livshistorier rammes inn og skapes i den offentlige dominante forståelsen (Blix et al., 2013). Tendensen til essensialisering av samisk identitet i den offentlige diskursen, kan også sees på som et resultat av en tilpasning til norske myndigheters forventninger angående samisk identitet (Gaski, 2008). Dette til tross, det samiske folk er heterogent, og iden-

titetskategoriene som er flytende (Gaski, 2008; T. Olsen & Eide, 1999), forhandles lokalt i interaksjon med omgivelsene (Dankertsen, 2014; K. O. K. Olsen, 2008). Samiske symboler som for eksempel klær tilpasses, ikke bare ens egen identitet, men også en ny og mer moderne tid (K. Olsen, 2015; Stordahl, 1996). Den samiske identiteten er således «gjenstand for stadige fortolkninger og forhandlinger, slik at både det symbolske uttrykket og den sosiale betydningen endres over tid» (T. Olsen & Eide, 1999, s. 19). Denne forhandlingen av identitet muliggjøres også av at mange av samene, i motsetning til andre urfolk, identifiserer seg som både norske og samiske (Selle, Semb, Strømsnes & Nordø, 2015). Dette innebærer at, spesielt de yngre samene behersker så vel norske som samiske samhandlingsformer så godt, at de kan velge i hvilke sammenhenger deres samiske identitet gjøres relevant (T. Olsen & Eide, 1999).

Denne (re)forhandlingen og konstrueringen av et moderne samisk samfunn må ifølge Thuen først og fremst skje i lokale kontekster (Thuen, 2003). Det å finne sin identitet i slike lokale kontekster med tvetydig etniske grenser kan blant annet forstås ut fra de lokale diskursene, slektstilhørighet og stedstilhørighet (Thuen, 2003). Tilhørighet knyttet til slekt ble gjennomgått tidligere i kapitlet. Diskursen vedrørende samisk tilhørighet knyttet til sted dreier seg om dominerende oppfatninger om rettferdighet og likhetsbehandling hva gjelder viktige goder som offentlige ytelser eller naturressurser (Thuen, 2003). Implisitt i denne diskursen ligger også en omdefinering av lokalsamfunnets etnisitet. Dersom samisk språk kommer inn i skolen, eller det samiske flagget henger ved siden av det norske på rådhuset, eller at stedet skiltes på samisk, må jo stedet minimum ha innslag av samisk befolkning. Dette får i neste omgang konsekvenser for de som bor eller kommer derfra, da det kan reises spørsmål om deres etnisitet, et spørsmål en del kanskje vil la stå ubesvart (Paine, 2003; Thuen, 2003). Da stedstilhørighet er noe som tilskrives, og som konstrueres gjennom hele livsløpet, innebærer det at vi kan være knyttet til flere steder samtidig som eksempelvis barndomshjemsted og nåværende bosted (Nyseth & Pedersen, 2015b). Grad av tilknytning kan variere, og man kan velge hvorvidt man identifiserer seg med et sted

eller ikke, det være seg rurale eller urbane strøk (Nyseth & Pedersen, 2015b). Det å konstruere og ivareta en samisk identitet i urbane strøk kan by på litt andre utfordringer enn i mer samiske områder, da det er færre institusjoner eller møteplasser hvor det er mulig og/ eller naturlig å realisere den samiske identiteten i de områdene (Nyseth & Pedersen, 2015a). I tillegg må de ta et bevisst valg knyttet til om de ønsker å markere sin samiske identitet, i hvilke grad og på hvilken måte de vil gjøre det, herunder spørsmål om hvorvidt de skal melde seg inn valgmanntallet, om barna skal gå i samisk barnehage eller ha samisk undervisning på skolen eller ikke (Nyseth & Pedersen, 2015a). Én annen måte å vise sin identitet på i hverdagen er gjennom bruk av samiske smykker, sjal eller klesplagg med samisk mønster, eller ved å ta i bruk festplagget *gákti*, kofta, som er en av de tydeligste identitetsmarkørene, og er lett gjenkjennelig for så vel samer som ikke-samer (Gjerpe, 2015). Identiteten same kommer ut fra dette til uttrykk på ulike måter avhengig av kontekst, herunder tid og sted.

2.3.3 Funksjonshemming som sosial kategori

Begrepet funksjonshemming er heftig omdiskutert (Kittelsaa, Wik & Tøssebro, 2015), og kan forstås ut fra ulike perspektiver og modeller (Grue, 2015). Tradisjonelt sett har funksjonshemming vært knyttet til helserelaterte «avvik», men dette er ifølge Tøssebro bare ett aspekt ved dette begrepet, da det like mye handler om «sosiale og mellommenneskelige forhold, forskjellsbehandling og politikk – om samfunnsforhold» (2010, s. 7). Dette begrepet dekker et vidt spekter (Tøssebro, 2010), og innen funksjonshemmingsforskningen forstås dette begrepet på ulike måter ut fra ulike diskurser (Grue, 2015). I USA sees personer med funksjonshemming på som en etnisk-kulturell minoritet, mens man i den britiske forskningen forstår funksjonshemming som en undertrykt kategori (Grue, 2015). Her hjemme på berget og i Skandinavia for øvrig tenderer imidlertid personer med funksjonshemming å bli sett og forstått ut fra en

rolle som berettigede mottakere av velferdsstønader og –rettigheter, samt intervensjon (Grue, 2015). Dette innebærer at det er få fellestrekk mellom diskursene (Tøssebro, 2010), men det de har til felles er at de alle «treat disabled people as a group that is partly constructed and produces by external pressures» (Grue, 2015, s. 30).

Disse ulike diskursene tar i bruk ulike modeller for å forklare mekanismene som er i virksomhet når funksjonshemming som fenomen oppstår (Grue, 2015). Den ene modellen har en sterk kobling til medisin, og tar utgangspunkt i egenskapsforklaring ved et individ knyttet til sykdom, skade eller lyte (Tøssebro, 2010). I en slik medisinsk modell står medisinsk behandling og/ eller rehabilitering i første rekke (Tøssebro, 2010). I en slik modell tar man samfunnet med dets oppbygging for gitt, og funksjonshemming blir noe som må tilpasses omgivelsene i best mulig grad (Tøssebro, 2010). Denne modellen har vært sterkt kritisert for å ikke ta inn sosiale og mellommenneskelige forhold, men kun forstå funksjonshemming ut fra et kroppslig og medisinsk aspekt (Tøssebro, 2010). Modellen benyttes i dag i liten grad for å forklare funksjonshemming, og forskningen har derfor lite fokus på modellen (Grue, 2015).

Den sosiale modellen har røtter i en neo-Marxistisk sosiologi og forstår funksjonshemming som et resultat av at samfunnets oppbygning ikke tar hensyn til den menneskelige variasjon- funksjonshemming handler således om barrierer i omgivelsene (Tøssebro, 2010). I denne forståelsen er det ifølge Tøssebro viktig å skille mellom funksjonsnedsettelse og funksjonshemming, da førstnevnte kan oppstå på bakgrunn av noe medisinsk, biologisk eller kroppslig, mens funksjonshemming derimot handler om noe utenfor individet- barrierer i omgivelsene (2010). En slik forståelse fokuserer på de systemiske og strukturelle faktorer som skaper funksjonshemming, og da spesielt politisk økonomi, men tar i liten grad hensyn til funksjonsnedsettelse som et kroppslig fenomen (Grue, 2015). Kritikerne av denne modellen, herunder Tom Shakespeare, mener at denne modellen er utdatert, da den blir for ensidig og ikke anerkjenner de plagene og vanskene som følger med funksjonsnedsettelse (2006). Tøssebro

hevder i denne sammenheng at det er utopi å tro at *alle* problemer løses ved at omgivelsene gjøres mindre funksjonshemmende, spesielt når det gjelder personer med utviklingshemming (2010).

En annen modell, som også refereres til som en sosial modell, er minoritetsmodellen. Denne modellen med røtter i USA er, ifølge Grue, mest passende til de som er døve, og ser delvis på funksjonshemming som kulturell forskjellighet «a form of cultural otherness» (2015). En slik forståelse klarer imidlertid ikke å forklare den økonomiske og politiske marginalisering av personer med funksjonshemming som stadig pågår i USA, men er derimot passende for «people who are either not in position to 'pass' as non-disabled in any case, or who consider their impairment to be a form of biological difference to be valued, not 'fixed' or 'healed'» (Grue, 2015, s. 37).

En tredje sosial modell, ofte referert til som den relasjonelle modellen eller Gap-modellen har sitt utspring i Skandinavia. Denne modellen kjennetegnes ved at funksjonshemming forstås som det gapet som oppstår mellom individets forutsetninger og omgivelsenes forventninger og muligheter (Grue, 2015). Det handler om barrierer som oppstår i samspillet mellom individ og omgivelsene når et individ, på grunn av funksjonsnedsettelse eller sykdom, får begrenset sin funksjonsevne, og dermed ikke kan, helt eller delvis, oppfylle funksjonskravene omgivelsene setter for deltakelse i samfunnet (Grue, 2015; Kittelsaa, Wik, et al., 2015). Det har vært kritikk knyttet til denne modellen også, og denne kritikken har gått på at det er vanskelig å skille mellom det individorienterte og det relasjonelle ved bare å bruke begrepet funksjonshemming (Tøssebro, 2010). Til tross for at det i offisielle definisjoner ble uttrykt at det lå en relasjonell forståelse til grunn, var det likevel individer det ble snakket om i praksis (Kittelsaa, Wik, et al., 2015). På bakgrunn av dette bruker en nå betegnelsen *nedsett funksjonsevne* når det er snakk om det individuelle, mens betegnelsen *funksjonshemming* viser til det relasjonelle, altså barrierer i samspillet mellom individet og omgivelsene (Kittelsaa, Wik, et al., 2015).

Betegnelsen funksjonshemming kan således ut fra de ulike modellene sies å referer til en «physical or psychological condition considered to have predominant medical significance» (Reddy, 2011, s. 288), og som medfører både sosial marginalisering og programmer eller intervensjoner for å kompensere for denne marginaliseringen (Grue, 2016). Funksjonshemming er en vidtfavnende «samlekategori» og innlemmer både personer som føler seg funksjonshemmet og de som ikke føler seg som det. En person som eksempelvis har en synsnedsettelse eller en depresjon, og identifiserer seg som svaksynt eller psykisk syk, kan bli innlemmet i denne kategorien i samspill med omgivelsene (Grue, 2016). Videre ligger det også et stigma implisitt i denne betegnelsen, da denne merkelappen medfører assosiasjoner i omgivelsene, som for eksempel stereotypifisering og lavere sosial status, som i hovedsak gir negative følger som diskriminering og undertrykkelse (Grue, 2016). Dette innebærer at mange som har en funksjonsnedsettelse heller identifiserer seg som «syk» enn funksjonshemmet, da denne kategorien er midlertidig og således mindre stabil med et mindre stigma knyttet til seg (Grue, 2015). På den andre siden krever imidlertid tilgang til velferdsstatens ordninger at personer med funksjonsnedsettelser i større eller mindre grad identifiserer seg som funksjonshemmet (Shakespeare, 2015). Funksjonshemming som identitetskategori er således ikke en kategori en gjerne identifiserer seg med (Grue, 2016), samtidig som måten funksjonshemming forstås på er avgjørende for hvordan dette fenomenet kommer til uttrykk i omgivelsene (Grue, 2015).

2.3.4 Identiteten utviklingshemming som en sosial konstruksjon

Da identitet er relasjonelt, hevder Lawler at det å kunne identifisere noe som noe, avhenger av at dette ikke kan identifiseres som noe annet. Dette innebærer at distinksjonene likhet og ulikhet alltid er implisitt i identifisering (Lawler, 2008). Utviklingshemmedes identitetskonstruksjoner har «ofte utgangspunkt i en grov dikotom oppdeling i normal og avvikende» (Gustavsson & Nyberg, 2014, s. 127). Gustavsson

og Nyberg trekker fram tre ulike teorier om alter-definisjoner som alle tar utgangspunkt i en slik dikotom tankemodell, som understreker funksjonshemming som noe avvikende (2014).

Én av disse teoriene er Erving Goffmans teori om stigma som ble gjort rede for under «Uformell regulering» i kapittel 2.4.1, som handler om når den eksterne identiteten får ta størst plass i ens identitet, selv om en selv ikke ønsker det (Goffman, Kristiansen, Hviid Jacobsen & Gooseman, 2009). Debatten som er knyttet til hvorvidt en selv ønsker den tilskrevne «merkelappen» utviklingshemming har pågått i over 25 år. Den kan forstås som en måte å unngå det medfølgende stigma på, og på den måten kunne få tilskrevet en identitet som «normal» (Edgerton, 1993). Studier av nyere dato viser det samme; personer som har fått tilskrevet merkelappen utviklingshemming identifiserer seg ikke med denne merkelappen. Til tross for at disse personene forhandler identitet på samme vis som andre (Gustavsson & Nyberg, 2014; Kittelsaa & Kermit, 2015; Kittelsaa, 2014a), vil en person som har en utviklingshemming likevel ofte bli tvunget inn i en slik kategorisering, for å kvalifisere til ulike velferdstjenester (Kittelsaa, 2008; Kittelsaa & Kermit, 2015). Dette er i tråd med Bogdan og Taylor sin forståelse av samfunnet og velferdssystemet sin strukturelle oppbygning som diskriminerende, da kategorisering av de som er annerledes ligger implisitt i velferdssamfunnets strukturer (1982). Shakespeare argumenterer imidlertid for diagnostisering kan ha motsatt effekt på stigma, da en diagnose vil kunne bidra til at en mer negativ forklaring på annerledeshet kan avvises (Shakespeare, 2015).

I følge Sandvin virker kategorien utviklingshemming fortsatt svært stigmatiserende, og det har historisk sett «vært en sterk tendens til å betrakte personer med utviklingshemming som en ensartet gruppe, både politisk, i tjenesteapparatet og i lovverket» (Sandvin, 2014, s. 97). Han hevder videre at avviklingen av institusjonene i liten grad har endret den institusjonelle identiteten utviklingshemming, da den i hovedsak ble en fysisk avinstitusjonalisering (Sandvin, 2014).

Institusjonell identitet er en type tilskrevet identitet formet av eksisterende hjelpe-, kontroll- og behandlingstilbud, som har en institusjonell forankring i de institusjonene som skal hjelpe, behandle og yte omsorg til borgerne (Järvinen & Mik-Meyer, 2003). Denne identiteten bringer med seg en forståelse av disse personene som igjen kommer til uttrykk i de lokale institusjonaliserte praksisene (Fylling, 2008; Kittelsaa, Wik, et al., 2015). Vi lærer hvem vi er gjennom speiling av andres oppfatninger av oss (Mead, 1934/ 1967). Dette innebærer at de institusjonelle og kulturelle oppfatningene omgivelsene som foreldre, skole, lokalsamfunn etc. har formidlet, har stor betydning for selvutviklingen og selvoppfatningen til den enkelte med utviklingshemming. En effekt som til tross for at den er sterkest i barneårene vil vare livet ut (Sandvin, 2014). Utviklingshemming som institusjonell identitet vil således påvirke interaksjonen på en slik måte at den i større eller mindre grad vil få en forsterkende effekt på de kognitive utviklingsutfordringene som allerede foreligger (Sandvin, 2014).

De store sosial- og utdanningspolitiske reformene, knyttet til personer med utviklingshemming sine levekår, har medført at flere av disse personene blir hørt i forhold til å velge bort tilskrevne identiteter (Kittelsaa, Ytterhus, et al., 2015). Men da den institusjonelle identiteten er en tilskrevet identitet, tar det tid å endre på denne, selv om det kan stilles spørsmål ved om den institusjonelle kategoriseringen påvirker de oppvoksende generasjonene av personer med utviklingshemming i like stor grad (Sandvin, 2014).

Gustavsson og Nyberg viser til flere studier hvor det rapporteres om mangfoldsideiteter blant personer med lettere utviklingshemming, altså identitet satt sammen av alle interaksjoner de har vært en del av (2014). De sier videre at dette egentlig bare handler om at disse personene har en selvidentifisering som fungerer som alle andres. Det argumentative trekket denne selvidentifiseringen får - som for eksempel

en oppfatning av fornektelse av utviklingshemmingen - må forstås ut fra deres opplevelse av stadige møter med stereotype forestillinger og kategoriseringsmønstre, uten rom for vanlige og normale identiteter (Gustavsson & Nyberg, 2014).

Breivik viser i sin artikkel «Interseksjonalitet och socialkonstruktivism» hvordan ulike identitetsprosjekter kan bidra til å overskygge hverandre, og gjøre hverandre mer eller mindre synlig (2016). Goffman snakker om masterkategori (2009), og i en del av studiene innen funksjonshemmingsforskningen fremgår det at funksjonshemming ofte framstår som en masterkategori som overskygger alle andre identiteter (Fuentes, 2016; Kittelsaa, 2008). Det innebærer at en person kan ha flere og kombinerte kategoritilhørigheter, men at én av disse, for eksempel utviklingshemming blir fremhevet som personens vesentligste kjennetegn, altså en masterstatus eller – kategori (Kittelsaa, 2011). Det samme finner Barron i sin undersøkelse hvor hun ser på hvordan kvinner med utviklingshemming (re)konstruerer identiteten sin, da det fremgår at identiteten som utviklingshemmet er deltakernes primære kollektive tilskrevne identitet (Barron, 2004).

2.4 PROFESJON OG PROFESJONSUTØVELSE

Profesjon kan defineres som yrkesgrupper som hevder – med allmenn aksept- at de innehar en spesialisert kunnskap som skiller seg fra hverdagslivets allmennkunnskap, og at de med denne fagkunnskapen er i stand til å utføre visse tjenester til allmenhetens beste (E. O. Eriksen & Molander, 2008). Begrepet innebærer at man både skal ha kunnskaper og ferdigheter, og «knyttes opp mot at en yrkesgruppe har egne etiske retningslinjer, som er en del av kvalitetsgarantien i utdanning og arbeid» (Nordlund, Thronsen & Linde, 2015, s. 42). Ut fra dette kan profesjonene således sies å være en slags ekspertgruppe som formidler, fortolker og setter ut i livet den spesialiserte

kunnskapene de ulike institusjonene i samfunnet krever (Molander & Terum, 2008). Profesjonene har med andre ord et stort legitimert samfunnsmandat da deres arbeidsoppgave som forvalter av kunnskap og store samfunnsressurser er delegert av statsmakten som følge av yrkesgruppens institusjonalisering som profesjon (Molander & Terum, 2008). Dette samfunnsmandatet innebærer ifølge Molander og Terum at profesjonene har definisjonsmakt, og tar beslutninger som potensielt har store konsekvenser for så vel grupper som enkeltmennesket (2008). De hevder videre at denne legitimeringen av profesjonene imidlertid fordrer at profesjonene kan henviser til allmenne interesser, og en beskjedenhet i sin forvaltning av menneskelige goder (Molander & Terum, 2008). Ut fra dette kan profesjon sies å være en betegnelse på kunnskapsbaserte yrker, hvor den enkelte utøver en type ekspertise innenfor et fagfelt (Smeby, 2013).

Profesjon som yrke har to aspekter, det organisatoriske – og det performative aspektet, hvor førstnevnte viser til den kontrollen over adgang til arbeidsoppgaver som profesjonen har, samt at profesjonen er relativt autonom i utførelsen av disse oppgavene. Dette innebærer at en profesjon også er et politisk konstituert yrke, da denne jurisdiksjonen, altså denne dobbelte kontrollen over et virksomhetsområde, institusjonaliseres av staten. Dette gjøres gjennom en bindende samfunnskontrakt og et offentlig mandat som skal sikre profesjonens forpliktelse til å tjene visse allmenne interesser, noe som fordrer at profesjonen er en kollektiv aktør (Molander & Terum, 2008). Det performative aspektet handler om tjenesteutøvelsen, altså den virksomheten som den profesjonelle utøver (Molander & Terum, 2008). Disse profesjonelle tjenestene er endringsorienterte, og kan sees på som et praktisk resultat av «hvordan-problemer» presentert av klienter forsøkes løst basert på en eksplisitt teoretisk kunnskap, praktisk kunnskap og taus kunnskap. Disse utgjør til sammen grunnlaget for de vurderinger og det skjønnet som ligger til grunn for handlinger (Grimen, 2008; Molander & Terum, 2008; Smeby, 2013).

2.4.1 Regulering av tjenesteutøvelse

Den kommunale helse- og omsorgstjenesten har både en organisatorisk og en utøvende, praktisk side, hvor begge sidene av tjenesten er formelt og uformelt regulert, og hvor den enkelte tjenesteyter til enhver tid må gjøre skjønnsmessige vurderinger og avveininger innenfor rammene for fagutøvelse.

Formell regulering

Den formelle reguleringen som legger føringer for tjenesteutøvelsen, herunder skjønnsutøvelse, har sitt utgangspunkt i menneskerettighetene som springer ut av de grunnleggende verdiene frihet, likhet og menneskeverd, og som sammen med menneskerettskonvensjonen (EMK) med protokoller skal sikre borgerne grunnleggende rettigheter og vern mot offentlig maktmisbruk (Helsedirektoratet, 2017).

Menneskerettighetene og EMK er uttrykk for universelle etiske prinsipper som både forplikter og legger føringer for norsk lov. Dette kommer for eksempel til uttrykk i helserettens vektlegging av selvbestemmelse, legalitetsprinsippets krav om lovhjemmel for inngrep i private rettssfære, krav om brukermedvirkning samt prinsippet om at all helsehjelp skal gis med utgangspunkt i samtykke (Helsedirektoratet, 2017; Menneskerettsloven, 1999). Videre framgår det av artikkel 25 i ILO-konvensjon nr. 169, som ble ratifisert av Norge 20. juni 1990, at urfolk har rett til helsetjenester som er under deres egen styring og kontroll (ILO-konvensjon nr. 169).

De kommunale helse- og omsorgstjenestene her i landet er hjemlet i Lov av 24. juni 2011 nr. 30 (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011), og tildeles etter pasient- og brukerrettighetsloven § 2-1 a som er det rettslige utgangspunktet for vurderingen av den enkeltes rett til kommunale helse- og omsorgstjenester (Helsedirektoratet, 2017). Etter helse- og omsorgstjenesteloven § 2-2 gjelder forvaltningslovens regler i kap I-III, herunder om blant annet habilitet, utrednings- og veiledningsplikt og taushetspliktsbestemmelsene. Videre gjelder forvaltningslovens kapittel IV og V, med de

særlige bestemmelsene om enkeltvedtak jf. pasient- og brukerrettighetsloven § 2-7 andre ledd, for kommunenes helse- og omsorgstjenester (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011). Kommunen plikter å yte nødvendige og forsvarlige tjenester til alle som oppholder seg i kommunen (jf. §§ 3-1 og 4-1 i Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011 og § 4-2a i ; Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). Det skal fattes enkeltvedtak ved tildeling, endring eller avslag på tjenester etter helse- og omsorgstjenesteloven §§ 3-2 første ledd nr. 6, 3-6 og 3-8 (Helsedirektoratet, 2017). I dette forsvarlighetskravet stilles det krav til at helsepersonell skal utøve faglig forsvarlighet og omsorgsfull hjelp i sin tjenesteutøvelse jf. helsepersonelloven § 4 (Helsepersonelloven, 1999). Dette forsvarlighetskravet etter helse- og omsorgstjenesteloven § 4-1 (2011) setter rammer for tjenestetilbudets utforming og organisering, omfanget av tjenester og tidspunktet for iverksettelse av tjenestene (Helsedirektoratet, 2017). Videre stiller pasient- og brukerrettighetsloven (1999) krav til kommunen om å sørge for og ivareta pasientens/brukerens rett til medvirkning ved utformingen av tjenestetilbudet (jf. § 3-1, 2. ledd).

Det er uttalt mål fra myndighetenes side om likeverdige tilbud av helse- og sosialtjenester uavhengig av språk og kulturell bakgrunn, noe som forutsetter at tjenesteytere har kompetanse på samisk språk og kultur (Meld. St. 28 (2007-2008)). Dette målet gjenspeiles i pasient- og brukerrettighetsloven som stiller krav om at informasjonen til tjenestemottaker skal gis på en hensynsfull måte og være individuelt tilpasset mottaker med tanke på alder, modenhet, erfaring og kultur- og språkbakgrunn. Slik skal helsepersonellet sikre at innhold og betydningen av informasjonen er forstått i den grad det er mulig (jf. § 3-5, 1999). Dette understrekes ytterligere av kvalitetsforskriften til de to lovene som var forgjengerne¹³ til helse- og omsorgstjenesteloven,

¹³ Disse lovene opphørte og ble samlet i én lov, helse- og omsorgstjenesteloven, i 2011 (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011). Det er ikke kommet noen ny forskrift vedrørende kvalitet i pleie- og omsorgstjenesten for tjenesteyting som er hjemlet i helse- og omsorgstjenesteloven, men denne sier noe om hva som legges i «god kvalitet» og kan tjene som retningsgivende i så måte.

kommunehelsetjenesteloven og sosialtjenesteloven. Der stiller man krav om system av prosedyrer til kommunen som blant annet søker å sikre tjenestemottakere og evt. deres nærmeste pårørende eller verge medvirkning ved utforming og/ eller endring av tjenestetilbudet, samt medbestemmelse når det gjelder den daglige tjenesteutøvelsen for tjenestemottaker (jf. § 3, 1. ledd i Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003). Dette for å søke og sikre tilfredsstillende av tjenestemottakernes grunnleggende behov - å oppleve respekt, forutsigbarhet og trygghet i forhold til tjenestetilbudet, selvstendighet og styring av eget liv, sosial kontakt, fellesskap og tilbud om varierte og tilpassede aktiviteter, å kunne følge en normal livs- og døgnrytme, og få tilbud tilrettelagt for personer med demens og andre som selv har vanskelig for å formulere sine behov (jf. § 3, 2. ledd i Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003). Videre framgår det av rammeverket for et kvalitetsindikatorsystem i primær- og spesialisthelsetjenesten at god kvalitet for helse- og omsorgstjenesten innebærer at tjenestene a) er virkningsfulle b) er trygge og sikre c) involverer brukere d) er samordnet og preget av kontinuitet e) utnytter ressursene på en god måte f) er tilgjengelig og rettferdig fordelt (IS-1878, 2010).

Samisk språk er kulturbærer og meningsbærer og er således viktig i videreføringen av samiske verdier og kunnskap. Det å kunne bruke det samiske språket henger tett sammen med den enkeltes rettsikkerhet i møte med det offentlige, da det handler om å kunne bli og å gjøre seg forstått (Sosial- og helsedepartementet, 2001; NOU 1995:6, 1995; NOU 2016:18, 2016). Retten til bruk av samisk språk i Norge kom og ble hjemlet i § 109 i 1988, og lyder som følgende: «Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv» (Grunnloven, 1814). Denne retten er ytterligere utvidet i Samelovens § 3-5, som gir rett til bruk av samisk i møte med helse- og sosialtjenesten. Det innebærer at alle helse- og sosialinstitusjoner som tar imot pasienter fra kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, er pliktige til å betjene pasien-

tene på samisk (Sameloven, 1987). Videre fremgår det av helse- og omsorgstjenesteloven § 3-10, 4.ledd jf. samelovens § 3-5 at kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk skal sørge for at samiske tjenestemottakeres behov for tilrettelagte tjenester skal vektlegges ved utforming av tjenesten i (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011).

I følge Helsedirektoratet er det mangel på helsepersonell med kompetanse i samisk språk i kommunene. Dette medfører at det i de fleste kommuner må benyttes tolk for å kunne etterleve informasjons og veiledningsplikten etter forvaltningsloven (jf. §§ 11 og 17), og for å oppfylle retten til medvirkning og innsyn for pasienten etter pasient- og brukerrettighetslovens bestemmelser (jf. §§ 3-1, 3-2 og 3-5) (IS-2052, 2013). Det er imidlertid slik at de fleste offentlige organer som omfattes av språkreglene i sameloven, ikke oppfyller lovens krav fullt ut, da kompetansen i samisk språk synes å være mangelfull blant ansatte innen offentlige etater (IS-2052, 2013).

I tillegg til dette kommer lovverk som regulerer tjenesteyternes arbeidsforhold, som kap. 10 i arbeidsmiljøloven som inneholder bestemmelser vedrørende tjenesteyternes arbeidstid som arbeidsplan eller turnus, vaktlengde og overtid (Arbeidsmiljøloven, 2005). Disse bestemmelsene sammen med den enkelte kommunes økonomi vil også være med på å regulere utøvelsen av de kommunale helse- og omsorgstjenestene.

Utover dette, menneskerettigheter, lover med forskrifter, ulike meldinger, NOU-er og veiledere som vist til her, vil de ulike profesjonenes yrkesetikk samt den enkelte profesjonens faglig kompetanse også legge føringer for hvordan tjenestene utøves i det daglige (Ellingsen, 2014).

Uformell regulering

Det er imidlertid ikke bare denne formelle reguleringen som legger føringer for tjenesteutøvelsen, da lokale institusjonaliserte praksiser også vil påvirke tjenesteutøvelsen (Christensen & Nilssen, 2006). Ett lokalsamfunn kan sies å være en institusjon med

egne normer i tillegg til allmenne regler (Fylling, 2008). Det samme kan sies om ett bofellesskap, som er den boformen de fleste personer som har utviklingshemming bor i pr. 2015 (Kittelsaa, Wik, et al., 2015). En boform hvor hver beboer har en egen leilighet i tillegg til at det også er noen fellesarealer (Christensen & Nilssen, 2006; Söderström & Tøssebro, 2011). Denne institusjonaliseringen skjer i den lokale samhandlingen innfor de institusjonelle rammene som lokalsamfunnet eller bofellesskapet setter, som normer eller organisering av tjenestetilbud (Christensen & Nilssen, 2006). En slik lokal institusjonalisert praksis er preget av så vel legale og ressursmessige trekk som historiske og kulturelle trekk (Fylling, 2008). I et sosialkonstruktivistisk perspektiv handler dette om hvordan gjentatte samhandlingsmønstre og vår fortolkning av disse, former sosiale strukturer og under gitte betingelser skaper sosiale institusjoner (Fylling, 2008). En slik institusjonalisert praksis kan for eksempel i ett lokalsamfunn komme til uttrykk i form av diskriminerende bemerkninger og baksnakking (Hansen, 2011). I et bofellesskap vil denne praksisen kunne fremkomme gjennom boligens karakter, hvor gjennom den kan oppfattes som et privat område eller mer anta karakter av en arbeidsplass (Söderström & Tøssebro, 2011). Ett funn i undersøkelsen av Folkman m.fl. vedrørende kvalitet i botilbud til personer med utviklingshemming kan tjene som eksempel på dette. Følgende fremgår som ansattegruppens oppfatning av botilbudene: «Bygget forteller lite om hvem som bor der. Det er ingen som kommer på at dette er en institusjon, det glir så godt inn med den andre bebyggelsen» (Folkman, Gjermestad & Luteberget, 2014, s. 25). Videre viser Folkman m.fl. til at utformingen med fellesrom trekkes frem som en særlig kvalitet ved bofellesskapet av så vel beboerne og deres pårørende som ansatte, da det har en viktig funksjon for det sosiale livet og bidrar til å gjøre botilbudet til et hjem (2014). Ut fra dette kan det virke som om de ansatte i disse botilbudene kanskje i større grad oppfatter dette bofellesskapet som en institusjon på linje med botilbud som eksempelvis sykehjem. En slik oppfatning kan kanskje forklares ut fra trekk ved bofellesskapene for personer med utviklingshemming: For det første inneholder de rom man vanligvis ikke forbinder

med en bolig som kontor, personalrom og pauserom, og for det andre er det ansatte til stede store deler av dagen (Kittelsaa, Wik, et al., 2015). Boligen og tjenestene knyttet til boforholdet fremstår «som selve navet i de kommunale tjenestene til personer med utviklingshemming» (Kittelsaa, Wik, et al., 2015, s. 71). Dette innebærer at boligen får karakter av å være både hjem og arbeidsplass, noe som vil påvirke utformingen av tjenesteutøvelsen.

Holdninger i en institusjonalisert praksis

I følge Aakvaag (2006) er institusjonaliserte sosiale praksiser og samhandlingsmønstre avhengig av å være tuftet på kulturelle idealer og ideer for å kunne konstitueres som menings- og betydningsfulle. Denne institusjonaliseringen skjer gjennom en løpende prosess av eksternalisering, internalisering og objektivering (Berger & Luckmann, 2004) i det sosiale hverdagslivet. Der blir bestemte forståelsesmåter, kunnskapsformer og praksis preget av en «tatt for gitt»-mekanisme og oppfattes som stabile og dermed vanskelig å overskride (Fylling, 2008). Sosiale institusjoner og sosiale praksiser kan således ikke eksistere uten å trekke på kulturelle ressurser.

En del av disse kulturelle ressursene er den fornorskingspolitikken som samene ble utsatt for av norske myndigheter fra 1800-tallet og fram til moderne tid (P. Pedersen & Høgmo, 2012a). En politikk som medfører implikasjoner for den samiske befolkningen den dag i dag gjennom kumulativ diskriminering¹⁴ (Midtbøen & Lidén, 2016) og «historisk minne»¹⁵ (Hedlund & Moe, 2010) som en del av deres erfaringsramme. Det samiske blir med andre ord ikke nødvendigvis borte, selv om personen er blitt fornorsket, eller som Dankertsen formulerer det: «samen sitter i kroppen» (2007b). Fra tidlig på 1980-tallet har det vært en gjenreise og en nyreise av samisk kultur, da spesielt identitet knyttet til den sjøsamiske kulturen (P. Pedersen, 2012b)

¹⁴ Midtbøen og Lidén bruker dette begrepet om hvordan diskriminering, herunder indirekte diskriminering, kan gå i arv i flere generasjoner (2016).

¹⁵ Et begrep som handler om hvordan tidligere generasjoners opplevde diskriminering kan få konsekvenser i her- og nå-møter med helse- og sosialarbeidere (Hedlund & Moe, 2010)

og konstrueringen av identiteten bysame (Dankertsen, 2007a; Gjerpe, 2015; Nyseth & Pedersen, 2015a). Denne revitaliseringen, det vil si økte interessen for og markering av samisk og sjøsamisk tilhørighet, har vært særlig synlig i det samiske språkforvaltningsområdet, men også utenfor (P. Pedersen, 2012b). Parallelt med den samiske revitaliseringen har det også vært en samisk modernisering. Det vil si de konsekvenser en framvekst av samiske institusjoner og organisasjoner knyttet så vel til det politiske/administrative som det kulturelle og det næringsmessige området, har for det samiske samfunn både i forhold til kulturell variasjon og identitet (P. Pedersen, 2012b). Denne revitaliseringen og moderniseringen var ikke smertefri, da den genererte drastiske endringer i forvaltning og artikulering av samisk identitet. Den medførte en rekke konflikter og problemer, spesielt blant sjøsamene, både i forhold til skole (Høgmo, 2012), framvekst av samiske institusjoner, organisasjoner og foreninger (P. Pedersen, 2012a, 2012c). Den samisk revitalisering og modernisering, inngår også i de kulturelle ressursene som den institusjonaliserte praksisen trekker på, i så vel lokalsamfunn som i bofellesskap.

Over 150 år med forforskning etterlot komplekse etniske konfliktmønstre i lokalsamfunnene, hvor den nedlatenheten ovenfor samer og deres kultur som eksisterte i den norske majoritetskulturen stod i sentrum for konflikten (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Gjennom den samiske revitalisering og modernisering har det avstedkommet en forsoning, noe som innebærer at de grunnleggende interessemotsetningene og konfliktene fortsatt ligger til grunn, men at man har funnet en måte å håndtere disse konfliktene på (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Til tross for denne forsoningen ser man fortsatt diskriminering av samer i dag (Hansen, 2011), noe som kan tyde på at de samiske revitaliserings- og moderniseringsprosessene har pågått og fortsatt pågår i ulikt tempo i de forskjellige lokalsamfunnene. Dette underbygges av Pedersen og Høgmo som hevder at hverdagsrasismen består, da uvitenhet og holdninger som en skulle tro var gått ut på dato fortsatt lever i beste velgående (2012c).

Fortsatt jobbing med holdningsendring til det samiske språk og kultur er derfor nødvendig (P. Pedersen & Høgmo, 2012c)

Av en kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder oppgir nesten halvparten (48 %) av respondentene *med* samisk bakgrunn at de er blitt mobbet eller diskriminert, mens tilsvarende andel blant respondentene *uten* samisk bakgrunn/ identitet er på 29 % (Gjertsen et al., 2017). Det betyr at det å både inneha en utviklingshemming og en samisk bakgrunn oppleves som en dobbel stigmatisering. Ordet stigmatisering er utledet fra begrepet «stigma», som ble introdusert av sosiologen Erving Goffman, og som viser til «en egenskap, der er dybt mis-krediterende» (Goffman et al., 2009, s. 45). Stigmatisering viser således til en prosess hvor et menneskes normale sosiale identitet omgjøres av omgivelsene gjennom definisjons- og kategoriseringsprosesser. Mennesker som viser eller innehar egenskaper eller atferd som ikke er kulturelt aksepterte av omgivelsene, plasseres i nedvurderende sosiale stereotyper (Goffman et al., 2009). Stigma kan således knyttes til feil eller mangler, utseende, sykdommer, kjønn, seksuell identitet, hudfarge, sosial klasse, funksjonshemming, etnisitet med mer (Farstad, 2016). Et stigma kan med andre ord best forstås som «en diskrepans mellom en persons tilsynelatende og faktiske sosiale identitet» (Goffman et al., 2009, s. 20). Det skilles gjerne mellom tre ulike typer av stigma: Den første er knyttet til kroppslige særtrekk som fysiske funksjonsnedsettelser o.l., den andre til svikt eller mangler i karakter som lav viljestyrke etc, mens den tredje typen er knyttet til slektsbetingede stigma som eksempelvis etnisitet, rase, nasjonalitet eller religion (Goffman et al., 2009). Hva som defineres som stigma er dels kulturelt betinget, og kan dermed variere i de ulike samfunnene. Stigmatisering er en form for utstøtning fra fellesskapet, og det skjer stort sett gjennom å påføre personer skam på grunnlag av fordommer og stereotyper (Farstad, 2016). Stigmatisering skaper således skam, men hva som oppleves som et stigma er ifølge Farstad til en viss grad subjektivt (2016). Det å inneha for eksempel en funksjonshemming vil ofte kunne

være synlig for andre, og slik sett kunne være forbundet med skam, men også følelsen av å ha en funksjonshemming kan knyttes til en slik opplevelse (Farstad, 2016).

I samiske praksiser står tenkningen om å berges eller å klare seg selv sentralt (Nymo, 2011). Denne tenkningen kan i noen samiske samfunn stå i stor kontrast til det å være avhengig av hjelp, noe som de fleste personer med utviklingshemming vil oppleve i varierende grad. Det betyr at dersom denne holdningen om å skulle klare seg selv er rådende i et lokalsamfunn, vil det kunne oppleves som stigmatiserende for de som ikke klarer det, og på den måten være skambelagt (Farstad, 2016). På samme måte vil slektsbetingede stigma som det for eksempel å ha samisk bakgrunn kunne være skambelagt og på sikt bli en del av en familiær eller kulturell identitet (Hedlund & Moe, 2010; Midtbøen & Lidén, 2016). Farstad (2016) referer til den skammen som oppstår ved brudd på gitte normer eller verdier i familiær og lokalkulturell variant, herunder det religiøse, som «bygdedyret» som rører på seg. Hun sier videre at «bygdedyret bryr seg med og definerer skam og skamløshet i kulturell innpakning, gjennom gitte og svært ofte uttalte normer» (Farstad, 2016, s. 44). Normene internaliseres i familiens, lokalsamfunnets og den øvrige kulturens tabuområder, og «belønnes» med stigmatisering og utfrysning dersom bygdedyrets røst trosses (2016). I denne sammenheng er det viktig å påpeke at stigmatisering har med en altgjennomtrengende tosidig sosial prosess å gjøre, hvor de stigmatiserte og de normale, snarere må sees på som perspektiver enn individer (Goffman et al., 2009). Dette fordi det å være stigmatisert handler om interaksjonsroller: En person som er arbeidsledig og får sin inntekt fra Nav, vil kunne være stigmatisert, men når han kommer tilbake til ordinært arbeidsliv igjen vil den stigmatiserte rollen opphøre. På den annen side vil også rollen som stigmatisert kunne endre seg ut fra gruppetilhørighet: En person som har en utviklingshemming vil for eksempel kunne bli stigmatisert når han søker jobb hvor de andre søkerne ikke har en utviklingshemming. I et kollegium med andre utviklingshemmede vil han imidlertid kunne stille på lik linje med de andre. Rollen som stigmatisert kan således både være situasjonell og relasjonell. Samtidig kan de egenskapene

et individ har hatt hele livet, eksempelvis utviklingshemming i noen tilfeller tvinge det enkelte individ til å inneha en stigmatisert rolle i samtlige sosiale sammenhenger (Goffman et al., 2009).

Ut fra dette vil revitalisering og modernisering samt stigmatisering og skam kunne være en del av de kulturelle ressursene i en institusjonalisert praksis. Dette blant annet i form av holdninger som fortsatt påvirker den samiske befolkningen og som tjenesteyterne må forholde seg til i hverdagen, spesielt i sjøsamiske områder (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Disse ressursene inngår som en viktig del av den uformelle reguleringen av tjenesteutøvelsen, som også er en del av grunnlaget for den skjønnsmessige delen av tjenesteutøvelsen.

2.4.2 Rommet for skjønnsutøvelse

En klassiker på feltet knyttet til tjenesteutøvelse er Lipsky, som har utviklet en teori om hvordan profesjonsutøvere i velferdsstatens førstelinje omsetter politiske intensjoner til praksis (2010). Profesjonsutøvelse på dette nivå innebærer håndtering av overordnede føringer og tvetydige målsettinger og utilstrekkelige ressurser. Dette medfører et stort rom for skjønnsutøvelse, noe som kan føre til en betydelig diskrepans mellom politiske føringer og gjennomføring i praksis (Lipsky, 2010).

Det finnes generelt lite litteratur knyttet til «representing the other», altså det å skulle representere andre som eksempelvis tjenestemottakere. I den grad det finnes litteratur på dette feltet, er den knyttet til forskning og forskningsetikk (se f.eks. Donnelly, 2002; Griffin, 1996; Hurd & McIntyre, 1996; Martin & Humphries, 1996; Pickering & Kara, 2017), og ikke i forbindelse med tjenesteutøvelse. I følge Lipsky innebærer profesjonsutøvelse på førstelinjenivå et stort handlingsrom (2010), og i denne skjønnsutøvelsen til profesjonene representeres makt (Molander & Terum, 2008). Det betyr at profesjonsutøver står i en maktposisjon til tjenestemottaker(e), da makten ligger implisitt i profesjonene (Skau, 2013).

Profesjonsutøvelse består av standardiserbar og overførbar kunnskap, men da slike generelle regler ikke utvetydig kan bestemme hva som bør gjøres i enkelttilfeller, innebærer profesjonsutøvelsene også bruk av skjønn (Grimen & Molander, 2008). Skjønn er en litt upresis fagterm (Kirkebøen, 2013). Skjønn handler om det rommet for skjønnsutøvers vurderinger og beslutninger som oppstår på grunn av den ubestemtheten generelle regler medfører (Molander, 2013). Det vil med andre ord si at skjønnsutøver må bruke de faglige kunnskapene i kombinasjon med det skjønnsmessige som er vurdering, refleksjon og bedømming for å kunne fatte beslutninger (Ellingsen, 2014; Kirkebøen, 2013).

Grimen og Molander låner begreper fra Robert Alexy og snakker om to forståelser av skjønn; skjønn som strukturell – og epistemisk kategori. Førstnevnte viser til at skjønn er «relativt til visse begrensninger og til den autoritet som har fastsatt disse» (Grimen & Molander, 2008, s. 181). Det vil si at skjønn forstås som den betrodde frihet en aktør har til å gjøre valg mellom handlingsalternativer, der den frie skjønnsutøvelsen er begrenset av de lover og regler som gjelder på dette området, fastsatt av den samme myndighet som også har gitt jurisdiksjon for dette området. Det betyr at enhver bruk av skjønn må kunne redegjøres og begrunnes for til den samme myndighet (Grimen & Molander, 2008). I følge Grimen og Molander refererer Dworkin til skjønn som «hullet i en smultring», hvor selve smultringen er restriksjonene for skjønn, i form av lover og regler (Grimen & Molander, 2008), mens hullet kan sies å representere skjønnsutøvers faglige autonomi (Løkke, 2014). Grimen og Molander sier videre at Dworkin gjør et skille mellom sterkt og svakt skjønn, som henholdsvis dreier seg om skjønnsutøvelse uten standarder eller restriksjoner, og skjønnsutøvelse med restriksjoner (2008).

En epistemisk forståelse ser på skjønn som en resonneringsprosess som er betinget ubestemthet, det vil si at skjønnsutøver «resonnerer om særskilte tilfeller for å komme frem til en begrunnet konklusjon om hva som bør gjøres» (Grimen & Molander, 2008, s. 181). En slik praktisk resonnering innebærer at skjønnsutøver tar

utgangspunkt i en situasjonsbeskrivelse og kombinere denne med en norm – en allmenn handlingsanvisning – som sammen danner handlingsgrunnen for det handlingsvalget man kommer frem til (Grimen & Molander, 2008). Slike normer refereres til som garantister, og det er disse som tillater at man ut fra visse premisser kan komme fram til en viss konklusjon. I noen situasjoner er imidlertid disse garantistene helt eller delvis fraværende, og det da skjønnsutøvelsen finner sted (Grimen & Molander, 2008). Uansett styrke på garantistene må det handlingsvalget som velges kunne begrunnes og skjønnsutøver må kunne holdes ansvarlig, jf. den tillit om å skjøtte oppgaven forsvarlig som delegasjonen av skjønnsmyndighet er basert på (E. O. Eriksen & Molander, 2008; Molander, 2013).

I tillegg til at skjønnnet er bundet til handlingsregler og allmenne rasjonalitetsnormer, er det også bundet til kontekster av normative forventninger, altså generelle krav til virksomhetene eller systemet skjønnsutøvelsen inngår i (Grimen & Molander, 2008). Disse normative skjønnsk kontekstene er bundet i komparative konsistenskrav som a) følger av likebehandlingsprinsippet, hvor like tilfelle skal behandles likt b) reproduserbarhetsprinsippet, hvor man skal kunne få samme resultat dersom vurderingen gjøres på ny eller c) kontekster med krav om individualisering, hvor enhver skal behandles unikt (Grimen & Molander, 2008).

Det foreligger imidlertid spenninger mellom disse komparative konsistenskravene og skjønn, da man på grunn av de kilder til variasjon i konklusjoner som ligger implisitt i skjønn, må påregne en fornuftig uenighet i skjønnsutøvelsen. Disse kildene til variasjon referer Grimen og Molander med referanse til Rawls som skjønnets byrder. Det handler i korte trekk om at skjønnnet bygger på fortolkning av sammensatte fakta som kan sprike i flere retninger. Vekting av faktum og normative synspunkter kan variere, førstepersonserfaringer¹⁶ er ulike, noe som kan gi variasjon i vurdering

¹⁶ Handler om erfaringer gjort av spesifikke personer i spesifikke situasjoner og grad av erfaring, som vil være ulikt fra person til person og dermed påvirke bedømmelsen (Grimen & Molander, 2008).

samt at det må prioriteres mellom positive verdier, da det verken er rom for eller mulig å hensyn ta alle verdiene samtidig (Grimen & Molander, 2008).

Skjønnsutøvelse blir ofte referert til som kjernen i profesjonelt arbeid (Mausethagen & Smeby, 2017), og det følger av det samfunnsmandatet en profesjon er gitt, at profesjonsutøveren er ansvarlig for å utøve dette på en hensiktsmessig måte (Molander & Terum, 2008). Et sentralt tema i denne sammenheng er forholdet mellom dette kollektivt definerte ansvaret og den enkeltes rett til selvbestemmelse, altså balansegangen mellom unnlattelse og formynderi (Christensen & Nilssen, 2006). En balansekunst som vanskeliggjøres ytterligere i tjenesteutøvelse til personer som har mangelfull eller mangler beslutningskompetanse (Askheim, 2014). Denne balansegangen kan sees på som et kontinuum, hvor unnlattelse og formynderi ligger i hver sin ende med ulike grader av paternalisme mellom seg (Christensen & Nilssen, 2006).

Paternalisme er en betegnelse som brukes for å beskrive «en form for tilside-settelse av den enkeltes selvbestemmelsesrett basert på overveielser av hva som er best for personen selv» (Christensen & Nilssen, 2006, s. 40). Nortvedt benytter begrepene hard og myk paternalisme for å gjøre en distinksjon mellom paternalisme utøvd ovenfor personer henholdsvis med og uten beslutningskompetanse. Førstnevnte, krever lovhjemmel, da hard paternalisme innebærer formynderi ovenfor beslutningskompetente personer, noe som er regulert av tvangsbestemmelsene i ulike lovverk (2008). Myk eller svak paternalisme, som det også kalles, handler således om inngrep i retten til selvbestemmelse ovenfor personer som av ulike årsaker ikke er i stand til å ta selvstendige valg (Askheim, 2014; Christensen & Nilssen, 2006). Hard eller sterk paternalisme er når selvbestemmelsen til en person som har beslutningskompetanse blir underlagt restriksjoner for å forhindre at denne tar valg som anses som uakseptable (Christensen & Nilssen, 2006).

I profesjonell omsorgsutøvelse vil profesjonsutøver ofte komme opp i situasjoner som involverer paternalisme (Askheim, 2014; Nortvedt, 2008). Grad av paternalisme og på hvilken måte denne bør utøves må imidlertid baseres på faglig skjønn.

Dette innebærer for eksempel at dersom det oppstår en situasjon hvor paternalisme må gå over i formynderi eller tvang, må profesjonsutøver håndtere det i henhold til gjeldende lovverk. Når det er sagt, er det ikke alltid like lett å trekke disse skillelinjene mellom sterk og svak paternalisme, da sterk paternalisme kan «bli tåkelagt gjennom en retorikk som bygger opp under en svak paternalisme» (Askheim, 2014, s. 73). Dette skjerper ytterligere behovet for og kravet om ansvarliggjøring eller «accountability» av profesjonsutøveren (Molander, 2013; Molander & Terum, 2008).

Profesjonene forvalter med andre ord kunnskap og kompetanse samtidig som de utøver praksis knyttet til normer og verdier som er forankret i en større kulturell sammenheng (Gule, 2008). I en flerkulturell praksis byr dette på enda større utfordringer, da ulike kulturer kan ha forskjellige verdier og normer som kommer til uttrykk og forstås ulikt (Gule, 2008). For å kunne forstå tjenestemottakerens situasjon må skjønnsutøver derfor ifølge Gule tilegne seg en viss forståelse av andre kulturers meningssystem (2008). Det å kunne tilegne seg en slik forståelse er imidlertid, ifølge Saus, avhengig av skjønnsutøvers posisjonering i forhold til den verden han observerer (2006). I denne sammenheng referer Saus til Meløe (1979, 1997) og hans begreps-triologi: Det kyndige blikk, det ukyndige blikk og det døde blikk som representerer tre ulike perspektiver til posisjonering i en kulturell kontekst. Mens førstepersonserfaringer refererer til det erfaringsgrunnet man har, altså hvilken type erfaringer, omfang og i hvilken kontekst disse er blitt til (Grimen & Molander, 2008), er disse blikkene et uttrykk for hvordan man med utgangspunkt i disse erfaringene ser eller forstår en situasjon eller et fenomen (Saus, 2006). Disse blikkene er «et verktøy for å kunne se de kontekstuelle rammer som virksomheter kan forstås i» (Saus, 2006, s. 6). En som har et kyndig blikk, er kyndig i den virksomheten¹⁷ denne inngår i og forstår det han ser, samtidig som han vet han forstår det. Den som er kyndig har tilgang til språket som snakkes, og kan selv praktisere de kulturelle forordningene som er vanlig

¹⁷ Må her forstås som et vidt begrep som omfavner både kulturer og praksiser.

i den aktuelle virksomheten (Saus, 2006), og kan dermed sies å inneha et innenfraperspektiv. Den som har et ukyndig blikk, mangler erfaring med virksomheten, og har ingen eller liten kunnskap om det som foregår, samtidig som han vet at han verken ser eller forstår alt som er å se i den aktuelle virksomheten. Denne posisjonen er utforskende og innbyr til undring, refleksjon og gjennomtekning, og er også derfor den posisjonen som anbefales innen barnevernstjenestene (Saus, 2006). Det døde blikket derimot er blikket til den som ikke ser alt, og som verken ser eller forstår at han ikke ser alt. Meløe referer til dette som en posisjon hvor man ved ikke å anerkjenne at det er noe man ikke ser, dermed betrakter det som ikke eksisterende (Meløe, 1979). I følge Saus er posisjonering viktigere enn kyndighet, da kontekstualisering ikke er avhengig av praktisk erfaring fra virksomheten, men at man kommer i posisjon til å kunne få vite mer (2006). Kyndighet er med andre ord ikke en nødvendighet, men fravær av kyndighet fordrer at man ikke bare retter blikket mot aktøren, men også finner dennes ståsted og retter blikket mot det aktøren ser på (Meløe, 1997; Saus, 2006).

2.4.3 Kulturforståelse og kulturkompetansediskursen

I sosialt arbeid har det siden tidlig på 1980-tallet vært fokus på kulturelle perspektiver knyttet til det flerkulturelle samfunnet. Begreper som kulturforståelse, kulturkompetanse og kultursensitivitet har vært og blir fortsatt omtalt og brukt med ulikt innhold og teoretisk tilnærming i helse- og sosialfaglig utdanning og yrkesutøvelse (Qureshi, 2009). Kultur forstås på flere måter, men kan ifølge Hylland Eriksen og Sajjad innholdsmessig sies å være «de tanker, kunnskaper og ferdigheter mennesker har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn» (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015, s. 40). Kulturforståelse viser til en innsikt i hvordan egen og andres forståelse av virkeligheten (re)konstrueres i mellommenneskelig interaksjon gjennom hele livet (Qureshi, 2009). Dette er viktig for å kunne ivareta den samiske tjenestemottakeren sine behov (Edin-Liljegren &

Flykt, 2017; Mehus & Bongo, 2012). Begrepet kulturkompetanse forstås og defineres ulikt (DeSouza, 2008; Fisher-Borne, Cain & Martin, 2015; Isaacson, 2014; Qureshi, 2009; Rugkåsa, 2018), noe som også er en del av kritikken til dette begrepet, da begrepet er utydelig og vanskelig å definere (Rugkåsa, 2018). Det kan likevel se ut til at det er konsensus om noen elementer i de ulike definisjonene: Som kunnskaper om og ferdigheter i andres kultur, samt holdninger, herunder atferd, knyttet til hvordan samhandle for å ivareta den andres kultur og kulturtilhørighet i utøvelsen av sosialt arbeid (DeSouza, 2008; Fisher-Borne et al., 2015; Isaacson, 2014; Rugkåsa, 2018). Heri ligger den andre delen av kritikken knyttet til dette begrepet; for det første medfører konseptet en *annengjøring*, da det implisitt i en slik forståelse ligger en kunnskap om «de andre» som annerledes enn en selv. Denne annengjøringen kommer ofte til uttrykk gjennom en forståelse av «de andre» som baseres på en essensialistisk og statisk forståelse, hvor gruppeidentitet og stereotyper vektlegges i stedet for individuell identitet (Isaacson, 2014; Rugkåsa, 2018; Rugkåsa, Ylvisaker & Eide, 2017). En slik annengjøring sementerer diskriminering, da den hviler på en forutsetning om den vestlige kulturen som normalen, mens «de andre» defineres som «ikke-vestlig» (Fisher-Borne et al., 2015). Dette fører igjen til det andre hovedelementet i kritikken av begrepet; konseptet tar ikke opp i seg strukturelle og institusjonelle maktforhold, men virker heller maskerende og usynliggjørende. Dermed tas det ikke inn som en del av sosialarbeiderens refleksivitet knyttet til egen og andres kultur, og hvordan dette får implikasjoner både for, og i samhandlingen med personer som kommer fra en annen enn majoritetskulturen (Fisher-Borne et al., 2015; Rugkåsa, 2018). Den systematiske diskrimineringen «forsvinner» med andre ord i en slik forståelse, og dermed blir denne diskrimineringen verken utfordret eller adressert gjennom konseptet kulturkompetanse (Fisher-Borne et al., 2015).

I internasjonal forskning snakkes det om «Cultural safety», som hevdes å imøtekomme kritikken mot kulturkompetanse som essensialistisk og statisk med fokus på gruppeidentitet, og som kan sies å være «the effective nursing/ midwifery practice of

a person or family from another culture, and it is determined by that person or family» (Gerlach, 2012, s. 152). Dette konseptet går dermed utover beskrivelse av den andres kultur, da fokus er sosialarbeiderens refleksivitet knyttet til egen kultur, herunder det å være bærer av en kultur, og de strukturelle og institusjonelle maktforholdene i samfunnet. Formålet er både å adressere og å endre disse maktstrukturene (DeSouza, 2008).

I nyere internasjonal litteratur konseptualiseres kulturkompetanse ifølge Gerlach som «being on a continuum or a part of a process-orientated approach from cultural awareness to cultural sensitivity to cultural safety» (2012, s. 153). Kultursensitivitet handler om hvordan sosialarbeideren, på bakgrunn av kunnskap om en annen kultur, viser følsomhet for egne og andres kulturelle preferanser, normer og praksiser i samhandling med tjenestemottaker (Rugkåsa, 2018). «Cultural safety» fokuserer i tillegg på de strukturelle og institusjonelle maktforholdene, hvordan de opprettholdes og reproduseres, og hvordan de påvirker samhandlingen (Molloy & Grootjans, 2014).

Isaacson (2014) og Fisher-Borne med flere (2015) tar til ordet for «cultural humility» som et alternativt konsept til kulturkompetanse. Kulturbevissthet, altså det å være bevisst egne forforståelser knyttet til de som er annerledes enn en selv, er en viktig bestanddel i den enkeltes kulturkompetanse. Det betyr imidlertid ikke, ifølge Isaacson, at sosialarbeideren innehar en kulturbevissthet, selv om denne har fått opplæring og trening i kulturkompetanse (2014). Hun argumenterer derfor for at fokus må endres fra å utvikle en kompetanse til å utvikle en ydmyket (Isaacson, 2014). En slik ydmykhet innebærer en selvrefleksivitet, anerkjennelse av kultur som dynamisk, og en ansvarlighet for relasjonen uttrykt gjennom å utfordre maktstrukturer på alle nivåer i samfunnet (Fisher-Borne et al., 2015; Isaacson, 2014).

Slik jeg forstår det, vil begrepet kulturforståelse kunne romme så vel kulturkompetanse som cultural safety og cultural humility, da kulturforståelse, i vid for-

stand, innebærer innsikt i både hvordan vår egen og andres kultur er formet og formes gjennom mellommenneskelig handling i et livsløpsperspektiv (Qureshi, 2009). Kulturforståelse innebærer med andre ord blant annet evne til å tilegne seg samt og få en viss forståelse av andre kulturers meningssystem, noe som er nødvendig for skjønnsetøvers forståelse av tjenestemottakers situasjon (Gule, 2008). De ulike posisjoneringene eller blikkene som Saus med referanse til Meløe (1979) presenterer (Saus, 2006) , kan således sees på som en del av profesjonsutøverens kulturforståelse, og er en viktig del av skjønnsetøvelsen i helse- og omsorgstjenesten.

3. METODISK TILNÆRMING

Første del av prosjektet er lagt opp som en kvantitativ undersøkelse for å kunne danne et bakteppe, mens andre del er lagt opp som en kvalitativ studie, hvor fremtredende dimensjoner fra det kvantitative materialet danner utgangspunktet for tema i samtaleintervjuene. Valget om å gjøre en eksplorerende kvantitativ undersøkelse baserte seg på den mangelfulle kunnskapen om dette forskningsfeltet, men valget innebar også at var vanskelig å ta alle beslutninger på forhånd om hvordan dette prosjektet skulle se ut. Del to måtte utformes og utvikles videre parallelt med at den kvantitative kartleggingen skred fram (Blaikie, 2010). Forskergruppa «Mangfold og toleranse», som dette prosjektet har sin tilhørighet i, gjennomførte et stort og omfattende prosjekt om personer med funksjonsnedsettelse sine erfaringer med helse- og velferdstjenester (Melbøe, Johnsen, et al., 2016). Det ble derfor for meg naturlig å fylle ut kunnskapsmangelen ved å fokusere på *tjenesteytneres* erfaringer med tjenesteyting til personer med samisk bakgrunn som har kognitiv funksjonsnedsettelse, i form av utviklingshemming eller demenssykdom.

Både den kvantitative og den kvalitative delen tar utgangspunkt i tjenesteytneres opplevelser og erfaringer som de bruker i hverdagen og som påvirker deres handlinger. En spørreundersøkelse kan ikke direkte kartlegge handling. Ved bruk av vignetter fremkommer imidlertid holdninger som kan være en pekepinn i forbindelse med handlinger, da bruk av vignetter ofte vil kunne generere handlingstendenser (Ejrnæs & Monrad, 2012). Den kvalitative delen tar sikte på å avdekke hvordan tjenesteyterne som utøver tjenester til personer med utviklingshemming, forstår og konstruerer samisk kultur og identitet, og hvordan de tilrettelegger for å ivareta disse personenes kulturelle tilhørighet og identitet. Denne undersøkelsen tar sikte på å forstå hvordan

aktørene forstår og hvordan de gir verden mening. Disse aktørenes erfaringer er historisk, sosial og kroppslig situert (Gilje, 2006), noe som innebærer at den sosiale virkelighet konstrueres og blir konstituert av samfunnet (Berger & Luckmann, 2004).

En slik forskningsstrategi, hvor man med utgangspunkt i aktørenes sosiale verden søker å undersøke hvordan aktørene konstruerer og fortolker hverdagslivet sitt, refererer Blaikie til som en abduktiv forskningsstrategi (2007). En forskningsstrategi som for øvrig «sitter godt» i forhold til at jeg som forsker plasserer meg i en fortolkende tradisjon og forstår den sosiale virkelighet som et produkt av meninger og fortolkninger som de sosiale aktørene produserer og reproducerer gjennom hverdagslivet. Denne måten å forstå den sosiale virkeligheten på i samfunnsvitenskapen, kan ifølge Blaikie ontologisk kategoriseres som en form for idealist, da sosial aktivitet ikke bare kun er atferd, men også involverer en meningsskapende prosess innenfor denne kategorien (Blaikie, 2007). Videre forstår jeg kunnskap som noe som oppstår som et resultat av samhandling mellom den fysiske verden og menneskene i den. Det vil si at det finnes en fysisk verden, men den er avhengig av vår forståelse av den, den er med andre ord historisk og sosialt betinget. En slik forståelse av kunnskap vil kunne falle inn under det som epistemologisk refereres til som konstruksjonisme (Blaikie, 2007), nærmere bestemt sosial konstruktivisme (Justesen & Mik-Meyer, 2010).

3.1 DEN KVANTITATIVE UNDERSØKELSEN

Første delen av dette studiet søker å besvare det første forskningsspørsmålet: *I hvilken grad tilrettelegger tjenesteyterne for brukermedvirkning og kulturelle behov i tjenesteutøvelse til samiske tjenestemottakere med kognitive funksjonsnedsettelse?*

Formålet med denne kvantitative delen er å få en viss oversikt over et forskningsfelt som er nytt. Spørreskjemaet er derfor utformet slik at det går bredt ut og favner mange aspekter vedrørende tjenesteyting, herunder tjenestemottakers mulighet til å påvirke de tjenestene de mottar. I denne sammenheng legges det også vekt på å få

avdekket eventuelle barrierer mot deltakelse, da det vil kunne påvirke tjenestemottakernes innflytelse på så vel utforming som utøvelse av tjenester i den praktiske hverdagen. Utgangspunktet for den kvantitative undersøkelsen er derfor å undersøke hva tjenesteyterne tenderer å tenke om tjenesteutøvelse, deltakelse i form av selvbestemmelse og eventuelle barrierer mot dette. Brukermedvirkning er et viktig prinsipp i helse- og omsorgstjenesten (Helsedirektoratet, 2017). I ivaretagelse av dette prinsippet ligger også tjenesteyternes forståelse av hva selvbestemmelse er og hvordan denne kan fremmes. Denne undersøkelsen søker derfor også å få tak i tjenesteyternes holdninger og oppfatninger knyttet til selvbestemmelse.

3.1.1 Spørreskjemaet

Dette er et felt og en kontekst vi vet lite om. Utgangspunktet var derfor at dette skulle være et kvantitativt dypdykk, hvor prosjektet startet ut med en problemstilling, som så måtte utvikles og presiseres nærmere i løpet av prosjektet (Blaikie, 2010; Thagaard, 2013).

Selve spørreundersøkelsen er en enkeltstående tverrsnittundersøkelse¹⁸, og spørreskjemaet er utformet med utgangspunkt i de ulike faser av møtet med den kommunale helse- og omsorgstjenesten. Begrepet «møtet» må i denne sammenheng forstås i vid forstand. Den første fasen omhandler tildeling og utforming av tjenester, den andre tjenestetilgang og den tredje fasen handler om den direkte tjenesteytingen i hverdagen. Spørreskjemaet tar utgangspunkt i selvbestemmelse og mulighet til å påvirke eget tjenestetilbud knyttet til de tre dimensjonene av møtet med helse- og omsorgstjenesten. Da jeg i denne undersøkelsen ønsker å få tak i hjelpeapparatets vurderinger og oppfatninger av brukernes selvbestemmelse og mulighet til å påvirke

¹⁸ En undersøkelse som benytter data fra ett bestemt tidspunkt, og som gir et øyeblikksbilde av fenomenet som studeres (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016).

tjenestetilbudet sitt, er spørreskjemaet delt inn i 4 deler. Første del består av bakgrunnsvariabler som beskriver tjenesteyterne, altså enhetene i denne undersøkelsen (Ringdal, 2013), tjenestested og språk. Andre del omhandler tildeling og utforming av tjenester, mens den tredje delen handler om tjenestetilgang. Den siste delen dreier seg om den direkte tjenesteutøvelsen og er utformet som vertikale vignetter. Vignetter er «korte beskrivelser af samfunnsmæssige fænomener» (Ejrnæs & Monrad, 2012, s. 13), hvor respondentene tar stilling til det scenarioet som er skissert i vignetten. Disse kan utformes ulikt, men jeg har valgt å bruke den type vignetter som Ejrnæs og Monrad (2012) referer til som vertikale vignetter. Det vil si at man har én litt lengre casebeskrivelse, som man stiller mange spørsmål til. Denne type metode er velegnet til å undersøke holdninger og oppfatninger (Ejrnæs & Monrad, 2012), noe som er i tråd med formålet med denne kvantitative undersøkelsen.

Det ferdige spørreskjemaet ble testet av syv piloter. Fire av disse var studenter med samisk bakgrunn (fra alle de tre språkområdene) og ble hentet via kullkoordinatører ved vernepleierutdanningen ved UiT i Harstad. I tillegg var det tre tjenesteytere uten samisk bakgrunn, herunder to vernepleiere og en sykepleier. Én av vernepleierne har jobbet lenge i det nordsamiske området, og alle de tre tjenesteyterne har jobbet med personer med utviklingshemming og/ eller demenssykdom. Disse ble rekruttert gjennom egne bekjenskaper, og gav tilbakemeldinger på det rent tekniske i spørreskjemaet i Questback med tanke på hva som fungerte dårlig og hva som fungerte bra.

Videre vurderte pilotene relevansen av de fire vignettene som er brukt i spørreskjemaet, samt om det ellers var noe innholdsmessig som var uklart eller kunne oppfattes som støtende for respondentene på noe vis. På bakgrunn av disse tilbakemeldingene ble det rent teknisk ryddet opp i funksjoner som ikke fungerte som planlagt, og innholdsmessig ble noen formuleringer endret. Alle vignettene, hvor to omhandler tjenesteyting til personer med demenssykdom og to omhandler tjenesteutøvelse til personer med utviklingshemming, ble ansett som relevante av pilotene.

Vignetter er valgt ut fra et ønske om å få en oversikt over hvem som kontrollerer tilgangen på ordinære livsbetingelser, og hvordan personalets holdninger påvirker selvbestemmelsen til tjenestemottakerne. Tanken er at vignetter vil fungere bra, da formålet med vignetter er å belyse problemformuleringer for å få tak i handlingstendenser (Ejrnæs & Monrad, 2012). Vignettene er derfor beskrivelser av kjente situasjoner. Respondentene skal svare, uten å si noe konkret om «egne» tjenestemottakere, men vurdere andre ansatte¹⁹ sine alternativer. Dette ut fra en tanke om at det vil være enklere å svare på spørsmål knyttet til fiktive vignetter med fiktive ansatte og tjenestemottakere, enn å måtte bruke seg selv når det kommer til spørsmål som kan oppfattes som sensitive.

3.1.2 Utvalg og rekruttering

Tilgang til feltet:

Det å få tilgang til forskning i de samiske miljøene har i tidligere studier vist seg å kunne være utfordrende (Minde, 2010), noe som også i dette prosjektet har vist seg å være svært vanskelig. Årsaken til disse utfordringene med rekruttering er ifølge Melbøe m.fl. (2016) sammensatte. De trekker imidlertid fram den omfattende fornorskningsprosessen den samiske befolkningen har vært utsatt for, samt det samiske folk sine negative erfaringer med tidligere forskning, som to sannsynlige forhold som påvirker rekruttering og tilgang til dette feltet (Melbøe, Johnsen, et al., 2016). Disse negative erfaringene handler om at mye av den tidligere forskningen i de samiske miljøene har vært preget av utenfra-perspektiv, noe som har skapt skepsis til forskning og forskere i mange samiske miljø (Bull, 2002). Deler av denne forskningen har, i stedet

¹⁹ Det vil si de ansatte som ble presentert i vignettene.

for å bidra til å bedre deres livsvilkår, tidvis heller bidratt til forsterkning av stereotyper og videre stigmatisering av samene som folkegruppe (Melbøe, Johnsen, et al., 2016).

Tilgang til feltet reguleres i mitt prosjekt av leder på ulike nivå i helse- og omsorgstjenesten i aktuelle kommuner. De har fungert som en slags port-åpner (Creswell, 2013), da det er de som har definert hvorvidt den enkelte kommune eller enhet i kommunen yter helse- og omsorgstjenester til personer med samisk bakgrunn som har en kognitiv funksjonsnedsettelse. I tillegg til de 12 kommunene som prosjektgruppa «Mangfold og toleranse» hadde i sitt utvalg, tok jeg kontakt med 33 kommuner. Av disse totalt 45 kommunene var det 12 kommuner som sa at de ikke hadde aktuelle tjenestemottakere. En slik tilnærming for å få tilgang til feltet, hvor andre definerer hvem som faller innenfor en definisjon, fordrer at de som definerer erkjenner at dette er et tema. Det handler om hvordan den som definerer forholder seg til et fenomen som etnisitet, her samisk, og et fenomen som funksjonsnedsettelse. Dette er kategorier med stor symbol- og reell betydning som påvirker subjektiv inngang til kategorien. Dette kom tydelig fram i én kommune med kjent samisk bosetting, hvor leder raskt svarte nei på min forespørsel med begrunnelsen at de ikke hadde tjenestemottakere med samisk bakgrunn i kommunen. Da jeg på bakgrunn av min lokalkunnskap spurte om de hadde tjenestemottakere fra spesifikke bygder i kommunen, snudde imidlertid leder og sa at «Jo, når jeg tenker meg om, så har vi kanskje det likevel». Dette er bare ett eksempel som viser hvor viktig det er at de som definerer hvem som faller innenfor en definisjon erkjenner at dette er et tema. Utvalget i denne kvantitative undersøkelsen består av tjenesteytere som jobber i helse- og omsorgstjenesten i kommuner i og utenfor de samiske språkområdene i nord og sør. Samtlige yter helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming og personer med demenssykdom i den samiske befolkningen.

I følge Meld. St. 45 anslås det at det er ca 75 000 personer med utviklingshemming i Norge. Når det gjelder demenssykdom, anslår Folkehelseinstituttet i 2018 at

det er mellom 80 - 100 000 personer i befolkningen i landet som har demenssykdom (Folkehelseinstituttet, 2018). Hvor mange av disse som har samisk bakgrunn foreligger det imidlertid ingen tall på. Anslag i forhold til hvor mange personer det finnes i Norge som har samisk bakgrunn varierer, men Melbøe, Johnsen, Fedreheim og Hansen (2016) opererer i sin undersøkelse med et estimat på ca 75 000 samer i Norge, og jeg har derfor tatt utgangspunkt i samme estimat. Da personer med utviklingshemming og personer med demenssykdom vil ha behov for tjenester i ulik grad, vil det variere hvor de bor og hvilke helse- og omsorgstjenester de mottar. Noen bor i hus eller leiligheter og får bistand fra hjemmetjenesten, mens andre bor i institusjoner. Det innebærer at antall tjenesteytere som yter bistand til den enkelte vil variere veldig.

For å kunne få et visst oversiktsbilde av et vanskelig tilgjengelig forskningsfelt, ble minimumsantall respondenter satt til 200 personer. Respondentene er hentet fra kommuner i og utenfor de ulike samiske språkområdene. Kommunene har ulik størrelse i forhold til populasjon. Det var imidlertid ønskelig med 7-10 respondenter pr. kommune for å sikre at funn i størst mulig grad skulle være representativ for kommunen, og ikke bare er et uttrykk for den enkelte respondentens private oppfatning.

Da utvalget ble hentet fra kommuner både i og utenfor de samiske språkområdene, var det sannsynlig at flere av respondentene ville være tospråklige. Spørreskjemaet er derfor oversatt til sørsamisk, nordsamisk og lulesamisk, for å minimere risikoen for at viktig informasjon går tapt.

Spørreundersøkelsen var anonym og elektronisk basert, og var i utgangspunktet utformet som en nettbasert undersøkelse i Questback, slik at den kunne gjennomføres ved hjelp av passordtilgang. For å øke sjansen for å få 7-10 respondenter pr. kommune, ble spørreskjemaet distribuert via kontaktpersoner i den enkelte kommunen. Dette var avdelingsledere eller enhetsledere avhengig av organisering i kommunen. Linken til denne undersøkelsen ble derfor, etter avtale med den enkelte, sendt

til 68 kontaktpersoner fordelt på 33 kommuner over hele landet. Disse kontaktpersonene skulle videresende linken til sine ansatte. Tanken bak dette var at alle offentlig ansatte har tilgang på pc, og at terskelen for å besvare en undersøkelse vil være lavere når man har muligheten til å være anonym (D. I. Jacobsen, 2015). Samtidig åpnet dette for at de av tjenesteyteren som ikke ønsket å delta kunne la være å svare på undersøkelsen uten at de måtte begrunne dette for noen på noe vis. Ulempen med det var at jeg risikerte å få et utvalg hvor flertallet av respondentene opplever tjenesteytingen som mindre komplisert, og således kunne få et ensidig bilde av tjenesteyting i en flerkulturell kontekst (D. I. Jacobsen, 2015). Med bakgrunn i at denne undersøkelsen var eksplorativ i et felt som var vanskelig tilgjengelig, ble det imidlertid vurdert dithen at det var nødvendig å få en viss oversikt over feltet, selv om det kunne gi et ensidig bilde.

Praktisk gjennomføring i forhold til rekruttering:

Prosjektet er presentert for feltet på de samiske sentrene Árran og Várdobáiki, på nettverksmøte i det sørsamiske området (Stjørdal), samt i fire kommuner i det nordsamiske området. I det sørsamiske området hadde jeg en 15 minutters presentasjon av prosjektet på nettverksmøtet i Stjørdal, hvor jeg fikk navn på aktuell kontaktperson samt navn på aktuelle kommuner i det sørsamiske området. I det lulesamiske området ble prosjektet presentert ved at jeg la det fram på det lulesamiske senteret, Árran. Det varte ca 1 times tid, og jeg fikk en kontaktperson fra en kommune i dette området. I det nordsamiske området ble prosjektet presentert i flere deler av området. Først ble det, etter avtale med en representant fra senteret, presentert av to av mine kollegaer fra forskergruppen «Mangfold og toleranse» samtidig med at de la fram hovedprosjektet på det samiske senteret Várdobáiki. Denne representanten foreslo også syv andre aktuelle kommuner i det nordsamiske området i tillegg til én kommune i det pitesamiske området. I tillegg ble prosjektet lagt fram i fire kommuner til i det

nordsamiske området. Samtlige kommuner i utvalget ble kontaktet for å presentere prosjektet, og for å få tilgang til kontaktpersoner. Kontaktpersonene var nærmeste leder til ansatte som yter tjenester til personer med utviklingshemming eller demenssykdom i kommunene. Disse kontaktpersonene ble bedt om å videresende undersøkelsen til tildelingsenheter eller saksbehandlerkontorer, avhengig av den kommunale organiseringen, da det var ønskelig å ha med tjenesteytere både fra utøvende tjeneste og saksbehandlere.

Jeg har som sagt blitt møtt ulikt når jeg har ringt rundt. Noen ledere har fremstått avvisende ved at de raskt fastslo at de «ikke har samiske brukere», mens andre har vært tydelige på at dette er et prosjekt de ønsket velkommen. Jeg tok kontakt med 45 kommuner, og snakket med ledere på ulike nivå avhengig av kommunenes organisering. Av de 96 personene jeg kontaktet, fikk jeg 68 kontaktpersoner i 33 kommuner. Dette fordi helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming ofte har en annen organisatorisk tilhørighet i kommunene enn tjenestene til personer med demenssykdom.

Utvalget i undersøkelsen:

Utvalget består av de samme kommunene som i hovedprosjektet, det vil si kommuner i nord-samisk, sør-samisk og lulesamisk område. I tillegg har jeg tatt med de kommunene som foruten disse ligger i forvaltningsområdet for samisk språk (Samisk språkforvaltningsområdeforskrift, 2005). Videre har jeg tatt med andre aktuelle kommuner etter tips fra kontaktpersoner, kontaktpersoner ved samiske språk og/ eller kultursenter, samt at jeg også har tatt med kommuner som er oppgitt å ha samisk befolkning i NOU 1995:6.(NOU 1995:6, 1995).

Vedr videresending:

Av de kontaktpersonene som gav tilbakemelding vedrørende hvor mange tjenesteytere de hadde videresendt undersøkelsen til, fremgikk det at flere av kontaktpersonene hadde misforstått og gjort en utvelgelse av hvem som fikk undersøkelsen tilsendt. De kontaktpersonene det gjaldt ble derfor kontaktet, både pr epost og telefon, hvor det ble presisert hvem denne undersøkelsen gjaldt. På bakgrunn av dette sendte jeg en epost til samtlige kontaktpersoner hvor jeg presiserte at den skulle til alle ansatte²⁰, uansett utdanning, som yter tjenester til personer med samisk bakgrunn. Dette medførte at noen tolket det dithen at pasientene og/ eller måtte være samisktalende. En ny presisering ble derfor i en ny epost til samtlige kontaktpersoner. Videre fremkom det av tilbakemeldingene at flere av kontaktpersonene bare videresendte undersøkelsen til andre ledere på samme nivå i kommunen.

Jeg har også underveis i undersøkelsen fått tilbakemelding fra tre kontaktpersoner om at de likevel ikke har brukere med samisk bakgrunn. Fra den aktuelle kontaktpersonen i en kommune i det sørsamiske området fikk jeg imidlertid tips om en annen kontaktperson i kommunen, som sendte ut undersøkelsen til sine ansatte den første uka i purrerunden. Kontaktpersonen i en annen sørsamisk kommune sa at dette gjaldt hele kommunen, og at de derfor trakk seg fra undersøkelsen. Den tredje kontaktpersonen trakk seg som følge av sykemelding, men der fikk jeg tak i en stedfortreder som overtok som kontaktperson.

I løpet av disse avklaringsrundene kom det også fram at ikke alle ansatte hadde egen epost-adresse, og at det ofte bare var sykepleiere og vernepleiere som hadde det. I tillegg var det flere ledere som sa at mange av de ansatte hadde kommunal epost, men at de ikke brukte den. Videre framkom det også at noen kommuner har felles-epost-adresse til avdelingene, slik at det var uklart hvor mange som fikk undersøkelsen. Utover dette oppgav også flere kommuner at det var dårlig datatilgang ute

²⁰ De som de har epost-adresse til.

i feltet, og de mente derfor at hadde vært lettere med en papirversjon av undersøkelsen som ble delt ut til den enkelte ansatte.

Da jeg i midten av den siste uka i purrerunden bare hadde fått 69 respondenter, og få tilbakemeldinger på hvor mange respondenter undersøkelsen var distribuert til, tok jeg etter avtale med veileder kontakt med 10 utvalgte kommuner og spurte om de kunne hjelpe meg med å distribuere en papirversjon av undersøkelsen til sine ansatte. Dette på bakgrunn av tilbakemelding fra feltet om at en papirversjon av undersøkelsen ville høyne svarprosenten. Dette fremkom eksempelvis tydelig i den kommunen som i utgangspunktet hadde videresendt til 11 personer, og som ønsket å få tilsendt 100 eksemplarer i papirversjon slik at de dekket alle ansatte. Én av disse 10 kommunene hadde distribuert undersøkelsen til samtlige ansatte via epost, men de resterende ni kommunene sa seg villig til å distribuere den på nytt i papirversjon- én av kommunene ba meg også om å sende linken til undersøkelsen i Questback på nytt. Dette gav 4 nye respondenter i Questback. Disse kommunen ble valgt ut fra at jeg ønsket å dekke de tre språkområdene og ut fra tilbakemeldinger jeg hadde fått i de enkelte kommunene om at dette var et spennende prosjekt.

Jeg tilbød meg å komme ut og møte de ansatte samt distribuere papirversjonen av undersøkelsen selv i fire kommuner. Dette syntes noen ledere var en god idé, mens andre mente jeg bare skulle sende undersøkelse til dem så skulle de distribuere papirversjonen videre.

Totalt ble det sendt ut 845 eksemplarer av undersøkelsen i papirversjon til 11 kommuner, hvor hver konvolutt inneholdt et informasjonsskriv om undersøkelsen samt selve undersøkelsen i 4 eksemplarer, én på nordsamisk, én lulesamisk, én sørsamisk og en på norsk.

3.1.3 Representativitet

Det finnes som sagt ingen registre verken over hvor mange samer det er i Norge eller hvor mange av disse som har en utviklingshemming. Vi har Sametingets valgmanntall, men langt fra alle med samisk bakgrunn er registret der. Det estimeres med en samisk populasjon i Norge på opp mot 75 000 personer (Melbøe, Johnsen, et al., 2016), hvorav ca. 12 750 av disse er personer med funksjonsnedsettelse (Huuva et al., 2014). Av disse skal det statistisk sett være ca. 2250 personer som har utviklingshemming, mens antall personer med demenssykdom er ukjent i denne befolkningen. Selv om det foreligger et statistisk mål på antall personer som har utviklingshemming i den samiske befolkningen, vet man likevel ikke hvor mange tjenesteytere som yter tjenester til denne gruppen personer. Det samme kan sies om de som har demenssykdom. Dette skyldes at graden av kognitiv funksjonsnedsettelse varierer og med det varierer også antall tjenesteytere. Noen tjenestemottakere har for eksempel behov for 2:1 bemanning døgnet rundt, noen har behov for 1:1, mens andre igjen bare har behov for at noen stikker innom noen ganger for dagen evt. i løpet av uka. Dette innebærer at statistisk representativitet aldri har vært et tema i forbindelse med denne undersøkelsen, da undersøkelsens design umuliggjør statistisk representativitet.

Diskusjonen i forbindelse med denne undersøkelsen vil imidlertid være om det er rimelig å tenke at de respondentene som har svart er veldig ulik de andre i populasjonen, eller om det er mulig å argumentere faglig for at noen dimensjoner kan tas ut av materialet, til tross for at det ikke er statistisk representativt. Undersøkelsen er derfor designet på en slik måte at den kan prøve å imøtegå en slik diskusjon. Utvalget ble på bakgrunn av dette satt til minimum 200 respondenter, for på den måten å prøve å få et tilstrekkelig stort utvalg for å kunne trekke eventuelle dimensjoner ut av datamaterialet. For å prøve og øke sjansene for å få minimum 200 respondenter ble undersøkelsen gjort helt anonym. Dette fordi en fullstendig anonym undersøkelse kan virke betryggende på respondentene (Ringdal, 2013), noe som igjen kan øke svarprosenten når det gjelder sensitive forhold eller som i dette tilfellet i forhold til en sårbar

gruppe. En slik helt anonym undersøkelse kan imidlertid vanskeliggjøre beregning av bortfall og bortfallsanalyser (Ringdal, 2013), noe som var tilfellet for denne undersøkelsen. Videre ble undersøkelsesperioden lagt til i midten av januar, slik at de aller fleste tjenesteyterne skulle være på plass etter juleferien. På den måten ville en kunne motvirke bortfall²¹ og øke svarprosenten²².

Undersøkelsen ble sendt ut til 33 kommuner, og 14 dager etter ved undersøkelsesperiodens slutt hadde jeg fått 51 respondenter. Det ble derfor sendt ut en purring pr epost til alle kontaktpersonene dagen etter, hvor jeg også ba om å få tilbakemelding på hvor mange hver enkelt kontaktperson hadde videresendt denne undersøkelsen til. Jeg fikk imidlertid bare fått svar fra litt over halvparten av kontaktpersonene. Etter 2 purrerunder skulle undersøkelsen være sendt ut til 243 personer i tillegg til at det var 12 enheter og tre avdelinger som også skulle videresende til sine ansatte. Ved endt undersøkelsesperiode og etter purrerunde nummer to hadde jeg fått 72 respondenter. Papirversjonen av undersøkelsen fikk en undersøkelsesperiode på 14 dager²³, og ved undersøkelsens slutt har jeg fått 209 respondenter, hvorav 181 faller innenfor målgruppa. Manglende tilbakemeldinger vedrørende hvor mange undersøkelsen ble distribuert til, gjør at jeg ikke har oversikt over bruttoutvalget, altså hvor stor populasjonen undersøkelsen er sendt til er (Johannessen et al., 2016). Dette innebærer også at det er vanskelig å vite hvem som inngår i bortfallet. Det vil si at det ikke finnes noen informasjon med nøkkeldata²⁴ til bortfallsanalyser i denne undersøkelsen- slike som etnisitet, kjønn, utdanningsnivå eller hvilket samisk språkområde det er snakk om- og det er således vanskelig å vurdere om det er systematisk skjevhet i utvalget (Johannessen et al., 2016; Ringdal, 2013). Målsetningen om et tilstrekkelig

²¹ Det vil si den andelen av det totale utvalget, også kalt bruttoutvalg, som velger ikke å svare på undersøkelsen av ulike grunner (Johannessen et al., 2016).

²² Den prosentandelen som velger å svare, det vil si bruttoutvalget minus bortfallet omregnet i prosent (Johannessen et al., 2016)

²³ Denne perioden ble lagt til slik at den ikke skulle komme for nært påskeferien.

²⁴ Bakgrunnsvariabler for å kunne vurdere bortfall.

stort utvalg på minimum 200 respondenter ble nesten innfridd, og da et materiale på 181 enheter er såpass stort at det vil vise noen anstrøk som er interessante å undersøke videre, valgte jeg å se på tendensene i datamaterialet som forelå som bakgrunnsmateriale og som grunnlag for videreutvikling av problemstillingen til den kvalitative undersøkelsen.

3.1.4 Presentasjon av respondentene

Respondentene i denne undersøkelsen består av tjenesteytere som jobber i helse- og omsorgstjenesten i kommuner i og utenfor de samiske språkområdene i nord og sør. De yter helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming og personer med demenssykdom i den samiske befolkningen. Arbeidsmarkedet i Norge er i stor grad kjønnsdelt ved at kvinner og menn har forskjellige yrker og deltar i forskjellige næringer og sektorer. Omsorg har tradisjonelt vært et kvinneyrke (Meld. St. 7 (2015-2016)), noe som også gjenspeiles i mitt utvalg på 181 respondenter, der hovedvekten på over 90 % er kvinner (se figur 1 i vedlegg nr.18).

I følge SSB var kjønnsfordelingen i helse- og sosialtjenesten som sådan 6,8 % lavere for kvinner og 6,8 % høyere for menn i 2016 (Statistisk sentralbyrå, 2017) enn i utvalget i denne undersøkelsen. Dette skyldes sannsynligvis at denne statistikken viser til sysselsatte med helse- og sosialfaglig utdanning, mens utvalget i denne undersøkelsen er sysselsatte som jobber i den kommunale helse- og omsorgstjenesten uavhengig av utdanning. Det kan imidlertid også handle om at utvalget i denne undersøkelsen er begrenset til 1.linjetjenesten og til to brukergrupper, og ikke hele helse- og sosialtjenesten som statistikken fra SSB omfatter. Vanligvis vil kjønn være en viktig variabel i kvantitative analyser, men da andelen menn er så lav i denne undersøkelsen, er det ikke mulig å gjøre analyser basert på kjønn.

I denne undersøkelsen kan respondentenes etnisitet påvirke i forhold til hvordan de forstår og tenker om ulike temaer, og respondentene ble derfor bedt om å

rapportere egen etnisitet. I spørreskjemaet var det tre spørsmål som handlet om etnisitet; det første handlet om etnisk bakgrunn, det andre om hva respondenten regnet seg som og det tredje om hjemmespråk. På alle disse var det mulig å krysse av for flere alternativer: Norsk, samisk, kvensk eller annet. Det betyr at flere respondenter hadde dobbel oppføring på flere av disse, og variablene ble derfor omkodet for å unngå at én respondent ble talt flere ganger. Deretter ble den nye variabelen «etnisitet» opprettet hvor de som hadde oppgitt samisk på alle de tre spørsmålene ble satt til samisk, de som hadde oppgitt norsk ble satt til norsk og de som hadde satt norsk og samisk på disse variablene fikk betegnelsen norsk og samisk. Det var ingen av respondentene som oppgav at de bare var kvenske og det var heller ingen av de som oppgav at de følte seg kvensk, disse ble dermed satt til den av de andre etnisitetene som de også hadde oppgitt. Hadde de for eksempel markert for kvensk, norsk og samisk, ble de satt på verdien «samisk/ norsk». Verdien «annet» er de som er finsk, svensk eller har en annen etnisitet. Andelen av de totalt 181 respondentene som oppgir norsk etnisitet utgjør godt over halvparten med 57 %, mens andelen som oppgir å være samisk og samisk/norsk er på hhv 17 % og 10 %. Respondentene som oppgir å ha samisk og samisk/norsk etnisitet utgjør således tilsammen en andel på 27 %, altså i overkant av en fjerdedel av respondentene (se figur 2 i vedlegg nr.18).

Av de totalt 181 respondentene er det 13 % som behersker samisk godt, i underkant av en fjerdedel som behersker det samiske språket delvis²⁵, mens hovedandelen på 63 % ikke behersker samisk i det hele tatt (jf. figur 3 i vedlegg nr.18).

Undersøkelsen retter seg som sagt mot tjenesteytere som yter tjenester til personer som har utviklingshemming og personer demenssykdom. I dette materialet (N = 181) er det 26 % av respondentene som yter tjenester til personer som har utvik-

²⁵ Det vil si at de forstår og/ eller snakker noe samisk.

lingshemming, hvorav 4 % av disse også yter tjenester til personer som har demenssykdom. Andelen respondenter som yter tjenester til personer som har demenssykdom (74 %) er således nesten tredoblet (se figur 4 i vedlegg nr. 18).

Respondentenes utdanning varierer (jf. figur 5 i vedlegg nr. 18) og hovedvekten på 78,4 % har en helse- og/ eller sosialfaglig utdanning, enten på 3-årig nivå som vernepleier, sykepleier, barnevernspedagog og sosionom, eller på videregående nivå som hjelpepleier, omsorgsarbeider og helsefagarbeider. 9,4 % av respondentene oppgir at de ikke har noen formell utdanning, mens 12,2 % sier de har annen utdanning som for eksempel innen økonomi, pedagogisk utdanning og håndverksfag eller at de holder på med å ta en helse- og eller sosialfaglig utdanning (jf. figur 6 i vedlegg nr. 18).

3.1.5 Metode for analyse av kvantitative data

Formålet med den kvantitative undersøkelsen var, ved hjelp av vignetter, å få et oversiktsbilde over feltet. Jeg ønsket med andre ord å få fram holdninger, og dermed også holdningstendenser i forhold til hva hjelpeapparatet tenderer å tenke om deltakelse i form av selvbestemmelse (Ejrnæs & Monrad, 2012).

I denne forbindelse kan det være greit med en definisjon av holdninger og handlingstendenser. Holdning betyr innstilling og defineres i Store norske leksikon som en «betegnelse for en vedvarende beredskap til å reagere positivt eller negativt overfor spesielle objekter, ideer og verdier» (Teigen, 2016). Holdninger er innlært gjennom livet. De kommer til uttrykk gjennom oppfatninger og meningsytringer, som enten er kunnskapsbasert, erfaringsbasert eller overtatt fra andre i miljøet man kommer fra eller grupper man har valgt å identifisere seg med (Ejrnæs & Monrad, 2012). Aristoteles brukte begrepet moralske dygder hvor holdninger er et nøkkelord, da disse er knyttet til følelser, valg og handlinger. Gode holdninger kan sies å befinne seg midt i et balansert måtehold (Aadland, 1998). Holdninger er disposisjoner som sier noe om hvordan noen er tilbøyelig til å tenke, føle eller handle, og er således en faktor

av flere faktorer som påvirker hvordan noen vil handle i en bestemt situasjon (Ejrnæs & Monrad, 2012). Dette innebærer at holdninger er knyttet til noe, det har en gjenstand eller objekt og kan sies å bestå av tre komponenter, en kognitiv-, en affektiv- og en konativ komponent. Førstnevnte består av kunnskap om det gjeldende fenomenet. Den andre komponenten er de følelser og verdier i det enkelte som gjeldende fenomen vekker, og den siste komponenten handler om streben etter å endre gjeldende fenomen (handlingstendens) (Ejrnæs & Monrad, 2012). Verdier er ifølge Aadland «stabile mål, ideal og prioriteringar som kjem til uttrykk gjennom reflekterte verbale fråsegner og/ eller gjennom handlingsmønster» (1998, s. 123). Verdiene våre er således det vi tror på, bevisst og ubevisst, og gir uttrykk for hvordan vi bør handle. Det er imidlertid slik at sammenhengen mellom handlingstendenser og faktiske handlinger i de fleste empiriske studier bare er moderate, da folk ikke nødvendigvis alltid gjør det de sier de vil gjøre. Faktiske handlinger og handlingstendenser kan imidlertid også ha svært tette koblinger (Ejrnæs & Monrad, 2012).

Videre er sammenhengen mellom holdninger og handlinger som sådan omdiskutert, men Ejrnæs og Monrad hevder at det er en moderat sammenheng, og at denne går begge veier (2012). «Retningen» må med andre ord ikke gå fra holdninger til handlinger, den enkelte kan vel så ofte velge å endre holdningene sine i tråd med handlingene sine. Holdningene er heller ikke statiske, men kan endre seg over tid eller som følge av en eksplisitt hendelse som for eksempel alvorlig sykdom (Ejrnæs & Monrad, 2012; Teigen, 2016). Sammenhengen mellom holdning og handling er imidlertid sterkere når det kommer til spesifikke holdninger enn generelle holdninger (H. Olsen, 2008), noe som også er vignettundersøkelsens styrke. Dette fordi det i den type undersøkelser søkes å undersøke holdninger til en konkret beskrivelse i en spesifisert kontekst (Ejrnæs & Monrad, 2012).

For å undersøke hvor gode indikatorene som ble valgt for å måle selvbestemmelse var, ble faktoranalyse brukt som metode. Denne analyseteknikken ble valgt for

å forstå korrelasjonsstrukturen i de observerte variablene og for å trekke ut noen felles latente, underliggende faktorer for å kunne «redegjøre for mest mulig observert korrelasjon eller kovarians med bruk av de forklarende eller forårsakende latente variablene» (Bjerkan, 2007, s. 221).

Da jeg ikke hadde noen hypotese om antall faktorer som var nødvendig for å kunne forklare sammenhengen, eller hvordan og i hvilken grad disse hang sammen, valgte jeg å bruke eksplorerende faktoranalyse for å prøve å belyse følgende årsaksmodell:

Tjenesteytneres holdninger => tjenestemottakernes selvbestemmelse

Jeg gjennomførte to eksplorerende faktoranalyser med utgangspunkt i to testledd knyttet til «Sunna-vignetten» i spørreskjemaet. De to testleddene målte begge holdninger til selvbestemmelse hos tjenesteyteren, om enn på ulike måte. Det første testleddet var utformet på en slik måte at det i større grad ville kunne fange opp det tjenesteyterne mente var faglig og etisk riktig, det de kanskje trodde det ble forventet at de skulle svare. Mens det andre testleddet i større grad ville kunne fange opp handlingstendensene, altså det tjenesteyterne ville gjøre i den praktiske hverdagen. For å skille disse to faktoranalysene ble den faktoranalysen som er knyttet til testledd 1 om vurdering av hensyn kalt for «Tjenesteytneres holdninger» og den analysen som var knyttet til testledd 2 vedrørende vurdering av motivering ble kalt «Handlingstendenser i tjenesteyting».

Boks 1.

"Sunna"

Sunna er 21 år og bor i egen leilighet. Hun jobber fire dager i en ASVO-bedrift. Sunna jobbet tidligere fem dager i uka, men gikk ned til fire dager fordi hun syntes dette var slitsomt. Den femte ukedagen har etter hvert blitt brukt til renhold i leiligheten hennes, og er nå kommet inn på ukeplanen hennes som fast gjøremål. Sunna har vært med på å utforme ukeplanen, og kan vaske selv med veiledning. Personalet har imidlertid fått klage fra pårørende vedrørende dårlig renhold i leiligheten hennes. Når ANNE kommer for å bistå Sunna med husvask, sier Sunna at foreldrene skal komme på besøk dagen etter. Deretter forteller hun at hun har avtalt kinobesøk samme kveld. Hun sier videre at hun er sliten, og i stedet for å vaske vil hun slappe av fram til hun skal på kino. ANNE vet at kollegaen hennes som er på jobb dagen etter, vil få negative tilbakemeldinger fra foreldrene dersom leiligheten ikke blir vasket i dag. Når ANNE sier at det kanskje kan være hyggelig at det er rent i leiligheten når Sunna får besøk dagen etter, avfeier Sunna henne med at hun kan vaske i ettermiddag i stedet. Det ikke er satt av tid til å bistå Sunna denne kvelden. ANNE vet at dersom rengjøringen skal gjennomføres med bistand på ettermiddagstid, vil noen av de andre brukerne ikke få sin tildelte tid med bistand denne dagen.

Testledd 1: Hvordan vurderer du de ulike hensynene ANNE må ta i denne situasjonen?

	Svært viktig	Viktig	Litt viktig	Mindre viktig	Ikke relevant	Usikker
Sunna sin selvbestemmelse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skjerming av kollega	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Følge oppsatt ukeplan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sunna sin sosiale deltakelse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sunna sitt uttrykk for at hun er sliten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tidligere mottatt klage fra foreldrene	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Konsekvenser for de andre brukerne	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Testledd 2:

Det kan være ulike grunner til brukerne ønsker å avvike fra oppsatt ukeplan, og personalet må vurdere i hvilke situasjoner og hvor mye de eventuelt skal motivere brukerne til å gjennomføre gjøremålene på ukeplanen likevel.

I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne når..

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Usikker
..brukerne er i dårlig form, syk etc	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne er slitne	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne sier de ikke vil/ ikke har lyst	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne har gjort andre avtaler	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne vil utsette gjøremålene til senere på dagen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne har fått besøk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne vil gjøre noe annet i stedet	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vedrørende testledd 1:

Verdiene «ikke relevant» og «usikker» ble i denne sammenhengen ansett for ikke å være relevante, og ble derfor satt til missing i datamaterialet.

Vedrørende testledd 2:

Verdien «usikker» ble her satt til missing.

Hensikten med faktoranalysen var å utforske relasjonen i og mellom variablene, herunder finne antall underliggende faktorer, noe som er i tråd med den type faktoranalyse som refereres til som eksplorerende (Pallant, 2013; Pett, Lackey & Sullivan, 2003). I denne type analyse varierer oppfatningene av hvor mange enheter man må ha (Clausen, 2009; Johannessen, 2009). Materialet til *Tjenesteytneres holdninger og Handlingstendenser i tjenesteyting* bestod av syv variabler med hhv fire og fem verdier på ordinalnivå. Videre var det over 100 enheter på hver variabel, med valid N på hhv 126 og 155. Dette i tråd med anbefalingen til Bryant og Yarnold vedrørende antall

enheter i en eksplorerende faktoranalyse (1995, gjengitt i Clausen, 2009, s. 31). Mising i forhold de enkelte variablene, som kunne gi en skjevhet varierte litt fra 19-45 i *Tjenesteytneres holdninger*, og var ubetydelig i *Handlingstendenser i tjenesteyting* med en variasjon fra 13-19. Normalfordeling viste at variablene i begge analysene stort sett var normalfordelte, bortsett fra variablene «Skjerming kollega» og «Klage» i *Tjenesteytneres holdninger*. Da resultatene ved bruk av variabler som ikke er helt normalfordelte kan være nyttige ved en eksplorerende faktoranalyse (Johannessen, 2009), valgte jeg likevel å ta disse variablene med i analysen.

Tjenesteytneres holdninger

I datamaterialet til *Tjenesteytneres holdninger* viste Pearsons r at det var tre relativt sterke samvariasjoner, og to meget sterke samvariasjoner. Variabelen «følge ukeplan» korrelerte på under .30, og ble ansett som uegnet for faktoranalyse og ble tatt ut av datamaterialet. Da høy korrelasjon mellom to variabler ikke nødvendigvis betyr at det er en reell sammenheng, ble materialet sjekket for partielle korrelasjoner ved bruk av KMO, som kom ut med .671. Dette var over nedre grense på .60 for å kunne gjøre en adekvat faktoranalyse (Johannessen, 2009). Den prinsipale komponenters metode (PCA)²⁶ ble brukt for å trekke ut faktorene, da jeg ikke hadde noen formening om antall underliggende faktorer og ønsket å forklare all varians i en observert variabel.

Ekstraksjon ved hjelp av PCA, kommer ut med to faktorer med en egenverdi på over 1, hhv 2,253 og 1,400. Denne uroterte ekstraksjonen forklarer en varians på hhv 38 % og 23 %. Kommunalitet for variabelen «andre brukere» på .332 skiller seg ut fra

²⁶ Principal components analysis (PCA) er ikke en egentlig faktoranalyse, da en faktoranalyse kun søker å forklare felles varians i en observert variabel - ikke både felles varians og unik varians i observert variabel, som PCA gjør - derfor kalles de underliggende faktorene i en PCA for komponenter og ikke faktorer (Ulleberg & Nordvik, 2001). For enkelhets skyld velger jeg likevel å bruke betegnelsen faktorer på disse komponentene når jeg snakker om de faktoranalysene jeg foretok.

de andre variablene, hvor kommunalitet fordeler seg fra .591 til .725. Pallant referer til kommunalitet på under 0.30 som lav, noe som indikere at denne variabelen ikke passer godt sammen med de andre variablene (Pallant, 2013). Denne variabelen ble derfor tatt ut, hvorpå KMO gikk ned til .647 og egenverdi på faktor 1 og 2 økte til hhv. 41 % og 28 %. Disse faktorene forklarer dermed totalt 69 % av variansen. Alle faktorens variabler er gjort om til nærmeste hele, slik at skalaen består av hele tall.

Handlingstendenser i tjenesteyting

Holdninger er ofte en indikator på handlingstendenser. Det var derfor ønskelig å se på det andre testleddet, *Handlingstendenser i tjenesteyting* for å se hvordan disse to testleddene kom ut i forhold til hverandre, da testledd 2 i større grad ville kunne fange opp handlingstendensene. I denne faktoranalyse er det tre variabler, «Andre avtaler», «Fått besøk» og «Er slitne», som rent konseptuelt kan tilhøre begge faktorene, da disse kan være et uttrykk for «to sider av samme sak». Pearsons r viser at det er fire meget sterke samvariasjoner, og ni relativt sterke samvariasjoner i materialet. KMO for *Handlingstendenser i tjenesteyting* kommer ut med .731, og Bartlett's Test er signifikant med $p < .01$, slik at materialet vurderes egnet til en faktoranalyse. Ekstraksjon ved hjelp av en prinsippal komponentanalyse, kommer ut med to faktorer med en egenverdi på over 1, hhv 3,157 og 1,408. Denne uroterte ekstraksjonen forklarer en varians på hhv 45% og 20%. I denne analysen er det også to variabler som skiller seg ut med kommunalitet som er lavere enn de andre. Variablene «besøk» og «andre avtaler» har kommunalitet på hhv .478 og .574, mens kommunalitet for de andre variablene fordeler seg fra .663 til .770. Samtlige variabler tilfredsstiller imidlertid kravet om ikke å «ligge godt under .50» (Clausen, 2009, s. 39), og ble tatt med i den videre faktoranalyse. Også i denne faktoranalyse ble alle faktorens variabler gjort om til nærmeste hele, slik at jeg fikk en skala med hele tall.

De spørsmålene som omhandlet kulturforståelse var også utformet slik at noen av dem tok sikte på å fange opp holdninger, mens andre i større grad var utformet for

å fange opp handlingstendenser. Flere av disse spørsmålene vedrørende kulturforståelse tok utgangspunkt i vignettene om Ane:

"Ane"

Ane er 73 år, har en demenssykdom og er nylig flyttet til sykehjemmet. Om morgenen nekter Ane ofte å stå opp. Når BRITT for tredje gang kommer innom denne morgenen og spør om Ane er klar til å stå opp, sier hun nei og snur seg bort. BRITT småprater litt med Ane, og sier til slutt at «Men nå tror jeg nesten at du må stelle deg». Ane svarer ikke, men gjør heller ingen motstand når BRITT tar vaskekluten og forsiktig begynner å vaske ansiktet hennes. Resten av stellet foregår i stillhet, bare avbrutt av BRITT som småprater innimellom.

Under vaktskiftet tar BRITT opp Ane sin motvilje mot å bli stelt om morgenen, og stiller spørsmål ved om måten hun gjennomførte stellet på, kan ses på som en form for tvang. GEIR mener fremgangsmåten hennes må være grei, med henvisning til regelen om stilltiende samtykke. HENRIK er derimot klar på at siden Ane er samisk, vil det at hun snur seg bort og blir stille, være klare tegn på at hun er dypt uenig. HANNE synes at det blir vanskelig om man skal ta sånne hensyn i forhold til noen av pasientene, og ikke i forhold til andre. Hun mener derfor at alle, uavhengig av etnisitet, bør behandles likt. Dessuten er det viktig rent helsemessig at alle kommer seg opp og i aktivitet på dagtid.

32) Hvem er du mest enig med i vurdering av denne situasjonen?

GEIR HENRIK HANNE
 Annet, beskriv:

For å få en oversikt over meningsinnholdet ble variablene «Geir», «Henrik» og «Hanne» omkodet til henholdsvis «Stilltiende samtykke», «Dypt uenig» og «Behandles likt». Variabelen «Annet» forble urørt.

For å se litt nærmere på hva dette innebar ble det også kjørt krystabeller vedrørende oppfølgingsspørsmålet til denne vignetten om Ane.

HANNE mener alle bør behandles likt, mens HENRIK mener det må tas hensyn til at Ane er samisk.

33) I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene?

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Usikker
Alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet	☐	☐	☐	☐	☐
Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes etnisitet	☐	☐	☐	☐	☐
Alle bør behandles likt, uavhengig av religion	☐	☐	☐	☐	☐
Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes religion	☐	☐	☐	☐	☐

Her ble svaralternativet «usikker» satt til missing, før analysene ble kjørt.

Språk er en del av ens kultur, som kan uttrykkes både verbalt og gjennom kroppsspråk (Magelssen, 2008; Salole, 2018), det byr i dette materialet på visse utfordringer, da spørsmålsstillingen i spørreskjemaet ikke eksplisitt definerer språk her som verbalt språk. Noen av respondentene har markert for «annet» og ført opp kroppsspråk på beskrivelse, men det er ikke sikkert at alle respondentene har tolket spørsmålet på samme måte. I analysene er det imidlertid lagt til grunn at de som har krysset av for samisk eller norsk som språk har referert til verbalt språk.

Dataene i analysene vedrørende «Språk i samhandlingen» og «Kulturforståelse i tjenesteutøvelsen» bygger på variabler som er målt på nominal- og ordinal nivå, og egner seg således godt for bi- og trivariate analyser (Pallant, 2013). Hensikten med denne type analyse er å undersøke sammenhengen mellom fenomener, noe som gjøres ved å se på hvordan enhetene fordeler seg på henholdsvis to eller tre variabler samtidig (Johannessen, 2009). De uavhengige variablene som går igjen i disse analysene er etnisitet og utdanningsnivå, ut fra en hypotese om at språk i samhandling og kulturforståelse kan påvirkes av respondentenes egen etnisitet og utdanningsnivå.

3.2 DEN KVALITATIVE UNDERSØKELSEN

I den kvantitative undersøkelsen var fokuset på tjenesteyternes forståelse av og erfaringene med tjenesteyting til personer som har kognitiv funksjonsnedsettelse. Denne delen av undersøkelsen søker å besvare forskningsspørsmål 2) *Hvordan forstår tjenesteyterne samisk kultur og kulturell identitet hos personer som har utviklingshemming?* og 3) *Hvordan tilrettelegger tjenesteyterne for ivaretagelse av kulturell identitet hos personer med samisk bakgrunn som har utviklingshemming?* På bakgrunn av de mønstrene som trer fram i det kvantitative materialet, rettes fokuset i den kvalitative delen i større grad på kulturforståelse. Da det fortsatt finnes svært lite forskning, utover den forskningen som ble gjort i det nordiske prosjektet i regi av Nordens Velfærdscenter (Gjertsen et al., 2017; Melbøe, Johnsen, et al., 2016), knyttet til perso-

ner med utviklingshemming i den samiske befolkningen, fokuseres det i den kvalitative undersøkelsen på tjenesteyting til personer med utviklingshemming. Det vil si at fokuset fortsatt er på tjenesteyternes forståelse av og erfaring med tjenesteyting, men i denne delen sees det nærmere på tjenesteyternes kulturforståelse knyttet til tjenesteutøvelse til personer som har utviklingshemming. Herunder hvordan samisk kultur og identitet forstås, og hvordan det tilrettelegges for ivaretagelse av den kulturelle tilhørigheten i tjenesteutøvelsen i en samisk-norsk kontekst. Dette på bakgrunn av en forståelse av samfunnet og dets institusjoner som et produkt av dynamiske, sosiale prosesser og hvor gjentakende handlingsmønstre skaper og blir skapt i interaksjon med omgivelsene (Berger & Luckmann, 2004). Siden jeg er ute etter tjenesteyternes forståelse og erfaring, og har et lite utvalg på 10 personer, har jeg valgt å bruke semi-strukturerte intervju som metode for datainnsamling (Silverman, 2010).

3.2.1 Utvalg og innhenting av informanter

Informantene i denne undersøkelsen ble valgt ut fra to kriterier; de måtte være tjenesteytere i den kommunale helse- og omsorgstjenesten, og tjenestemottakerne måtte være personer med utviklingshemming som hadde samisk bakgrunn. Dette for å sikre den kvalitative delen av undersøkelsen, det vil si at hvor og hvem informasjonen skulle hentes fra var forhåndsbestemt ut fra tema for problemstillingen og undersøkelsens teoretiske perspektiv (Creswell, 2013). Det betyr at det i denne undersøkelsen er benyttet et tilgjengelig utvalg (Rapley, 2014). Et slikt utvalg kjennetegnes av at man rekrutterer personer som har god kjennskap til det tema og den problemstillingen som skal undersøkes. For eksempel ved at utvalget representerer både et innenfra-perspektiv og et utenfra-perspektiv i kulturundersøkelser der man ønsker å sammenligne likheter og forskjeller i forhold til hvordan man opplever et bestemt fenomen (Rapley, 2014).

I utgangspunktet ble de av respondentene som deltok i den kvantitative undersøkelsen og som kunne tenke seg å være informanter til den kvalitative delen, bedt i spørreskjemaet om å ta kontakt. Etter endt undersøkelsesperiode hadde imidlertid ikke en eneste meldt sin interesse. Da det feltet jeg forsker på er lite og lite tilgjengelig i utgangspunktet, kan det tenkes at temaet oppleves som nærgående. Thagaard hevder at dette kan vanskeliggjøre rekruttering av informanter og som medfører at man må bruke en seleksjonsmåte hvor man sikrer et utvalg av de som er tilgjengelig for forskeren (2013). I dette prosjektet er det ikke meningen å skulle sammenligne de ulike språkområdene, og da det viste seg svært vanskelig å få tilgang til feltet, ble bruk av nettverk vurdert som eneste mulighet for å kunne få rekruttert informanter. Utvalget ble med andre ord rekruttert via en form for snøball-metode (Creswell, 2013). På bakgrunn av dette ble to kollegaer og deres nettverk benyttet for å rekruttere informanter, noe som er en vanlig framgangsmåte når feltet er vanskelig tilgjengelig (Rapley, 2014). Kollegaene mine tok kontakt med sine nettverk for å høre om de visste av noen som kunne være interessert i å delta i denne undersøkelsen, eventuelt om de visste av andre personer som kunne hjelpe til med å finne aktuelle informanter. Kollegaene mine fikk i forkant tilsendt et skriv om prosjektet med informasjon om anonym deltakelse, mulighet for å kunne trekke seg uansett tidspunkt i undersøkelsen, samt informasjon om at jeg ønsket å benytte lydopptaker under intervjuet. Dette skrivet videresendte de kontaktpersonene for videreformidling til aktuelle informanter og eventuelle nye døråpnere. Noen av disse kontaktpersonene gav så tilbakemelding til kollegaene mine. De igjen formidlet kontaktopplysningene fra informanten til meg med informantenes tillatelse, slik at jeg kunne ta kontakt direkte med dem. De etiske utfordringene som oppstår i forbindelse med at forsker tar direkte kontakt med personer som ikke har samtykke til det ved denne type rekruttering (Thagaard, 2013), ble således unngått. Én av disse kontaktpersonene tilbød seg å være informant når jeg ringte for å høre om han kunne være døråpner for meg, samtidig som han også ordnet med to andre informanter. I tillegg formidlet én av kollegaene mine direkte

kontakt med to informanter. På denne måten ble fem informanter rekruttert. De fem siste informantene ble rekruttert via noen av de lederne jeg benyttet som kontaktpersoner i den kvantitative undersøkelsen, og som jeg hadde opplevd som svært positivt innstilt til dette prosjektet. Det betyr at det i denne undersøkelsen kun er informanter fra det nordsamiske området, dette rett og slett fordi det var i dette området jeg fikk tak i informanter.

Sápmi er mangfoldig med flere språkområder, noe som innebærer at det kan være forskjeller mellom de ulike språkområdene (Biti & Solbakk, 2004). Men da denne undersøkelsen har et lite utvalg på 10 personer, valgte jeg heller å søke og få et utvalg hvorav den ene halvparten hadde samisk bakgrunn, mens den andre halvparten representerte majoritetsbefolkningen og hadde norsk bakgrunn. Dette for å se om forskjeller mellom informantenes ulike posisjonering i kulturen, altså bruk av ulike blikk jf. Saus (2006), gav ulike utslag i datamaterialet.

Videre ønsket jeg å gjøre intervjuene selv, for på den måten unngå at jeg mistet nyanser i oversettelsen fra samisk til norsk. Informantene måtte derfor være komfortabel med å gjennomføre intervjuet på norsk. Ved å velge norsk som språk i intervjuet risikerte jeg også at nyanser kunne forsvinne. Det var derfor ønskelig med informanter med samisk bakgrunn som behersket norsk like godt som samisk. Undersøkelsen endte dermed opp med 10 informanter hvor seks hadde samisk bakgrunn, mens de resterende fire representerte majoritetsbefolkningen. Dette betyr at utvalget er et tilgjengelighetsutvalg i ordets rette forstand (Silverman, 2010), da det består av de ti personene fra ulike samiske samfunn i det nordsamiske området som sa seg villige til å være med i undersøkelsen.

På bakgrunn av dette baserer dette prosjektet seg på et strategisk utvalg, bestående av personer som yter kommunale helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming med samisk bakgrunn, samtidig som de også er tilgjengelige for meg som forsker. Dette innebærer at informantene kommer fra ulike steder i det nordsamiske språkområdet i landet.

3.2.2 Semi-strukturerte samtaleintervju

Da forståelse av samisk kultur og identitet konstrueres i samhandling med omgivelsene, var det ønskelig å få fram ulike erfaringer, eller «stemmer» i datamaterialet knyttet til det. Den kvalitative delen av undersøkelsen ble derfor lagt opp som semi-strukturerte samtaleintervju (Brinkmann & Kvale, 2015; Silverman, 2010).

Før vi startet på selve samtaleintervjuet gjentok jeg hensikten med dette prosjektet og presiserte igjen at informantene når som helst kunne trekke seg, og at jeg da ville fjerne alt materialet som var innhentet fra dem. Jeg avklarte også at det var greit at jeg benyttet lydopptaker under intervjuet, før samtykkeerklæring til deltakelse i prosjektet ble signert.

Selve intervjuet ble lagt opp som en samtale basert på en temasentrert intervjuguide med 4 åpne hovedspørsmål (se vedlegg nr. 16), slik at det ble rom for informantene til å fortelle om deres erfaringer (Silverman, 2010). Denne intervjuguiden ble presentert for en pilot (Creswell, 2013) med samisk bakgrunn, og som hadde erfaring med tjenesteyting til personer med utviklingshemming. Intervjuet ble gjennomført på de enkelte arbeidsstedene, hvor leder eller kontaktpersoner hadde ordnet med møterom, slik at vi kunne snakke mest mulig uforstyrret (Creswell, 2013). Varigheten av hvert enkelt intervju varierte fra 62 til 36 minutter. Innledningsvis startet jeg med introduksjonsspørsmål (Brinkmann & Kvale, 2015), hvor jeg ba informantene fortelle helt kort om seg selv. Videre hvor lenge de hadde ytt tjenester til personer med samisk bakgrunn som har utviklingshemming, eventuell utdanning og lignende. Deretter spurte jeg om samisk kultur generelt, før jeg spurte om tilrettelegging i hverdagen. Ett av spørsmålene var for eksempel: «Hva er samisk kultur for deg?», deretter fulgte oppfølgingsspørsmål. Dette kunne for eksempel være inngående spørsmål som «Kan du si noe mer om det?» dersom jeg ønsket å utforske innholdet i svarene, og direkte spørsmål som eksempel «Du sier at samene ble sett ned på, har du opplevd

det selv?». Dersom jeg var usikker på om jeg hadde forstått det informanten formidlet kunne jeg omformulere det informanten sa, for så å spørre om forståelsen av det denne hadde sagt var «riktig», altså fortolkende spørsmål. Jeg brukte taushet for å gi informanten tid til å reflektere og formulere seg, eller bare vise at jeg ville informanten skulle fortsette å snakke med for eksempel å nikke eller si «Mhm». En slik tilnærming under intervjuene ble valgt for å sikre at spørsmålene betød det samme for alle informantene (Brinkmann & Kvale, 2015).

Kvale og Brinkmann argumenterer for at intervjudata ikke innhentes, men at de produseres i samspill mellom forsker og intervjuperson (Brinkmann & Kvale, 2015), noe som er i tråd med et mer konstruktivistisk syn på sosial virkelighet (Berger & Luckmann, 2004). Det betyr at min rolle som forsker, herunder situering i feltet, vil påvirke de dataene som produseres (Brinkmann & Kvale, 2015). I dette prosjektet vil jeg i utgangspunktet ha et utenfra-perspektiv (Bull, 2002), da jeg ikke er vokst opp med eller sosialisert inn i en samisk kultur. Jeg har ut fra dette et *ukyndig blikk* (Saus, 2006). Jeg er med andre ord posisjonert i en kultur hvor jeg vet at det er mye jeg ikke forstår, og forsøker ut fra bevisstheten om dette å få et mer kyndig blikk ved å tilegne meg mer kunnskap og ikke minst forståelse (Meløe, 1997). Dette har jeg blant annet gjort ved å sette meg inn i relevant litteratur og teori, delta på konferanser og nettverksmøter, gjennom samtaler og diskusjoner med medlemmene i prosjektgruppa og andre som har kunnskaper om dette feltet. Jeg har også aktivt søkt kunnskap og forståelse på andre arenaer hvor det er mulig, som for eksempel ved besøk på Árran. På den andre siden har jeg et innenfra-perspektiv når det gjelder tjenesteyting knyttet til personer med utviklingshemming, både i kraft av utdanning og erfaring som tjenesteyter i den kommunale helse- og omsorgstjenesten. Jeg har derfor i hele denne prosessen, og spesielt i intervjusituasjonen, vært bevisst på min forforståelse og hvordan den kan påvirke mine fortolkninger. Denne bevisstheten kommer til uttrykk i hvordan studiet er designet, og hvordan så vel selve intervjuet, som undersøkelsen som helhet,

iscenesettes (Brinkmann & Kvale, 2015). Herunder eksempelvis ved bruk av en semi-strukturert intervjuguide med få og åpne spørsmål.

I den samiske tradisjonelle forståelsen er narrativer eller historier en viktig kommunikasjonsform (Nergård, 1997, 2000). Disse historiene har blitt brukt til å samle, tilføre, analysere, lagre og spre informasjon og er sentrale i sosialiseringen i de samiske samfunnene (Chilisa, 2012; Nergård, 1997). Ved å bruke semi-strukturerte intervju hvor jeg gir rom for, og ber om, historier initierer jeg en dialog om tjenesteyternes hverdagsvirkelighet ved å bruke deres egen litteratur som referanseramme (Chilisa, 2012; Nergård, 1997). Spørsmålet som omhandler tilrettelegging i hverdagen ble derfor formulert slik: «Kan du fortelle litt om en helt vanlig arbeidsdag?» Og så kom jeg med oppfølgingsspørsmål som vist ovenfor. Litteraturen som Chilisa (2012) og Nergård (1997) referer til, må her forstås i betydningen levde fortellinger som formidles muntlig. Disse fortellingene kan ifølge Schütz sees på som tjenesteyternes førteoretiske kunnskap, altså deres fortolkninger av 1.orden (1962). Når jeg som forsker i intervjuet forsøker å forstå den mening aktøren selv legger i en handling, vil jeg ved hjelp av «verstehen» som metode fortolke både den subjektive og objektive sosiale virkelighet (Schütz, 1962). Det betyr at jeg som forsker i løpet av intervjuet, ved hjelp av «verstehen», vil utvikle konstruksjoner- fortolkninger av 2. orden (Schütz, 1962). Fortolkninger som ved hjelp av oppfølgingsspørsmål i samspillet med tjenesteyter vil kunne nyansere forståelsen eller skape en ny forforståelse (Brinkmann & Kvale, 2015). Når jeg sjekket om jeg hadde forstått det informanten formidlet, eller når jeg stilte flere og gjerne kritiske spørsmål for å få tjenesteyter til å utdype det de sa ytterligere, kan det sees som utvikling av fortolkning av 2.orden. Analysen begynner med andre ord allerede i intervjusituasjonen, noe som innebærer at retningen på intervjuet er avhengig av hvordan jeg som forsker både iscenesetter selve intervjuet, men også hvordan jeg ser på intervjupersonene - enten som for eksempel en som rapporterer en sannhet, eller som en lærer som er avhengig av vitenskapsteoretisk ståsted (Brinkmann & Kvale, 2015). For meg ble det riktig å se på intervjupersonen som en

lærer og oppfordre til bruk av historier for å åpne intervjuet for at informanten skulle oppleve større kontroll. På den måten prøvde jeg å sikre at informantens stemme ble hørt. Dette var spesielt viktig i denne konteksten, da den samiske befolkningen tidligere har hatt dårlig erfaring med forskning hvor de er blitt forsket *på* i stedet for *med* (Hoëm, 2007; Hvinden, 2002). Dette har ført til at den samiske befolkningen er skeptisk til forskning og det majoritetssamfunnet som jeg som forsker representerer (Hvinden, 2002). Noe som gjør at selv om jeg har et tilgjengelighetsutvalg, kan informasjon som er viktig for å forstå helheten likevel holdes tilbake (Hvinden, 2002). Dette betyr at både den konstruering jeg gjorde av intervjuperson som lærer, og hvordan intervjuet lagt opp og gjennomført, som en samtale med rom og tid for informantene til å komme med sine historier ble viktig i forhold til å skape tillit i hele intervjusituasjonen (Brinkmann & Kvale, 2015).

3.2.3 Fra samtaleintervju via nedskrevne data til analyse

Innhenting av data og transkribering

Datamaterialet ble som sagt innhentet via samtaleintervju, som etter avtale med informantene ble tatt opp med en lydopptaker, type Olympus DSS player med tilhørende mikrofon (Silverman, 2010). Lydopptakene ble deretter overført til datamaskinen og lagret der for overføring fra muntlig til skriftlig fremstilling. Denne transkriberingen gjorde jeg selv av økonomiske hensyn.

Da språk og detaljer ved uttrykksmåter ikke er en del av formålet med denne undersøkelsen, ble transkripsjonen gjort i skriftspråkstil for å kunne få lettlest utgivelser av informantenes historier (Kowal & O'Connell, 2014; Silverman, 2010). Det vil si at dialekt ble skrevet om til bokmål, og hele intervjuet ble skrevet ut i fullstendige setninger. Det innebærer at jeg har utelatt tenkepause, alle «eh»-er og halve setninger eller ord som ble gjentatt. Jeg har også gått inn og presisert der det har vært

nødvendig for å få fram meningen, noe som er markert på aktuell plass i transkripsjonen. Dette handler også om forskningsetikk, og det å representere – og presentere – andre på en måte som ivaretar den enkeltes integritet i såvel transkriberingsprosessen som i fremstillingen av dem i analysen (Brinkmann & Kvale, 2015; Donnelly, 2002).

I ivaretagelsen av disse etiske spørsmålene ligger også beskyttelse av informantenes konfidensialitet. Da anonymiseringen har noen begrensninger, kan man ikke garantere at ingen vil kunne kjenne seg igjen. Faren for dette er imidlertid søkt minimert gjennom å fjerne eller på andre måter skjule informantenes identitet, stedsnavn, institusjoner og andre forhold som kan bidra til identifisering. Av denne grunn benyttes pronomenet *han*, uavhengig av personens egentlige kjønn, når jeg i denne avhandlingen refererer til en informant. Videre er også lydopptak slettet, samt at datamaterialet oppbevares utilgjengelig for andre enn forsker (Brinkmann & Kvale, 2015).

Koding og kategorisering

Det er flere ulike måter å analysere datamaterialet på (Creswell, 2013), men den vanligste formen er koding eller kategorisering av intervjuuttalelser (Maxwell & Chmiel, 2014)). Disse kategoriene har direkte referanse til problemstillingen, og letter arbeidet med å identifisere sentrale temaer og mønstre i materialet (Roulston, 2014).

Halkier viser i denne sammenheng til tre ulike metodiske prosedyrer for analytisk generalisering: Idealtypologi, kategori zooming og posisjonering (Halkier, 2011). Idealtypologi er en konstant komparativ metode, som har til formål å definere noen dimensjoner for systematisk sammenligning av mønstre, og er den vanligste måten å gjøre analytisk generalisering på (Halkier, 2011). I denne undersøkelsen var det naturlig å abstrahere meningsinnholdet ved å trekke ut de meningsbærende elementene og sette dem i system i forhold til mønster (Gibbs, 2007), noe som samsvarer med den prosedyren Halkier referer til som typologi (2011). Jeg var samtidig oppmerksom på og så etter det som gikk på tvers av idealtypene, eller ikke passet helt inn i forhold

til at kategori zooming ville kunne være aktuell for å belyse kompleksiteten i datamaterialet (Halkier, 2011). Disse meningsbærende elementene ble trukket ut ved at alle intervjuene først ble gått gjennom én gang for å danne meg et bilde av hovedtrekk i datamaterialet, for så å kunne sortere dataene inn i organisatoriske kategorier (Maxwell & Chmiel, 2014) etter temaene i intervjuguiden. Det vil si tre kategorier: *Samisk kultur, rammer for tjenesteutøvelse og deltakelse/ selvbestemmelse.*

Schütz benytter begrepet «hverdagsvirkelighet» for å betegne en form for kontekstuell posisjonering som viser til den virkeligheten som blir tatt for gitt og som gjennomføres med rutiner (Berger & Luckmann, 2004; Schütz, 1962). Han referer til hverdagslivets kunnskap som «common-sense», sunn-fornuft-kunnskap (Schütz, 1962). Denne sunne fornuften, altså før-teoretisk kunnskap som blir tatt for gitt i hverdagsvirkeligheten, kan sees på som et uttrykk for aktørens meningsunivers. De ulike dimensjonene av kulturforståelse vil således tre fram fra datamaterialet først gjennom de erfaringene tjenesteyterne formidler, altså «common-sense konstruksjoner» som ligger til grunn for aktørenes handlinger i utvidet forstand (1962). Disse fortolkninger av 1.orden (jf. Schütz i Gilje, 2006), vil således utgjøre de erfaringsnære begrepene i kategoriseringen. Dataene i denne undersøkelsen ble derfor sortert i kategorier ved at hovedessensen i det informantene snakket om ble trukket ut og kodet ved bruk av informantenes egne ord, såkalte deskriptive erfaringsnære koder (Geertz, 1973). På denne måten sikret jeg at jeg ikke mistet den kontekstuelle meningen (Brinkmann & Kvale, 2015; Gibbs, 2007) I løpet av denne prosessen utviklet jeg erfaringsfjerne begreper, det vil si konstruksjoner eller fortolkninger av 2. orden, altså fortolkninger av noe som alltid allerede er fortolket av aktørene i deres hverdagsvirkelighet (jf. Schütz i Gilje, 2006). Etterpå laget jeg en mer analytisk og teoretisk kategorisering (Gibbs, 2007), altså erfaringsfjerne kategorier (Geertz, 1973). I denne kategoriseringen skilte jeg mellom når informantene uttrykte holdninger, og gav det betegnelsen *verdisett*, og når de uttrykte handlinger, som fikk betegnelsen *levemåte*. Det betyr

eksempelvis at kategorien *Identitet-verdisett*, viser til en kategori som omhandler holdninger knyttet til identitet.

Som forsker har jeg mer makt enn informantene. Det fordrer at jeg i hele tiden er bevisst på hvordan denne asymmetrien påvirker produksjonen av data, både i intervjusituasjonen, ved koding og i analysen. I hele forskningsprosessen har jeg vært bevisst på hvilke ord og begreper som benyttes ved koding, klassifisering og beskrivelse og fortolkning av data. Dette ble gjort fordi disse til sammen produserer og reproduserer mening og maktstrukturer som ligger implisitt i den diskursen forskningen skrives inn i (Donnelly, 2002).

Videre «ryddet» jeg materialet, slik at alt som for eksempel dreide seg om holdninger i de tre hovedtemaene fra intervjuguiden kunne sees opp mot hverandre. Dette for å se sammenhenger og likheter, men også ulikheter. Deretter ble det satt inn i matriser. En slik tilnærming kan sees på det som Maxwell og Chmiel referer til som «integrating categorizing and connecting strategies (2014)». Koding i forhold til tema 3 i intervjuguiden som var rammer for tjenesteutøvelsen så for eksempel slik ut:

Kategorisering, 2. Samisk kultur

Informant	Hovedessens	Kode	Kategori 1	Kategori 2
1	For dårlig forankring i det samiske	Dårlig forankring	Praktisk erfaring Kunnskap	Identitet – verdsett og levestil
1	Sjøsamisk blanding norsk/samisk	Sjøsamisk	Mangfold	Identitet – verdsett og levestil
2,7	Sånn er vokst opp	Oppvekst	Levestil	Identitet – verdsett og levestil
2	Samepolitisk oppvåkning	Samepolitisk oppvåkning	Revitalisering	Identitetsmarkør – verdsett og levestil
2 3	Gjemme bort den med <u>utv.h</u>	Gjemme bort <u>msk</u> med <u>utvh</u>	Holdning	Identitet – Verdsett og levestil
2	Tar mer vare på	Tar vare på	Holdning	Identitet – verdsett og levestil
2, 8	Slekten og familien er viktig	Familie/ slekt viktig	Levestil –røtter - tilhørighet	Identitet –verdsett og levestil
9	Ikke en homogen ting	Heterogent	Mangfold	Identitet – verdsett og levestil
9	Hemmelighetskultur	Hemmelighetskultur	Hemmelighetskultur	Identitet – verdsett og levestil
9	Beskyttelseskultur	Beskyttelseskultur	Beskyttelseskultur	Identitet – verdsett og levestil

Mens koding og kategorisering av tema 4 i intervjuguiden selvbestemmelse og deltakelse for eksempel så slik ut:

Informant	Hovedessens	Kode	Kategori 1	Kategori 2	
5	Fokus på det sosiale når får ekstra tid	Fokus på sosiale	Sosial deltakelse	Deltakelse – sosial deltakelse	
2	Bruker kan ikke gjøre så mye, men trives med å være med, være sosial	Være sosial	Sosial deltakelse	Deltakelse – sosial deltakelse	
5	Veldig sosial, oppsøker personalet for å være sammen med	Veldig sosial	Sosial deltakelse	Deltakelse – sosial deltakelse	
5	Glemt samisken sin fordi ingen snakker samisk med?	Glemt samisken sin?	Språk – manglende stimulering	Deltakelse – sosial deltakelse	Glemt samiske språk, men <u>tjyter</u> opplevde at personen selv mente det var viktigere å være sosial, derfor plassert her
1	Splittet familie; bruker får samisk identitet «over natta»	Ny identitet «over natta» Tjyters holdninger	Revitalisering og forforskning	Deltakelse - holdninger	
1,3,4,8	Prøver å være med på det som skjer	Være med på det som skjer	Aktiviteter - tilbud	Deltakelse- aktiviteter	
2	Tjyt tar med brukerne på aktiviteter tilstelninger	initiering av aktiviteter	Aktivitet	Deltakelse - aktivitet	

Fargekoder ble lagt inn for enklere å kunne skille de ulike kategoriene rent visuelt og gi plass til kommentarer.

Analysering av de kvalitative dataene

Datamaterialet i denne undersøkelsen består av 10 lettleste utgivelser i skriftspråkstil av informantenes historier, og i analysen av disse benyttes en temasentrert analytisk tilnærming (Creswell, 2013). En slik tilnærming karakteriseres av fokus på temaene representert i prosjektet, hvis hovedpoeng er å gå i dybden på disse temaene, for så å kunne sammenligne data fra de ulike informantene og slik søke å gi en dybdeforståelse av hvert tema (Thagaard, 2013). Denne temasentrerte analysen er basert på det Blaikie referer til som en abduktiv forskningsstrategi (2007). Det vil si at de temaene som analyseres tar utgangspunkt i informantenes fortolkning og konstruksjon av hverdagslivet, altså fortolkninger av 1.orden (Schütz, 1962). Disse fortolkningene er så kodet i erfaringsfjerne kategorier (Geertz, 1973), eller fortolkninger av 2.orden (Schütz, 1962), for så å skape en forståelse av de temaene som er representert i datamaterialet ved hjelp av sosiologiske teorier og perspektiver (Blaikie, 2007;

Thagaard, 2013). I dette ligger at jeg med utgangspunkt i de erfaringsfjerne kategoriene, gikk tilbake til materialet igjen som helhet. Dette for først å sikre at jeg ikke hadde mistet essensen i det informantene formidlet i kode- og kategoriseringsprosessen, og så for så å se på hva det var informantene snakket om opp mot disse erfaringsfjerne kategoriene (Geertz, 1973). Noen mønstre trådte fram; informantene snakket for det første om samisk kultur og ivaretagelse av kulturtilhørigheten til tjenestemottakerne, noe som var tett forbundet med de rammene de opplevde regulerte tjenesteutøvelsen. For det andre var informantene opptatt av dilemmaer i tjenesteytingen som oppstod knyttet til ivaretagelse av kulturell tilhørighet og identitet. For det tredje gav informantene uttrykk for at rammene for tjenesteutøvelsen ble opplevd som for stramme og rigide, samt hvordan tjenesteyterne håndterte ivaretagelse av samisk kulturtilhørighet i den praktiske hverdagen. Informantene snakket med andre ord om håndtering av identitetsarbeidet til tjenestemottakerne, herunder hva som regulerte det, utfordringer knyttet til denne håndteringen og den praktiske håndteringen av disse utfordringene. Disse tre elementene i tjenesteutøvelsen er dermed blitt hovedtemaer for analysen, hvor de analyseres ut fra teori om identitet og identitetsarbeid, og profesjonsutøvelse ut fra et sosialkonstruktivistisk perspektiv.

3.3 VURDERINGER OG REFLEKSJONER VEDRØRENDE UNDERSØKELSENS KVALITET

Dette er en eksplorerende undersøkelse som har til hensikt å få mer kunnskap om det vi vet lite om. Det vil si at den kvantitative delen av undersøkelsen søker å utforske det feltet som handler om tjenesteyting til personer med kognitiv funksjonsnedsettelse.

telse i en samisk-norsk kontekst. Formålet med denne undersøkelsen er å få en dypere forståelse av hva dette fenomenet består av (D. I. Jacobsen, 2015), og slik kunne oppnå mer kunnskap om tjenesteutøvelse i en flerkulturell kontekst.

Det var som sagt aldri et mål at denne kvantitative delen av undersøkelsen skulle være representativ, da dette var et vanskelig tilgjengelig felt, noe som grunnet i flere forhold. Det ene var som nevnt tidligere den samiske befolkningens dårlige erfaring med forskning (Hoëm, 2007; Hvinden, 2002). Ett annet forhold som medvirker i så måte er fornorskingsprosessen (P. Pedersen & Høgmo, 2012a) og den autentisitetdiskusjonen revitaliseringen av den samiske kulturen og tilhørigheten har avstedkommet (Thuen, 2003). Denne diskusjonen gjør konstruering av samisk identitet og kulturtilhørighet komplisert (Paine, 2003). Videre finnes det heller ingen registre over hvem som anser seg som samisk (utover de som står i Sametingets valgmanntall), og det finnes heller ingen diagnoseregistre som sier noe om hvem som har utviklingshemming eller demenssykdom i befolkningen. Videre er det også vanskelig å tallfeste antall tjenesteytere til disse gruppene personer, da antall tjenesteytere henger tett sammen med den enkelte tjenestemottakers grad av funksjonsnedsettelse. Det betyr at det er vanskelig å vite hvor stort dette feltet er, men på bakgrunn av estimat knyttet til antall samer i Norge, og hvor stor andel av denne befolkningen som har funksjonshemming, er dette feltet lite. I tillegg ble det som sagt også svært vanskelig å gjøre bortfallsanalyser på grunn av manglende nøkkeldata (D. I. Jacobsen, 2015).

Designet på studiet, en anonym, nettbasert undersøkelse som ble distribuert til 33 kommuner i landet via kontaktpersoner jeg hadde direkte kontakt med- samt at alle offentlige ansatte skulle ha tilgang til pc på jobb- skulle i utgangspunktet søke å sikre minimum 200 respondenter for å danne bakgrunnsdata for den kvantitative undersøkelsen. Undersøkelsen fikk 181 respondenter, et resultat som ikke er så langt unna målsetningen, men rent metodekritisk sett kunne antall respondenter ha vært økt ved at jeg dro ut og hentet inn dataene personlig. Dette var det imidlertid ikke

økonomi til i prosjektet, men prosjektet ble presentert for feltet i alle de samiske områdene. Dette ble gjort ved at jeg i forkant av undersøkelsen dro ut og presenterte prosjektet til fire kommuner i det nord-samiske området. I tillegg ble det også presentert i de samiske sentrene. Utover dette ble undersøkelsen også sendt ut på fire språk, og den ble lagt til en periode utenom ferie eller høytid. Når det gjelder selve spørreskjemaet, ser jeg i ettertid at det kanskje ble litt skadelidende av ønsket om å få en oversikt over et felt som vi vet veldig lite om. Det ble for omfattende, noe som kan ha påvirket svarprosenten. Videre kunne også spørreskjemaet med fordel ha hatt fokus bare på personer som har utviklingshemming, slik at det hadde fått en strammere struktur. Dette ville også medført at antall vignetter med tilhørende spørsmål hadde blitt halvert. Samtidig ville en slik løsning kunne ha medført en enda lavere svarprosent, da antall aktuelle tjenesteytere naturlig nok ville ha blitt færre. Men selv om spørreskjemaet hadde vært mindre omfattende, eller svarprosenten hadde vært høyere, så ville det fortsatt kunne ha vært utfordrende i forhold til bortfallsanalyser på grunn av manglende tilbakemeldinger vedrørende hvor mange undersøkelsen gikk ut til. Imidlertid genererte dette eksplorerende studiet et datamateriale på 181 enheter. Det er såpass stort at jeg argumenterer for at denne studien kan sees på som bakgrunnsdata, herunder tendenser, til bruk for videre utvikling av problemstilling til den kvalitative delen av undersøkelsen.

Generalisering henger tett sammen med validitet og reliabilitet, som er begreper med røtter i naturvitenskapen, og som er omdiskutert i samfunnsvitenskapen (Lewis & Ritchie, 2003). Begrepene som sådan handler om datakvalitet, og diskusjonen går på hvorvidt disse begrepene kan og bør brukes i forhold til kvalitative data som har en annen natur. Lewis og Ritchie argumenterer for at disse begrepene «in their broadest conception, reliability meaning 'sustainable' and validity meaning 'well grounded' will have relevance for qualitative research since they help to define the strengt of the data» (2003, s. 270). Kvale og Brinkmann ønsker også å beholde disse

begrepene, men de tar til ordet for «å begrepsliggjøre dem i nye former som er relevante for intervjuforskningen» (2015, s. 276). Reliabilitet handler om vurdering av forskningens troverdighet og resultatenes konsistens (Brinkmann & Kvale, 2015), altså om tilsvarende studier vil gi samme resultat dersom de var gjennomført under andre forhold og med andre forskere (Gibbs, 2007). I et sosialkonstruktivistisk perspektiv hvor mening blir til i samhandling (Berger & Luckmann, 2004), vil fortolkningen begynne allerede i selve intervjusituasjonen. Slik vil en direkte repliserbarhet bli vanskelig, men ved å gjøre alle deler av undersøkelsen så transparente som mulig, har jeg søkt å imøtekomme dette kravet. Dette gjøres gjennom en grundig gjennomgang av den metodiske tilnærmingen fra utvalg og innhenting av informanter, til datainnsamling, transkribering, koding med kategorisering og analysing, samt min egen situering som forsker, herunder bevissthet knyttet til egen forforståelse. På bakgrunn av denne gjennomgangen vil leseren kunne følge hele prosessen og selv kunne vurdere troverdigheten av de tolkningene jeg har gjort.

Validitet refererer til gyldigheten av fortolkningene knyttet til den kontekst undersøkelsen er gjennomført i. Det vil i en bredere oppfatning av validitet si hvorvidt man undersøker det man har til hensikt å undersøke, og i hvilken grad det kan sies de observasjonene som er gjort er en refleksjon av det fenomenet de er ment å gi kunnskap om (Brinkmann & Kvale, 2015). I denne undersøkelsen har jeg prøvd å imøtegå dette kravet ved å bruke en pilot for å kvalitetssikre intervjuguiden, og ved å kontrollere de dataene jeg innhentet. Dette ble først gjort i den direkte samhandlingen i intervjusituasjonen ved å stille oppfølgings- og oppklarings spørsmål underveis og så ved informanttriangulering. Det vil si at jeg så på grad av koherens innad mellom de dataene som ble innsamlet i henholdsvis områder hvor samene var majoritet, og innad i de områdene hvor den samiske befolkningen var i mindretall. Dette ble gjort da det av ressursmessige hensyn ikke var gjennomførbart å innhente informantenes tilbakemelding (Creswell, 2013) utover i selve intervjusituasjonen.

Grad av generalisering handler, slik jeg ser det, både om reliabilitet og validitet, da generalisering utover undersøkelsens utvalg og kontekst avhenger av grad av koherens i problemstilling, vitenskapsteori, teoretisk perspektiv, metodisk design, utvalg, samt produksjon og analyse av data (Denzin, 2009; H. Olsen, 2003). Dette studiet har et sosialkonstruktivistisk perspektiv, noe som går igjen i hele undersøkelsen fra problemstilling til fremstilling av funn. Forståelse av samisk kultur og identitet konstrueres i interaksjon med omgivelsene, noe som kommer til uttrykk i måten studiet er designet på; ved valg av teoretiske ressurser, iscenesettelse av intervjusituasjonen, i måten de dataene som ble produsert gjennom samhandlingen i intervjusituasjonen kodes og kategoriseres på, og i fremstillingen av disse fortolkede dataene. Videre er alle delene av prosjektet gjort transparent. I denne sammenheng er det imidlertid et forskningsmetodisk poeng å påpeke det problematiske med å skulle utføre en undersøkelse knyttet til den samiske befolkningen, da det jf. redegjørelsen for samisk identitet ikke finnes klare og entydige kriterier for hvem som kan regnes som same (Bjørklund, 2016; Thuen, 2003). Dette innebærer at selv om de fleste undersøkelser tar utgangspunkt i kriterier for Sametingets valgmannstall, så vil undersøkelser utført i den samiske befolkningen i varierende grad ta utgangspunkt i «samiskhet» ut fra ulike kriterier, grunnet det subjektive selvtilskrivningskriteriet (Sameloven, 1987). Da det ikke er en entydig definisjon på hvem som faller innenfor kategorien same, kan dette bare imøtegås ved transparens når det kommer til hvem som er definert inn i denne kategorien i den enkelte undersøkelse.

Gitt at de generelle og spesifikke kriterier i alle faser av undersøkelsen min i tilstrekkelig grad sikrer metodologisk transparens, og danner koherent analytisk sammenheng og fremstilling som helhet, skulle dette i utgangspunktet tilsi at det er mulig å gjøre en analytisk generalisering av funn (Halkier, 2011; Lewis & Ritchie, 2003; H. Olsen, 2003) fra mitt utvalg i det nordsamiske området til den samiske befolkningen for øvrig. I denne sammenheng er imidlertid spørsmålet om hvorvidt generalisering er nyttig eller ønskelig åpent for drøfting. Det er for det første en metodediskusjon på

generelt nivå om generalisering av kvalitative data er hensiktsmessig. Dette fordi dataene er kontekstuelle i tid og sted og knyttet til personer, og således ikke kan imøtegå kravene for generalisering, uten at begrepsliggjøringen må omformes fra en kvantitativ forståelse (Creswell, 2013). Det medfører at man kanskje i større grad snakker om troverdighet, kredibilitet, overførbarhet og bekreftbarhet enn validitet, reliabilitet og generalisering (Denzin & Lincoln, 2005). For det andre er spørsmålet i dette spesifikke feltet hvorvidt generalisering er nyttig eller ønskelig i en kontekst preget av mangfold, som er tilfellet i denne undersøkelsen, åpent for drøfting. Denne undersøkelsen er eksplorerende, da det finnes lite forskning i forhold til personer med samisk bakgrunn som har utviklingshemming. Diskusjonen vedrørende generalisering i denne sammenheng, handler derfor kanskje mer om hva som er hensiktsmessig, når det gjelder å generere kunnskap om tjenesteytneres erfaringer, knyttet til håndtering av identitetsarbeid i en samisk-norsk kontekst, som er denne undersøkelsens formål. Spørsmålet er også hva som *kan* og *bør* generaliseres ut fra et samfunnsnyttig perspektiv, altså hvordan fenomenet som helhet kan gi mening i en enda større samfunnsmessig sammenheng (Grønmo, 2004).

Grad av generaliserbarhet fra en undersøkelse gjennomført i det nordsamiske området, basert på tilgjengelighetsutvalg, til den øvrige samiske befolkningen i Norge, vil være avhengig av metodologisk transparens og dannelse av koherent analytisk sammenheng og fremstilling som helhet i alle faser av undersøkelsen. Da forskningsfeltet er preget av stort mangfold, fordrer analytisk generalisering at jeg som forsker har kunnskaper om så vel det nordsamiske området som det samiske området som helhet i Norge. I denne sammenheng er det imidlertid viktig å drøfte utvalget mitt, da det særlig er to forhold ved et slikt tilgjengelighetsutvalg som påvirker generaliserbarheten; utvalget består av de som er fortrolig med forskning og de som i større grad mestrer egen livssituasjon. Det er med andre ord sannsynlig at noen stemmer ikke kommer til uttrykk i utvalget (Thagaard, 2013). I tillegg handler forskning i forhold til minoriteter om kontroll (Melbøe, Hansen, m.fl., 2016). Intervjupersonene kan ha en

egen agenda med å delta som handler om å ta tilbake kontrollen til det samiske folk. Ved deltakelse kan de påvirke hvilken kunnskap vi produserer sammen gjennom hvilke tilganger de gir i intervjuet, som også handler om fornorskning, revitalisering og politikk for øvrig (Bull, 2002; Hvinden, 2002). Da funnene i dette studiet er i tråd med funn i tidligere forskning knyttet til den samiske befolkningen som sådan og identitet og identitetsarbeid knyttet til så vel (re)konstruering av identiteten same og som utviklingshemmet, vil funnene i denne undersøkelsen kunne sies å være overførbare ut fra en analytisk generalisering.

4. TJENESTEUTØVELSE I ET FLERKULTURELT LANDSKAP

I dette kapitlet skal jeg belyse det første forskningsspørsmålet som er: I hvilken grad tilrettelegger tjenesteyterne for brukermedvirkning og kulturelle behov i tjenesteutøvelse til samiske tjenestemottakere med kognitive funksjonsnedsettelse? Fire temaer vil særlig bli analysert: Språk som en mulig barriere mot deltakelse, tjenesteytneres holdninger til selvbestemmelse, og det jeg kaller «handlingstendenser» når det gjelder selvbestemmelse. Handlingstendensene er fanget opp gjennom vignettmetode (se kapittel 3.1.1 og 3.1.5).

Det fjerde temaet i dette kapitlet er tjenesteytneres kulturforståelse i tjenesteutøvelsen. Kulturforståelse handler om å kunne sette seg inn i og få en viss forståelse av en kulturs meningssystem, og den er avgjørende for at skjønnsutøvelsen til tjenesteyter springer ut av en forståelse av tjenestemottakers situasjon (Gule, 2008). I den daglige tjenesteutøvelsen vil tjenesteytneres faglige forståelse, herunder menneskesyn og etikk, komme til uttrykk både i generelle holdninger og handlinger som får ulike konsekvenser i hverdagen til tjenestemottakerne. Det betyr at fokus er på tjenesteytneres holdninger og handlinger knyttet til selvbestemmelse og brukermedvirkning i ulike kontekster. I dette ligger inkludering av religion i sosialt arbeids praksis, samt vurderinger knyttet til etnisitet og forståelse av ulike kulturelle handlinger. Disse elementene inngår, slik jeg ser det, som en del av tjenesteytneres kulturforståelse som påvirker hvordan de utøver de kommunale helse- og omsorgstjenestene til tjenestemottakere med samisk bakgrunn. De som utøver de omtalte tjenestene har ulik faglig bakgrunn, noen har helse- og/ eller sosialfaglig utdanning på videregående nivå eller høyskole-/ universitetsnivå, andre har annen type faglig utdanning mens andre ikke har noen formell faglig utdanning. I alle de helse- og sosialfaglige yrkene inngår etikk som en viktig del, og det kan derfor være interessant å se om dette gjenspeiles når utdanningsnivå tas inn som en uavhengig variabel i analysene.

Meløe referer til blikk som referanseramme for tre ulike posisjoneringer i en kulturell kontekst (1997), hvor det kyndige blikket kan sies å være et innenfra-perspektiv mens de to andre representerer to ulike utenfra-perspektiv (Saus, 2006). Med bakgrunn i en slik forståelse kan analyser hvor respondentenes egen etnisitet og beherskelse av samisk muntlig benyttes som uavhengige variabler, kunne gi interessante bidrag til analysen av tjenesteyternes kulturforståelse. Tjenesteyterne i denne undersøkelsen yter tjenester til personer med to ulike kognitive funksjonsnedsettelse, utviklingshemming og demenssykdom. Hvorvidt tjenesteyting til ulike brukergrupper påvirker tjenesteyternes kulturforståelse, holdninger og handlingstendenser, kunne også vært en interessant dimensjon å se nærmere på i denne analysen. Denne variabelen slo imidlertid ikke ut i noen særlig grad på noen dimensjoner, bortsett fra dimensjonen knyttet til tjenestemottakers selvbestemmelse og vil derfor bare tas inn i de analysen som omhandler denne dimensjonen.

I analysene vil respondenter som har oppgitt samisk etnisitet refereres til som samiske, de som har oppgitt å ha norsk etnisitet som norske osv. Det samme gjelder utdanningsnivå. De respondentene som har tre-årig utdanning eller mer på høgskole- og/ eller universitetsnivå refereres til de som har tre-årig utdanning, osv. Dette er gjort for å få bedre flyt i språket.

4.1 SPRÅK EN BARRIERE MOT DELTAKELSE?

I det teoretiske rammeverket for denne avhandlingen tok jeg opp hvordan språket, som er tett forbundet med kultur, tanker og verdier, spiller en avgjørende rolle i sosialiseringprosessen (Salole, 2018; Skutnabb-Kangas, 2000). Videre viste jeg hvordan kroppsspråk også må sees på som kulturelle handlinger (Horgen, 2010), samt at

samer med funksjonsnedsettelse ofte opplever språklige og kulturelle barrierer knyttet til deltakelse i samfunnet (NOU 2001:22, 2001). I dette kapitlet vil jeg empirisk ta opp de mønstre som viser seg i dette datamaterialet knyttet til nevnte barrierer.

I dette utvalget er det i underkant av to tredjedeler av respondentene som ikke kan samisk i det hele tatt, ca en fjerdedel som delvis forstår og/ eller snakker samisk, mens godt over en tidel behersker samisk godt (jf. figur 3 i vedlegg nr. 18).

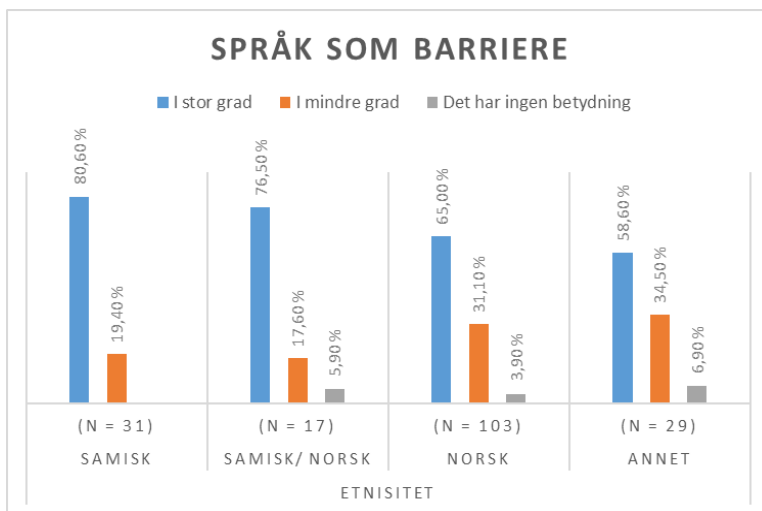
Godt over halvparten av respondentene erfarer at tjenestemottakerne foretrekker å benytte norsk språk i samhandlingen. Godt over en tredel av respondentene sier tjenestemottakerne ønsker å benytte samisk, mens en tidel av respondentene oppgir at tjenestemottakerne ønsker å bruke annet språk i samhandlingen som svensk, engelsk eller kroppsspråk (se figur 7 i vedlegg nr. 18).

Når det gjelder hvilket språk respondentene faktisk benytter i samhandlingen med samiske tjenestemottakere, oppgir fire femtedeler av totalt 177 respondenter at de i hovedsak benytter norsk som samhandlingsspråk. Én tidel av respondentene sier at de benytter samisk, mens 7 % benytter norsk og samisk (se figur 8 i vedlegg nr. 18).

Disse resultatene kan sies å være forventet, da hovedandelen av respondentene er norske, og hvor flertallet ikke behersker samisk. Med dette som bakteppe vil jeg, da språk og språkbeherskelse kan oppleves som en barriere mot deltakelse (Dagsvold, Møllersen & Stordahl, 2015; NOU 1995:6, 1995), ha fokus på hvorvidt språk anses som en barriere i dette utvalget. I analysen av språk²⁷ som barriere benyttes respondentenes etnisitet samt språkbeherskelse som variabler.

²⁷ Språk kan her oppfattes både som et morsmål eller andrespråk og som en ferdighet, og da det ikke er presisert at dette gjelder språk i betydningen morsmål eller andrespråk, er det i utgangspunktet rom for tolkninger her. Dette spørsmålet er imidlertid knyttet til vignetten om Heikka. Heikka er blitt mer og mer fåmælt etter som demenssykdommen hans har utviklet seg, og nå snakker han stort sett samisk når han en sjelden gang sier noe. Det at språk i dette spørsmålet ikke er definert som morsmål eller andrespråk kan således være en bias, men på grunn av denne koblingen til vignetten om Heikka som dermed gir en retning vedrørende hvordan «språk» her skal tolkes, anses denne biasen likevel ikke som stor.

På spørsmål om i hvilken grad respondentene mener språk kan være en barriere mot deltakelse i det daglige for tjenestemottakerne oppgir over to tredjedeler av de 180 respondentene at språket i stor grad kan være en barriere (Se figur 9 i vedlegg nr. 18). Litt over en fjerdedel av respondentene er enige i at språket kan være en barriere mot deltakelse, men mener at det er i mindre grad. Det at språk kan være en barriere i stor grad er i tråd med funn som blant annet Melbøe m.fl. viser til (2016).

Figur 1 Språk som barriere. Etter etnisitet. Prosent. N = 180.

Respondentene mener i hovedsak, uavhengig av egen etnisitet, at språk i stor grad kan være en barriere mot deltakelse for tjenestemottakerne i dagliglivet. Blant respondentene som er samiske og samisk/ norske er det overveiende flertallet på hhv. 80,6 % og 76,5 % enige om at språk i stor grad kan være en barriere. I gruppene som er norske og de som har oppgitt annet som etnisitet sier rundt tre femtedeler seg enig i dette med hhv. 65 % og 58,6 %, mens rundt en tredjedel, hhv. 31,1 % og 34,5 % mener språk bare i mindre grad er en barriere. Denne analysen viser videre at samisk tilhørighet samvarierer med en sterkere tendens til å oppfatte språk som en mulig barriere.

Dette funnet om at språk kan være barriere mot deltakelse underbygges av studiet gjennomført av Melbøe m.fl. som omhandler situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse (2016). Av dette studiet fremgår det at tjenestemottakere som ikke behersker samisk, ikke kan delta i dialog på lik linje med den samisktalende slekten, og således opplever å ha mistet en del av sin identitet (Melbøe, Johnsen, et al., 2016). Da språk er viktig for identitet og tilhørighet (Olthuis et al., 2013; Skutnabb-Kangas, 2000), kan samvariasjonen som fremkommer i figur 1 være en konsekvens av for- nørskningsprosessen. Det vil si at dette kan være et uttrykk for de utfordringer knyttet til språk, herunder tilgang til samisk kultur (Melbøe, Johnsen, et al., 2016), som har oppstått i kjølvannet av nevnte prosess, spesielt i sjøsamiske områder (P. Pedersen & Høgmo, 2012c).

Andre igjen opplever bruk av norsk språk som barriere i eksempelvis samhandling mellom hjelpeapparat og samiske eldre, samtidig som de også viser til at det er flere innenfor de offentlige systemene som behersker samisk (Melbøe, Johnsen, et al., 2016).

Av materialet i denne avhandlingen fremgår det at 3 av 10 respondenter ikke behersker samisk, samtidig som hovedandelen av respondentene gir uttrykk for at tjenestemottakerne aller helst vil samhandle på samisk. Dette samlet sett medføre økt risiko for at tjenestemottakerne ikke får samhandle med hjelpeapparatet på ønsket språk. Det betyr at mangel på samisktalende tjenesteytere kan medføre at de tjenestene som ytes til tjenestemottaker i liten grad er tilpasset samisk kultur og således ikke kan anses som likeverdige tjenester. Lite tilpassede tjenester kan resultere i misforståelser som kan skape utrygghet og uro. Spesielt gjelder dette når tjenestemottakerne har en kognitiv funksjonsnedsettelse som i seg selv kan vanskeliggjøre kommunikasjonen, og at individuelle behov dermed ikke blir artikulert og dekket i tilstrekkelig grad. Dette vil i så tilfelle kunne innebære at tjenestemottakerne ikke får oppfylt lovfestede rettigheter etter Menneskerettsloven (1999).

4.2 TJENESTEYTERNES HOLDNINGER

Holdninger dreier seg i hovedsak om de vurderinger eller evalueringer av et holdningsobjekt - noe konkret eller abstrakt, ytringer eller handlinger, enkeltpersoner eller grupper, institusjoner eller ideer og så videre – som gjøres av en holdningsbærer (H. Olsen, 2008). Holdninger kan defineres ulikt, men i denne avhandlingen forstås holdninger ut fra et sosialkonstruktivistisk perspektiv hvor holdninger både er innkodet i hukommelsen og kan gjenkalles, og er situasjonelle konstruksjoner som skapes i interaksjon med omgivelsene. Holdninger består av komponentene kognisjon, emosjon og handlingstendenser, men disse tre komponentene er ikke nødvendigvis sammenfallende i enhver situasjon (Ejrnæs & Monrad, 2012; H. Olsen, 2008). Hvordan helse- og omsorgstjenestene utøves i det daglige, altså det performative aspektet ved tjenesteutøvelsen (Molander & Terum, 2008), er et resultat av tjenesteyternes faglige vurderinger og skjønn basert på deres eksplisitte teoretiske kunnskap, deres praktiske kunnskap og deres tause kunnskap (Grimen, 2008; Molander & Terum, 2008; Smeby, 2013). Tjenesteyter fatter altså beslutninger og handler ut fra vurdering og refleksjon ut fra teoretisk kunnskap og erfaring (Ellingsen, 2014; Kirkebøen, 2013), og til grunn for disse vurderingene ligger også deres verdisyn og holdninger. I den daglige tjenesteutøvelsen skal tjenesteyterne både tolke og forvalte ulike idealer som selvbestemmelse og brukermedvirkning på en slik måte at de ikke bare blir honnørord, men blir omgjort til en faktisk praksis.

Identitet handler blant annet om verdenssyn, tilhørighet og tankesett (Salole, 2018), og hvem vi er og hvilke verdier vi har kommer også til uttrykk gjennom våre handlinger. Selvbestemmelse er en slik verdi, og vår evne til å uttrykke og få gehør for vår selvbestemmelse, vil være med på å forme vår identitet. Det er disse bevisste viljehandlingene «som gjør personer til den primære agent i sitt eget liv» (Hutchinson & Sandvin, 2015, s. 110). Når det gjelder personer som i ulik grad er omgitt eller avhengig av et tjenestesystem, vil de ha behov for aktiv støtte og hjelp for å kunne være en slik agent i eget liv (Hutchinson & Sandvin, 2015). Det er derfor interessant å se

hvordan respondentenes holdninger knyttet til selvbestemmelse gjenkalles og konstrueres i ulike kontekster.

De helse- og sosialfaglige utdanningene her i landet har alle mye fokus både på etikk, verdisyn og rettigheter og idealer som selvbestemmelse. På bakgrunn av dette vil en rimelig antagelse være at utdanningsnivå vil kunne påvirke hva respondentene tenderer å tenke vedrørende selvbestemmelse i ulike situasjoner. Videre er det ønskelig å se om det er noen forskjeller knyttet til holdninger vedrørende selvbestemmelse avhengig av etnisitet. Medlemmer av den samiske befolkningen kan kanskje være opptatt av selvbestemmelse på en annen måte fordi de selv kommer fra en kultur som har måtte kjempe for å bli hørt. Med dette som utgangspunkt vil derfor respondentenes egen etnisitet og utdanningsnivå benyttes som uavhengige variabler i analysen av respondentenes holdninger knyttet til selvbestemmelse.

Til grunn for denne analysen ligger vignetten om Sunna med tilhørende spørsmål (se kapittel 3.1.5 testledd 1 under Sunna-vignetten for fullstendig gjengivelse). Sunna mottar bistand blant annet til rengjøring, hvis standard foreldrene tidligere har klaget på. Nå ønsker Sunna ikke bistand, da hun er sliten og har gjort andre avtaler for kvelden. Respondentene har, på en skala fra svært viktig til lite viktig, vurdert de ulike hensynene som tjenesteyter må ta i denne situasjonen. De ulike hensynene er Sunnas selvbestemmelse og sosiale deltakelse, hennes uttrykk for at hun er sliten, skjerming av kollega, oppsatt ukeplan, klage fra foreldre, konsekvenser for andre brukere. Disse danner da grunnlaget for faktoranalysen.

Da «holdningers komponentielle sammensætning kan (...) generere flerdimensjonalitet» (H. Olsen, 2008, s. 71), ble holdningsvariablene underlagt en eksplorative faktoranalyse for å se om det var underliggende dimensjoner i disse holdningene som kunne benyttes i de videre analysene. Denne faktoranalysen²⁸ kom ut med to klare faktorer. Én faktor som jeg har kalt «Hensyn til brukerens ønsker og behov»,

²⁸ For nærmere beskrivelse av denne statistiske analysen se vedlegg nr. 17.

og én jeg har kalt «Hensyn til andre» (Se kapittel 3.1.5 og vedlegg nr. 17 for nærmere beskrivelse av faktoranalysen).

4.2.1 Tolkning av faktorene i holdninger knyttet til selvbestemmelse

Faktor 1 – hensyn til brukerens ønsker og behov

Variablene vedrørende respondentens holdninger knyttet til selvbestemmelse handler om hvordan tjenesteyterne rangerer viktigheten av ulike hensyn som må tas i den daglige tjenesteytingen. Variablene i faktor 1, «Selvbestemmelse», «Sosial deltakelse» og «Uttrykk for sliten», kan alle sies å være viktige elementer i dimensjonen «det gode liv» eller livskvalitet for den enkelte tjenestemottaker på individnivå. Tjenesteyternes samfunnsoppdrag er å bistå mennesker som har behov for hjelp, for å sikre menneskeverdige levekår og livskvalitet (Fellesorganisasjonen, 2015). Denne plikten ligger nedfelt i de ulike helse- og sosialfaglige profesjoners yrkesetiske retningslinjer, som igjen har sitt utspring i internasjonale grunnlagsdokumenter og konvensjoner. Alle disse retningslinjer bygger på omsorg, prinsipper om solidaritet og demokrati og respekt for menneskerettighetene (Fellesorganisasjonen, 2015; Norsk sykepleierforbund, 2016; Vernepleierforbundet i Delta, 2016).

I følge Kant, pliktetikken «far», er omsorg og respekt for andre mennesker på like fot det viktigste hensynet (Aadland, 1998), et hensyn som gjenspeiles i rådende menneskesyn i internasjonale grunnlagsdokumenter og i den enkelte profesjons yrkesetikk. Hva det godet som følger «riktig» handlingsnorm gjelder, skiller ikke Kant på like grupper som alle trenger godet (Aadland, 1998). Rawls nyansering av denne pliktetikken er imidlertid et viktig korrektiv til etiske handlingsnormer i profesjonelle hjelperelasjoner, da han tar utgangspunkt i prinsippet om likhet, men fremholder at det kreves ulik prosess for å oppnå resultatlikhet for alle (Aadland, 1998). Tjenesteyternes lojalitet skal til enhver tid ligge hos den svakeste part (Fellesorganisasjonen, 2015). Tjenesteyterne i denne analysen vil måtte sjonglere mellom flere individuelle hensyn

til ulike mennesker som alle vil være den svake part. Denne faktoren handler således om å ta hensyn til den enkelte tjenestemottakers ønsker i tjenesteutøvelsen, og faktor 1 i respondentenes holdninger knyttet til selvbestemmelse har derfor fått navnet «Hensyn til brukerens ønsker og behov»

Faktor 2 – hensyn til andre

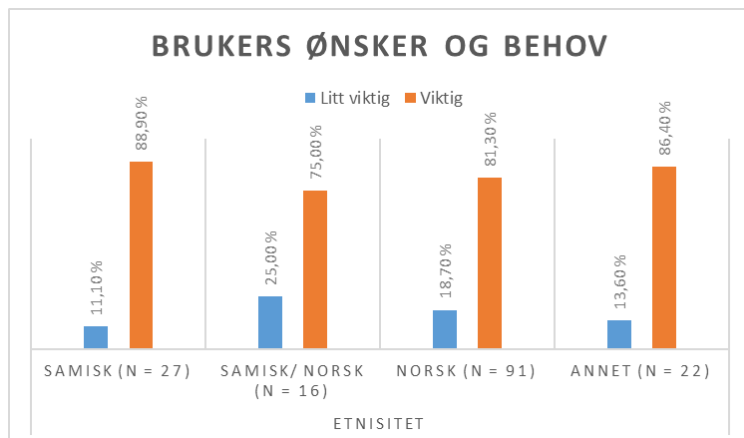
Faktor 2 består bare av to variabler, «Skjerming av kollega» og «Klage fra foreldre». Dette er to variabler som sier noe om hvordan tjenesteyterne vurderer andre hensyn, altså kollegaer og tidligere mottatt klage. Variabelen «Skjerming av kollega» dreier seg om å beskytte kollega mot ubehaget ved å få mishagsyttringer fra foreldrene når de kommer og oppdager eksempelvis det manglende renholdet. Den andre variabelen, «Klage fra foreldre», kan imidlertid handle om to ulike hensyn. På den ene siden kan det handle om at tjenesteyterne ønsker å beskytte tjenestemottaker fra ubehaget ved å få ytterligere mishagsyttringer fra foreldrene. På den andre siden kan det også handle om at tjenestemottaker vil beskytte enten seg selv eller kollegaene mot å bli påført ubehag ved å få tilbakemelding om at andre (kollegaer eller tjenestemottaker) har fått klage på noe som tjenesteyter i utgangspunktet hadde ansvaret for. Uansett handler dette om hensynet til andre, slik at faktor 2 i holdninger knyttet til selvbestemmelse har fått navnet «Hensyn til andre».

4.2.2 Hensynet til brukers ønsker og behov

«Hensyn til brukerens ønsker og behov» er altså den ene av de underliggende dimensjonene i respondentenes holdninger knyttet til selvbestemmelse. Selvbestemmelse og ivaretagelse av den enkeltes individuelle behov er rettigheter som står sterkt i de helse- og sosialfaglige utdanningene, noe som innebærer at dette er et hensyn som burde veie tungt i vurderingene til de respondentene som har tatt denne type utdan-

ning. Dette er prinsipper og rettigheter som også er en del av den formelle reguleringen av tjenesteutøvelsen, noe som medfører at disse hensynene også skal stå sterkt i den kommunale helse- og omsorgstjenesten som sådan. I denne sammenhengen er det interessant å se om det er noen forskjeller i hvordan respondentene vurderer viktigheten av hensynet til brukers ønsker og behov avhengig av utdanningsnivå. Antagelsen er at økt fokus på selvbestemmelse i utdanningene gir større fokus og bevissthet om selvbestemmelse i yrkesutøvelsen til den fagutdannede. Videre er det også interessant å finne ut om de som er samiske tenker på en annen måte om selvbestemmelse enn de andre etnisitetskategoriene, da de har en historie med diskriminering hvor deres behov ikke ble hørt. På bakgrunn av dette analyseres brukernes ønsker og behov ut fra respondentenes etnisitet og utdanningsnivå.

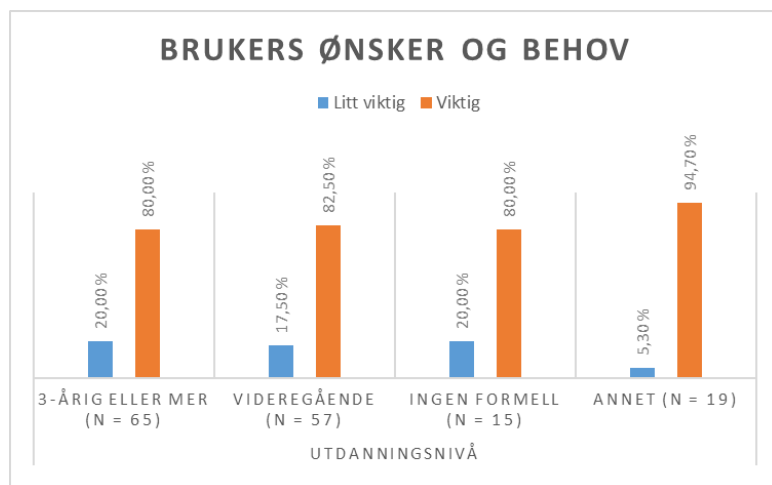
Av de 156 respondentene anser over fire femtedeler hensynet til brukerens ønsker og behov som viktig eller svært viktig i tjenesteutøvelsen, mens i underkant av én femtedel mener det er litt eller mindre viktig²⁹.

Figur 2 Vurdering av viktigheten av hensyn til brukers ønsker og behov: Etter respondentenes etnisitet. Prosent. N = 156.

²⁹ Se figur 10 i vedlegg nr. 18. I de videre analysene slås kategoriene sammen i en todeling for å øke robustheten i analysene.

Når etnisitet bringes inn i analysen er bildet det samme. Et overveiende flertall av respondentene mener hensynet til brukers ønsker og behov er viktig, uavhengig av etnisitet.

Figur 3 Viktigheten av hensyn til brukers ønsker og behov sett ut fra utdanningsnivå. Prosent. N = 156.

Uavhengig av utdanningsnivå mener i hovedsak respondentene at det er viktig å ta hensyn til brukers ønsker og behov i tjenesteutøvelsen. I gruppen med tre-årig utdanning mener fire femtedeler av respondentene at det er et viktig hensyn. Andelen som mener at dette er et viktig hensyn i tjenesteutøvelsen ligger på 82,5 prosentpoeng i gruppen som har utdanning på videregående nivå. Blant de av respondentene som har oppgitt annet som utdanning uttrykker nesten samtlige at dette er et viktig hensyn i tjenesteutøvelsen, noe hovedandelen på fire femtedeler av de uten formell utdanning også er enig i. Ut fra dette kan det se ut som at utdanningsnivå ikke har noen betydning når det gjelder holdninger knyttet til selvbestemmelse det i den praktiske daglige utøvelsen av kommunale helse- og omsorgstjenester.

Friis viser til lignede funn i sin undersøkelse av førskolelæreryrket (Friis, 2013), et yrke som også er plassert i et felt som er relativt lavt profesjonalisert og hvor bru-

ken av ufaglærte har vært stor. Friis hevder dette henger sammen med førskolelæreryrkets kunnskapsgrunnlag, da barnehagen og førskolelæreryrket som arbeidsplass og utdanning representerer en videreføring av oppgaver som tidligere ble sett på som tradisjonelle oppgaver i hjemmet for kvinnen (Friis, 2013). Det samme kan man i stor grad si om kommunale tjenester etter helse- og omsorgstjenesteloven, dette er også typiske omsorgsoppgaver som tradisjonelt sett har vært utøvd av kvinner. I følge Friis har de pedagogiske lederne ansvar for de organisatoriske oppgavene, men utover det gjør de mange av de samme oppgavene som de øvrige ansatte barnehagen. Videre kan ansatte uten profesjonsutdanning tre inn i en førskolelærerstilling, noe som «kan reflektere et syn på det førskolelærere gjør i barnehagen som mindre viktig» (2013, s. 85). Helse- og omsorgstjenester er i likhet med feltet barnehage et felt hvor noen av profesjonene kanskje ikke har stått tydelig nok fram, da ufaglærte ofte vikarierer i miljøterapeutstillinger. I denne undersøkelsen hvor man skulle tro at i hvert fall 3 år med helse- og sosialfaglig utdanning på høgskole- eller universitetsnivå skulle ha betydning, er likevel ikke holdningene annerledes enn hos de som ikke har denne utdanningen. Dette kan tyde på at de respondentene som har tre-årig utdanning har mye av de samme perspektivene som de ufaglærte. En annen forklaring kan være at det er de som har tre-årig utdanning som har ansvaret for opplæring av de ufaglærte, og at dette da kan sees på som et resultat av at denne opplæringen har vært svært god.

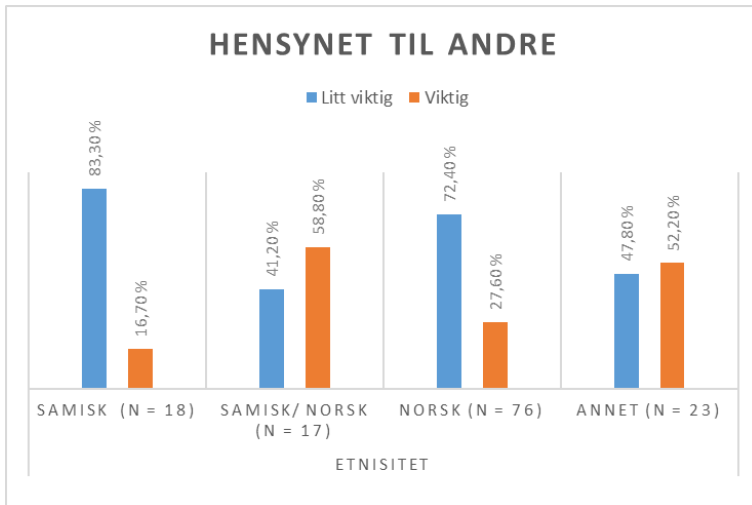
Når det gjelder dimensjonen «hensyn til brukerens ønsker og behov» kan det ut fra dette se ut til at utdanning og etnisitet ikke har noen betydning for hvordan respondentene vurderer viktigheten av brukers ønsker og behov.

4.2.3 Hensynet til andre

Den andre dimensjonen i respondentenes holdninger knyttet til selvbestemmelse er «hensyn til andre». Tjenesteytere yter ofte tjenester til flere personer i løpet av en dag. Økt tidsbruk hos en tjenestemottaker får konsekvenser for tiden tjenesteyterne

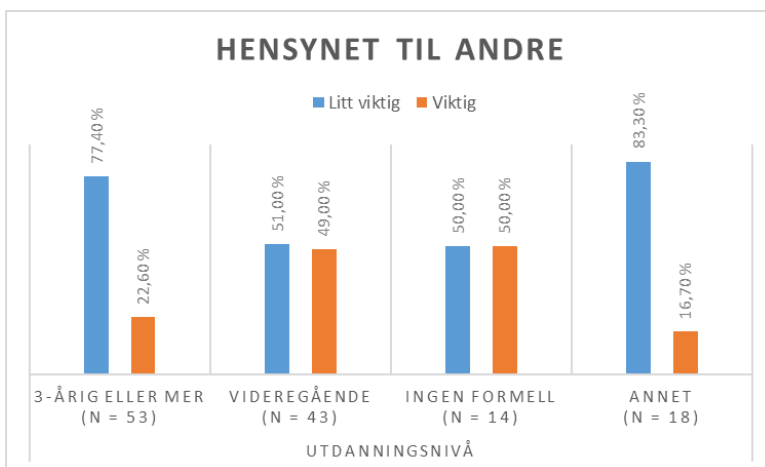
har til rådighet hos de andre tjenestemottakerne, når tjenesteyteren da skal yte tjenester til flere som vil være den svake part jf. etiske retningslinjer om plassering av tjenesteyternes lojalitet hos den svakeste part (Fellesorganisasjonen, 2015). I den daglige tjenesteutøvelsen vil tjenesteyterne måtte sjonglere mellom flere individuelle hensyn til ulike personer som alle vil være den svake part. Dette innebærer at de må bruke sitt faglige skjønn når de vurderer hvordan de best kan ivareta enkeltpersonen, men også gruppen av tjenestemottakere som helhet. I disse situasjonene hvor tjenesteyterne må veie flere hensyn opp mot hverandre, vil de måtte argumentere både faglig og etisk for de løsningene de velger. Som fagutdannet innen helse- og sosialfag vil man, avhengig av type utdanning, i større eller mindre grad ha reflektert mye rundt slike dilemmaer i løpet av utdanningen. Det kan derfor være interessant å se om de fagutdannede vurderer annerledes enn de som ikke har helse- og sosialfaglig utdanning. Etnisitet hadde ingenting å si når det gjaldt hensyn til brukers ønsker og behov, men det kan være spennende å se om den diskrimineringen samene som et folk ble utsatt for påvirker hvordan respondentene tenderer å vurdere viktigheten av hensynet til andre. Utdanningsnivå og etnisitet vil derfor også bli brukt som variabler i analysen av «hensyn til andre».

Vel to femtedeler av respondentene mener at hensynet til andre er litt viktig, litt over en fjerdedel uttrykker at det er viktig, litt under en fjerdedel anser det som mindre viktig, mens en knapp tidel derimot mener at dette er et svært viktig hensyn i tjenesteutøvelsen (se figur 11 i vedlegg nr. 18). Når hovedandelen av respondentene uttrykker at hensynet til andre er litt viktig i utøvelsen av tjenester, kan det handle om menneskesyn og verdier som kommer til uttrykk i en generell holdning (H. Olsen, 2008).

Figur 4: Hensyn til andre sett ut fra respondentenes etnisitet. Prosent. N = 134.

Blant de samiske respondentene mener over fire femtedeler at hensynet til andre bare er litt viktig i tjenesteutøvelsen, en vurdering noe nesten tre fjerdedeler av de norske respondentene sier seg enige i. I gruppene av respondenter som er samisk/norske og de som har oppgitt annet etnisitet er bildet litt annerledes. I gruppen som oppgir å ha annet som etnisitet mener over halvparten av respondentene at det er et viktig hensyn å ta i tjenesteutøvelsen. Dette synet deles av nesten tre femtedeler av de samisk/norske respondentene.

Figur 5 Viktigheten av hensyn til andre sett ut fra respondentenes utdanningsnivå. Prosent. N = 134

I den gruppen av respondenter som har 3-årig utdanning mener over tre fjerdedeler at hensynet til andre er litt viktig i tjenesteutøvelsen. Dette sier over fire femtedeler i gruppen respondenter som har angitt annet som utdanning seg enig i. I de andre utdanningskategoriene er respondentene imidlertid delt, da halvparten av respondenterne som har videregående utdanning, og halvparten av de som ikke har noen formell utdannelse mener det er viktig å ta hensyn til andre i tjenesteutøvelsen. Den andre halvparten i disse gruppene mener derimot at dette er et hensyn som bare er litt viktig. Ut fra dette kan det se ut som at utdanning spiller en viss rolle når det gjelder vurdering av viktigheten av hensynet til andre i tjenesteutøvelsen. Dette kan være et uttrykk for det fokuset som er på brukermedvirkning og selvbestemmelse i de helse- og sosialfaglige utdanningene på høyskole- eller videregående nivå, i disse profesjonenes yrkesetikk, samt i lovverk som regulerer tjenestene (Fellesorganisasjonen, 2015; Menneskerettsloven, 1999; Norsk sykepleierforbund, 2016; Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999; Vernepleierforbundet i Delta, 2016). I gruppen av respondenter som har oppgitt annet som utdanning har godt over halvparten enten fullført eller er i gang med utdanning av pedagogisk, sosialfaglig eller helsefaglig art³⁰. Dette innebærer at en stor del av respondentene som har oppgitt annet som utdanningsnivå har mye av den samme fagbakgrunnen som de med tre-årig utdanning; det kan være en del av forklaringen på at disse to kategoriene vurderer viktigheten av hensynet til andre i tjenesteutøvelsen som lite viktig.

Profesjonsutøverne i helse- og omsorgstjenesten møter på mange faglige og etiske vurderinger, og kan således sies å være et felt som er preget av skjønn (Ellingsen, 2014). Dette skjønnet bygger på profesjonsutøvernes fortolkning av sammensatte fakta som kan sprike i ulike retninger, hvorpå skjønnsutøver må prioritere mellom ulike verdier og følgelig foreta ulike vurderinger (Grimen & Molander, 2008). Når de av respondentene som ikke har noen formell utdanning og de som har helse-

³⁰ De resterende har fagutdanning innen musikk, design og håndverk, økonomi og mekaniske fag.

og sosialfaglig utdanning på videregående nivå er tilnærmet delt i synet på hvor viktig hensynet til andre er, kan dette komme av at disse gruppens respondenter ikke har fått trent like mye på skjønnsmessig resonnering som de med høyere utdanning. På den måten kan dette være et uttrykk for den variasjon i konklusjoner som ligger implisitt i skjønnsutøvelsen (Grimen & Molander, 2008).

4.2.4 Oppsummering av tjenesteyternes holdninger

Funnene i disse analysene er basert på faktorene «Hensyn til brukerens ønsker og behov» og «Hensyn til andre». Disse faktorene viser til de underliggende dimensjoner i datamaterialet som omhandler tjenesteyternes holdninger, og de ble benyttet i analyser for å se hvordan respondentenes utdanningsnivå og etnisitet eventuelt virket inn på disse underliggende dimensjonene. Disse analysene viser at fire av fem respondenter, uavhengig av utdanningsnivå og etnisitet, mener at hensynet til brukerens ønsker og behov er viktig eller svært viktig. Når det gjelder hensynet til andres behov, anser vel fire av ti av respondenter dette hensynet som litt viktig i tjenesteutøvelsen. Ved å trekke inn respondentenes egen etnisitet i analysen nyanseres bildet litt mer, da nesten tre femtedeler av de av respondentene som har oppgitt samisk/ norsk etnisitet oppgir at de anser hensynet til andre som viktig i den daglige tjenesteutøvelsen. Videre kan utdanning på videregående nivå og det ikke å ha noen formell utdanning kan kanskje ha litt å si, da disse gruppene tenderer til å fordele seg likt når det gjelder vurdering av hensyn til andre. Dette kan imidlertid like mye være et uttrykk for tilfeldigheter da N er liten i disse kategoriene.

Funnene her er helt i tråd med førende lovverk, prinsipper og faglig tenkning knyttet til brukermedvirkning og selvbestemmelse (Christensen & Nilssen, 2006; Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). Dette kan sees på som forventet, da hensynet til andre ofte balanseres i forhold til hensynet til brukerens ønsker og behov, der sistnevnte - i tillegg til å være vurdert som viktig eller svært viktig av respondentene-

står sterkt både i sosialpolitiske føringer og faglige retningslinjer (Fellesorganisasjonen, 2015; Norsk sykepleierforbund, 2016).

Utgangspunktet for disse analysene er spørsmål som dreier seg om holdninger, og disse resultatene kan således ikke bare være et uttrykk for respondentenes egne normer. De kan imidlertid også være en forventningsrett respons ut fra hva respondentene oppfattet at det var forventet at de skulle svare på slike mer normative spørsmål. Dette kan forstås som at disse dimensjonene i respondentenes holdninger i større eller mindre grad viser til generelle overordnede holdninger som er mer som universelle å regne (H. Olsen, 2008).

På bakgrunn av disse analysene ser det ikke ut til at etnisitet eller utdanningsnivå har noe å si for respondentenes holdninger knyttet til selvbestemmelse når det gjelder hensyn til «brukers ønsker og behov». Når det gjelder respondentenes holdninger knyttet til selvbestemmelse uttrykt i dimensjonen «hensyn til andre», ser det heller ikke ut til at etnisitet har noe å si for hvordan respondentene tenderer å tenke.

4.3 HANDLINGSTENDENSER I TJENESTEYTINGEN

Det performative aspektet ved utøvelse av kommunale helse- og omsorgstjenester (Molander & Terum, 2008) er som sagt basert på de vurderinger og refleksjoner som utledes fra profesjonsutøverens teoretisk kunnskap, erfaring (Ellingsen, 2014; Kirkebøen, 2013), samt verdisyn og holdninger. Det er med andre ord dette som ligger til grunn for tjenesteyternes beslutninger og handlinger (Ellingsen, 2014; Kirkebøen, 2013). Den praktiske tjenesteutøvelsen er tjenesteyterens forvaltning av kunnskap og kompetanse knyttet til normer og verdier forankret i en større kulturell sammenheng (Gule, 2008). Det innebærer at tjenesteyternes holdninger spiller en viktig rolle når det gjelder hvordan de velger å utøve tjenestene i den praktiske hverdagen. Holdninger er med andre ord en del av det performative aspektet ved tjenesteutøvelsen. Det er imidlertid ikke slik at holdningene kan bestemme hvordan den enkelte person vil handle i praksis, men må sees på som tilbøyelighet til å handle, tenke eller føle på

bestemte måter på generell basis eller i gitte situasjoner (Ejrnæs & Monrad, 2012; H. Olsen, 2008). Det er i denne sammenheng viktig å presisere at holdningsundersøkelser ikke avdekker handlinger, men handlingstendenser, da tidligere empiriske studier har vist at det kun er en moderat sammenheng mellom holdninger og handlinger (Ejrnæs & Monrad, 2012). Videre er det heller ikke slik at det er en kausalitet hvor holdninger gir handlinger, det kan være at de handlingene en person foretar påvirker holdningene (Ejrnæs & Monrad, 2012). Handlingstendenser eller den konative komponenten i holdninger er ifølge Olsen knyttet til spesifikke holdninger som er kontekstuelle (2008). Det betyr at man kan ha generelle holdninger til et fenomen, men når disse holdningene kommer til anvendelse i den praktiske hverdagen, påvirker andre momenter som ikke er tatt høyde for i de generelle holdningene. Normer og verdier er en del av vår kultur og et uttrykk for hvordan vi forstår og handler i verden. Verdier har mange ulike definisjoner, men det virker å være konsensus om at verdier sees på som «mere generelle end holdninger og setter fx fokus på abstrakte mål, mens holdninger i høyere grad omhandler konkrete objekter» (H. Olsen, 2008, s. 53). Våre verdier kan sies å være mål vi søker og oppnå, og på den måten kan de også sees på som ledestjerne for vår persepsjon og atferd. Det vil si at tjenesteyternes verdier og normer, som også inngår som en del av deres kulturforståelse, kommer til uttrykk som spesifikke holdninger gjennom det performative aspektet ved deres tjenesteutøvelse. Disse spesifikke holdningene, i form av handlingstendenser (H. Olsen, 2008), er fokus for analysene i dette kapitlet. I disse analysene er det naturlig å trekke inn respondentenes etnisitet som variabel, da det er ønskelig å se om handlingstendensene endrer seg ut fra «blikkene» (jf. Saus (2006)) respondentene kan antas å ha. Videre er det også ønskelig å se om utdanningsnivå har betydning ut fra en antagelse om en annen faglig bevissthet og refleksjon blant respondentene som har en helse- og sosialfaglig utdanning.

Til grunn for denne analysen ligger vignetten om Sunna med tilhørende spørsmål knyttet til i hvilke situasjoner, og hvor mye tjenesteyterne bør motivere mottakerne til å gjennomføre oppsatte gjøremål når tjenestemottakeren av ulike årsaker ikke ønsker det (se kapittel 3.1.5 testledd 2 under Sunna-vignetten for fullstendig gjengivelse). Respondentene har vurdert grad av motivering på en skala fra i svært stor grad til ikke i det hele tatt. Disse handlingsvariablene ble underlagt en eksplorative faktoranalyse for å se om det var underliggende dimensjoner i disse handlingene som kunne benyttes i de videre analysene. Denne faktoranalysen³¹ kom ut med to klare faktorer, den ene faktoren har jeg kalt «Selvbestemmelse», og den andre «Situasjonsbetingede forhold» (Se kapittel 3.1.5 og vedlegg nr. 17 for nærmere beskrivelse av faktoranalysen).

4.3.1 Selvbestemmelse: To sentrale faktorer

Faktor 1 – Selvbestemmelse

Denne faktoranalysen vedrørende tjenesteyternes handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse, fanger kanskje i større grad opp handlingstendenser enn faktoranalysen vedrørende tjenesteyternes holdninger knyttet til selvbestemmelse. Faktor 1 i denne faktoranalysen sier noe om i hvor stor grad tjenesteyterne vil gå inn og motivere tjenestemottaker til å gjøre noe når denne av ulike årsaker er lite villig til å gjøre det. Faktoren består av variablene «Vil gjøre annet», «Utsette gjøremål», «Vil ikke» og «Andre avtaler». Fellesnevneren for disse variablene er at dette er faktorer som tjenestemottaker i utgangspunktet kan bestemme selv. Dette er også faktorer som gjør at tjenestemottaker kan bli møtt med mild paternalisme i ulik grad. En profesjonell hjelperelasjon vil alltid være asymmetrisk i tjenesteyters favør. I følge Nortvedt er mild paternalisme en naturlig del av relasjonen tjenesteyter / tjenestemottaker, da dette er en relasjon som har sitt utspring i tjenestemottakers behov for hjelp

³¹ For nærmere beskrivelse av denne statistiske analysen se vedlegg nr. 17.

(Nortvedt, 2008). Tjenesteyter skal yte bistand på et felt hvor han er ekspert, og vil i egenskap av å være en profesjonell hjelper alltid inneha større kompetanse enn tjenestemottaker. Dette innebærer at tjenesteyter i noen henseender vil utøve mild paternalisme i møtet med tjenestemottaker (Nortvedt, 2008). Dette gjenspeiles også i yrkesetiske retningslinjer hvor det fremgår at tjenesteyterne i kraft av sin faglige kompetanse og profesjonelle status kan komme i situasjoner hvor de må gripe inn, både i tjenestemottakernes liv og relasjoner, også mot tjenestemottakerens vilje (Fellesorganisasjonen, 2015). Respondentene i denne undersøkelsen er tjenesteytere som yter bistand til personer med demenssykdom og personer med utviklingshemming, noe som ytterligere bidrar til at sjansen for at han utøver mild paternalisme, da tjenesteyter «har et særskilt ansvar for å bistå de som ikke selv kan ivareta egne behov og interesser» (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 4). Denne inngripen kan imidlertid i ytterste konsekvens oppleves som manglende anerkjennelse av tjenestemottakers kompetanse og selvbestemmelse (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming NAKU, 2015), da den kan sees på som en form for devaluering av tjenestemottakers motiver. Ved interessemotsetninger i forholdet mellom tjenesteyter og tjenestemottaker kan det å ikke ville noe, eller ønske om å gjøre noe annet, bli ansett som ikke-legitime årsaker til å la være å gjøre noe. Altså atferd som blir sett på som vegring eller motvilje og som har mindre aksept (Skau, 2013). Faktor 1 får derfor navnet «Selvbestemmelse».

Faktor 2 – Situasjonsbetingede forhold

Den andre faktoren i denne analysen er basert på spørsmål om hvor mye tjenesteyterne bør motivere tjenestemottakerne til å gjennomføre oppsatte gjøremål når tjenestemottakeren av ulike årsaker ikke ønsker det. Faktoren består av variablene «Dårlig form», «Er sliten» og «Fått besøk». De to førstnevnte kan sies å ha «helse»

som fellesnevner, noe som påvirker tjenestemottakers evne til å utføre aktiviteter eller gjøremål. Dette er årsaker eller forklaringer som tjenesteyter i større grad vil anerkjenne og akseptere uten å stille spørsmål, da det å være syk er allment akseptert som grunn til å slippe å gjøre noe. Den tredje variabelen «Fått besøk» tilfører imidlertid faktoren en helt annen dimensjon, da den ikke har noe med helse å gjøre, men bringer inn ett nytt element, hensynet til en tredjepart. Det å gå inn og motivere tjenestemottaker til for eksempel å gjøre husarbeid når denne har besøk, vil stride både mot menneskerettighetene og yrkesetiske retningslinjer som sier at alle skal behandles med verdighet (Norsk sykepleierforbund, 2016; Vernepleierforbundet i Delta, 2016). Dette gjelder både tjenestemottaker og den som er på besøk, da det ville kunne oppleves uverdigg for tjenestemottaker og uhøflig for den besøkende. Dermed får det i tillegg konsekvenser for en uskyldig tredjepart. Det å få besøk kan selvfølgelig være noe tjenestemottaker har initiert, men da denne variabelen ikke ladet på «Selvbestemmelse», underbygger det tolkningen om at det i denne sammenhengen handler om en annen forståelse. Fellesnevneren for disse tre er da at dette omhandler forhold som tjenestemottaker ikke kan styre på noe vis eller lastes for, men som er betinget av situasjonen. Faktor 2 i faktoranalysen vedrørende tjenesteyternes handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse kalles derfor «Situasjonsbetingede forhold».

De to faktorene, «Selvbestemmelse» og «Situasjonsbetingede forhold» kan sies å være to sider av samme sak, da begge faktorene ønsker å fange opp den underliggende faglige kompetansen. Denne faglige kompetansen bygger på menneskesyn, faglig forståelse, skjønn, etikk og juss, og er utgangspunktet for den situasjonelle begrunnelsen tjenesteyterne legger til grunn for sin intervensjon i samhandling med tjenestemottaker. Ett element i den faglige forståelsen er omsorg, et begrep som ifølge Rønning (2004) er relasjonelt og således må sees i forhold til den som trenger omsorg. Omsorg ligger i latent i enhver handling, og kan sees på som en gjensidig interaksjon, som verken kan avgrenses eller omfordeles (Kittelsaa, 2011; Ytterhus & Wendelborg,

2015). I Christensen og Nilssen sin studie av bofellesskap for personer med utviklingshemming, påpeker de den balansekunsten som tjenesteyterne til enhver tid prøver å beherske mellom ansvar for den enkelte tjenestemottaker og respekt for hans integritet og selvbestemmelse (Christensen & Nilssen, 2006). Denne balanseringen på et kontinuum mellom formynderi og unnlattelse innebærer at tjenesteyterne er innom ulike former for paternalisme, som i praksis ofte har utydelige skillelinjer (Christensen & Nilssen, 2006; Kittelsaa, 2011). Det vil med andre ord i denne sammenhengen si beveggrunnen for tjenesteyters vurdering av i hvilken grad mottaker skal motiveres og om det er en legitim eller ikke-legitim årsak til at tjenestemottaker ikke vil eller kan gjennomføre en aktivitet eller gjøremål.

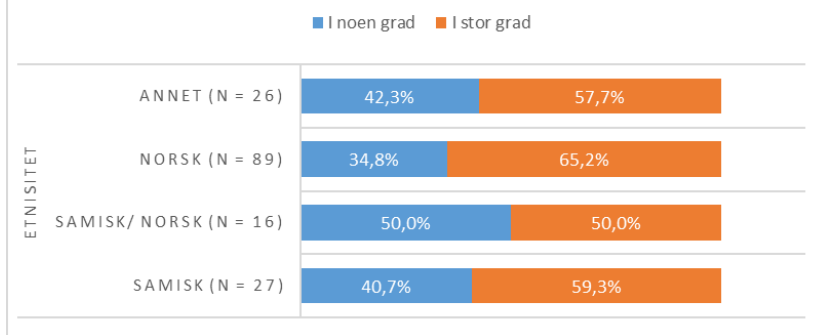
4.3.2 Tjenestemottakers selvbestemmelse

«Selvbestemmelse» som rettighet står sterkt i profesjonenes yrkesetikk (Fellesorganisasjonen, 2015; Vernepleierforbundet i Delta, 2016) og i de helse- og sosialfaglige utdanningene. Det vil være rimelig å forvente at dette prinsippet veier tungt i vurderingene til de respondentene som har tatt denne type utdanning. Samtidig er det slik at tjenesteutøvelse til personer med demenssykdom eller utviklingshemming ofte innebærer at tjenesteyterne må bistå og veilede i en profesjonell hjelperelasjon, som er asymmetrisk i tjenesteyters favør, da den springer ut fra tjenestemottakers behov for bistand (Skau, 2013). Denne asymmetriske relasjonen innebærer at mild paternalisme også vil være en naturlig del av tjenesteutøvelsen (Nortvedt, 2008). Tjenesteyter må bruke sin faglige kompetanse i skjønnsvurderingen av om og eventuelt i hvilken grad den enkeltes selvbestemmelsesrett må settes til side for å best kunne ivareta personen det gjelder (Christensen & Nilssen, 2006). Det vil derfor være interessant å se om respondentenes utdanningsnivå har noe å si for hvordan de vurderer disse situasjonene, og å se på de spesifikke holdningene som da trer frem i

form av handlingstendenser. De skjønnsvurderingene tjenesteyterne gjør, vil imidlertid også være regulert av den lokale institusjonaliserte praksisen innad i eksempelvis bofellesskapet, helse- og omsorgstjenesten og/ eller lokalsamfunnet. En lokal institusjonalisert praksis som blant annet er preget av historiske og kulturelle trekk (Fylling, 2008). Da denne undersøkelsen er gjennomført i en samisk – norsk kontekst, er det derfor ønskelig å se om respondentenes handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse varierer med etnisitet. Videre er det interessant å se hvordan variabelen tjenesteyting til ulike brukergrupper påvirker handlingstendensene knyttet til selvbestemmelse.

Når det gjelder å motivere til gjennomføring av daglige gjøremål som tjenestemottaker av ulike årsaker ikke ønsker å gjennomføre til oppsatt tidspunkt, sier vel en femtedel av de totalt 158 respondentene at de i svært stor grad bør motivere tjenestemottaker (Se figur 12 i vedlegg nr. 18). I underkant av to femtedeler av respondentene mener at man i stor grad bør motivere tjenestemottaker. Vel en tredjedel av respondentene mener at man bør motivere i noen grad, mens i underkant av en tiendedel mener det bare i liten grad bør motiveres på tvers av selvbestemmelsen i disse situasjonene. Dette er gjøremål tjenestemottakerne i stor grad kan bestemme selv som ofte oppleves som lite lystbetonte, og som samtidig anses som en nødvendig del av det å bo for seg selv. Da tjenestemottakerne i denne undersøkelsen har en kognitiv funksjonsnedsettelse, kan dette resultatet også sees på som et uttrykk for en paternalistisk tilnærming i utøvelsen av profesjonell omsorg. En tilnærming som ofte benyttes i tjenesteutøvelsen til personer som av ulike årsaker ikke kan gjøre selvstendige valg (Askheim, 2014; Christensen & Nilssen, 2006).

GRAD AV MOTIVERING PÅ TVERS AV TJENESTEMOTTAKERS SELVBESTEMMELSE

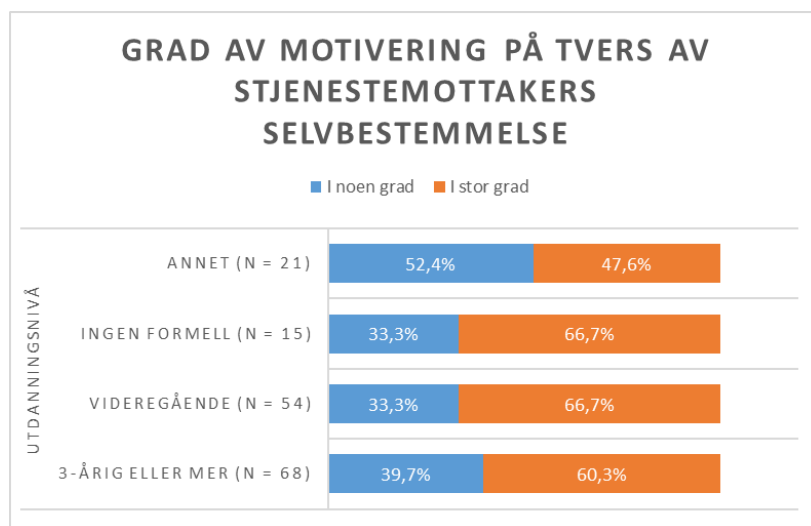

Figur 6 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Etter etnisitet. Prosent. N = 158

Flertallet av respondentene som er norske, samiske og de som oppgir annet som etnisitet er enige i at det bør motiveres i stor grad på tvers av selvbestemmelsen til tjenestemottaker når det gjelder gjøremål som tjenestemottaker av ulike årsaker ikke ønsker å gjennomføre. Gruppen med norske respondenter peker seg imidlertid litt mer ut, da hovedvekten av respondentene i denne gruppen på 65,2 % er hhv. 5,9- og 7,5 prosentpoeng høyere enn i gruppene av respondentene som oppgir samisk og annet som etnisitet. At hovedvekten av respondentene mener at det bør motiveres i stor grad på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse, kan forstås som et uttrykk for en lokal institusjonalisert praksis. Der er bestemte forståelsesmåter og praksis så godt etablert at den tas for gitt og oppfattes som både stabil og vanskelig å overskride (Fylling, 2008). På den annen side kan dette også forstås som uttrykk for at dette dreier seg om mer allmenngyldige gjøremål som alle må gjøre, altså en slags mer generell enn spesifikk holdning (H. Olsen, 2008). Hvorfor de norske respondentene peker seg noe mer ut enn de andre i dette spørsmålet har jeg imidlertid ingen god forklaring på.

I gruppen med samisk/ norske respondenter mener halvparten (50 %) at det bør motiveres i noen grad, mens den andre halvparten mener det bør motiveres i stor

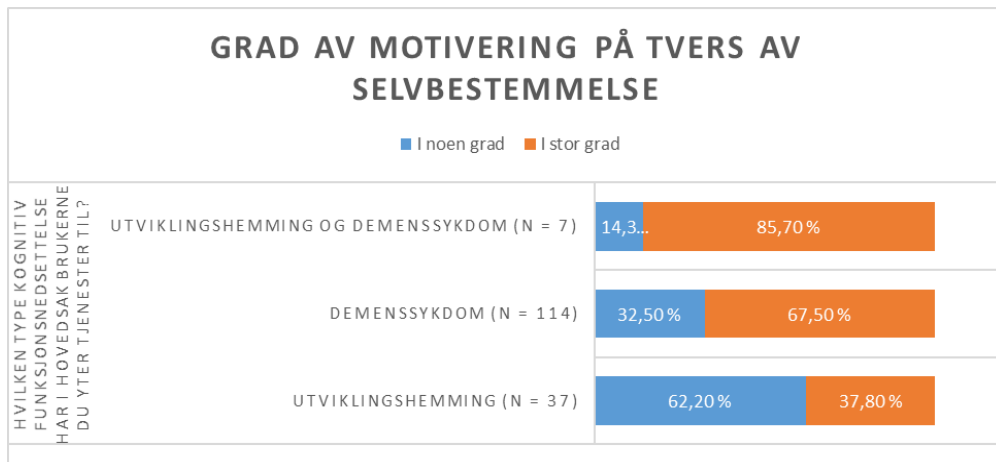
grad på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse. Hvorfor denne gruppen peker seg ut ser jeg ingen åpenbare forklaringer på, utover at det kan være et uttrykk for hva den enkelte legger i tolkningen av «I noen/ stor grad». Dette kunne det ved en senere anledning vært interessant å se nærmere på. Det kan ut fra dette se ut til at etnisitetene samisk/norsk og norsk har en viss betydning når det gjelder respondentenes handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse.

Figur 7 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse etter utdanningsnivå. Prosent. N = 158.

Når handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse krysses med utdanningsnivå endres bildet litt. Flertallet av respondentene mener fortsatt at man bør motivere i stor grad, men her peker to grupper av respondenter seg ut; gruppen uten formell utdanning og de som har videregående utdanning. Begge har 6,4 prosentpoeng høyere andel enn gruppen som har tre-årig utdanning og som mener at det bør motiveres i stor grad. Gruppen av respondenter som har oppgitt annet som utdanningsnivå er imidlertid mer sprikende i dette spørsmålet, da respondentene i denne kategorien deler seg omtrent halvt om halvt med hhv 52,4 % og 47,6 % i favør av motivering i

noen grad. Når flertallet mener at det i stor grad bør motiveres på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse, kan dette være et uttrykk for lokale institusjonaliserte praksiser (Christensen & Nilssen, 2006). Denne institusjonaliserte praksisen er tuftet på bestemte forståelsesmåter og kunnskapsformer (Aakvaag, 2006), noe som gjerne videreføres gjennom blant annet den opplæringen som gis på den aktuelle arbeidsplassen. I utgangspunktet er det slik at det er de med tre-årig utdanning som har hovedansvaret for opplæring til vikarer og nytilsatte. Når de med lavere utdanning da i større grad mener at det bør motiveres på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse, kan dette være et uttrykk for mangel på fagkompetanse på universitets- og høghskolenivå i helse- og omsorgstjenesten. I så tilfelle vil de med lavere utdanningsnivå stå for opplæringsvaktene, og vil på den måten kunne videreføre en mer pateralistisk holdning med røtter i den pleie- og husmorpraksisen som tidligere var vanlig i tjenesten til personer med kognitiv funksjonsnedsettelse (Christensen & Nilssen, 2006). Denne forståelsen er imidlertid ikke helt forenelig med gruppen av respondenter som har oppgitt å ha annen utdanning. I denne gruppen mener flertallet at det bare bør motiveres i noen grad. En mulig forklaring på dette er at denne gruppen respondenter innehar en utdanning hvis kunnskap og forståelse ikke primært springer ut fra et omsorgsperspektiv, og således kanskje bringer inn andre forståelser inn i tjenesteutøvelsen. Utdanningsnivå kan således se ut til å spille en viss rolle i forhold til i hvor stor grad man mener det bør motiveres på tvers av selvbestemmelsen til tjenestemottaker.

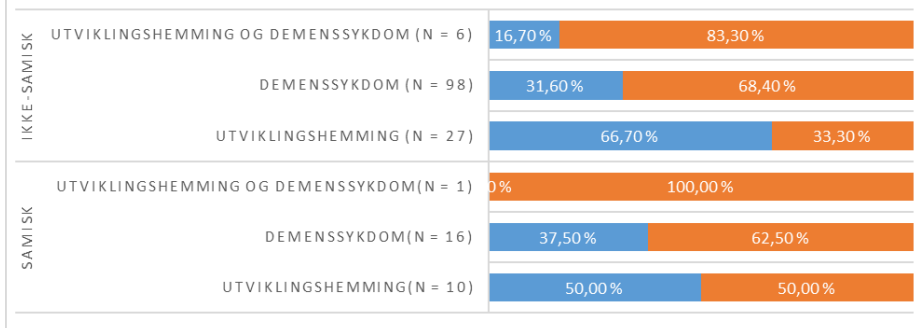

Figur 8 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse. Etter brukergruppe det ytes tjenester til. Prosent. N = 158.

Ved å se på grad av motivering på tvers av selvbestemmelse etter brukergruppe det ytes tjenester til, kommer det fram et tydelig skille; hovedandelen av de av respondentene som yter tjenester til personer med demenssykdom og de som yter tjenester til en kombinasjon av disse to brukergruppene mener at man i stor grad bør motivere på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse med hhv. 67,5 % og 85,7 %. I gruppen av respondenter som yter tjenester til personer med utviklingshemming er bildet motsatt, da hovedandelen på 62,2 % mener at man bare i noen grad bør motivere på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse. Ut fra dette ser det ut til at brukergruppen det ytes tjenester til påvirker i hvor stor grad respondentene mener det bør motiveres på tvers av selvbestemmelse.

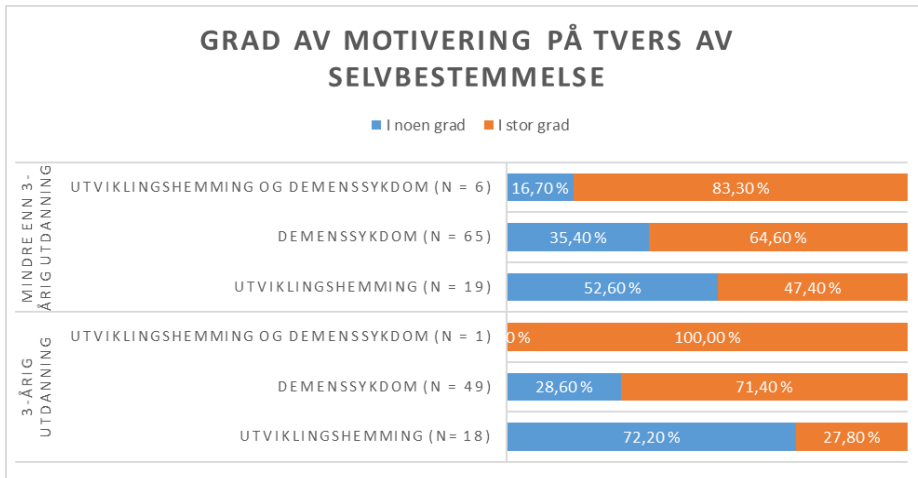
GRAD AV MOTIVERING PÅ TVERS AV SELVBESTEMMELSE

■ I noen grad ■ I stor grad

Figur 9 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse. Etter brukergruppe det ytes tjenester til og etnisitet. Prosent. N = 158.

Når etnisitet tas inn i analysen trer det samme mønsteret fram, bortsett fra at gruppen av respondenter som har samisk etnisitet og yter tjenester til personer med utviklingshemming da deler seg helt likt mellom motivering i stor og noen grad. Det kan således se ut til at etnisitet kanskje kan ha noe å si når det gjelder i hvilken grad man mener det bør motiveres på tvers av selvbestemmelse. Hvorfor etnisitet har noe å si når det gjelder motivering på tvers av selvbestemmelse har jeg ingen åpenbar plausibel forklaring på, utover at den samiske kulturen er mer kollektivistisk (Nergård, 2013) enn den norske.

Figur 10 hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse. Etter brukergruppe det ytes tjenester til og utdanningsnivå. Prosent. N = 158.

Ved å trekke inn utdanningsnivå i denne analysen bekreftes tolkningen av at brukergruppen det ytes tjenester til påvirker i hvilken grad respondentene mener det bør motiveres på tvers av selvbestemmelse. Utdanningsnivå kan ha noe å si, da andelen av respondentene som yter tjenester til personer med utviklingshemming, og som har 3-årig utdanning, er betydelig høyere (72,2 %), enn tilsvarende gruppe respondenter som har mindre eller annen type utdanning (52,6 %). Det har siden ansvarsreformen vært et økende fokus på selvbestemmelse knyttet til personer med utviklingshemming (Sandvin & Hutchinson, 2014), og det kan hende at dette fokuset er noe av det som reflekteres i denne forskjellen når det gjelder utdanningsnivå.

4.3.3 Motivasjon under situasjonsbetingede forhold

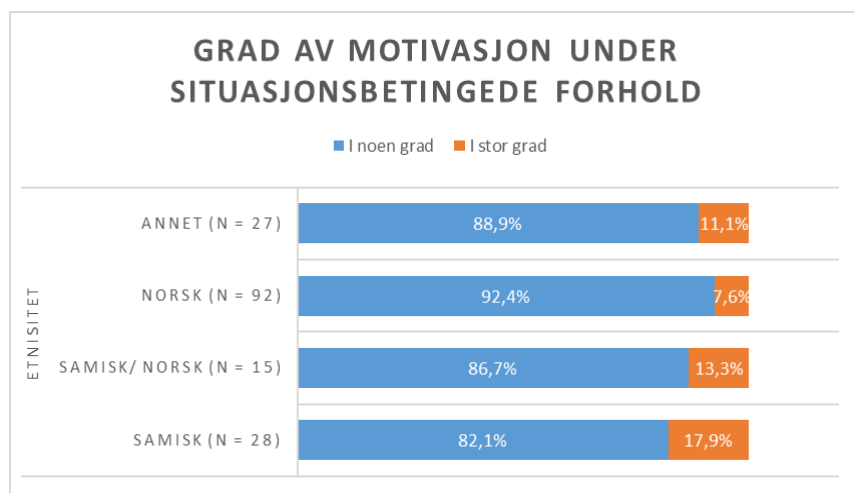
Situasjonsbetingede forhold er den andre dimensjonen i tjenesteytternes handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse. Dette er forhold som tjenestemottakerne ikke kan styre og dermed heller ikke lastes for, men som betinges av den aktuelle situasjonen til enhver tid. Helse- og omsorgstjenestene skal dekke tjenestemottakernes individuelle behov. Disse behovene vil imidlertid kunne variere fra situasjon til situasjon,

slik at tjenesteyterne må utøve skjønn i hvert enkelt tilfelle. Når det gjelder grad av motivering i ulike situasjoner, vil den hele tiden bygge på en situasjonell, skjønnsmessig vurdering basert på tjenesteyternes faglige kompetanse (Grimen & Molander, 2008). Kulturforståelse som er en del av denne faglige kompetansen (Gule, 2008), er avhengig av skjønnsutøvers posisjonering i forhold til den verden som observeres (Saus, 2006). Det er derfor ønskelig å se om respondentenes ulike kulturelle ståsted har noe å si når det gjelder motivering under situasjonsbetingede forhold. Videre er det også interessant å se om respondentenes utdanningsnivå gjør noen forskjell i forhold til grad av motivering. Dette ut fra antakelsen om at fokus på brukermedvirkning, empowerment, og retten til ikke å bli krenket i utdanningsløpet (Kunnskapsdepartementet, 2008; Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005), skaper profesjonsutøvere som er opptatt av å understøtte eller øke tjenestemottakernes selvbestemmelse i hverdagen.

I underkant av ni av ti respondenter mener at det bare bør motiveres til en viss grad (ikke i det hele tatt 7 %, i liten grad 38 % og i noen grad 44%), mens én tidel derimot uttrykker at det bør motiveres i stor eller svært stor grad (hhv 8 % og 3 %) når tjenestemottakeren er sliten, i dårlig form eller har fått besøk (se figur 13 i vedlegg nr. 18). Denne underliggende dimensjonen handler om situasjonsbetingede forhold som i utgangspunktet kan sies å være «legitime», da det å være syk som oftest innebærer et lavere energinivå på grunn av slapphet, feber etc. som kan observeres. Når det gjelder det å være sliten eller i dårlig form, er dette tilstander som i større grad gir rom for tolkning og vurdering, da disse tilstandene viser til en mer subjektiv opplevelse eller følelse³². Det betyr at man kan ha ulik terskel for når man føler seg sliten eller i dårlig form, og slike subjektive følelser eller opplevelser kan dermed valideres eller devalueres av andre. En profesjonell hjelperelasjon fordrer et behov for bistand,

³² Det kan i og for seg også i noen tilfeller sies om det å være syk, men det er likevel noen mer klare objektive kriterier ved sykdom som er allment godkjente i samfunnet.

hvor utøvelse av paternalisme fra tjenesteyterens side ligger implisitt i denne relasjonen (Skau, 2013). Det at respondentene oppgir at de i noen grad vil prøve og motivere tjenestemottaker til å utføre gjøremål selv om de sier de er slitne eller dårlig form, kan da være et uttrykk for en slik svak paternalisme. Tjenesteyter validerer tjenestemottakers opplevelse av å være sliten eller i dårlig form. Dersom tjenestemottaker lar seg motivere til å utføre gjøremålet, kan tjenesteyter konkludere med at tjenestemottaker ikke var så sliten eller i dårlig form likevel, og vice versa³³. På den andre siden kan dette også være et uttrykk for den normen³⁴, som ligger til grunn i en praktisk resonnering, og som tillater at skjønnsutøver kan gjøre en viss slutning på bakgrunn av visse premisser (Grimen & Molander, 2008).

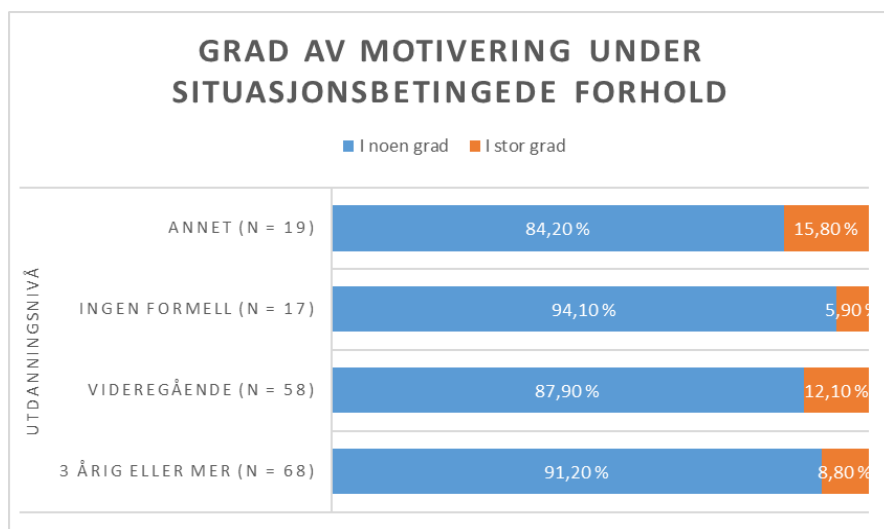
Figur 11 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivasjon under situasjonsbetingede forhold etter etnisitet. Prosent. N = 162.

Når etnisitet bringes inn i analysen, forsterkes denne forståelsen av at respondentene mener at det i noen grad bør motiveres under situasjonsbetingede forhold. Det store

³³ Denne valideringen trenger ikke å stemme, det kan hende at tjenestemottaker virkelig føler seg dårlig, men likevel lar seg presse, enten fordi han tidligere har erfart at det ikke nytter å protestere noe mer, eller fordi han bare tilfredsstiller tjenesteyter for å få fred.

³⁴ En såkalt garantist i en epistemisk forståelse av skjønn (Grimen & Molander, 2008).

flertallet, som utgjør 82 - 92 % av respondentene, mener motivasjon bør gjøres i noen grad, uavhengig av etnisitet. Det betyr at det i denne analysen ikke kommer fram noe som skulle tilsi at grad av motivering under situasjonsbetingede forhold påvirkes av respondentenes kulturelle ståsted. Dette kan være med på å understøtte antakelsen om at tjenesteyterne gjør en validering av tjenestemottakers opplevelse eller følelse av å være syk eller sliten. Dette kan imidlertid også forsterke plausibiliteten i antakelsen om at dette dreier seg om en allmenn handlingsanvisning (garantist) som i kombinasjon med situasjonsbeskrivelsen utgjør grunnen for den handlingen man velger (Grimen & Molander, 2008).

Figur 12 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne? Motivasjon under situasjonsbetingede forhold etter utdanningsnivå. Prosent. N = 162.

Ved å se på motivasjon under situasjonsbetingede forhold etter utdanningsnivå, trer det samme bildet fram. Uavhengig av utdanningsnivå mener mellom 84 - 94 % av respondentene at man bør motivere i noen grad. Her kan man da konkludere med at fokus på brukermedvirkning og empowerment i utdanningsløpet ikke utgjør noen forskjell i dette utvalget i forhold til grad av motivering under situasjonsbetingede forhold.

4.3.4 Oppsummering handlingstendenser i tjenesteutøvelsen

Analysene vedrørende respondentenes handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse tar utgangspunkt i de to underliggende dimensjonene «selvbestemmelse» og «situasjonsbetingede forhold». Hovedfunnene i analysene knyttet til dimensjonen selvbestemmelse er at norsk etnisitet ser ut til å påvirke grad av motivering på tvers av tjenestemottakers selvbestemmelse, da denne etnisiteten samvarierer med stor grad av motivering. Det ser også ut til at utdanning på videregående nivå, og det å mangle formell utdanning, kan ha en betydning for i hvor stor grad man mener man bør motivere til å utføre gjøremål når tjenestemottaker ikke har lyst, vil gjøre noe annet eller vil utsette gjøremålene. Videre påvirkes grad av motivering på tvers av selvbestemmelse av den brukergruppen det ytes tjenester til. Det er et klart skille mellom de som yter tjenester til personer med utviklingshemming og de respondentene som yter tjenester til andre brukergrupper. Det vil si at det å yte tjenester til personer med utviklingshemming samvarierer med motivasjon i noen grad på tvers av selvbestemmelsen. Det samme gjelder utdanningsnivå. De som har tre-årig utdanning på universitets- og høgskolenivå, og som yter tjenester til personer med utviklingshemming, vil i mindre grad enn de andre utdanningsgruppene motivere tjenestemottakerne til å gjennomføre gjøremål selv om de av ulike årsaker ikke ønsker det. Samisk etnisitet kan også ha en viss betydning.

Vedørende motivering under situasjonsbetingede forhold, mener flertallet av respondentene, uavhengig av etnisitet og utdanningsnivå, at man i noen grad, selv i situasjoner hvor tjenestemottaker er i dårlig form, er sliten eller har fått besøk, bør motivere tjenestemottakeren til å gjennomføre avtalte gjøremål til oppsatt tid.

Når utdanning på lavere nivå påvirker grad av motivering på tvers av selvbestemmelse, kan det være et uttrykk for den litt paternalistiske holdningen som tidligere var vanlig i tjenesten til personer med kognitiv funksjonsnedsettelse (Christensen & Nilssen, 2006). En slik holdning vil også kunne forstås ut fra at respondentene konstruerer utviklingshemming som en institusjonell identitet – en identitet

som er dypt forankret i vår omsorgs- og velferdstradisjon, og som er sterkt forbundet med behovet for pleie og omsorg (Järvinen & Mik-Meyer, 2003; Sandvin, 2014). På den annen side kan det se ut til at økt fokus på selvbestemmelse i omsorgen for personer med utviklingshemming, til en viss grad kan reflekteres i handlingstendensene til tjenesteyterne til denne gruppen mennesker. Resultatet betinger også samme fokus i utdanningsinstitusjonene (Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005) og i den offentlige diskursen (Sandvin & Hutchinson, 2014).

På bakgrunn av disse analysene kan det se ut til at mens den underliggende dimensjonen «selvbestemmelse» ikke påvirkes av etnisitet, kan utdanning i noen grad ha noe å si. Dette kan underbygge tolkningen av at dimensjonen «selvbestemmelse» handler om respondentenes forståelse av funksjonshemming som sådan, men også deres forståelse av utviklingshemming spesielt. Det kan være slik at respondentene som har utdanning på ett lavere nivå i denne konteksten i større grad tar utgangspunkt i en forståelse av utviklingshemming, og konstruerer en institusjonell identitet (Järvinen & Mik-Meyer, 2003) som gis masterstatus i denne konteksten (Kittelsaa, 2008). Universell utforming til tross, personer med kognitiv funksjonsnedsettelse vil møte på barrierer i samfunnet som det ikke kan kompenseres fullt ut for, og de vil alltid være avhengig av bistand i varierende grad (Sandvin, 2014). Dette asymmetriske maktforholdet i favør tjenesteyter medfører situasjoner som involverer ulike grader av paternalisme (Askheim, 2014). Noe som igjen kan henge sammen med respondentenes forståelse og konstruksjon av utviklingshemming ut fra deres forståelse av funksjonshemming.

4.4 KULTURFORSTÅELSE I TJENESTEUTØVELSEN

Forståelse av en situasjon krever at tjenesteyterne er i stand til å sette seg inn i en kulturell kontekst (Magelssen, 2008; Qureshi, 2005). Dette fordrer at tjenesteyteren

bruker det faglige blikket sitt slik at han kan navigere i en samisk- norsk kontekst (Meløe, 1997; Saus, 2006). Da kulturforståelsen skal være en del av den faglige kompetansen tjenesteyterne legger til grunn for skjønnet som utøves i den daglige tjenesteytingen, er det interessant å se hvordan respondentene forstår og tolker en situasjon knyttet til en kulturell kontekst. Videre er det spennende å se om denne forståelsen påvirkes av etnisitet og/ eller utdanningsnivå hos respondentene.

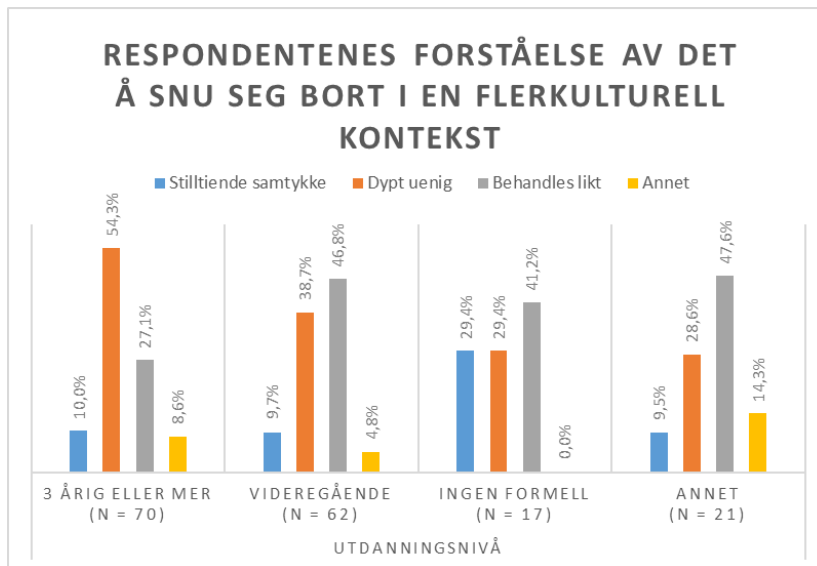
4.4.1 Forståelse av en situasjon i et kulturelt perspektiv

Utgangspunktet for disse analysene er en vignett om Ane. For de fleste respondentene som yter tjenester til personer med demenssykdom i helse- og omsorgstjenesten, vil dette være en kjent situasjon. Vignetten beskriver en situasjon i en samisk-norsk kontekst. I disse analysene er det ønskelig å få et innblikk i hvordan respondentene tenderer å tenke i et slikt kulturelt perspektiv. Som i de tidligere analysene benyttes etnisitet som uavhengig variabel, ut fra antakelsene om at ulike posisjoner i en kulturforståelse, eller ulike blikk som Meløe refererer til (1997), kan gi tilgang til ulike forståelser. Av rammeplanene til vernepleier- og sykepleierutdanningene fremgår det at den utdannede vernepleier eller sykepleier skal inneha kulturforståelse og kunne anvende kulturkunnskap i profesjonsutøvelsen sin (Kunnskapsdepartementet, 2008; Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005). På bakgrunn av dette er det ønskelig å finne ut om utdanningsnivå påvirker kulturforståelsen til respondentene, og utdanningsnivå er derfor den andre uavhengige variabelen i disse analysene.

Respondentene ble bedt om å lese vignetten om Ane for så å krysse av for hvordan de forstår situasjonen og atferden hennes med å snu seg bort når personalet kommer inn på rommet hennes på morgenen (for fullstendig gjengivelse av vignetten se pkt. 3.1.5 Handlingstendenser i tjenesteyting). Hovedvekten på litt over to femtedeler av 170 respondenter forstår Anes atferd som et uttrykk for at hun er dypt uenig,

litt under to femtedeler mener alle bør behandles likt uansett, mens litt over én femtedel mener dette skal forstås som et stilltiende samtykke³⁵ (Se figur 14 i vedlegg nr. 18). Differansen mellom andelen av respondenter som forstår atferden til Ane som at hun er dypt uenig, og de respondenter som mener at alle bør behandles likt, er på fem prosentpoeng. Dette kan være et resultat av ulik kulturforståelse, da respondenterne lever i denne samisk-norske konteksten og således vil være bærere av det kulturelle landskapet de er en del av. Dette kan også være et uttrykk for det likebehandlingsprinsippet, som blant ligger til grunn for de komparative konsistenskrav som binder de normative skjønnsk kontekstene sammen (Grimen & Molander, 2008). Altså de kontekster de generelle kravene til virksomheten skjønnsutøvelsen inngår i, og hvor prinsippet om at like tilfeller skal behandles likt er den bærende normen for rettferdig fordeling i forvaltningen (Bærøe, Kaur & Radhakrishnan, 2018). I dette spørsmålet ligger det føringer for tolkninger, noe som kan medføre at respondenterne ut fra tema på undersøkelsen svarer det de tror er forventet svar. Selv om en slik uønsket effekt av spørsmålsstillingen er forsøkt minimert gjennom å legge inn «annet» som mulig tolkning, må disse dataene likevel tolkes med forsiktighet.

³⁵«Annet» her viser til andre forslag til hvordan situasjonen kan løses som for eksempel at det må benyttes tjenesteytere som er samiske og behersker samisk, eller at man må gå i dialog med Ane og spørre henne om hvordan dette skal tolkes.

Figur 13 Forståelse av atferd i en flerkulturell kontekst. Etter respondentenes utdanningsnivå. Prosent. N = 170.

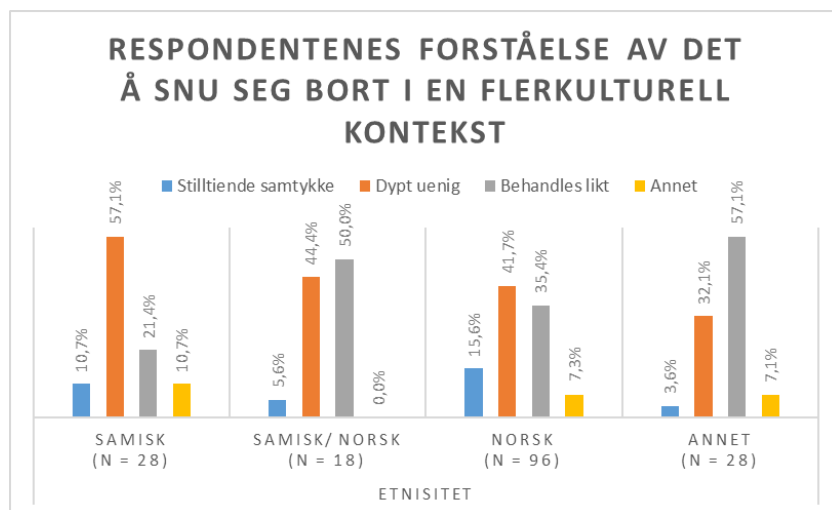
Når utdanningsnivå bringes inn i analysen av denne atferden i en samisk – norsk kontekst, endrer bildet seg: Av de som har tre-årig utdanning mener vel halvparten at denne atferden bør tolkes som at Ane er dypt uenig. Andelen som mener alle bør behandles likt uansett ligger på litt over en fjerdedel. I denne gruppen av respondenter er det en tiendedel som mener at atferden må forstås som stilltiende samtykke, mens i underkant av en tiendedel foreslår annet, som for eksempel å benytte tjenesteyter som kan samhandle på samisk. Blant respondentene som har andre utdanningsnivå, er bildet imidlertid motsatt da hovedvekten av respondentene (hhv 46,8 %, 41,2 % og 47,6 %) mener at man ikke kan ta sånne hensyn, men bør behandle alle likt uansett. I gruppen videregående utdanning forstår i underkant av to femtedeler av respondentene denne atferden som at Ane er dypt uenig, mens nesten en tiendedel anser dette som et stilltiende samtykke. I gruppen som har oppgitt annet som utdanning forstår godt og vel en fjerdedel Ane sin atferd som at hun er dypt uenig. Dersom utgangspunktet er at den kontekstuelle forståelsen av Ane sin atferd kan forstås på bakgrunn

av respondentenes kulturforståelse, vil funn i denne analysen støtte opp under antakelsen om at utdanningsnivå påvirker respondentenes kulturforståelse. Dette forutsetter at utdanningsløpet setter fokus på kulturforståelse og ferdigheter (Kunnskapsdepartementet, 2008; Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005).

Eriksen m.fl. har gjort en studie knyttet til fagplanene ved sykepleierutdanningene her i landet, og de finner imidlertid at det er et manglende urfolksperspektiv i utdanningene. Det vil si at læringsutbyttene på de fleste utdanningene er knyttet til generelle kulturelle forhold, ikke til samisk kultur og språkforståelse. I tillegg til at det bare er én av utdanningene som har tematisert innholdsbeskrivelse som særskilt omhandler samiske kulturelle forhold (2017). Det er så vidt meg bekjent ikke gjort noen tilsvarende undersøkelse knyttet til vernepleierutdanningene. Men ut fra omtrent liklydende formuleringer i rammeplanene til begge utdanningsløpene, er det ingenting som tilsier at fagplanene for vernepleierutdanningen i utgangspunktet skulle ha et større urfolksperspektiv enn sykepleierutdanningen. Ut fra dette kan det tyde på at de som har tre-årig utdanning eller mer på høgskole- eller universitetsnivå har en annen forståelse enn de andre utdanningsgruppene, men at det ikke nødvendigvis handler om ulik kulturforståelse. Disse forskjellene kan være et uttrykk for ulik forståelse av likebehandlingsprinsippet, som representerer en norm for rettferdig fordeling. Dette prinsippet krever at like tilfeller behandles likt, men hva det innebærer er åpent for fortolkning (Bærøe et al., 2018). De andre utdanningsgruppene uttrykker i hovedsak enighet om at alle må behandles likt, noe som kan uttrykke en forståelse av likhet i form av formallikhet (Johansen, 2008), slik at alle får samme tilgang og blir behandlet på akkurat samme måte. En slik forståelse finnes også igjen hos noen av tjenesteyterne i undersøkelsen til Edin-Liljegren og Flykt hvor flere uttrykker at man ikke gjør forskjell, men behandler alle likt (2017).

I vignetten knyttet til Ane vil det si at det forventes at hun, som de andre beboerne, står opp og stiller seg, og at hun i den sammenhengen får den bistanden hun trenger. Når den gruppen av respondenter som har høyest utdanningsnivå da forstår

Ane sin atferd som at hun er dypt uenig, kan det forstås som et uttrykk for resultatlikhet. Det vil si at tjenesteutøvelsen tilpasses henne, og at hun som sluttresultat oppnår det samme som de andre, hun står opp og får den hjelpen hun trenger til å stelle seg. Dette kan også sees på som individuell tilpasning av tjenestetilbudet, en rett som er hjemlet i helse- og omsorgslovgivningen (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011; Helsedirektoratet, 2017). I så fall er det mer nærliggende å tolke denne forskjellen som en følge av faglig kompetanse, da rammene for og saksbehandling knyttet til helse- og omsorgstjenesten er en viktig del av utdanningene til vernepleiere og sykepleier jf. rammeplanene (Kunnskapsdepartementet, 2008; Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005). Dette vil igjen bringe oss tilbake til respondentenes kulturforståelse, da den er en del av den helse- og sosialfaglige kompetansen.

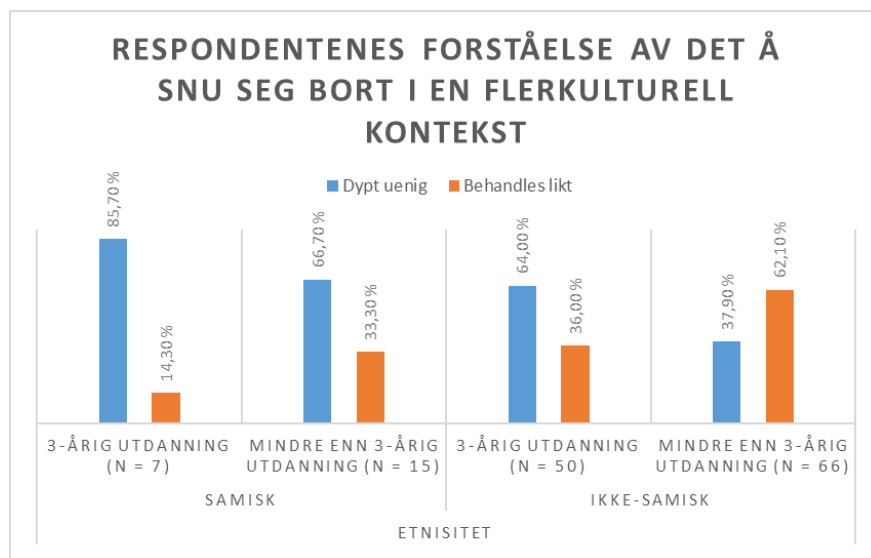
Figur 14 Forståelse av atferden «å snu seg bort» i en flerkulturell kontekst. Etter respondentenes etnisitet. Prosent. N = 170.

Godt over halvparten av de samiske respondentene forstår Ane sin atferd som at hun er dypt uenig, mens en femtedel mener alle bør behandles likt uansett. I gruppen med samisk/ norske er det bare én respondent som skiller de to kategoriene, men da det er liten total N i gruppen på 18 enheter, gir denne ene enheten store prosentvise

utslag med hhv 50% på kategorien likebehandling og 44,4 % på kategorien dypt uenig. I gruppen av norske respondenter forstår to femtedeler Ane sin atferd som et uttrykk for at hun er dypt uenig, vel en tredjedel av respondentene i denne gruppen mener alle bør behandles likt uansett, 15,6 % av respondentene forstår atferden som stilltillende samtykke og i underkant av en tiendedel har krysset av for kategorien annet. I gruppen som har oppgitt annet som etnisitet er godt over halvparten enige om at alle bør behandles likt, mens en knapp tredjedel av respondentene i denne gruppen mener atferden må forstås som at Ane er dypt uenig. Antakelsen om at ulike «blikk» kunne gi ulike tilganger til kulturforståelse, ser ut fra denne analysen ut til å kunne være plausibel, da gruppen av respondenter som har oppgitt samisk etnisitet har en klarere kulturspesifikk tolkning av atferden til Ane. Det vil si at differansen mellom de to tolkningene som de fleste respondentene innen denne kategorien har krysset av på, er mye større enn differansen mellom tolkningsalternativene i de andre etnisitetsgruppene. Videre kan det også se ut som at likhetsprinsippet står sterkere i de andre etnisitetskategoriene. Dette kan imidlertid også handle om at respondentene tolker det å behandle alle likt i en annen mer universell mening, som at alle mennesker er like mye verdt, og således skal behandles på en like god måte uavhengig av etnisitet, religion, kjønn etc.

Ut fra figur 14 kan det som sagt se ut til at de samiske respondentene har en klarere kulturspesifikk tolkning av atferden til Ane enn de andre etnisitetsgruppene. Videre viser figur 13 at det kan se ut som at utdanningsnivå også påvirker hvordan respondentene tenderer å tolke atferden til Ane. De to ulike tolkningene av Ane sin atferd som peker seg ut i begge figurene er «dypt uenig» og «Behandles likt». Ved å

trekke ut disse to verdiene i variabelen, samt omkode variablene etnisitet og utdanning slik at de får to verdier hver, hhv. «samisk» og «ikke-samisk»³⁶, og «3-årig utdanning» og «mindre enn 3-årig utdanning», for så å kjøre en krysstabell av de tre «nye» variablene kommer følgende bilde fram:

Figur 15 Forståelse av atferden «å snu seg bort» i en flerkulturell kontekst. Etter etnisitet og utdanningsnivå. Prosent. N = 138.

Ved å krysse de to tolkningene av atferd som pekte seg ut i de foregående analysene med de «nye» variablene med todeling av etnisitet og utdanningsnivå, underbygges forståelsen av at samisk etnisitet og tre-årig utdanning påvirker hvordan respondene-
tene tenderer å forstå Ane sin atferd.

Eriksen m.fl. viser i sin studie manglende urfolksperspektiv i fagplanene til sykepleierutdanningene her i landet, og at læringsutbyttene kun er knyttet til de generelle kulturelle forholdene (2017). På bakgrunn av disse funnene, samt en plausibel

³⁶ I denne variabelen er gruppen som har oppgitt «samisk/ norsk etnisitet» også tatt inn, da denne gruppen respondenter ikke har en like tydelig kulturspesifikk tolkning av atferden til Ane som de som har oppgitt samisk som etnisitet jf. fig.32.

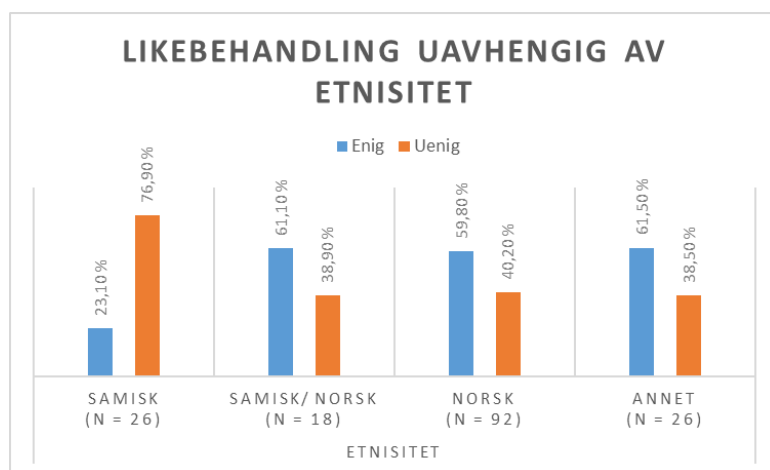
antakelse om at urfolksperspektivet ikke er bedre ivaretatt i fagplanene til vernepleierutdanningene, skulle man i utgangspunktet kunne tro at forståelsen av den samiske kulturen ikke skulle være annerledes i denne utdanningsgruppen enn i de andre. Eriksen m.fl. fant imidlertid også ett undervisningsopplegg som hadde fokus på helsetjenester til samiske pasienter, noe som medfører indikasjoner på at det finnes en «skjult læreplan», noe som kan forekomme på andre undervisningsinstitusjoner også (2017). Når da respondentene med tre-årig utdanning i dette materialet viser en annen forståelse enn de med mindre utdanning, kan det stilles spørsmål om utdanningsnivå likevel spiller en viss rolle når det gjelder den kulturelle forståelsen av samiske forhold. En slik tolkning kan understøttes av at denne gruppen respondenter deler samme forståelse av Ane sin atferd som de samiske respondentene. Denne tolkningen underbygges videre av at forståelsen av Ane som dypt uenig går igjen blant de samiske respondentene uavhengig av utdanningsnivå. Det indikerer at det her kan være snakk om en kulturforståelse som er felles for de respondentene som har samisk etnisitet, og de som har det høyeste utdanningsnivået i utvalget.

4.4.2 Likebehandling uavhengig av etnisitet, eller bør tjenesteutøvelse tilpasses etnisitet?

Formålet med denne analysen er å se nærmere på det å forstå og tolke en situasjon i en kulturell kontekst, samt å kunne anvende denne kulturforståelsen i skjønnsutøvelsen. I likhet med de andre analysene vil etnisitet og utdanningsnivå benyttes som uavhengige variabler. Dette ut fra antakelsen om at ulik posisjonering i et kulturlandskap, samt kunnskap om og ferdigheter i anvendelse av kulturforståelse opparbeidet i løpet av utdannelsen, vil kunne påvirke hvordan respondentene tenderer å tenke vedrørende spørsmål knyttet til en flerkulturell kontekst. Dette ut fra en tanke om at selv om utdanningsinstitusjonene bare har fokus på generelle kulturelle forhold (L. Eriksen

et al., 2017), vil det likevel skje en bevisstgjøring knyttet til kulturell forståelse i den profesjonelle tjenesteutøvelsen etter hvert som utdanningsløpet skrider frem.

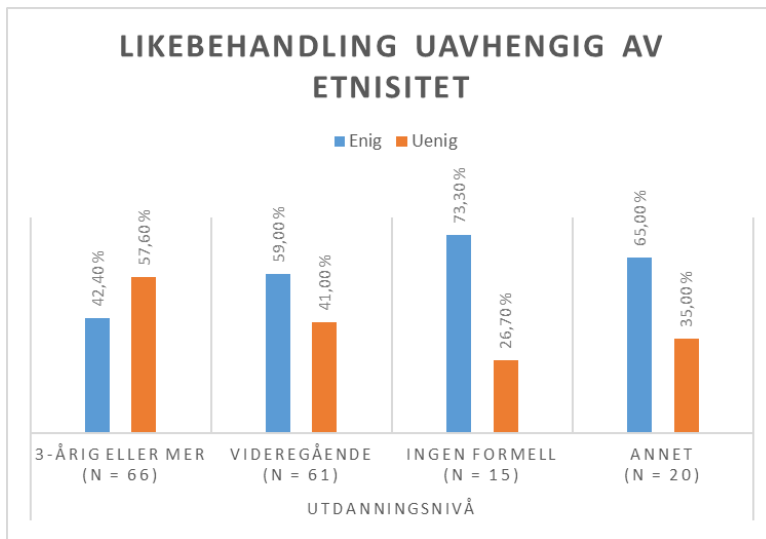
På påstanden om at alle bør behandles likt uavhengig av etnisitet, er vel halvparten av de 162 respondentene helt eller litt enig i denne påstanden, med hhv 37 % som er helt enige og 17 % som er litt enige (Se figur 15 i vedlegg nr. 18). I underkant av halvparten av respondentene er imidlertid helt eller litt uenig i denne påstanden med hhv 27 % og 19 %. Disse funnene kan underbygge forståelsen fra analysene i kapittel 4.4.1 om at det å behandle folk likt uansett i denne sammenheng tolkes mer som en universell verdi om at alle mennesker har samme verd og derfor må behandles like godt, enn som kulturforståelse. Videre vil likebehandlingsprinsippet og hvordan det tolkes av den enkelte også her kunne være utslagsgivende for hvordan respondentene vurderer dette spørsmålet.

Figur 16 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet. Etter etnisitet. Prosent. N = 162.

Ved kryssing av respondentenes egen etnisitet og om alle bør behandles likt uavhengig av etnisitet, blir bildet litt mer nyansert. Flertallet av respondentene er enige i at alle bør behandles likt, bortsett fra de samiske. I denne kategorien er over tre fjerdedeler uenig i denne påstanden, noe som kan understøtte antakelsen om at ulikt ståsted i et kulturelt landskap kan påvirke kulturforståelsen. På den andre siden kan

dette også være et uttrykk for en kritikk av likebehandlingsprinsippet, som kan oppleves som en videreføring av den strukturelle diskrimineringen (Hansen, Minton, Friborg & Sørli, 2016; Hedlund & Moe, 2000, 2010) den samiske befolkningen har vært utsatt for i nær historie (P. Pedersen & Høgmo, 2012c).

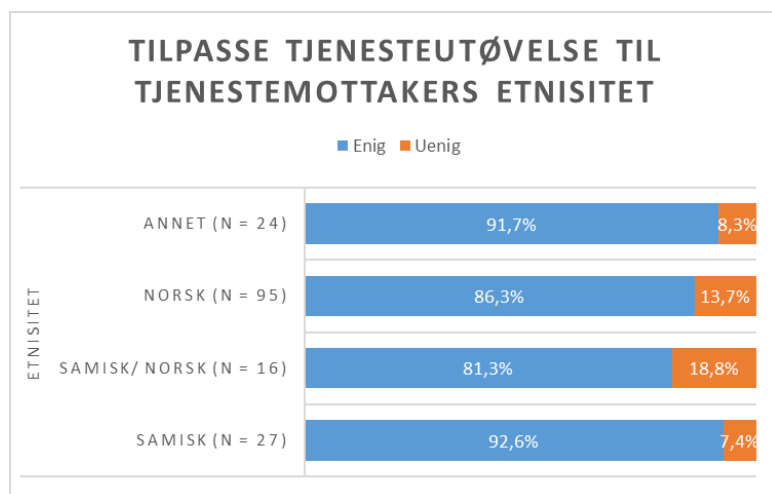

Figur 17 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet. Etter utdanningsnivå. Prosent. N = 162.

Når respondentenes utdanningsnivå krysses med påstanden om alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet, er godt over halvparten av respondentene med tre-årig utdanning uenige i at alle skal behandles likt (57,6 %). I de andre utdanningsgruppene uttrykker hovedandelen at de mener at alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet (hhv. 59 %, 73,3 % og 65 %). Ut fra dette kan det se ut til at kunnskap om og ferdigheter i anvendelse av kulturforståelse opparbeidet i løpet av utdannelsen kan påvirke respondentenes forståelse av kultur.

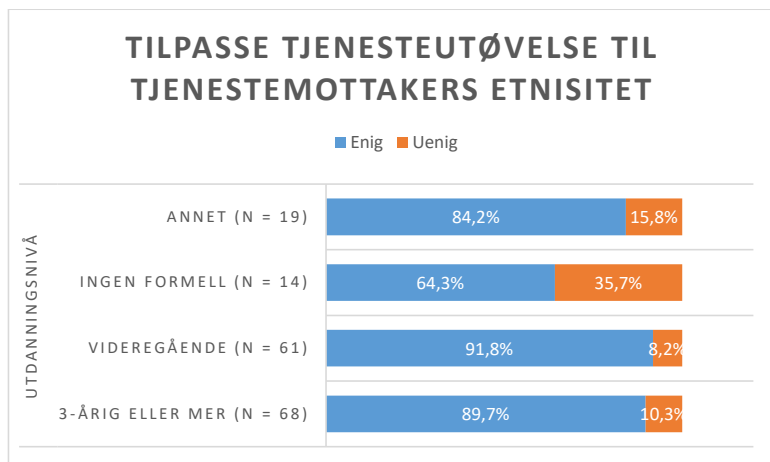
På spørsmål om hvorvidt tjenesteutøvelsen bør tilpasses tjenestemottakers etnisitet, er det store flertallet av respondentene på opp mot 90 % er helt eller litt enige i at tjenesteutøvelsen bør tilpasses tjenestemottakers etnisitet (se figur 16 i vedlegg

nr. 18). Dette er helt i tråd med gjeldende lovverk som stiller krav til individuelt tilpassede tjenester (Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999), slik at dette er et forventet funn. Samtidig er dette også en påstand som har en viss normativ føring, det kan være et uttrykk for en forventet respons ut fra hva respondentene oppfattet at de burde svare.

Figur 18 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes etnisitet. Etter etnisitet. Prosent. N = 162.

Ved kryssing av respondentenes egen etnisitet og påstanden om tjenesteutøvelsen bør tilpasses tjenestemottakerens etnisitet er det overveiende flertallet, uavhengig av etnisitet, enig i at tjenesteutøvelsen må tilpasses tjenestemottakernes etnisitet. Dette kan handle om at det i større grad er generelle holdninger (H. Olsen, 2008) enn kulturspesifikke, som ligger til grunn for de vurderingene respondentene foretar her. På den andre siden kan det også være en konsekvens av at denne påstanden blir for normativ, slik at respondentene får en opplevelse av at de ikke kan svare på noe annet vis (Ejrnæs & Monrad, 2012).

Figur 19 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes etnisitet. Etter utdanningsnivå. Prosent. N = 162.

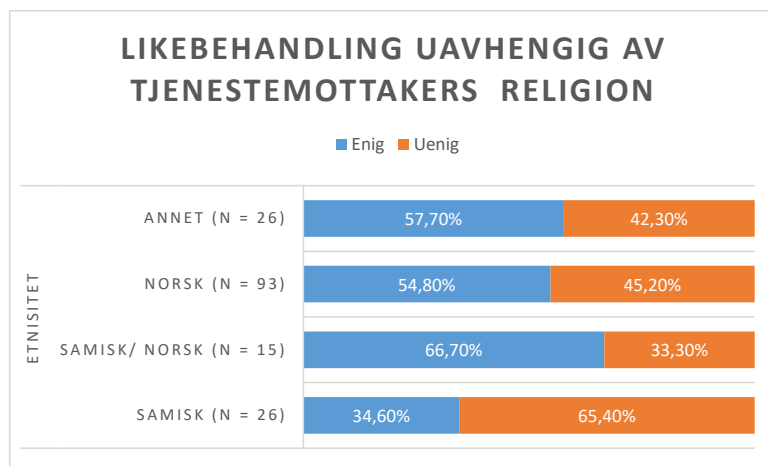
Når påstanden om at tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til tjenestemottakernes etnisitet krysses med respondentenes utdanningsnivå, uttrykker hovedandelen, uavhengig av utdanningsnivå, at de er enige i denne påstanden. Dette funnet kan i forlengelsen av den forrige analysen underbygge forståelsen av at det er mer allmenngyldige normer og verdier som ligger til grunn for de holdningen som kommer til uttrykk her.

4.4.3 Likebehandling eller tilpasning til religion?

Ivaretagelse av tjenestemottakernes individuelle behov, kan også innebære bistand til å ivareta den religiøse dimensjonen i livet. Flere forskere har ifølge Myrvoll vist til at det religiøse har stått sterkt i den samiske kulturen (2010). Spesielt har læstadianismen vært trukket fram som viktig i bevaringen av den samiske kulturen (Nergård & Eriksen, 2006), selv om Myrvoll påpeker at kristendommen også var kjent i de samiske samfunnene før læstadianismen gjorde sitt inntog (Myrvoll, 2010). Dette innebærer at religiøsitet vil kunne være en del av den samisk-norske konteksten tjenesteyterne befinner seg i når de yter tjenester til personer med samisk bakgrunn.

I denne sammenheng kan det være interessant å se hva tjenesteyterne tenderer å tenke om religion som et moment i tjenesteutøvelsen. Da religiøsitet har stått sterkt i den samiske kulturen, vil respondentenes egen etnisitet bli brukt som uavhengig variabel i disse analysene. Videre er det også ønskelig å se om utdanningsnivå har noe å si for hvordan man tenker når det gjelder å ivareta denne dimensjonen ved livet til tjenestemottakerne.

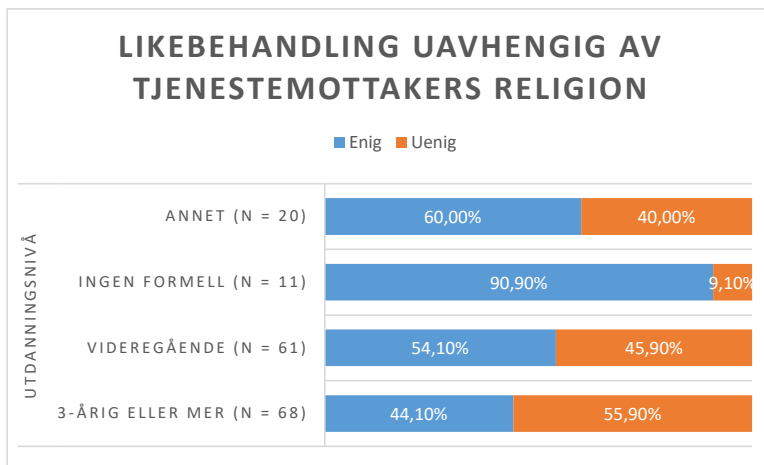
På påstanden om at alle bør behandles likt, uavhengig av religion er en liten overvekt på totalt 53 % av respondentene helt eller litt enig i at religion ikke er grunn til å behandle folk ulikt. I overkant av en femtedel og litt over en fjerdedel er litt uenig og helt uenig i denne påstanden (se figur 17 i vedlegg nr. 18). Dette er også en påstand som kan tolkes dithen at det dreier seg om likebehandling på et mer overordnet verdimessig nivå. Det betyr at dette funnet kan være et uttrykk for ulike tolkninger av påstanden. Det kan også være et uttrykk for en ambivalens knyttet til tro og livssyn som en del av tjenesteutøvelsen, da det er et området som tradisjonelt sett har vært ansett som et privat anliggende (Vetvik, 2016).

Figur 20 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av religion. Etter etnisitet. Prosent. N = 160.

Når etnisitet bringes inn i analyse blir det tydelig at de som er samiske skiller seg ut. Hovedandelen av disse respondentene på nesten to tredjedeler (65,4 %) er uenige i

at alle skal behandles likt, uavhengig av religion. Når det gjelder de som er samisk/norske, norske eller oppgir annet som etnisitet er det motsatt, her er mellom halvparten og to tredjedeler (hhv 66,7 %, 54,8 % og 57,7 %) av respondentene enige i at alle skal behandles likt uavhengig av religion. Det å inneha samisk etnisitet kan således se ut til å spille en rolle når det gjelder vurdering av likebehandling knyttet til religion. Dette kan forstås som et resultat av den posisjonen religion har hatt i den samiske befolkningen (Myrvoll, 2010).

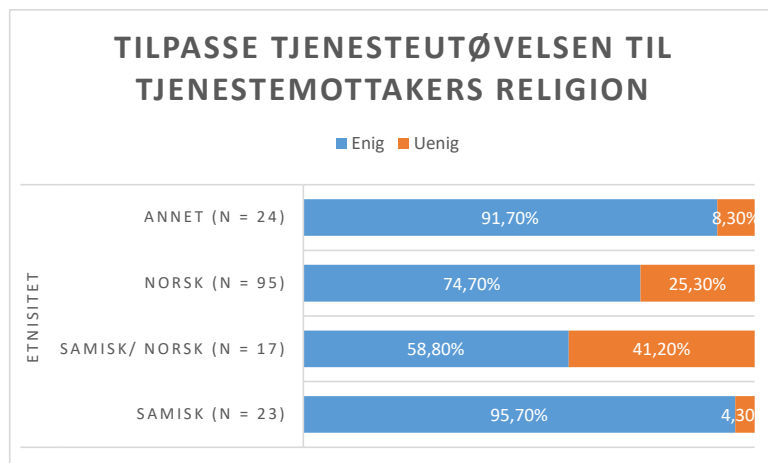

Figur 21 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av religion. Etter utdanningsnivå. Prosent. N = 160.

Ved å se på likebehandling uavhengig av religion ut fra utdanningsnivå er respondentene i hovedsak enige om at alle bør behandles likt, med ett unntak; I gruppen av respondenter som har tre-årig utdanning mener flertallet (55,9 %) at man ikke kan behandle alle likt uavhengig av religion.

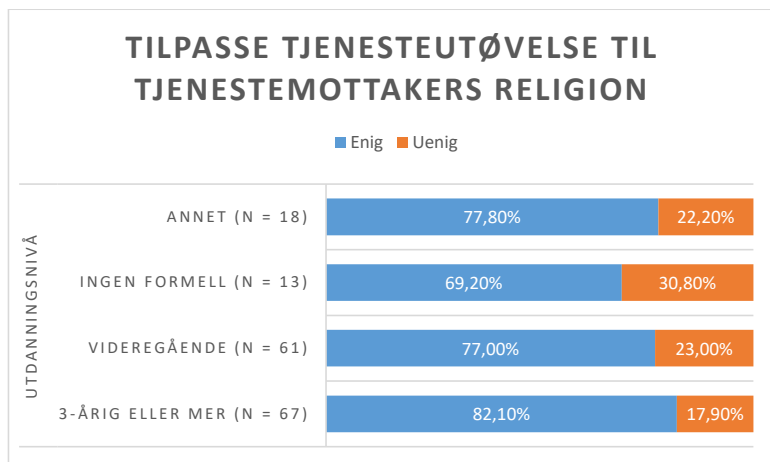
Når det gjelder hvorvidt tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukers religion, er hovedvekten av respondentene på nesten fire femtedeler er enten helt (45 %) eller litt enig (34 %) i dette (se figur 18 i vedlegg nr. 18). Dette står tilsynelatende i motsetning til tidligere funn hvor flertallet mente at alle skulle behandles likt uavhengig av religion (jf. figur 17 i vedlegg nr. 18). Dette kan imidlertid forstås som

et resultat av at påstanden om likebehandling uavhengig av religion av noen oppfattes mer som en allmenngyldig norm, mens påstanden om tilpasning av tjenesteutøvelsen kan generere mer spesifikke holdninger (H. Olsen, 2008).

Figur 22 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes religion. Etter etnisitet. Prosent. N = 159.

Hovedvekten av samtlige respondenter er enige i at tjenesteutøvelsen bør tilpasses religion uavhengig av respondentenes etnisitet. Det er imidlertid verdt å merke seg at ni av ti av respondentene som oppgir samisk og annet som etnisitet (hhv 95,7 % og 91,7 %) er enig i at tjenesteutøvelsen må tilpasses religion. De som er samisk/ norske og norske er også enig i dette, men andelen som er enig er ikke like stor. Fire av ti samisk/ norske respondenter og en fjerdedel av de norske mener at tjenesteutøvelsen ikke bør tilpasses tjenestemottakerens religion. I dette utvalget kan det virke som om etnisitet kan spille en viss rolle hva vurdering av tilpasning av tjenesteutøvelse til religion angår, noe som kan bety at religionsutøvelse står sterkere i disse gruppene av respondenter.

Figur 23 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes religion. Etter utdanningsnivå. Prosent. N = 159.

Hovedvekten av respondentene er enige i at tjenesteutøvelsen må tilpasses religion uavhengig av utdanningsnivå. Dette kan være et resultat av at prinsippet om brukermedvirkning og retten til individuelt tilpasset tjenestetilbud står så sterkt i lovverket til helse- og omsorgstjenesten og i menneskerettighetene (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011; Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003; Menneskerettsloven, 1999; Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). Slik sett handler det ikke om religion som sådan, men mer om den lovfestede rettigheten til at tjenesteutøvelsen skal være tilpasset det enkelte individ.

4.4.4 Oppsummering av kulturforståelse i tjenesteutøvelsen

Kulturforståelse i tjenesteutøvelsen har vært tema for analysene i dette underkapitlet, da det er en del av den faglige kompetansen som ligger til grunn for tjenesteytneres skjønnsmessige vurderinger. Tjenesteytneres forståelse av atferden «å snu seg bort» påvirkes både av utdanningsnivå og etnisitet. Det betyr at det tre-årig utdanningsløpet på høyere nivå samvarierer med å tolke denne atferden som dypt uenig. Det samme gjelder norsk og samisk etnisitet, men dette mønsteret er tydeligst blant respondenter som oppgir samisk identitet.

Et annet hovedfunn i disse analysene er at hvorvidt man mener at alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet, avhenger av om man har utdanning på høgskole- eller universitetsnivå og om man har samisk etnisitet. Alle er enige om at alle skal behandles likt uavhengig av etnisitet, bortsett fra disse to kategoriene. Når det gjelder tilpasning av tjenesteutøvelsen til etnisitet er imidlertid alle, uavhengig av etnisitet og utdanningsnivå enige om tjenesteutøvelsen bør tilpasses.

Vedrørende likebehandling uavhengig av religion, skiller de som har samisk etnisitet seg ut, da to tredjedeler av respondentene i denne gruppen er uenig i at alle skal behandles likt uavhengig av religion. Respondentene som har utdanning på det høyeste nivået er også uenig i en slik likebehandling. Når det gjelder tilpasning av tjenesteutøvelsen til religion, er alle enige om at tjenesteutøvelsen bør tilpasses, men de som har samisk og annet som etnisitet er tydeligst på det.

Analysene peker i den retning at samisk etnisitet har en betydning for kulturforståelse. Det gir seg uttrykk i at man tenker annerledes om likebehandling uavhengig av etnisitet og religion, noe som kan ha med at denne gruppen respondenter har en annen posisjon i det kulturelle landskapet jf blikkene til Saus (2006). Dette kan imidlertid også forstås som en kritikk av likebehandlingsprinsippet (Hedlund & Moe, 2010). Disse ulikhetene kan være et uttrykk for den kompleksiteten tjenesteyterne står ovenfor når de yter tjenester i et samisk-norsk landskap. Der skal de på den ene siden ivareta den kulturelle dimensjonen, samtidig som de skal etterleve likhetsprinsippet - et prinsipp som kanskje forstås mer i betydningen formallikhet enn resultatlikhet (Johansen, 2008; Ness, Enmarker & Hellzèn, 2013). Dette kan imidlertid også forstås som et uttrykk for en gjensidig etnopolitisk posisjonering blant tjenesteyterne, noe som påvirker deres forståelsesramme og dermed også den praktiske tjenesteutøvelsen (Larsen et al., 2016).

Dette kan også dreie seg om en grunnleggende verdimeslig generell holdning om at alle skal behandles likt uavhengig av etnisitet, kjønn etc., noe som også er nedfelt i menneskerettighetene og de ulike profesjonene innen helse- og omsorgsfeltet

sine etiske retningslinjer (Menneskerettsloven, 1999; Norsk sykepleierforbund, 2016; Vernepleierforbundet i Delta, 2016). Når denne holdningen settes inn i en praktisk kontekst, vil den kunne komme til uttrykk på en annerledes måte idet den går over til å bli en spesifikk holdning, og således innebære at det kommer flere forhold inn i vurderingen (Ejrnæs & Monrad, 2012; H. Olsen, 2008). På den annen side kan dette handle om at prinsippet om brukermedvirkning, samt kravet om at den enkeltes kultur skal ivaretas i tjenesteutøvelsen, står sterkt i helse- og omsorgstjenesten. Dette betyr imidlertid ikke at det likevel ikke kan være ulike tolkninger knyttet til *hva* en slik kulturforståelse innebærer og *hvordan* den skal implementeres i den praktiske tjenesteutøvelsen (Larsen et al., 2015, 2016).

Videre kan det basert på disse analysene se ut til at utdanningsnivå, herunder den kunnskap om og ferdigheter i anvendelse av kulturforståelse som utvikles gjennom en høyere helse- og / eller sosialfaglig utdanning, medfører økt forståelse for kulturelle ulikheter og respekt for ulikhetene i samhandling med tjenestemottakere jf. målene i rammeplanene for vernepleier- og sykepleierutdanning (Kunnskapsdepartementet, 2008; Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005). Dette kan også bety at disse respondentene har integrert den religiøse dimensjonen i kulturforståelsen i større grad enn respondentene som har annen eller utdanning på et lavere nivå. Gitt en slik forklaring vil det også innebære at det i dette utvalget sees en liten dreining fra å se på livssyn som et privat anliggende (Vetvik, 2016), til en mer helhetlig tenkning der den religiøse dimensjonen tas med i tjenesteutøvelsen. På den annen side kan dette være et uttrykk for noe av det samme som Vetvik fant i sin studie vedrørende religion og livssyn i profesjonelt sosialt arbeid. Det ble der avdekket en manglende enhetlig faglig oppfatning blant sosialarbeiderne vedrørende om hvorvidt inkludering av religion/ livssyn var i strid med Fos yrkesetiske retningslinjer og sosialt arbeids faglighet (2016). Det å likebehandle alle uavhengig av religion, kan således

forstås som et uttrykk for en tilbakeholdenhet til å inkludere religion i en sosial arbeidspraksis. Det å bringe religion inn i tjenesteutøvelsen³⁷ kan for noen oppfattes som et brudd på fagligheten, da det å holde den religiøse dimensjonen adskilt fra det kliniske arbeidet har vært en vanlig holdning blant terapeuter og helsearbeidere (Hognestad, 2012). Når det er sagt vil det faktum at religion har stått sterkt i den samiske kulturen (Myrvoll, 2010) også være en plausibel forklaring på disse ulikhetene i vurdering av likebehandling uavhengig av religion.

4.5 DRØFTING AV TJENESTEUTØVELSE I ET KULTURELT LANDSKAP

Holdning kan, ifølge Wallander, defineres generelt som «the process of forming an opinion or reaching a conclusion based in the available material [and] the opinion or conclusion so reached» (Wallander, 2008, s. 13). Slike holdninger danner bakteppet for de vurderinger og refleksjoner som ligger til grunn for beslutninger og handlinger i den daglige tjenesteutøvelsen. Alle holdninger er imidlertid ikke like uttalte, og noen er heller ikke like bevisste for normbæreren (H. Olsen, 2008).

I denne undersøkelsen har det vært et ønske å avdekke noen av disse underliggende dimensjonene i de vurderinger tjenesteyter gjør i tjenesteutøvelse. Dette, fordi holdningene til tjenesteyterne vil kunne sees på som en del av beveggrunnen for deres forståelse av, og tilrettelegging for, ivaretagelse av kulturelle forhold.

I analysene knyttet til brukers ønsker og behov kom det fram at hensynet til disse ble vurdert som viktig eller svært viktig i den daglige tjenesteutøvelsen. Når da flertallet av respondentene i analysene knyttet til grad av motivering, uttrykker at de mener det i stor grad bør motiveres på tvers av tjenestemottakernes selvbestem-

³⁷ Så fremst ikke tjenestemottakeren selv bringer temaet på banen.

melse, kan dette tilsynelatende være et paradoks. Dette kan imidlertid være en virkning av at noen av de underliggende dimensjonene, som kommer til uttrykk som generelle holdninger knyttet til selvbestemmelse, får et annet uttrykk når de tas i bruk og settes inn i en spesifikk kontekst. Hvorpå disse generelle holdningene arter seg som spesifikke holdninger uttrykt i handlingstendenser, som grad av motivering på tvers av selvbestemmelse. Dette fordi handlinger i praksis er «underlagt begrensninger som ikke nødvendigvis indgår i holdningsmessige vurderinger foretaget i forhold til en vignett» (Ejrnæs & Monrad, 2012, s. 153). Som for eksempel hensyn til andre, resursmessige hensyn etc. og som gjør at generelle holdninger kommer til uttrykk som handlingstendenser på en annen måte i den praktiske anvendelsen (Ejrnæs & Monrad, 2012; H. Olsen, 2008).

Det samme mønsteret viser seg i analysene vedrørende likebehandling og tilrettelegging i forhold til tjenestemottakernes etnisitet og religion, da generelle holdninger får et annet uttrykk når de settes inn i en kontekst.

I hvilken grad tjenesteyterne tilrettelegger for ivaretagelse av samiske tjenestemottakeres brukermedvirkning og behov i tjenesteutøvelsen med hensyn til språk og kultur, ble undersøkt ved hjelp av vignettmetoden. Olsen viser til flere tidligere undersøkelser og hevder at sammenhengen mellom holdninger og handlinger kun er moderat, samtidig som han viser til at denne sammenhengen er sterkere mellom spesifikke holdninger og handlinger (H. Olsen, 2008). Nettopp dette er styrken ved vignettmetoden, da den er rettet mot å undersøke spesifikke holdninger (Ejrnæs & Monrad, 2012). Dette kommer også fram i denne undersøkelsen, der tjenesteytternes normer og holdninger ser ut til å få et annet uttrykk når man går fra generelle holdninger til det spesifikke i tjenesteutøvelsen. Da beveggrunnen for tjenesteytternes valg av beslutning i sosialt arbeid ikke alltid kan baseres kun på vitenskapelig kunnskap, kan de velge flere strategier. En slik strategi kan være å støtte seg til organisatoriske retningslinjer og regulering (Wallander, 2008), noe for eksempel likebehandling kan sies å være en del av. En annen strategi, som også sees i dette materialet, kan være å

lene seg på normer uttrykt i profesjoners yrkesetiske retningslinjer (Wallander, 2008). De springer ofte ut fra universelle, allmennmenneskelige prinsipper og rettigheter i blant annet menneskerettighetene (Fellesorganisasjonen, 2015; Menneskerettsloven, 1999; Norsk sykepleierforbund, 2016; Vernepleierforbundet i Delta, 2016). Mens andre tjenesteytere igjen kan velge og basere sine vurderinger på tidligere praksis i situasjoner der skjønnet er sterkt (Norsk sykepleierforbund, 2016). Da tidligere praksis også inkluderer veiledning og refleksjoner sammen med kollegaer, vil opplæring også være en del av dette, noe som kan være en del av forklaringen på at utdanningsnivå ikke gir større utslag.

Funnene i denne undersøkelsen indikerer at den kommunale helse- og omsorgstjenesten ikke i tilstrekkelig grad klarer å ivareta de samiske tjenestemottakeres lovfestede rettigheter knyttet til språk. Når det gjelder i hvilken grad tjenesteyterne tilrettelegger for ivaretagelse av samiske tjenestemottakeres brukermedvirkning og behov i tjenesteutøvelsen med hensyn til kultur, er det et mer komplekst spørsmål. Det å skulle definere hva samisk kultur eller samisk identitet innebærer, er en øvelse som kan være svært vanskelig i dette flerkulturelle landskapet (Høgmo & Dankertsen, 2013). Ett er at de samiske samfunnene er så forskjellige, noe annet er autentisitet, altså hva som er det samiske, hva det innebærer å være samisk, hva som er god nok same og hvem som bestemmer det (Bjørklund, 2016; Gaski, 2000; Paine, 2003; Thuen, 2003). Disse diskursene er tett knyttet til samepolitiske spørsmål vedrørende selvtilskrivning av identitet og omgivelsenes annerkjennelse av denne, da grad av «norskinnslag» i familien skaper spørsmål om man er god nok same (Thuen, 2003). Denne usikkerheten knyttet til autentisiteten medfører en dikotom tematisering av tilhørighet som samisk eller norsk med tilhørende overlokale diskursfelter (Thuen, 2003). Disse etnopolitiske diskursene handler om den enkeltes plassering i et felt som er flerkulturelt med tvetydige grenser for hva som er samisk og hva som er norsk. Dette betyr at respondentene befinner seg i et komplekst kulturelt landskap hvor

overgangen mellom de ulike etnisitetene kan være flytende. Den kulturelle forståelsen mellom respondentene kan således framstå som mer lik enn den kanskje er, da det kan være uklart hva som regnes som samisk og hva som sees på som norsk. Dette medfører at nyansene i respondentenes kulturforståelse kan være vanskelig å avdekke i en slik kvantitativ undersøkelse.

5. DET ERFARTE HANDLINGSROM – OM OMSORGSTJENESTETYING I ET SAMISK-NORSK LANDSKAP

I forrige kapittel viset jeg at tjenesteyternes normer og holdninger ga seg til uttrykk på en annerledes måte når tjenesteyterne gikk over fra å snakke om normer på generelt grunnlag, til å skulle omsette disse holdningene i en konkret kontekst. Den kvantitative delen i denne studien indikerte med andre ord at dette er et komplekst tema, og denne kvalitative analysen som presenteres i de neste tre kapitlene er utformet med tanke på å kunne fange noe av denne kompleksiteten.

Jeg tar utgangspunkt i et analytisk perspektiv hvor tjenesteyternes handlingsrom i tjenesteutøvelsen danner utgangspunktet. Handlingsrommet har sin legitimitet i de helse- og omsorgsfaglige profesjonene sin jurisdiksjon, og rommer både det organisatoriske og performative aspektet ved en profesjon. Handlingsrommet reguleres av så vel formelle som uformelle bestemmelser og restriksjoner (Molander & Terum, 2008), noe som igjen innebærer at det også i stor grad vil være preget av utøvelse av skjønn (Molander, 2013).

I dette kapitlet fokuserer analysene på tjenesteyternes erfaringer med hva som regulerer handlingsrommet deres, og på hvilken måte dette skjer. Handlingsrommet sees ut fra et konstruktivistisk perspektiv, og forstås som noe dynamisk som konstrueres i en dialektisk prosess mellom individ og samfunn (Berger & Luckmann, 2004). Det betyr at disse veggene i handlingsrommet er flytende og mulige å endre, selv om veggene i noen situasjoner kan erfares som fastlåste og endelige, altså at de sees og oppleves som en objektiv virkelighet (Berger & Luckmann, 2004) av informantene.

«Det erfarde handlingsrom» viser til den reguleringen av tjenesteutøvelsen, både formell og uformell, som påvirker tjenesteyternes handlingsrom. Denne reguleringen skjer blant annet gjennom lovverk og faglig kompetanse, men også i lokale institusjonaliserte praksiser, som også er en del av rammene for tjenesteutøvelsen. Fire

momenter trekkes ofte frem av informantene som viktige i reguleringen av handlingsrommet deres; For det første ressurser, i form av økonomi og personell, for det andre dreier det seg om kulturell kompetanse (både kunnskaper og ferdigheter), og for det tredje måter tjenesteyterne forstår utviklingshemming på, og for det fjerde den uformelle normative praksisen som råder i lokalsamfunnet. Slike praksiser vil gjennom sine gitte og ofte uttalte normer med tilhørende sanksjonering utgjøre en del av reguleringen av handlingsrommet i tjenesteutøvelsen.

I denne analysen vil disse fire momentene være utgangspunktet for å forstå hvordan tjenesteyterne erfarer at handlingsrommet er i utøvelsen av kommunale helse- og omsorgstjenester. Videre vil de informantene som selv sier de har samisk bakgrunn bli referert til som «samiske informanter», mens de andre vil bli referert til «som ikke selv har samisk bakgrunn».

5.1 RESSURSER SOM BEGRENSNING FOR TJENESTEUTØVELSEN

Den kommunale helse- og omsorgstjenesten er regulert i ulike lovverk (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011; Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999), og tjenestene som ytes skal være faglig forsvarlige og likeverdige uavhengig av språk og kulturell bakgrunn (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011; Meld. St. 28 (2007-2008); Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). Dette kravet om faglig forsvarlige og likeverdige tjenester fordrer imidlertid ressurser i form av økonomi og personell. En viktig del av den samiske kulturen er ifølge seks av informantene det å være ute i naturen, enten det gjelder å plukke bær, fiske, kjøre slede, være på elva med elvebåten, kjøre scooter, gå på ski, bruke gamle eller lavvo og ikke minst det å tenne bål og lage mat eller kaffe over bålet. Den ene samiske informanten uttrykker seg slik:

Vi er mye ute, på fjellet også, hvor vi enten går på ski eller kjører scooter. Det er det jeg føler at er litt samisk kultur da, for det er det man er vokst opp med her. Man er ute hver helg, man er på fjellet hele dagen og man kjører scooter til det

fiskevannet, tenner bål, driver med isfiske og sånn. Det har vi som hovedmål her, altså at vi er mye ute (Informant 6).

Naturtilknytning og det å være ute står sterkt i den samiske kulturen, slik som informantene ser det, og de er også villige til å strekke seg langt for at tjenestemottakerne skal få muligheten til å være mye ute. For å få dette til tar de for eksempel i bruk private hytter, hus samt bruker eget nettverk for at tjenestemottakerne skal kunne få delta i gårdsdrift. En annen samisk informant sier i denne sammenheng at:

Vi er veldig fleksible. Jeg har for eksempel en hytte ca én mil fra bygda, og det tar ikke lange tiden å kjøre med scooter. Jeg har en båt der, så hver sommer pleier jeg og én bruker å dra på vår tradisjonelle fisketur. Det er liksom den anledningen vi får. (...) Vi bruker våre personlige hjem. Vi har en ansatt som er veldig flink til å ta med brukerne hjem. Her snakker vi om blodpannekaker, vi snakker om avslapning, hvile, komme seg bort til et hjem, som ikke ligner det her, men som er et ordentlig hjem, og det setter de brukerne som får mulighet til det veldig stor pris på (informant 10).

Dette kan forstås slik at tjenesteyterne ved å åpne sine egne hus og hytter tilrettelegger for å ivareta tjenestemottakernes grunnleggende behov, herunder tilbud om varierte og tilpassede aktiviteter samt det å følge en normal livsrytme som nevnt i Kvalitetsforskriften (jf. § 3, 2. ledd, 2003). Det kan være mange årsaker til at tjenesteyterne velger å ta i bruk egne eiendommer og eiendeler som båt og scooter. Mest nærliggende er å anta at det har å gjøre med den naturtilknytningen som de seks informantene fremhever som et viktig trekk ved den samiske kulturen. Det innebærer at det ikke bare er viktig for tjenestemottakerne å ivareta denne delen av kulturen, men vel så viktig for de av tjenesteyterne som selv har samisk bakgrunn og som faller dem naturlig. En plausibel forklaring på at tjenesteyterne bruker egne eiendeler kan således sies å være at det å være ute i naturen ikke bare er en del av deres kultur, men også en del av deres identitet (Brubaker & Cooper, 2000). Eller som den ene

informanten så dekkende sier det når han blir bedt om å si hva samisk kultur er for ham: *Nei, det er nå slik som jeg er vokst opp (Informant 2)*. Dette utsagnet kan forstås slik at det er utfordrende å artikulere hva samisk kultur er for denne informanten, da den samiske kulturen er så internalisert at den vanskelig kan skilles fra, men heller sees på som en del av denne informantens identitet (Berger & Luckmann, 2004; A. Eriksen & Selberg, 2006). I en slik forståelse vil det å ta i bruk private eiendeler i tjenesteutøvelsen kunne sees som en nødvendighet for å kunne ivareta naturtilknytningen som en del av den samiske identiteten til tjenestemottakerne.

En annen samisk informant sier mye av det samme på spørsmål om det snakkes om ivaretagelse av den samiske kulturen i persongruppa:

Det er nok mer innbakt i oss. Vi som er herfra, vi lever jo det her, og det er helt naturlig for oss å gjøre det. Ja, man tenker kanskje ikke over det (Informant 7).

Det vil si at tjenesteyterne gjennom å benytte egne eiendeler i tjenesteutøvelsen, ikke bare tilskriver tjenestemottaker en identitet og sosialiserer denne inn i et samfunn, men tjenesteyter (re)konstruerer også egen identitet i interaksjon med omgivelsene (Brubaker & Cooper, 2000; Jenkins, 2014). En slik forståelse kan underbygges av det faktum at seks av informantene opplever at organisatoriske rammer som ressurser, i form av kommuneøkonomi og personell, samt arbeidstidsbestemmelsene i arbeidsmiljøloven (jf. kap. 10 i Arbeidsmiljøloven, 2005), er med på å ramme inn og sette begrensninger for handlingsrommet deres i tjenesteutøvelsen. Ressurser i form av økonomi sees også på som en begrensning, da tilbud og aktiviteter de hadde før er fjernet. Dette delvis som følge av ansvarsreformen hvor ansvaret for tjenestene til personer med utviklingshemming ble overført fra fylke til kommune (Sandvin, 2014), og delvis av kommunale budsjettkutt. Én av de samiske informantene uttrykker seg slik:

(...) før denne HVPU-reformen, tilhørte det jo fylket, og vi hadde mye mer tilgjengelige ressurser i den tida. (...) Ja, både folk og penger. (...) Det var mer av det før, og

så kom det en periode hvor det var veldig lite, fordi det var innskrenking av ressurser, men nå er det blitt bedre igjen, synes jeg (Informant 7).

En annen av de samiske informantene uttrykker seg slik om manglende ressurser:

(...) kutt i budsjettene gjør det at vi har lite personal tilgjengelig, dessverre. (...) Det har skjedd flere ganger, at vi har planlagt en tur ut, på båltur og lignende, og så: «nei, men du må flyttes over dit, fordi det mangler personal», og så må du omorganisere og bryte de avtalene. Så er det også noen som ikke har førerkort (...) Vi har fri disposisjon til hytta, hvis de ønsker å dra dit. Men vi har jo brukere som begynner å bli gamle, og det er litt vanskelig. Vi har fått nye tjenestebiler hvor det er to sitteplasser. Før hadde vi minibuss, og da kunne vi dra sammen, og det var plass til ni personer i bussen. Det ble budsjettkutt og så fikk vi de her små bilene (Informant 10).

Videre påpeker også en av de andre samiske informantene utfordringer knyttet til arbeidstidsbestemmelsene som også påvirker handlingsrommet til tjenesteyterne:

(...) det blir jo mer på arbeidsmiljøet, nei ikke arbeidsmiljøet, men hva vi har lov til (...) Vi kunne godt jobbet litt lengre, og tatt dem med på, for eksempel hvis det er noen arrangementer utenfor kommunen, hvor man både kan dra på det og dra på overnattingstur med brukere (...) Men, vi har ikke lov, og så er det arbeidstid og overtid, så det er liksom det som er problemet. Det blir litt sånn oppstykket (Informant 6).

Disse organisatoriske rammene fører til at noen tjenesteytere opplever at de må gå utenfor rammene for arbeidstidsbestemmelsene (Arbeidsmiljøloven, 2005) for å kunne tilby en tjeneste som er tilpasset den kulturelle tilhørigheten til tjenestemottaker, for ellers «blir det ikke tur, nei» (Informant 7). Samtidig er denne informanten også klar på at det ikke bare handler om at de gjør det fordi det er fint for tjenestemottaker å være på tur, men fordi det er fint «for oss også, for alle» (Informant 7). Dersom denne type aktiviteter som er nært knyttet til naturen anses som en del av

en samisk kultur jf. informantene i dette utvalget, kan dette være et uttrykk for at disse aktivitetene har en videre betydning. En betydning som går utover det å tilby tjenestemottakerne varierte og tilpassede aktiviteter (Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003), og således kan handle om ivaretagelse av kulturell tilhørighet (Leseth & Solbrække, 2011). Når det gjelder utfordringer knyttet til ressurser og arbeidstidsbestemmelsene, ytrer den ene samiske informanten seg slik:

Ja, det her med overtid. Pluss at det ikke er så tilgjengelige ressurser lengre som før. Ofte blir det sånn at når man drar på de her turene, som for eksempel en tur til elva for å fiske og tar med to brukere. Det planlegger vi med at man kanskje er litt mer fleksibel, at man ikke er så nøye med den her overtiden, fordi man er på tur (Informant 7).

Tilsvarende kommer også frem i samtaleintervjuet med en annen samisk informant vedrørende viktigheten av å ivareta den kulturelle tilhørigheten til tjenestemottakerne, ved for eksempel å dra på overnattingsturer:

Vi kan det, men da har vi nesten gjort det slik at man nesten må jobbe litt gratis, det blir nesten sånn. Og i lengden så synes jeg ikke at det er noe særlig. Men jeg er veldig opptatt av at de skal få en fin opplevelse, og det at jeg ikke får alle timene som jeg skal ha, det synes jeg ikke det er så nøye med da. Men det kunne vært slik at man kunne tatt dem med på litt lengre turer, slik at de kunne få litt mer av den opplevelsen av alt (Informant 6).

En tredje samisk informant formulerer seg slik:

Jeg mener hygiene og pleie er veldig viktig, men jeg tenker også at å kunne ivareta alle deler av livet, fordi de har også behov for å komme seg ut og ikke bare sitte her inne. Vi har hatt ufattelig mange diskusjoner på personalrommet vedrørende akkurat det, hva vi skal gjøre. Vi står rett og slett fast, og det er frustrerende for alle, vi får grå hår på grunn av det her. Rett og slett, fordi det ikke finnes midler. Vi vil så

mye, men vi kan ikke, så derfor er det noen som «ofrer» veldig mye, de kan gå litt ekstra overtid og ikke stresse hjem når vi er på tur (Informant 10).

Og heri ligger poenget jeg ville fram til da jeg sa at bruk av tjenesteyternes egne eiendeler i tjenesteutøvelsen kunne handle om (re)konstruering av så vel tjenesteyters egen identitet som tjenestemottakers: Mangel på ressurser legger restriksjoner på handlingsrommet til tjenesteyterne i form av økonomi og utstyr, i tillegg til at lovverk begrenser arbeidstid (Arbeidsmiljøloven, 2005). Likevel kan det se ut til at tjenesteyterne mener at det å være ute er en så viktig del av identiteten til så vel tjenestemottaker som tjenesteyter (Jenkins, 2014), at de i tillegg til å ta i bruk egne eiendeler i tjenesteutøvelsen, velger å bruke deler av fritida si for at mottakerne skal få være ute og således også ta del i den kulturen de er en del av (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015).

En av de samiske informantene påpeker imidlertid at utfordringen med dette ikke er løst, da generelle krav i arbeidsmiljøloven (jf. § 4-1, punkt 3 i Arbeidsmiljøloven, 2005) også begrenser handlingsrommet til tjenesteyterne av sikkerhetsmessige hensyn:

Men nå er det kommet restriksjoner, du får ikke dra alene med brukere, uansett hvor høytfungerende de er. Det har også med sikkerhet å gjøre. Så selv om du har redningsvester, scooterhjelmer og lignende, så det handler det rett og slett om sikkerhet (Informant 10).

Kommunen plikter som arbeidsgiver å sørge for et forsvarlig arbeidsmiljø samt forebygge og redusere eventuell risiko for tjenesteyter knyttet til virksomhetens arbeid (jf. § 4-1, punkt 1 og 2 i Arbeidsmiljøloven, 2005). Samtidig er det et uttalt mål at det skal ytes likeverdige helse- og sosialtjenester uavhengig av kulturell bakgrunn (Meld. St. 28 (2007-2008)). Videre skal disse tjenestene i henhold til §1 i kvalitetsforskriften dekke tjenestemottakers behov for varierte og tilpassede tjenester, samt følge normal livs- og døgnrytme på en tilfredsstillende måte (Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003). I denne situasjonen kan det se ut som om to krav, kravet til å

ivareta tjenestemottakers behov og til kommunens plikt til å ivareta tjenesteyters sikkerhet i virksomheten, blir stående mot hverandre og at hensynet til tjenesteyter tilsynelatende veier tyngst. Den umiddelbare tanken til løsning på denne motsetningen, ville vært å vurdere vedtak til tjenestemottaker med tanke på om det utmålte tjenestetilbudet dekket tjenestemottakers rett til nødvendige helse- og omsorgstjenester (jf. § 2-1 a andre ledd i Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). Når tjenesteutøver velger å slå seg til ro med at det ikke er lov til å dra alene med tjenestemottakere, kan dette handle om flere forhold. På den ene siden kan dette dreie seg om at den kommunale helse- og omsorgstjenesten er standardisert og tilpasset majoritetssamfunnet, hvor alle som har funksjonshemming behandles likt, uavhengig av kulturell bakgrunn (Edin-Liljegren & Flykt, 2017; Hedlund & Moe, 2010; Melbøe, 2018a). Dette innebærer at tjenesten ikke tar høyde for ivaretagelse av samisk kultur (Hedlund & Moe, 2010), herunder blant annet den naturtilknytningen som ifølge informantene står så sterkt i denne kulturen. I denne standardiserte helse- og omsorgstjenesten ligger det også en forståelse av hva som inngår i begrepet *nødvendig omsorg*, som også i hovedsak vil være definert ut fra majoritetssamfunnets behov. Når da likhetstanken i tillegg står sterkt i helse- og omsorgstjenesten (Edin-Liljegren & Flykt, 2017; Hedlund & Moe, 2010), kan en plausibel forklaring på hvorfor tjenesteyterne slår seg til ro med at de ikke kan ta tjenestemottakerne med på tur alene, være at tjenesteyterne ut fra en slik forståelse oppfatter at kravet om *nødvendig omsorg* er dekket.

På den andre siden kan dette også være et utslag av et misforhold mellom den kollektive samiske identiteten som har vært frontet i den etnopolitiske diskursen, og som således har blitt sett på som den typiske same i majoritetssamfunnet, og den lokale eller private konstruksjonen av identiteten same som tjenesteyterne har (Gaski, 2000; Nyseth & Pedersen, 2015b). I følge informantene er turer ut og det å tenne bål en viktig del av den samiske kulturen. Det kan således sees på som identitetsskapende aktiviteter som det ifølge den ene samiske informanten var mer ressurser til før, han uttrykker seg slik:

Vi var jo veldig mye på utflukter, på turer, ut i naturen, på elva, dro til fjorden og fisket der fra båt samt bærplukking. Vi var veldig ofte på turer ut, bare komme seg ut å tenne seg bål, koke kaffe og steke pølser og annen mat. Det var veldig populært blant brukerne (Informant 7).

En slik privat samisk identitetskonstruksjon som informanten viser til her, kan imidlertid oppfattes som å stå i et misforhold med den kollektive samiske identiteten. Et slikt misforhold kan føre til at tjenesteyter har en forståelse av at den lokale samiske identitetskonstruksjonen ikke er autentisk nok (Paine, 2003; P. Pedersen & Høgmo, 2012c), og således ikke har en legitim argumentasjon for ulik tilnærming og utforming av vedtak. En slik tilpasning til samisk livsrytme, ville imidlertid kunne motvirket den undertrykkningen som de strukturelle rammene i velferdstjenesten kan oppleves som, og i stedet gitt et likeverdig og tilpasset tjenestetilbud (Hedlund & Moe, 2010). Dette kan imidlertid også handle om at tjenesteyterne, som i kraft av sin profesjon skal forvalte så vel kunnskap som store samfunnsressurser. En posisjon som fordrer at det henvises til allmenne interesser og utøves en beskjedenhet hva forvaltningen av menneskelige goder angår (E. O. Eriksen & Molander, 2008; Molander & Terum, 2008), i en kontekst hvor det kan være knapphet på ressursene. I en slik forståelse kan tjenesteyternes handlinger sees på som et uttrykk for deres samfunnsmandat, da de vet at kommunens ressurser ikke er uutømmelige, og må fordeles på flere grupper som har like store behov.

Tre informanter viser til at tjenesten disponerer både lavo, elvebåt og hytte som brukerne kan benytte fritt. Men i likhet med to andre informanter opplever også disse at lav eller mangelfull bemanning, grunnet sykdom eller utfordringer knyttet til transport, gjør at disse ressursene likevel ikke kan utnyttes fullt ut i det daglige. To av informantene uttrykker seg slik:

Vi er lite ansatte. Vi har en ansvarsvakt her på huset, som da driver aktivt og ringer etter vikarer, så å si hver dag. Og det tas veldig mye ressurser fra den brukeren da, avhengig av hvor, altså ansvarsvakten er, det vil si hos hvilken bruker. Så det går

utover brukeren igjen, at ansvarsvakten sitter og bestiller vikarer morgen og kveld (Informant 10, som selv er samisk).

(...) sånn som det er nå fungerer det veldig greit, men i det daglige, for eksempel, hvis man skal på tur (er det utfordrende, min presisering). Vi har noen brukere som eier egen bil, og så har vi tilgjengelig to kommunebiler, og de har kun to seter, sjåføren og så er det plass til én til. Vi hadde en minibuss, det var mye lettere å dra da, men nå er det veldig vanskelig fordi du ikke får plass til alle brukerne, og det er veldig mye planlegging i forhold til transport (Informant 8, som ikke har samisk bakgrunn).

Kravet til at helse- og omsorgstjenestene skal være forsvarlige innebærer også en plikt til å gi omsorgsfull hjelp (Helsedirektoratet, 2012). Denne plikten vil kunne overlape med kravet om faglig forsvarlighet i tjenesteutøvelsen, og kommer konkret til uttrykk gjennom den måten tjenesteutøver samhandler med tjenestemottaker på (Helsedirektoratet, 2012). Implisitt i det å yte faglig forsvarlige tjenester ligger det at tjenesteyter må kunne ivareta alle tjenestemottakerne, da helse- og omsorgstjenestene skal tilrettelegges på en slik måte at den enkelte tjenestemottaker gis et verdig tjenestetilbud (jf. § 4-1, første ledd, bokstav b i Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011). I et verdig tilbud ligger også ivaretagelse av den enkeltes kulturelle tilhørighet, noe som vanskeliggjøres ved at de tilgjengelige ressursene, i form av bemanning og transport, ikke strekker til, slik som informantene forteller om her. Nå er det imidlertid ikke slik at tjenestemottakernes kulturelle tilhørighet bare kan ivaretas gjennom overnattingsturer og turer ut på elva i båt. Det er fullt mulig å ta folk med seg ut i nærområdet eller drive med duodji og tradisjonell matlaging innendørs, noe som også er en viktig del av den samiske kulturen (Melbøe, Johnsen, et al., 2016). Dette er en sannhet med visse modifikasjoner, da det krever ressurser i form av bemanning, kunnskaper og ferdigheter i personalgruppa, og materialer og råvarer for å kunne være gjennomførbart. Den ene av de samiske informantene formulerer det slik:

Vi snakket litt om det, men vi mangler midler. Og vi har, som jeg sa i stad, en eldre garde her, som sitter veldig mye med gammelt tradisjonelt samisk håndverk. Å sitte der mens vedkommende sitter og syr skaller, strikker votter eller lignende, ser jeg jo at noen av brukerne virkelig koser seg med (Informant 10).

Det mangler med andre ord midler til aktiviteter som tjenesteutøver ser er en viktig del av et verdig tjenestetilbud, hvor ikke bare den enkelte tjenestemottakers trivsel og integritet blir ivaretatt (jf. § 4-1 i Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011), men som også bidrar i (re)konstruering av tjenestemottakernes identitet og samiske tilhørighet (Hall, 1996). Én av informantene uttrykker seg slik om ivaretagelse av den kulturelle dimensjonen i en hverdag hvor ressursene ikke alltid strekker til:

Jeg tror på en måte at det dagliglivet ikke er veldig bevisst tenkende samisk. Jeg tror at de fleste som jobber her også er samer. De bare tenker som så at vi er samer og jobber med de som bor her og de er jo også samer, og vi gjør dagliglivet sånn som vi må gjøre det. Du vet, dagliglivet er jo fullt av trivialiteter, fullt av rutiner, fullt av å få ting til å gå rundt og det å skaffe kvalifiserte vikarer, slik at det er ikke bare bare å tenke stort, når du har over førti ansatte. Når mange da kan være borte samtidig, er det utfordrende å skaffe nok vikarer (Informant 9, som selv ikke er samisk).

Det kan ut fra dette se ut til at det i en presset hverdag handler om å få dagen til å gå rundt og sørge for at et minimum av forsvarlighetskrav er oppfylt, det vil si personlig stell og omsorg, og ivaretagelse av de sykepleiefaglige tjenestene for å sikre liv og helse (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011; Helsedirektoratet, 2012, 2017; Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). En slik forståelse kan underbygges av denne informantens sitt hjertesukk vedrørende manglende aktivitetstilbud tilpasset tjenestemottakerne:

Det finnes ikke noe aktivitetstilbud. Vi skulle gjerne hatt et dagsenter. Selv om det bygget her er veldig stort, og vi kan trene med brukerne her, men det er likevel veldig begrenset. Skulle ønske at vi hadde noe mer. Som helsepersonell så er det jo viktig å ivareta alle deler av det sosiale, åndelige, kulturelle, altså alt, de fysiske og psykiske perspektivene (...) Men mat og hvile og hygieniske tiltak, det er det det egentlig går ut på (Informant 10, som selv er samisk).

Informantene befinner seg med andre ord innimellom i en situasjon, hvor det på grunn av manglende ressurser knyttet til bemanning, ikke er ressurser til å dekke annet enn de nødvendige behovene som mat, pleie, stell og søvn. Denne mangelen på personell som informanten her beskriver, er ikke unik for tjenestemottakere med utviklingshemming i den samiske befolkningen, da dette tidvis er en vanlig utfordring i den kommunale helse- og omsorgstjenesten generelt. Forskjellen ligger imidlertid i de konsekvensene dette får for disse personene som må ha hjelp til identitetsarbeidet sitt, og som samtidig tilhører en minoritet (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015), da den kommunale helse- og omsorgstjenesten i utgangspunktet er tilpasset majoritetssamfunnet (Melbøe, Johnsen, et al., 2016). Det betyr at selv om personer som tilhører majoritetssamfunnet ikke får dekket mer enn de nødvendige behovene knyttet til egenomsorg, personlig pleie og sykepleie, så vil deres identitet (re)konstrueres og deres kulturtilhørighet likevel ivaretas i samhandlingen (A. Eriksen & Selberg, 2006; Jenkins, 2014; Salole, 2018). Dette gjøres eksempelvis gjennom det språket det samhandles på (Jenkins, 2014), samt måten tjenestetilbudet er bygd opp på (Gjertsen et al., 2017) som er kjent og skaper en sosiokulturell tilhørighet. For de som har en samisk bakgrunn er ikke disse strukturene i oppbyggingen av tjenestetilbudet like kjent, og mange vil ofte oppleve at de heller ikke kan kommunisere om nære og personlige ting - som ofte kommer opp i samhandlingssituasjoner knyttet til stell - på sitt morsmål (NOU 2016:18, 2016; Solstad, Balto, Nygaard, Josefsen & Solstad, 2012). Denne organiseringen av og innholdet i tjenestetilbudet, som er tilpasset majoritetskulturen ivaretar i mindre grad den sosiokulturelle samiske tilhørigheten (Gjertsen et al., 2017),

kan i verste fall oppleves som en undertrykking av den samiske identiteten (Hedlund & Moe, 2010).

I begrepet faglig forsvarlige tjenester (Helse- og omsorgstjenesteloven, 2011; Meld. St. 28 (2007-2008); Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999) ligger det i henhold til §1 i kvalitetsforskriften en tilfredsstillende dekning av tjenestemottakernes behov, herunder fellesskap og tilbud om varierte og tilpassede aktiviteter (Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003). De erfaringene informantene viser til her, kan imidlertid tyde på at ivaretagelse av den kulturelle tilhørigheten blir skadelidende når ressursene blir knappe i den kommunale helse- og omsorgstjenesten, da brukernes behov hva aktiviteter angår ikke dekkes i tilstrekkelig grad.

Alt er imidlertid ikke bare negativt, da noen av informantene i samiske majoritetsområder opplyser om at det både jobbes med å utforme årsplaner, hvor det skal tas høyde for typiske samiske merkedager, og langvakt-turnus slik at tjenestetilbudet i større grad er tilpasset tjenestemottakernes behov. Det tror informantene kan bidra til ivaretagelse av tjenestemottakernes samiske kulturelle tilhørighet i større grad, og to av dem uttrykker det slik:

Ja, vi er i utarbeidelse slik at vi kanskje får den (langvaktturnusen, min presisering) her også, det hadde vært veldig fint. Da slipper man hele tiden, hvis man for eksempel er på tur eller lignende, å måtte være tilbake til kl 1500 (Informant 6, som selv er samisk).

Ja, samene har jo det her med årstider. Det skjer ting i naturen, og været forandrer seg, så da kan du gjøre ulike aktiviteter, og det er det som er tanken å få fram (med årshjulet, min presisering), fordi det sitter veldig i kulturen, at du gjør disse aktivitetene til faste tider på året. (...) Tanken var vel også at brukerne skal kunne bli kjent med det årshjulet, slik at de ser hva som skal skje. Så målet er jo å få det samiske med inn, for nå er den i veldig liten grad den tatt hensyn til. Så planen er jo å få det mye mer fram (Informant 8, som ikke har samisk bakgrunn).

5.2 MANGELFULL KULTURELL VERKTØYKASSE

Vår kultur kan, ifølge Eriksen og Sajjad, sies å bestå av de verdier, normer og verdenssyn, herunder skikker og sedvaner som tas for gitt, som (re)konstrueres gjennom interaksjon i et samfunn (2015). Da ulike kulturer kan ha forskjellige meningssystemer, vil den enkeltes kompetanse i den aktuelle kulturen kunne være avgjørende for i hvor stor grad denne er i stand til å forstå den andres tankesett og kroppsspråk i en samhandling. Denne muligheten til å tolke og forstå den andre øker med grad av kulturkompetanse, det vil si at en med et innenfra-perspektiv i større grad vil kunne tolke de ulike kulturelle uttrykkene i et samfunn (Møllersen, Sexton & Holte, 2009; Saus, 2006). Det vil ved utøvelse av helse- og omsorgstjenester i en samisk-norsk kontekst si at den kulturelle kompetansen den enkelte profesjonelle tjenestutøver innehar også vil kunne utgjøre en del av rammene for tjenesteyternes handlingsrom. Da tjenesteyterne gir tjenester til personer som i varierende grad har behov for bistand til identitetsarbeidet sitt, vil også denne bistanden skje innenfor de rammene som «Det erfarte handlingsrom» setter. Myndighetene har gjort det klart at alle har rett på likeverdige tjenester, uavhengig av språk og kulturell bakgrunn (Meld. St. 28 (2007-2008); Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). I dette ligger en forventning om at tjenesteyterne har kompetanse i samisk kultur og språk (Meld. St. 28 (2007-2008)). Dette legger også føringer for ivaretagelse av tjenestemottakerens kultur, noe som innbefatter prosessene knyttet til identitet og identitetsarbeid (Brubaker & Cooper, 2000).

Feltet som tjenesteyterne beveger seg i er mangfoldig, og bærer også i seg en historie med så vel fornorskningsspolitikk som revitalisering (Høgmo, 2011; P. Pedersen & Høgmo, 2012a). Det betyr at fornorskningssprosessen og revitaliseringen av den samiske kultur får implikasjoner for hele lokalsamfunnet. Det vil således også inngå som en del av de verdiene og holdningene som tjenesteyterne bærer med seg i tjenestutøvelsen, og dermed inn i disse prosessene knyttet til tilskrivning av identi-

tet til tjenestemottakerne (Jenkins, 2014). Tjenesteyterne vil med andre ord være påvirket av historien og de pågående revitaliseringsprosessene, uavhengig av egen etnisitet, i kraft av det å være en del av dette lokalsamfunnet. På hvilken måte og i hvilken grad tjenesteyterne blir påvirket, vil imidlertid variere ut fra deres egen etnisitet og tilhørighet. Denne forskjellen i trygghet knyttet til egen etnisitet og ståsted i samisk kultur, blir veldig tydelig i disse to samiske informantenes artikulering om samisk kultur og eget ståsted:

Det er nå slik som jeg er vokst opp (...) så jeg lurer ikke på om jeg er same eller ikke same. Hjemme så lever vi sånn som vi ble oppdratt (...) Alt det her det ligger inni meg, jeg vet liksom ikke hva jeg gjør som er samisk eller norsk (Informant 2).

Jeg er oppdratt i en norsk familie. Jeg har vokst opp i et norsk samfunn, jeg har gått på en norsk skole og (...) norsk væremåte og levemåte. Så typiske samiske tradisjoner det praktiserer vi nesten ikke i familien vår. Vi har alltid vært en sånn blanding mellom norske tradisjoner og samiske tradisjoner i sjøsamefamilier. (...) Så sånn som med meg selv, det eneste jeg kan si som er samisk tradisjon, det er at jeg bruker kofte i eksempelvis bryllup og sånt. Men poenget med det her er at når du ikke har en god nok forankret tilværelse i en samisk kultur, og kommer inn i et slikt yrke og skal hjelpe et annet menneske, altså i en samhandling med et annet menneske, så er det jo vi som er verktøyet. Og da må jo vi i vår verktøykasse finne hva vi har å kunne tilby. Når det er så dårlig, altså ikke dårlig, men så lite av denne samiske kulturen, så blir det vanskelig å kunne tilby det dersom brukeren har sagt at han definerer seg som samisk. (...) Jeg synes jeg mangler (litt i verktøykasse, min presisering) i forhold til meg selv og i forhold til den jobben som jeg skal utføre med bruker (Informant 1).

Den ene informanten snakker om mangelfulle kunnskaper og ferdigheter i forhold til den samiske kulturen, og at det er vanskelig å ivareta andres kultur når den kulturelle verktøykasse er tom eller mangelfull. Mens den andre sier at han bare gjør slik han er

oppdratt, altså det som faller seg naturlig. Begge disse informantene har samisk bakgrunn, men ut fra dette kan det se ut til at de opplever ulik grad av trygghet knyttet til deres samiske identitet, og hva den innebærer eller skal innebære for dem. Tilskrivning av identitet til tjenestemottakerne er, slik jeg ser det, knyttet til tjenesteytnerens eget identitetsarbeid (Jenkins, 2014), men også til deres kultursensitivitet og forståelse av samisk kultur (jf. de ulike blikkene i Saus, 2006). Denne kulturforståelsen vil imidlertid være påvirket av så vel fornorskningen som revitaliseringen av den samiske kultur (P. Pedersen & Høgmo, 2012a, 2012c), da fornorskingsprosessen har hatt ulik påvirkning i de forskjellige samiske samfunnene. Revitaliseringsprosessene har gått og pågår fortsatt med varierende styrke i de ulike samiske samfunnene (Bjørklund, 2016; Hansen & Sørli, 2012; P. Pedersen & Høgmo, 2012c).

Den sosiale verdenen overføres fra en generasjon til en annen gjennom den eksternalisering, internalisering og objektivering som skjer i sosialiseringssprosessene, herunder dannelsen og opprettholdelsen av identitet (Berger & Luckmann, 2004). Da identitet handler om å speile den andre (Mead, 1934/ 1967), vil tjenesteytnerens egen forståelse av samisk identitet også få konsekvenser i forhold til hvordan tjenesteytnerne håndterer identitetsarbeidet til tjenestemottakerne. For tjenesteyttere som uttrykker en slik trygghet knyttet til egen samisk identitet, som den ene informanten her gjør, vil de, som en del av sosialiseringssprosessene, i samhandling med tjenestemottakere speile denne samiske identiteten (Hall, 1996; Mead, 1934/ 1967). Avhengig av hvilken identitet tjenestemottaker selv tilskriver seg, kombinert med tjenesteytnerens oppfatning og forståelse av tjenestemottakerens identitet, vil tjenesteytteren gjennom «external identification» tilskrive tjenestemottaker en identitet knyttet til etnisitet, sosial klasse etc. (Brubaker & Cooper, 2000). Det vil si at tjenesteyttere vil gjøre en avgrensning fra signifikante andre, ved å kategorisere tjenestemottakere som lik en identitet, og dermed ulik en annen (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015). Er derimot det «speilbildet» tjenesteytterne skal gi uklart, eller at «verktøykassa er tom» som in-

formanten uttrykker det, er det vanskelig å skulle bistå tjenestemottaker i deres identitetsarbeid i et mangfoldig kulturlandskap som det samisk-norske. Dette fordi tjenesteyter som følge av fornorskning verken vet hvilken identitet som skal speiles eller hva den eventuelt skal inneholde av kulturelle elementer som verdsett, verdenssyn og tilhørighet (Salole, 2018). Dette fordi revitaliseringen, herunder det å finne igjen en tapt samisk identitet – gjennom rekonstruering eller nykonstruering, eller begge deler - ikke er kommet like langt i alle samiske samfunn (Paine, 2003; P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Tjenesteyternes egne kulturelle tilhørighet kan således sies å legge begrensninger for håndtering av andres identitetsarbeid, i betydningen hvilken identitet som skal tilskrives og hvordan det skal gjøres, når den kulturelle «verktøykassa» er tom.

Disse ulike opplevelsene av trygghet knyttet til egen samiske identitet kan også sees på som ulike forståelser av den samiske kulturens meningssystem. Når den ene informanten sier at han ikke lurer på hva den samiske kulturen³⁸ er, men at den er en del av ham, eller «ligger inni» ham for å bruke informantens utsagn, kan dette være et uttrykk for den kontekstuelle posisjoneringen som Schütz referer til som «hverdagsvirkelighet» (Schütz, 1962). Det vil si at meningssystemet er eksternalisert, internalisert og objektivert og blir tatt for gitt (Berger & Luckmann, 2004).

Den andre samiske informanten har derimot på grunn av fornorskningen ikke en like klar forståelse av hva den samiske kulturen betyr og innebærer for ham. Slik ulik posisjonering i en kulturell kontekst refererer Saus til som ulike blikk, altså forskjellige måter «å se på» (Saus, 2006). I et slikt perspektiv kan det sies at den ene informanten har posisjonen til en insider, altså en som både forstår og vet at han forstår det han ser- et kyndig blikk (Saus, 2006). Mens den informanten som føler han mangler verktøy i verktøykassa si, kan sies å ha et ukyndig blikk, da han ikke forstår

³⁸ Det presiseres at det ikke er snakk én felles samisk kultur, da det finnes flere samiske kulturer som eksempelvis reindriftskulturen og den sjøsamiske kulturen, men den samiske kulturen som den aktuelle informant har tilhørighet til.

eller har kjennskap til alt han ser, og er bevisst dette (Saus, 2006). Denne posisjonen innbyr til undring og refleksjon, og fordrer at man ser mot det aktøren ser (Meløe, 1997; Saus, 2006). Denne posisjonen blir imidlertid ekstra utfordrende når man skal være den som retter blikket mot det aktøren ser på, samtidig som man også skal være aktøren, noe denne samiske informantens utsagn kan stå som et uttrykk for:

Fordi alt bunner i grunn ut i at (kommunen) er et område hvor norsk har stått så kraftig i alle år, at de samiske tradisjonene, de har blitt visket ut med årenes løp. Og dersom man skal prøve å revitalisere det her, å ta det tilbake, så er det en kjempe-tøff kamp. Det er en kjempe-tøff kamp for meg, og så skal du liksom ta den kampen for bruker også. Da blir det blir en helt annen dimensjon igjen (Informant 1).

For det første er dette en posisjon som er vanskelig å stå i fordi tjenesteyter ikke helt vet hva han skal rette blikket mot, da den samiske identiteten må (re)konstrueres. Samtidig er det også usikkerhet knyttet til hva slags identitet og på hvilken måte denne (re)konstruksjonen kan eller må gjøres for å oppnå en anerkjent samisk identitet i det moderne samiske samfunn (Gaski, 2008; K. Olsen, 2015; Paine, 2003; Stordahl, 1996). For det andre vanskeliggjøres dette ytterligere av at de personene tjenesteyterne yter tjenester til, ikke kan artikulere sin egen identitet grunnet deres utviklingshemming. Dette er problematisk da ens identitet konstrueres i kontinuerlige forhandlinger mellom selvdefinisjoner og alter-definisjoner (Gustavsson & Nyberg, 2014). Noe som igjen medfører en risiko for at personer som ikke kan artikulere egen identitet ender opp med en identitet som i hovedsak består av den kollektive identiteten som er tilskrevet av omgivelsene, en identitet som personen kanskje ikke ønsker selv. Dette er i og for seg ikke uvanlig for personer som har utviklingshemming, da de ofte opplever å få tilskrevet en uønsket identitet, utviklingshemmet, som er svært vanskelig å reforhandle, da den anses som svært omfattende av enkelte (Kittelsaa, 2011). Men dette er fortsatt problematisk, og forverres ytterligere ved at kultur og etnisitet henger tett sammen og inngår som et viktig element i ens identitet (Salole,

2018). Den etniske identiteten kan således bli ansett som en av de største identitetskategoriene, i tillegg til identiteten utviklingshemmet. Det betyr at personer som har utviklingshemming og ikke kan uttrykke sin selvtilskrevne identitet, risikerer å få ikke bare én, men to tilskrevne identiteter som er uønsket, på grunn av det stigmaet disse tilskrevne identitetene bærer med seg (Goffman et al., 2009). Disse personene risikerer med andre ord å få tilskrevet to identiteter som hver for seg kan oppleves som diskriminerende (Grue, 2016; Hansen, 2011), og som sammen kan virke multippeldiskriminerende (Melbøe, 2018a; Olsén et al., 2018). Videre vil disse personene ikke kunne, eller i liten grad kunne styre det bildet de gir av seg selv i samhandling med omgivelsene (Mik-Meyer, 2004). Slik vil de heller ikke være i stand til å prøve å forhandle disse identitetene, noe som gjør situasjonen enda mer utfordrende, eller som én av de samiske informantene så treffende uttrykker det: «*Dersom brukeren ikke ønsker å ha en (samisk identitet, min presisering), eller ønsker å snakke samisk eller lignende, og vi prøver å tvinge på han en samisk kultur og tradisjon og identitet, da blir det jo helt feil!*» (informant 1).

5.3 KLASSIFISERING AV UTVIKLINGSHEMMING SOM IDENTITET

Et annet aspekt ved det erfarte handlingsrommet og som påvirker dette, er ifølge informantene klassifisering av utviklingshemming som identitet. Dette er en identitet som ut fra informantenes utsagn kan tolkes dithen at den oppfattes som gitt, da diagnosen utviklingshemming på et vis er udiskutabel og medfører en identitet som er lite forhandlingsbar. Slik jeg forstår informantene, er utfordringene i denne sammenheng vesentlig knyttet til grad av utviklingshemming og hvorvidt den enkelte er i stand til eksplisitt å uttrykke egne ønsker og behov- altså grad av mulighet til å utøve selvbestemmelse og ha innflytelse på egne livsbetingelser.

Brukermedvirkning er et sterkt prinsipp og en lovfestet rettighet (IS-1878, 2010; Menneskerettsloven, 1999; Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999) som også regulerer tjenesteutøvelsen, i tillegg til den faglige kompetansen (Ellingsen, 2014). Retten til å medvirke påvirkes imidlertid av den som mottar tjenestene sin tilstand og funksjonsnivå, herunder samtykkekompetanse (jf. § 4-3 i pasient- og brukerrettighetsloven, Helsedirektoratet, 2012). Implisitt i dette ligger det at tjenesteyter må gjøre en vurdering knyttet til tjenestemottakers samtykkekompetanse. I denne vurderingen ligger også tjenesteyternes tilskrivning av identiteten utviklingshemmet og den forståelsen de har av denne funksjonsnedsettelsen. Det vil si, den tilskrivningen tjenesteyterne gjør av identiteten utviklingshemmet, bygger både på deres forståelse av selve funksjonsnedsettelsen, altså det som er knyttet til individet og som kan være en følge av noe medisinsk, biologisk eller kroppslig (Kittelsaa, Wik, et al., 2015; Tøssebro, 2010), og tjenesteyternes forståelse av hva funksjonshemming er. Den tilskrivningen tjenesteyterne gjør på bakgrunn av denne forståelsen av utviklingshemming, påvirker blant annet hvordan de tenker om og håndterer denne retten til brukermedvirkning, og flere av informantene snakker om utfordringer knyttet til nettopp dette. Den ene informanten uttrykker seg i denne sammenheng slik:

De ansatte her har veldig ulik bakgrunn. Vi har omsorgsarbeidere, hjelpepleiere, hjelpepleier i vernepleien, sykepleier, pedagoger, førskolelærere og så har vi pleiemedarbeidere (...) Slik at det har litt å gjøre med hva man legger i forståelsen av utviklingshemming, funksjonshemming tror jeg. (...) Veldig mange av de som jobber her har jobbet veldig lenge, og de ser jo brukerne på kanskje en litt annen måte da, enn de som kommer inn og er ny, altså hvor mye en bruker kan gjøre, og hvordan det bør tilrettelegges. Og da tenker jeg også at vi forstår det veldig ulikt. (...) Jeg vet ikke, det har litt med hvordan du forstår, hva du legger i en diagnose, at du ikke legger for mye i eller at du ikke legger for lite (i det, min presisering), men at du ser brukeren i tillegg til (diagnose, min presisering) (Informant 8, som ikke har samisk bakgrunn).

Siden identitet er en dynamisk prosess, og identifisering er noe vi gjør i samhandling med andre (Brubaker & Cooper, 2000; Jenkins, 2014), får den forståelsen tjenesteyterne har av utviklingshemming stor innvirkning på den identiteten de tilskriver tjenestemottakerne, da personer med utviklingshemming ofte blir tilskrevet en identitet hvor utviklingshemming får masterstatus (Kittelsaa, 2008). Denne tilskrivningen handler ofte om at denne kategoriseringen kvalifiserer til velferdstjenester (Kittelsaa & Kermit, 2015; Shakespeare, 2015), hvor personen tilskrives en institusjonell identitet (Järvinen & Mik-Meyer, 2003; Sandvin, 2014). En slik institusjonell identitet henter sin relevans i en konkret sosial kontekst, samt ut fra forhold som er løsrevet fra den umiddelbare konteksten, men som likevel påvirker det sosiale arbeidet (Mik-Meyer, 2004). Det vil si at den identiteten tjenesteyterne tilskriver tjenestemottaker med utviklingshemming vil være ut fra en forståelse som er formet av institusjonelle strukturer. Strukturer som ligger i helse- og omsorgstjenesten, herunder en asymmetrisk hjelperelasjon (Mik-Meyer, 2004), organiseringen av tjenestetilbudet og bolig (Kittelsaa, Wik, et al., 2015), behandlingsformer - og/ eller tilnæringsmåter. Også historisitet knyttet til kategorien utviklingshemmet inkludert den stigmatiseringen som følger med denne kategorien, og som sier noe om hvordan disse personene skal møtes og behandles, har betydning (Sandvin, 2014).

Når informanten her snakker om at de som har jobbet i tjenesten lenge, møter personer med utviklingshemming på en annen måte enn de som er nye, kan det nettopp være uttrykk for en tilskrivning av en slik institusjonell identitet. En identitetskategori som «har bidratt til å bevare og videreføre bestemte oppfatninger og handlingsmønstre» (Sandvin, 2014, s. 99) til tross for avviklingen av institusjonene under ansvarsreformen. Det vil si en forståelse som de nyansatte enten ikke har rukket å bli sosialisert inn i, eller det kan forstås som at de nyansatte utfordrer de lokale rådende forestillingene om hvem de personene med utviklingshemming det ytes tjenester til er, og kan være. I så fall kan denne forskjellen mellom nytilsatte og de som har vært ansatt lenge forstås som en effekt av den dominerende velferdsdiskursen knyttet til

rettigheter, inkludering og levekår for denne gruppen mennesker som har kommet i kjølvannet av den nevnte reformen (Sandvin, 2014).

Utviklingshemming som funksjonsnedsettelse er, ifølge Ellingsen og Sandvin, mer kompleks og definisjonsavhengig enn de fleste andre funksjonsnedsettelse, da denne dreier seg om nedsatte kognitive funksjonsevner og blir påvirket av personens utvikling, miljøet og den grad av stimulering omgivelsene gir (2014). De argumenterer videre med utgangspunkt i Gjærum (1993, i Ellingsen & Sandvin, 2014) at utviklingshemming er en særlig inngripende eksistensiell tilstand, i form av at den varer livet ut og «har en slik direkte betydning for menneskets personlighet og selvidentitet» (Ellingsen & Sandvin, 2014, s. 24). Denne eksistensielle tilstanden innebærer også at den påvirker hvordan omgivelsene forstår den enkelte, noe som får konsekvenser for hva og på hvilken måte den enkelte får tilgang til posisjoner i interaksjon med andre (Ellingsen & Sandvin, 2014).

Da utviklingshemming er en kategori som favner svært vidt (Ellingsen & Sandvin, 2014), betyr dette, slik jeg ser det, at klassifisering av funksjonsnedsettelsen utviklingshemming innebærer to elementer. Det ene elementet er den generelle forståelsen av hva utviklingshemming er, herunder både som funksjonsnedsettelse og som funksjonshemming (Tøssebro, 2010). Det andre elementet handler om hvordan en forstår det enkelte individ som har denne tilstanden, noe som henger tett sammen med den generelle forståelsen. Noe som i vel så stor grad dreier seg om å se forbi diagnosen og se den enkelte som det individet det er, eller for å bruke informantens formulering: «at du ser brukeren i tillegg til (diagnose, min presisering)» (Informant 8). Dette er imidlertid ikke alltid like enkelt, spesielt når den man skal forstå og samhandle med har redusert kognitiv funksjonsevne og ikke kan uttrykke seg verbalt. To av informantene snakker i denne sammenhengen om utfordringer knyttet til tolkning av den enkeltes ønsker og behov:

Men når vi snakker om funksjonsnivå til denne damen. Hun er jo utviklingshemmet og har et lavt forståelsesnivå, det blir veldig vanskelig å lese henne, hva hun egentlig

mener, i alle slags situasjoner. (...) Hvis man tenker spesifikt i forhold til samisk kultur og tradisjon, så er det jo veldig vanskelig. (...) Det her et menneske som tar veldig lite valg selv (...) Men vi ser jo på kroppsspråket hennes, hvis det er noe hun virkelig ikke liker (Informant 1, som selv er samisk).

For jeg opplever at det er mest det at han ikke har det verbale språket som stopper. Altså han sier jo ikke da «Jeg vil ikke», han bare nekter å gå for eksempel. (...) Kommer og henter deg og tar deg i hånden. Og da har jeg jo sett, at han kan lete litt i de CD-platene og ta fram (den han vil ha, min presisering). For jeg har testet ham (...) så jeg byttet om på cd-coverne, men han fant den (Informant 3, som ikke har samisk bakgrunn).

Begge informantene snakker her om utfordringer knyttet til tjenesteyting, til personer med utviklingshemming, som ikke kan uttrykke seg via verbalt språk. Den ene informanten tar utgangspunkt i personens diagnose som forklaring på hvorfor det er vanskelig å tolke hva denne personen ønsker, mens den andre gir uttrykk for at vanskene med tolkning ligger mer på omgivelsene. Da personen uttrykker seg via kroppsspråk og bruker det til å vise dem hva han vil, kan dette være et uttrykk for ulik grad av utviklingshemming og kognitiv fungering. Grad av utviklingshemming, og hvordan den reduserte kognitive funksjonsevnen kommer til uttrykk, kan ut fra dette være avgjørende for hvordan tjenesteyterne forstår, tolker og dermed også konstruerer og tilskriver identitet. Dette kan igjen få konsekvenser for hvordan de samhandler med den enkelte (Ellingsen & Sandvin, 2014; Jenkins, 2014). På den annen side kan dette tolkes som et uttrykk for ulike forståelser av utviklingshemming. Begge informantene sier at de tolker kroppsspråk, og når den ene informanten snakker om at det er veldig vanskelig å tolke denne personens ønsker og behov, og forklarer dette med «hun har et lavt forståelsesnivå», mens den andre informanten oppgir at utfordringen ligger i å tolke det som uttrykkes via kroppsspråket, kan dette forstås som at tjenesteyterne

har ulikt fokus i sin forståelse. Den første forståelsen kan sees på som en mer essensiell forståelse, der utfordringene forklares utfra funksjonsnedsettelsen, her utviklingshemmingen (Grue, 2015). En slik forståelse kan ta utgangspunkt i en medisinsk modell, hvor funksjonshemming tradisjonelt har blitt sett på som en egenskap ved individet (Tøssebro, 2010), og noe som fortsatt den dag i dag er «considered to have predominant medical significance» (Reddy, 2011, s. 288). Imidlertid kan disse forskjellene også bunne i forståelse av begrepene utviklingshemming og funksjonshemming. Begreper som tilsynelatende er veldig nærme, men som innholdsmessig innebærer ulike årsaksforhold til funksjonsbegrensningene (Sandvin, 2014). Det kan innebære at denne informantens bruk av begrepet utviklingshemming i denne konteksten bare var en uheldig formulering.

Den andre forståelsen uttrykt av informantene her, kan sees på som en mer relasjonell forståelse av utviklingshemming som funksjonshemming. Informanten viser til at det handler om tjenesteyternes evne til å tolke, da personen viser hva han vil via kroppsspråk. På en forenklet måte kan man si at det handler om en forståelse av at det ikke er samsvar mellom tjenestemottakers kommunikasjonsmåte og den måten samfunnet forventer (og som anses som den normale) han skal kommunisere på (Grue, 2015). Ut fra denne informantens utsagn, kan det se ut til at han forstår denne utfordringen knyttet til tolkning av mening som at omgivelsene, her tjenesteyteres evne til tolkning, virker funksjonshemmende for denne personen. En forståelse som er i tråd med den relasjonelle forståelse av funksjonshemming (Tøssebro, 2010). Uansett hvilken forståelse tjenesteyter har, kan det være svært utfordrende å skulle tilskrive identitet til en person som i mindre grad er i stand til å tilskrive seg selv en identitet. Denne utfordringen blir ifølge den ene samiske informanten enda større når det kommer til tilskrivning av etnisk identitet og tilhørighet;

(...) brukeren er psykisk utviklingshemmet og har nedsatt funksjonsnivå. Han kan ikke klare å ta klare valg, altså han kan ikke si til oss og definere at «jeg føler meg som samisk» (Informant 1).

Ut fra denne forståelsen til informantene, kan det se ut til at jo større grad av utviklingshemming, og i hvor større grad kommunikasjonsevnen er redusert, jo mer utfordrende kan det være å avgjøre hvilken identitet og tilhørighet man skal tilskrive tjenestemottaker. Det medfører også store utfordringer knyttet til tilrettelegging for at denne personen kan kommunisere med omgivelsene, herunder uttrykt egne ønsker og behov. Det er altså i samspillet utfordringen oppstår, noe som harmonerer godt med en relasjonell forståelse av utviklingshemming (Sandvin, 2014; Tøssebro, 2010).

Forståelsen til tjenesteyterne kan sies å inngå i det som rammer inn tjenestetutøvelsen, da deres forståelse ligger til grunn for hvordan tjenestemottakers identitet konstrueres og tilskrives med tilhørende kategorisering som utviklingshemmet, eventuelt også som same. I følge Jacobsen og Gjertsen, lærer personer med utviklingshemming språk og handling i større grad gjennom emosjoner med tilhørende handlinger enn ved kognisjon (K. Jacobsen & Gjertsen, 2010). Det betyr at kroppsspråket til tjenestemottaker vil kunne gi tjenesteyterne en forståelse av hvem tjenestemottaker er, det vil si ønsker og behov, preferanser, emosjoner og handlingsmønster (Horgen, 2010). Da emosjonell mening blir internalisert gjennom sosialisering (Berger & Luckmann, 2004), vil handlinger³⁹ ut fra dette kunne forstås som en kulturell mening. Tjenesteyter vil kunne få tilgang til identiteten, herunder etnisk tilhørighet, gjennom kroppsspråket til en person som har en kognitiv funksjonsnedsettelse og ikke kan uttrykke seg verbalt (Horgen, 2010). Dette fordrer imidlertid at tjenesteyter besitter en kompetanse til å kunne tolke disse handlingene med tilhørende kulturell mening. Denne kompetansen er, slik jeg ser det, todelt. For det første innebærer en slik kompetanse kunnskaper og ferdigheter knyttet til det å forstå språkutvikling og samtidig kunne utvikle forståelsesformer som kan fremme gjensidig og felles forståelse i samspillet med den aktuelle tjenestemottakeren (Horgen, 2010). For det andre innebærer denne kompetansen kulturelle kunnskaper og ferdigheter, altså et mer kyndig blikk

³⁹ Handling i vid forstand, det vil si alt som gjøres.

(Saus, 2006). Når man ikke har dette kyndige blikket, eller mangler verktøy i den kulturelle verktøykassa for å bruke informantens formulering, blir disse handlingene derimot vanskelige å tolke i en samisk-norsk kontekst. Dette blir spesielt utfordrende for tjenesteyterne når de blir satt i en posisjon hvor de på vegne av tjenestemottaker skal håndtere identitetsarbeidet knyttet til spørsmål vedrørende tilskrivning av etnisitet. Ett er at tjenesteyterne må vurdere om tjenestemottaker skal tilskrives en samisk identitet eller ikke, men i så tilfelle, må de også vite hvilken samisk identitet. Det vil si hvilket innhold de skal gi den identiteten som skal tilskrives (Dankertsen, 2015; Nyseth & Pedersen, 2015a; Paine, 2003; Stordahl, 1996), noe som avstedkommer etiske dilemmaer jf. kapittel 6.1.2.

5.4 UFORMELL NORMATIV PRAKSIS OG SKAM

I tillegg til ressurser, kulturforståelse og forståelse av utviklingshemming er også holdninger, herunder holdninger i «bygda» og tjenesteyternes egne holdninger, samt skam med på å ramme inn tjenesteutøvelsen. Dette fordi de påvirker hvordan så vel identiteten utviklingshemmet som identiteten same konstrueres og forstås i det enkelte lokalsamfunnet, og derigjennom legger normative rammer for tjenesteutøvelsen i dette samfunnet. Disse sosiale strukturene i «bygda» eller lokalsamfunnet skaper sosiale institusjoner (Fylling, 2008), hvis lokale institusjonaliserte praksis også er med og påvirker tilskrivning av identiteten til tjenestemottakerne (Folkestad, 2003). For å ta det siste først, flere av informantene snakker i denne sammenheng om flere former for skam. En form for skam som flere av informantene snakker om, er knyttet til den sosiale kategorien utviklingshemming, altså en skam knyttet til kroppslig stigma (Goffman et al., 2009), og det handler i denne sammenheng om to varianter av en slik kroppslig stigma. Den ene varianten dreier seg om skam knyttet til det å ha et barn med utviklingshemming, mens den andre handler om skam knyttet til det å inneha en utviklingshemming. To av informantene som ikke selv har samisk bakgrunn omtaler det slik:

Hun har vært mye hjemme. Jeg vet også at medlemmer av familien hennes, ikke ante at onkelen hadde en søster som var utviklingshemmet før mange, mange år etterpå. (...) (Det handler om, min presisering) den samiske kulturen fordi det var det skam at de fikk et barn på 50-tallet som var utviklingshemmet, (det ble hemmeligholdt, min presisering) på grunn av den skammen (Informant 3).

(...) og her er det veldig liten åpenhet dersom du ser at et barn har vansker, spesielt hvis det er funksjonshemmet. Da er det veldig hysj, hysj, men det her er en differensiert ting. Noen familier har det ekstremt, og noen har de ikke så ekstremt, og noen har det kanskje nesten ikke i det hele tatt. Sånn at det er snakk om å skjule, det er snakk om å late som om ting er bra. (...) Jeg tror det er mest skjult dersom det er en kognitiv svikt, fordi den (funksjonsnedsettelsen, min presisering) er mest skamfull (Informant 9).

En slik type skam knyttet til diagnose som informantene her referer til kan forstås ut fra flere forhold, heri historisitet. Utviklingshemming som sosial kategori har historisk sett vært, og er fortsatt en sosial kategori med lav status (Sandvin, 2014). Fra mellomkrigstiden og opp mot 1950-tallet, hvor de ble sett på som åndssvake som måtte tvangs-steriliseres av arvehygieniske årsaker, via institusjonstida hvor formålet først var oppbevaring, for så under Helsevernet for psykisk utviklingshemmede (HVPU) gå over til opplæring og systematiske tiltak for opptrening og behandling. Utover 1990-tallet kom ansvarsreformen med avvikling av institusjonene og fokus ble rettet mot normalisering av levekårene, etterfulgt av myndighetsgjøring (empowerment) på 2000-tallet og fram til i dag (Sandvin, 2014). Men til tross for at de fysiske institusjonene er borte, er fortsatt mye av den sosiologiske institusjonaliseringen, ifølge Sandvin, til stede den dag i dag (2014). Denne sosiologiske institusjonaliseringen vil være grunnlaget for konstrueringen av den institusjonelle identiteten utviklingshemmet, en identitet som sementeres gjennom den rådende sosialpolitikken, lovgivningen samt organiseringen av de offentlige helse- og omsorgstjenestene

(Järvinen & Mik-Meyer, 2003). Således vil det kunne påvirke hvordan utviklingshemming blir forstått i samfunnet, herunder de lokale kontekstene som bygda representerer. Ofte vil stigmaets *åpenbarhet* være avgjørende for hvor belastende et stigma er. Jo mer synlig det er, at funksjonsnedsettelsen kommer til uttrykk med en gang personen kommer i kontakt med andre, synlighet i form en rullestol, eller ved at funksjonsnedsettelsen blir påtrengende i samhandlingen; den blinde kan ikke møte ens blikk, jo mer belastende blir stigmaet (Goffman et al., 2009). Det betyr at i jo større grad et stigma eller en funksjonsnedsettelse kan passere som en del av den normale variasjonen, jo mindre stigmatiserende kan det være. Dette er også grunnen til at mange personer heller velger å identifisere seg som syk enn funksjonshemmet, siden kategorien syk i større grad kan passere som en normalvariasjon, hvorpå også stigmaet nyttet til funksjonsnedsettelse kan unngås (Grue, 2015). Kategorien utviklingshemming er imidlertid en eksistensiell tilstand (Ellingsen & Sandvin, 2014), noe som gjør at den står i en særstilling, da personer med utviklingshemming tilskrives denne identiteten uavhengig av funksjonsnedsettelsens grad og omfang (Sandvin, 2014). Det vil si at personer med utviklingshemming, til tross for at de forhandler identitet som andre (Gustavsson & Nyberg, 2014) i mindre grad kan passere som en normalvariasjon (Grue, 2015), og i all hovedsak vil bli stigmatisert uavhengig av hvor synlig dette stigmaet er for omgivelsene (Goffman et al., 2009). Den skammen informantene her beskriver, kan dermed være et uttrykk for den institusjonelle identiteten som ligger implisitt i velferdsstatens strukturer (Bogdan & Taylor, 1982; Kittelsaa & Kermit, 2015), og som kommer til uttrykk i de lokale institusjonaliserte praksisene (Fylling, 2008). Det vil med andre ord si at den skammen knyttet til utviklingshemming, som informantene viser til her, kan forstås ut fra den statusen utviklingshemming har i samfunnet i sin alminnelighet (Goffman et al., 2009).

En slik lokal institusjonalisert praksis er tuftet på kulturelle idealer og ideer (Aakvaag, 2006), og dette kulturelle elementet er kanskje det mest fremtredende når

det gjelder skam knyttet til det å ha et barn med funksjonshemming. Én av de samiske informantene formulerer seg slik om denne skammen som en del av kulturen:

Jeg har snakket med enkelte pårørende også, (...) altså det her med pårørendes synspunkter, så er det en del skam med å ha barn med utviklingshemming. Det er veldig sånn «må dere dra?» «Må han være med i butikken?». Jeg (min presisering) sier «Kan han ikke være med i butikken?» «Nei..» Også så spør jeg direkte «Ja, hva tenker du?» «Nei, jeg vil ikke at de skal se». Så spør jeg «Se hva da?» «Nei, men at han har..» Altså at han er (Samisk ord) at han er lavere i rangstigen. Og (samisk ord) det vil si, det er enkelte som har det. (...) men det er noen pårørende som skjemmes over å ha barn som er utviklingshemmet, som en kulturell del, tenker jeg (Informant 10).

En slik forståelse av skam som delvis kulturelt betinget er i tråd med Goffman som viser til stigmatisering som en prosess. Egenskaper eller atferd som ikke anses som kulturelt aksepterte i et samfunn, defineres og kategoriseres i sosiale kategorier med lav status (2009). Eller for å si det med informantens ord «er lavere i rangstigen». Det å berges, eller *birget*, altså det å kunne klare seg selv, er en svært viktig del av samiske praksiser (Nymo, 2011). Dette begrepet rommer flere aspekter, herunder sosiale, kunnskapsmessige, fysiske og teknologiske, hvor alle inngår i det å nyttiggjøre seg det man kan for å «overleve» (Nymo, 2011). Alle disse aspektene dreier seg om områder i livet hvor personer med utviklingshemming i varierende grad kan oppleve å komme til kort, og dermed ikke ha tilstrekkelig med kunnskaper eller ferdigheter til å kunne berges. Dette vil kunne avstedkomme skam (Farstad, 2016), slik som den pårørende som informanten her viser til. En slik kulturelt betinget skam kombinert med den statusen utviklingshemming har i sin alminnelighet, kan således ligge til grunn for at pårørende ikke ønsker at andre skal vite at en av deres nære har utviklingshemming. Det er som informanten sier «snakk om å skjule» (Informant 9), noe som kan medføre at personer med utviklingshemming i stor grad holdes utenfor det offentlige rom, og dermed stenges ute fra en del av den naturlige sosialiseringen i det aktuelle samiske

samfunn (Berger & Luckmann, 2004). En slik utestenging vil få konsekvenser for identitetsutviklingen til den det gjelder, da denne personen i mindre grad deltar i lokalsamfunnet og dermed også får mindre tilgang til de meningsstrukturene som ligger til grunn for kulturen i det aktuelle samfunn (Brubaker & Cooper, 2000). Personen hindres dermed også i å kunne tilegne seg evnen til og å beherske det moderne samfunnets krav knyttet til forståelse og tolkning av kunnskap, informasjon, abstrakte koder etc. (Sandvin, 2014). Dette innebærer at vedkommende i liten grad tilegner seg og oppøver evnen til å forhandle individuell identitet, og dermed risikerer å bli fastlåst i den tilskrevne institusjonelle identiteten hvor personen tilkjennes lite eller ingen subjektivitet (Sandvin, 2014). En slik manglende tilkjennelse av subjektivitet opplever to av informantene i møtet mellom tjenestemottaker og lokalsamfunn. Én av de samiske informantene uttrykker seg i den forbindelse slik:

Hvis jeg for eksempel er ute med samisk bruker, og jeg treffer noen som jeg vet kjenner den brukeren veldig godt. En person jeg vet hvem er og kjenner såpass godt at jeg kan snakke med den personen. Så vil de liksom ikke, de vil ikke snakke med brukeren (Informant 2).

Skam knyttet til utviklingshemming kan ut fra dette sees på som både kulturelt betinget og som en konsekvens av den allmenne lave statusen utviklingshemming har med tilhørende institusjonell identitet i samfunnet. Denne skammen fører også ifølge en informant til at foreldre ikke ønsker at barna skal få noen diagnose. Informanten uttaler følgende:

Sånn at det er snakk om å skjule. Det er snakk om å late som om ting er bra, og så er det hjelpeapparatets oppgave å sette navn på ting, vise ting, få barnet i barnehage kanskje, få koblet inn eksterne instanser og få til et hjelpetilbud innenfor det som foreldrene er trygge på (Informant 9, som ikke selv har samisk bakgrunn).

En slik motstand fra foreldrenes side som informanten viser til her, kan vanskeliggjøre tilgangen på tjenester, da diagnoser ofte fungerer som terskel for tjenester

(Shakespeare, 2015). Denne motstanden kan imidlertid i også sees i sammenheng med det behovet for beskyttelse den ene informanten hevder ligger i den samiske kulturen. Han referer til samisk kultur som en *beskyttelseskultur*, og forklarer dette slik:

(...) i ekstreme tilfeller, hvis noen av dem skal reise til (navn på sted) i morgen, så kan de ikke fortelle det til noen. Det er jo hemmelig at man skal reise, og hvor man skal reise. Det er jo hemmelig for det trenger folk ikke å vite. Det skulle ikke være så farlig om folk vet det, eller skal vite at jeg skal til (navn på sted) i morgen, men der er en sånn beskyttelseskultur. Det kommer helt sikkert fra reindrifta, at man ikke forteller hvor man har tenkt til å flytte flokken i morgen, man forteller ikke om det er noen folk der, man forteller ikke hvem som er der. De har laget seg beskyttelsessystemer som på en måte har fått en generell virkning (Informant 9, som ikke selv har samisk bakgrunn).

Denne motstanden fra foreldrene kan, i kombinasjon med det sterke verdisynet om å berges (Nymo, 2011), forstås som en måte å beskytte barnet sitt mot den diskriminering i lokalsamfunnet som følger av verken å kunne klare seg selv eller kunne passere som en del av normalvariasjonen i befolkningen (Gjertsen et al., 2017; Goffman et al., 2009). Motstanden mot diagnoser fra foreldrenes side kan med andre ord sees på som en slags strategi for å holde «bygdedyret», som Farstad (2016) kaller det, i ro. På den måten kan foreldrene beskytte barnet mot mobbing og diskriminering som personer med utviklingshemming ofte utsettes for (Gjertsen et al., 2017; Olsén et al., 2018).

På den andre siden er det, i likhet med funnene til Melbøe m.fl. (2016), også informanter i dette materialet som ikke opplever at det er knyttet noe skam til utviklingshemming, hverken i det å ha denne funksjonsnedsettelsen selv eller å ha barn eller andre familiemedlemmer med utviklingshemming. Den ene informanten som har jobbet i helse- og omsorgstjenesten i mange år er veldig klar på at han ikke har

opplevd at noen er blitt diskriminert på noe vis på grunn av at de har utviklingshemming: «Jeg har ikke vært borti det, jeg har jobbet ganske mange år og jeg har ikke opplevd at noen har trakassert dem på noen som helst måte» (Informant 7). Dette setter denne samiske informanten i sammenheng med at personene som har utviklingshemming, er blitt mye mer synlig i lokalsamfunnet. Folk er så «vant med det» (Informant 7), da disse personene deltar på de fleste aktiviteter på ulike arenaer som i kirke så vel som i kulturhus og ulike fritidsaktiviteter. Den samme informanten sier videre;

Jeg tror det er det at de er mye på tur rundt i bygda, er med på kafé, er det noe som skjer på kulturhuset, så er de med på det. De var for eksempel på Mari Boine-konsert, for jeg bestiller billetter til joikekonserter, og så drar de dit (Informant 7).

Opplevelsen til denne informanten av at personer med utviklingshemming ikke blir diskriminert på noe vis, kan stå i kontrast til resultatene til Olsén m.fl. (2018). De fant i sin undersøkelse ikke bare at personer med funksjonsnedsettelse i den samiske befolkningen diskrimineres, men også utsettes for en kumulativ diskriminering på bakgrunn av både funksjonsnedsettelse og etnisitet. På den annen side kan dette være et uttrykk for det mangfoldet i de samiske samfunnene som Melbøe m.fl. (2016) viser til i sin undersøkelse, hvor de finner at det er mer aksept for å være annerledes i enkelte samiske samfunn, mens det i andre avdekkes mindre aksept for å ha en funksjonsnedsettelse enn i majoritetssamfunnet.

Den opplevelsen informanten her uttrykker, kan imidlertid også tolkes som et uttrykk for en endring i forståelsen av personer med utviklingshemming i samfunnet. En slik endring kan på den ene siden sees som en konsekvens av den formelle diskursen om utviklingshemming som har medført andre forventninger til denne gruppen personer enn i tidligere generasjoner. På den andre siden kan dette sees som et resultat av generelle samfunnsmessige endringer som individualisering, multiple identiteter og enda høyere krav til refleksivitet i det sen-moderne samfunn. Noe som samtidig virker kompliserende på det sosiale livet til denne gruppen grunnet de økte krav

til kognitiv fungering som følger i kjølvannet av det sen-moderne samfunn (Sandvin, 2014). I følge Sandvin og Ellingsen (2014) medfører den institusjonelle identiteten en rimelig statisk og stigmatiserende forståelse av kategorien utviklingshemming blant fagfolk og allmennheten for øvrig. Denne institusjonelle identiteten, som ofte oppfattes som en objektiv virkelighet, konstrueres og rekonstrueres imidlertid i interaksjon mellom individ og samfunn, og vil kunne endres over tid i takt med endringer i sosiale og velferdspolitiske strømninger i samfunnet (Berger & Luckmann, 2004). Informanten viser til at personer med utviklingshemming er blitt mer synlige i lokalsamfunnet, og dermed blitt mindre stigmatisert. Et lignende bilde sees også i samfunnet for øvrig, der stadig flere personer med utviklingshemming de siste årene har utfordret den institusjonelle identiteten når de har insistert på å bli sett på som subjekter i stedet for objekter. De oppnår dette ved å være mer synlige i mediebildet enn før, eksempelvis i realityserien «Tangerudbakken Borettslag», som skuespillere, forfattere og debattanter (Sandvin & Ellingsen, 2014), og på den måten kreve sin plass. Dette kan innebære at personer med utviklingshemming fortsatt klassifiseres i en stigmatisert kategori, samtidig som denne stigmatiserte kategorien grunnet endret forståelse også kan være i endring.

Informantene snakker imidlertid ikke bare om skam knyttet til diagnose, de snakker også om skam knyttet til etnisitet, altså til det å være same. En slik type skam referer Goffman til som et slekts-betinget stigma, altså et stigma som overføres fra slekt til slekt (Goffman et al., 2009). Én av de samiske informantene opplever denne type stigma som en del av hverdagen i lokalsamfunnet, og uttrykker seg i på denne måten:

(Navn på samisk arrangement) har utviklet seg til å bli ett samlingspunkt for hele bygda, så det begynner, misforstå meg rett, å bli stuerent (...) Det blir som et stort slektstreff i bygda, bare innpakket i en samisk drakt. (...) Ja, for (navn på samisk arrangement) isolert sett er greit, vil jeg tro. Men så er det jo liksom i hverdagen, da møter man den andre holdningen igjen. (...) De sier ikke det med ord eller noe

sånt, men man merker det på kroppsspråket deres at de ikke synes det er greit (Informant 1).

Informanten bruker begrepet «stuerent» her, noe som indikerer at det samiske arrangementet i større grad godtas nå enn tidligere, noe som kan være en konsekvens av den revitaliseringen samisk kultur har vært gjenstand for siden 1980-tallet (P. Pedersen & Høgmo, 2012a). En slik forståelse kan underbygges av utsagnet til informant 4 nedenfor, som også bruker begrepet stuerent når han skal beskrive holdningene i bygda knyttet til den samiske kulturen:

For 20-30 år siden var det jo ikke stuerent. Men nå føler jeg ikke på at det er noen kamp her i kommunen når det kommer til språk nå (...) samisk brukes både på skolen og i barnehager (...) og jeg oppfatter det som veldig stuerent (...) Men (det samiske brukes, min presisering) selvfølgelig ikke i så stor grad som kanskje enkelte ønsker. Men den er nå der i hvert fall, og tas vare på, både det samiske språket og kulturen (Informant 4, som selv ikke har samisk bakgrunn).

I motsetning til informant 1, uttrykker denne informanten at det ikke bare er samiske arrangementer som er blitt «stuerene», han opplever at også den samiske kultur som sådan har oppnådd bedre aksept i hans lokalsamfunn etter 1990-tallet. Disse forskjellene i opplevd aksept for det samiske, kan forstås som en følge av at revitaliseringsprosessene ikke har gått like fort eller kommet like langt i alle samiske samfunn (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Det stigmaet informant 1 her kjenner på, kan være et uttrykk for en strukturell diskriminering som ligger implisitt i samfunnet, og dermed også implementert i velferdsstatens oppbygging som følge av fornorskningsprosessen (Olsén et al., 2018). Da etnisitet både kan sees som elementer av sosial organisering og kultur (Vermeulen & Govers, 1994), kan denne strukturelle diskrimineringen forstås som sanksjoner som utøves, om enn i varierende grad, i den enkelte lokale praksisen via «bygdedyret», som både definerer og bryr seg med skam i kulturell innpak-

ning (Farstad, 2016). En slik forståelse vil være i tråd med Hansen som i sin undersøkelse finner at sameer, i sammenligning med majoritetsbefolkningen, rapporterer at de har blitt utsatt for diskriminering dobbelt så ofte (Hansen, 2011).

En annen samisk informant snakker også om stigmatisering og revitalisering knyttet til etnisitet. Denne informanten bringer inn nye elementer til denne stigmatiseringen, som informantene opplever som en del av det erfarte handlingsrommet, når han for det første knytter stigmatiseringen til sjøsamiske områder. Områder som i størst grad mistet sin samiske identitet under fornorskingsprosessen (Høgmo, 2011):

Mens lengre ut mot kysten, der har det vært slik at de ikke vil ha noe med samisk og sameer å gjøre, enda de (selv, min presisering) er (...) for eksempel sjøsameer (Informant 6).

For det andre aktualiserer informanten den generasjonskonflikten knyttet til identiteten same som har oppstått i kjølvannet av revitaliseringen (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). En konflikt som både dreier seg om autenticitet (P. Pedersen & Høgmo, 2012c) og spørsmål om hvorvidt en ønsker å identifisere seg som same eller ikke (Paine, 2003), spesielt i den eldre befolkningen (Blix et al., 2013). Informanten uttrykker seg videre slik:

Det ser vi blant annet med min bestefar. Selv om han var same, nei han kalte seg ikke (det, min presisering), og hvis vi nevnte noe som at han kanskje var samisk, så ble han han kjempe.., nei det var ikke noe. Det merker jeg litt når man kommer til spesielt kysten, der er det slik at sameer, nei, det er ikke noe (Informant 6, som selv er samisk).

På denne måten viser informanten her til stigmatisering knyttet til etnisitet i en litt annen institusjonalisert praksis enn den han selv inngår som en del av i det daglige. Siden sosiale institusjoner og - praksiser trekker på kulturelle ressurser (Fylling, 2008), må også denne institusjonaliserte praksisen likevel inngå som en del av det erfarte

handlingsrommet. Grunnet at fornorskningspolitikken, med de implikasjonene den fortsatt har gjennom kumulativ diskriminering (Midtbøen & Lidén, 2016) samt historisk minne (Hedlund & Moe, 2010), inngår i disse kulturelle ressursene. Det betyr at både opplevelsen av å ha et slekts-betinget stigma, samt den diskrimineringen som samene har vært utsatt for på bakgrunn av sin stigmatiserte etnisitet (Goffman et al., 2009), inngår i historisiteten tjenesteyterne må ha med seg i tjenesteutøvelsen til personer med samisk bakgrunn (Hedlund & Moe, 2010).

Ut fra dette datamaterialet, kan det se ut til at informantene opplever en slags dobbel-skam knyttet til etnisitet og funksjonshemming i de lokale samfunnene. En slik forståelse er i tråd med Gjertsen m.fl. som i sin undersøkelse knyttet til levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder, finner at denne gruppen er utsatt for en dobbel diskriminering på grunn av funksjonsnedsettelsen og etnisitet (2017).

En slik lokal institusjonalisert praksis kan også opprettholdes av den måten tjenestene organiseres på med tanke på boforhold. De fleste tjenestemottakerne bor i bofellesskap med fellesrom, noe som gir boligen karakter av å være både hjem og arbeidsplass (Folkman et al., 2014), og således vil kunne sementere den institusjonelle identiteten utviklingshemmet (Järvinen & Mik-Meyer, 2003). Enkelte kommuner velger også å plassere disse bofellesskapene slik at tilgjengeligheten til bygda og det naturlige kulturelle samspeillet der vanskeliggjøres. Dette kan bidra til en slik fremmedgjøring av personer med utviklingshemming som informantene viser til når de snakker om at «bygda» ikke snakker til disse personene når de likevel deltar på kulturelle aktiviteter i kommunen. Når foreldrene til personer med utviklingshemming i tillegg spør om tjenesteyterne kan la være å ta deres barn med på butikken, kan det også kunne bidra til å sementere denne institusjonelle identiteten som ofte blir masterstatusen for de som bor i bofellesskapet (Järvinen & Mik-Meyer, 2003; Kittelsaa, Wik, et al., 2015). Dette kan forstås som et uttrykk for at «Bygdedyret», til tross for tidligere og pågående revitalisering i de samiske miljøene (P. Pedersen & Høgmo, 2012c), er på

ferde og sanksjonerer medlemmene i lokalsamfunnet (Farstad, 2016), noe som avstedkommer skam knyttet til etnisitet. På den andre siden kan dette også forstås som et utslag av at det å klare seg selv, altså å berges, er en sterk verdi i samisk kultur (Nymo, 2011).

Historisitet og institusjonell identitet kan ut fra dette sies å skape en forståelse som kan være med på å bidra til diskriminering av personer med utviklingshemming, i tillegg til at det å klare seg selv er en verdi som står så sterkt i samisk kultur (Nymo, 2011), (Farstad, 2016). Prinsippet om å klare seg selv kan således få en forsterkende effekt i forhold til stigmatiseringen av personer med utviklingshemming som har samisk bakgrunn.

Én av de informantene som ikke har samisk bakgrunn stiller spørsmål ved om lokalsamfunnet skammer seg over måten de tidligere har behandlet personen med utviklingshemming, og at de derfor fortsatt trekker seg unna:

Men der opplevde jeg at når den personen kom på deres arrangementer, så var det litt sånn «Åh, hun kan komme (hit, min presisering)». (...) Jeg husker at jeg var med henne på et sånt treff, og jeg kjente at jeg opplevde det litt sånn «nei, men hvorfor kommer dere og skal snakke med oss? Er det fordi at jeg er her? Dersom jeg går nå, kommer dere da og snakker med henne?». Hun ble bare sittende der. (...) Jeg blir så sint for jeg kunne aldri ha tenkt meg og skjemtes, men så er jo jeg en helt annen generasjon. Ja, de skjemtes litt. Eller for dem var det en tragedie i bakgrunnen, og kanskje at de ikke hadde gjort jobben sin i forhold til det å være en god nabo, eller sambygding (Informant 3).

En av de samiske informantene stiller i denne sammenheng spørsmål ved om det kan dreie seg om at «bygda» ikke helt vet hvordan de skal møte personer med utviklingshemming:

Det kan jo hende at de ikke vet hvordan de skal oppføre seg, hvordan de skal takle det her å snakke til utviklingshemmede (Informant 2).

Dette kan forstås som holdninger i bygda som kommer til uttrykk i institusjonaliserte praksiser, og som på den måten blir en del av det erfarte handlingsrommet til tjenesteyterne. Implisitt i disse utsagnene ligger en slags forståelse av at noe har endret seg i bygda, da den ene informanten snakker om en skam eller skyldfølelse knyttet til hvordan bygda tidligere har behandlet personer med utviklingshemming, mens den andre informanten forklarer bygdas atferd eller handlinger med en mulig usikkerhet knyttet til hvordan de skal samhandle med personer som har utviklingshemming. Disse spørsmålene som informantene stiller kan således forstås som at de også stiller spørsmål ved om forståelsen av utviklingshemming som institusjonell identitet kan ha endret seg over tid, altså at stigmaet fortsatt er der, men at de forstår det annerledes. Det å være stigmatisert handler om interaksjonsroller (Goffman et al., 2009), samtidig innebærer utviklingshemming en stigmatisert rolle som ofte får en masterstatus (Goffman et al., 2009; Kittelsaa, 2008). Da identitet er en dynamisk prosess, og derfor vil defineres og redefineres hele tiden (Jenkins, 2014), innebærer det at forståelsen av utviklingshemming i bygda vil kunne endres over tid, selv om stigmaet som sådan ikke forsvinner.

Samtidig fremkommer det som sagt i én kommunen at det ikke er knyttet noe skam til kategorien utviklingshemming, da personer med utviklingshemming er synlige i lokalsamfunnet og ikke utsettes for noen slags diskriminering. Det foreligger ikke nok datamateriale til at dette kan analyseres utfyllende, men det kan se ut til at det er variasjoner i de ulike lokale samfunnene. Dette kan være et uttrykk for at revitaliseringsprosessene pågår og har pågått i ulikt tempo, og at man i noen samfunn har funnet en måte å håndtere en del av de etniske konfliktmønstrene på som har oppstått i kjølvannet av fornorskningen (P. Pedersen & Høgmo, 2012a, 2012c). Dette viser litt av kompleksiteten og ikke minst mangfoldet i de samiske samfunnene hvor tjenestutøvelsen skal skje.

5.5 OPPSUMMERING AV DET ERFARTE HANDLINGSROM

Det erfarne handlingsrommet viser til det rommet tjenesteutøvelsen skal finne sted innenfor, og handler som sagt om både formelle og uformelle rammer for og regulering av tjenesteutøvelsen. Det erfarne handlingsrommet handler om hvordan handlingsnorm for den profesjonelle tjenesteutøvelsen erfares av tjenesteytere i en samisk-norsk omsorgssetting/-praksis. Jeg har vist at det dels handler om ressurser i form av økonomi og personell, samt kulturkompetanse hos tjenesteyterne. Samtidig dreier det seg dels om hvordan tjenesteyterne forstår funksjonsnedsettelsen utviklingshemming og de utfordringene som knytter seg til det. Endelig har jeg også vist at det til dels handler om hvordan lokale institusjonaliserte praksiser i form av forståelse av og holdninger knyttet til utviklingshemming, identiteten same og samisk kultur, og praksiser som implisitt bærer med seg historisitet og som avstedkommer ulike former for skam i det enkelte lokale samfunn. Det erfarne handlingsrom kan på bakgrunn av dette i hovedsak sies å være preget av svakt skjønn, da skjønnet i tjenesteutøvelsen i stor grad er bundet av restriksjoner (Grimen & Molander, 2008) i form av lover og faglig praksis (Ellingsen, 2014). Dette innebærer for tjenesteyterne at de i sin resonneringsprosess ved utøvelse av skjønn, altså i det som Grimen og Molander referer til som en epistemisk forståelse av skjønn (2008), har relativt sterke handlingsanvisninger, såkalte garantister, som til en viss grad tillater slutning fra visse premisser til en viss konklusjon. En konklusjon som rimelig enkelt lar seg begrunne og forsvare i henhold til profesjonens legitimerede samfunnsmandat om å utvise beskjedenhet i forvaltningen av menneskelige goder. Samtidig skal allmenne interesser også ivaretas (Grimen & Molander, 2008), da handlingsnormene er godt forankret i de materielle reglene.

Analysene i dette kapitlet dreier seg således om de erfaringene tjenesteyterne har med tjenesteyting i en samisk-norsk-kontekst, og da spesielt de erfaringene tjenesteyterne har knyttet til regulering og begrensning av deres handlingsrom i den

daglige tjenesteutøvelsen. Disse reguleringene og begrensningene påvirker tjenesteyternes tilrettelegging for ivaretagelse av kulturell tilhørighet, noe som igjen får konsekvenser for hvordan tjenesteyter håndterer identitetsarbeidet til tjenestemottaker, herunder tilskrivning og forvaltning av identitet som er tema for det neste analysekapitlet.

6. KONSTRUKSJON, REKONSTRUKSJON OG FORHANDLING

I kapittel 5 viste jeg hvordan tjenesteyterne erfarte det handlingsrommet de har i den profesjonelle tjenesteutøvelsen, og hvordan formelle og uformelle reguleringer rammet inn og begrenset dette handlingsrommet.

I dette kapitlet vil fokuset være på tjenesteutøvernes håndtering av tjenestemottakernes identitetsarbeid⁴⁰. Informantenes fortellinger om kulturforståelse og ivaretagelse av tjenestemottakernes kultur leser jeg som fortellinger om håndtering av tjenestemottakernes identitetsarbeid. Informantene yter tjenester til personer som har en nedsatt kognitiv funksjonsevne, og må nødvendigvis bistå med håndtering av identitetsarbeid på ulike måter, siden noen av tjenestemottakere ikke oppfattes å være i stand til å håndtere dette på egen hånd. Det betyr at det ikke er mulig å si noe om det identitetsarbeidet som tjenestemottaker *selv* gjør.

Mine analyser i kapitlet viser hvordan tjenesteyterne både forstår og konstruerer samisk kultur og identitet, men også hvordan tjenesteyterne tilrettelegger for ivaretagelse av kulturell identitet hos personer med utviklingshemming som har samisk bakgrunn.

6.1 VAKLENDE VEGGER

De materielle reglene som regulerer helse- og omsorgstjenesten skal kunne kompensere for rettighetenes skjønnsmessige karakter. Likevel kan ikke slike allmenne regler gi tilstrekkelig handlingsanvisninger for det enkelte tilfellet, og graden av reglenes ubestemthet øker rommet for skjønn (Eriksen & Molander, 2008). Dette kapitlet handler om de situasjonene hvor veggene i handlingsrommet, i motsetning til det erfarne handlingsrommet i kapittel 5, ikke oppleves som en stabil ramme for tjeneste- og skjønnsutøvelsen. Det handler med andre ord om situasjoner som er preget av det

⁴⁰ Se kapittel 2.3 for nærmere redegjørelse.

Dworkin refererer til som sterkt skjønn, da handlingsnormene for skjønnsutøvelsen i tjenestene i disse situasjonene i mindre grad reguleres av materielle regler (Grimen & Molander, 2008). For tjenesteyterne innebærer denne mangelen på klare handlingsanvisninger i den aktuelle situasjonen, at deres faglige autonomi blir større (Løkke, 2014), noe som stiller høyere krav til tjenesteyternes utøvelse av faglige skjønn og etiske vurderinger (Ellingsen, 2014). Dette kapitlet dreier seg således om de dagliglivets situasjoner som tjenesteyterne står ovenfor i et flerkulturelt samfunn. Altså det å stå i disse posisjonene hvor de faglige og etiske vurderingene kommer inn, og som ofte oppleves utfordrende for tjenesteyterne, fordi de blir «dratt» i flere retninger (Ellingsen, 2014; Ellingsen & Berge, 2014).

6.1.1 Ambivalens knyttet til tilskrivning av etnisk identitet

Bistand til andres identitetsarbeid er ett område hvor det ikke finnes klare og entydige handlingsnormer som regulerer tjenesteyternes handlingsrom. Disse «vaklende veggene» blir veldig tydelige i situasjoner hvor informantene må bistå tjenestemottaker i håndteringen av deres identitetsarbeid, da denne type bistand ifølge noen av mine informanter skaper stor usikkerhet blant tjenesteyterne. Usikkerheten kan tolkes som en ambivalens, som tjenesteyterne står i ved bistand til tjenestemottakere som ikke kan håndtere identitetsarbeidet sitt selv, og når det er uklart hvilke(n) etnisk identitet(er) tjenestemottaker skal tilskrives. Slike dilemmaer kan oppstå i en samisk-norsk kontekst, og kan sees på som en følge av fornorskningspolitikken med påfølgende revitalisering i sjøsamiske samfunn (Høgmo, 2011). Pedersen og Høgmo (2012c) hevder at sjøsamisk identitet etter andre verdenskrig i hovedsak må anses som en ervervet identitet, noe som har skapt og fortsatt skaper utfordringer i de sjøsamiske samfunnene. I dette ligger det latente generasjonskonflikter knyttet til ulike forståelser av etnisitet, der førkrigsgenerasjonens forståelse av etnisitet som noe opprinnelig iboende, står i sterk kontrast til den rådende etnopolitiske forståelsen av etnisitet som noe konstruert (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Videre handler disse utfordringene i

sjøsamiske samfunn også om konflikter knyttet til autentisitet, anerkjennelse i majoritetssamfunnet, og om hvorvidt man ønsker å inneha identiteten same eller ei (Paine, 2003; Thuen, 2003, 2015). Revitaliseringsprosessene, med innlemmelse i Sametingets valgmanntall, og de konfliktene dette har avstedkommet, kan således sies å ligge til grunn for at enkelte familier i sjøsamiske samfunn er delt i spørsmålet om deres egen etniske identitet og tilhørighet (P. Pedersen & Høgmo, 2012c).

Tjenesteutøvelse i et samisk-norsk landskap kan innebære at tjenesteyterne blir stilt ovenfor flere dilemmaer. Informantenes fortellinger om Marit er ett eksempel på et slikt dilemma. Den følgende historien om Marit er min sammenfatning av informantenes presentasjoner av Marit og de utfordringene de opplevde i forbindelse med utøvelsen av tjenester til henne:

Marit kommer fra et større kystsamfunn helt nord i Nord-Norge, hvor det både er sjøsamisk og norsk bosetting. I dette samfunnet har fornorskingsprosessen vært hard, og det har vært og pågår fortsatt en revitalisering av den samiske kulturen i det samiske miljøet, en prosess på godt og vondt, som i mange andre nord-norske samfunn (Høgmo, 2011). I likhet med mange andre fornorskede samiske familier, er familien til Marit delt i synet på hvilken etnisk identitet og tilhørighet de ønsker å inneha. Halve familien har nå fått gákti, eller kofte, og forventer at Marit i likhet med dem skal bruke kofte, og på den måten vise sin samiske tilhørighet. Den andre halvdel av familien anser seg nå etter fornorskingsprosessen som etnisk norsk, og er tydelige på at de synes Marit bør bruke andre penklær i stedet for kofte i sammenhenger hvor kleskoden er pent antrekk. Marit selv gir lite eller ingen uttrykk for ønsker eller preferanser vedrørende bruk av kofte eller andre penklær.

Denne historien handler både om dilemmaer knyttet til selvbestemmelse og lojalitet, og om tjenesteyternes forståelse av så vel etnisitet som funksjonsnedsettelsen utviklingshemming. Dilemmaet knyttet til selvbestemmelse oppstår fordi Marit trenger bi-

stand til identitetsarbeidet sitt, da hun ikke kan håndterer dette selv og ifølge informantene heller ikke er i stand til verbalt å uttrykke egen etnisitet. Dette dilemmaet oppstår på bakgrunn av to hovedmomenter; for det første handler dette om mangelfull kulturell verktøykasse blant tjenesteyterne som gjort rede for i kapittel 5.2. Dette medfører at tjenesteyterne opplever usikkerhet knyttet til hvilke(n) etnisk identitet(er) det er riktig å tilskrive Marit. For det andre oppstår denne utfordringen idet tjenesteyterne på bakgrunn av den klassifiseringen de gjør av utviklingshemming jf. kapittel 5.3. I dette ligger en forståelse av funksjonsnedsettelsen til Marit som innebærer at Marit ikke selv kan artikulere ønsket etnisk identitet(er). Den ambivalensen tjenesteyterne står i, henger tett sammen med hvordan de konstruerer identiteten utviklingshemmet og tilskriver tjenestemottaker en institusjonell identitet (Järvinen & Mik-Meyer, 2003).

Ambivalensen henger også tett sammen med hvordan tjenesteyterne selv forstår og konstruerer samisk identitet og kultur. Mens utviklingshemming jf. analysen i kapittel 5.3. forstås mer som gitt og «udiskutabel», kan det presenterte dilemmaet her tyde på at informantene forstår etnisitet som en kategori som har en annen logikk enn kategorien utviklingshemming. Det vil si at kategorien etnisitet oppleves av informantene i mye større grad å kunne forhandles, og dermed også er en kategori som gir større rom for ambivalens ved tilskrivning. Av det erfarne handlingsrom virker det som at informantene forstår funksjonsnedsettelsen utviklingshemming litt ulikt, samtidig som biologiske forklaringer fortsatt dominerer i disse forståelsene (Reddy, 2011). Informantene gir imidlertid også uttrykk for at de prøver å tolke Marits kroppsspråk, noe som oppleves som utfordrende da hun er «ganske likegyldig, slik som vi tolker henne» (Informant 1). Samtidig uttrykker informantene også at de «ser jo på kroppsspråket hennes hvis det er noe hun virkelig ikke liker (Informant 1). Det vil si at informantene forstår og konstruerer Marit sin utviklingshemming dithen at hun ikke kan artikulere ønsket etnisitet(er), samtidig som selvbestemmelse som verdi står sterkt i tjenesteutøvelsen jf. analysen i kapittel 4.2.2. Det dilemmaet valget mellom kofte og

penklær representerer kan således forstås som gapet mellom den kategoriseringen tjenesteyterne gjør av utviklingshemming og den sterke verdien selvbestemmelse er i helse- og omsorgstjenesten.

En annen utfordring handler om hvordan tjenesteyterne tolker evne til å ta valg, det vil si hvorvidt personen uttrykker verbalt eller via kroppsspråk en ønsket etnisitet. Hvordan det å ta valg defineres henger dermed sammen med forståelse av utviklingshemming som funksjonsnedsettelse, en forståelse som kan være sprikende (Grue, 2015) blant tjenesteyterne. Hvorvidt tjenesteyterne tolker kroppsspråket som å uttrykke valg eller ei er forbundet med deres kjennskap til personens kroppsspråk. Dankertsen (2007b) hevder at «samen sitter i kroppen», det betyr at tjenesteyternes tolkning av tjenestemottakerens kroppsspråk avhenger av tjenesteyternes forståelse av kultur og historisitet. Med utgangspunkt i en slik forståelse kan disse utfordringene knyttet til tolkning av det å ta valg også sees i lys av fornorskningspolitikken og dens konsekvenser. Det vil si hvordan revitaliseringen i kjølvannet av denne prosessen kommer til uttrykk i lokale institusjonaliserte praksiser. Altså hvorvidt en anerkjenner det samiske som en del av tilstedeværelsen i den aktuelle konteksten. Dette gjelder både i forhold til majoritets- og minoritetsbefolkningen i lokalsamfunnet, da etnisk identitet i flerkulturelle områder også må forstås ut fra diskursene slekts- og stedstilhørighet (Thuen, 2003). Det handler om at revitalisering av den samiske kultur i ett geografisk område, ikke bare får konsekvenser for de som ønsker å (re)konstruere sin samiske identitet, men også for lokalbefolkningen som helhet på grunn av den omdefineringen av lokalsamfunnets etnisitet som ligger implisitt i disse diskursene (Paine, 2003; Thuen, 2003). Det vil med andre ord si at når ett lokalsamfunn revitaliserer samisk kultur, åpnes det samtidig opp for å stille spørsmål ved etnisiteten til alle som har en tilhørighet til det aktuelle stedet. Diskrimineringen som den samiske befolkningen ble utsatt for av majoritetskulturen i over 150 år, avstedkom komplekse etniske konfliktmønstre i lokalsamfunnet noe som i dag lar seg håndtere som følge av revitaliserings- og moderniseringsprosesser (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Det betyr

imidlertid ikke at alle diskriminerende holdninger til samisk identitet og kultur er forsvunnet (Hansen, 2011), og det er her sammenhengen mellom tolkning av evne til å ta valg og revitalisering etter fornskingsprosessen gjøres relevant. Det å tolke kroppsspråk som et valg i betydningen velge bort en sterk samisk markør som kofta, kan av omgivelsene bli sett på som et utslag av diskriminerende holdninger hos den tjenesteyteren som gjør denne tolkningen av tjenestemottakers kroppsspråk. Den ene informanten som oppgir å ha norsk etnisitet uttrykker seg slik i denne sammenheng:

Jeg har gjort egne observasjoner, i forhold til henne. Når jeg kler på kofte kontra en penklær. (...) Hun vil ikke ha kofte på seg. Når kofte kommer frem, og dette synes jeg faktisk er veldig vanskelig, for jeg vet ikke om det er fordi det er ubehagelig, eller om det er kofte. (...) Er det mine holdninger, (eller, min presisering) hva er det? (Informant 3).

Denne informanten gir uttrykk for at Marit kan artikulere ønsker og behov ved hjelp av kroppsspråk, men informanten stiller samtidig spørsmål ved hva han faktisk ser; formidler tjenestemottaker at hun ikke vil ha på kofte, eller er denne tolkningen egentlig et uttrykk for hans egne holdninger? Denne usikkerheten kan være et uttrykk for informantens refleksivitet knyttet til egen kultur, altså utøvelse av det DeSouza (2008) referer til som «cultural safety»⁴¹. Det vil si at informanten innehar en historisitet og bevisst reflekterer over egen posisjon som bærer av majoritetskulturen, og dermed også de maktstrukturer som påvirker hans tjenesteutøvelse (Blix & Hamran, 2017; DeSouza, 2008; Hedlund & Moe, 2010). En slik usikkerhet kan imidlertid også forstås som et uttrykk for lokale institusjonaliserte praksiser, som er tuftet på kulturelle idealer og ideer (Aakvaag, 2006). I valg av kofte eller penklær kommer både forståelser av utviklingshemming, prinsipper om brukermedvirkning og etiske vurderinger, samt hensynet til omgivelsene, inn som vurderingsmomenter. Dette bidrar til

⁴¹ Se kapittel 2.4.3 for nærmere redegjørelse.

å komplisere det identitetsarbeidet tjenesteyterne skal bistå med ytterligere. En slik forståelse er i samsvar med funnene i den kvantitative analysen knyttet til holdninger og handlingstendenser (kapittel 4.2. og 4.3.), hvor hensynet til andre (omgivelsene) i utgangspunktet ikke anses som viktig, men hvor disse holdningene endrer seg og får et annet uttrykk ved anvendelse i den praktiske hverdagen.

Denne ambivalensen hvor tjenesteyterne opplever at veggene i handlingsrommet står og vakler når det gjelder tilskrivning av etnisitet, dreier seg også om hvordan tjenesteytere forstår og konstruerer «etnisitet». Implisitt i tilskrivningen av etnisitet som en del av ens identitet ligger en avgrensning fra signifikante andre, det vil si at man enten ser på noe(n) som lik eller ulik noe(n) andre (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015; Jenkins, 2014). I et sosialkonstruktivistisk perspektiv sees etnisitet som en konstruksjon, som viser til en relasjon mellom grupper som aktualiseres når kulturelle forskjeller tas inn i samhandlingen og således gjøres relevante (A. Eriksen & Selberg, 2006; T. H. Eriksen & Sajjad, 2015). Når informantene snakker om dilemmaet knyttet til kofte eller penklær, kan det virke som at de ser på etnisitet som enten- eller, altså en dikotomi, da de utelukkende snakker om hvorvidt tjenestemottaker skal tilskrives en samisk *eller* en norsk identitet. Det er med andre ord ingen av informantene som snakker om en samisk-norsk - eller norsk-samisk identitet for den del, og eventuelle utfordringer knyttet til å skulle tilskrive en slik flerkulturell identitet. Dette kan handle om at de fleste tjenesteyterne, om enn i ulik grad, er sosialisert inn i majoritetssamfunnets kultur, og således vet hva en norsk kultur innebærer. Samtidig er et mindretall av tjenesteyterne like kjent med identiteten same, en identitet som innebærer komplekse identitetskonstruksjoner som kan forstås ut fra forskjellige diskurser (Nyseth & Pedersen, 2015b; Thuen, 2003). Vi kan imidlertid også se dette i sammenheng med den etnopolitiske diskursen hvor den kollektive samiske identitetskonstruksjonen har vært nødvendig (Nyseth & Pedersen, 2015b), men som samtidig har medført en autentisitetdiskusjon basert på en essensialisering av det «samiske» (Gaski, 2008), og som vedlikeholdes av de objektive språkkriteriene i Sametingets valgmanntall

(Bjørklund, 2016). Samisk identitet kan på den måten i informantenes forståelse sees på som en identitet tydelig avgrenset fra den norske, en forståelse som også ligger implisitt i urfolksrettighetene og som gjenspeiles i majoritetssamfunnet (Thuen, 2015).

Tjenesteyterne er usikre på hvordan de skal håndtere identitetsarbeidet på vegne av tjenestemottakere som ikke kan håndtere dette selv, men prøver å løse dette på en slik måte at den enkelte tjenestemottakers etniske identitet og kulturelle tilhørighet ivaretas. Med utgangspunkt i denne ambivalensen ser det ut til at tjenesteyterne tar i bruk en to-steps legitimeringsprosess for å kvalitetssikre den etniske identiteten de tilskriver tjenestemottakere. De prøver på denne måten å sikre at tjenestemottakere som ikke selv kan artikulere ønsket etnisitet, i størst mulig grad tilskrives en etnisk identitet og tilhørighet den enkelte tjenestemottaker er komfortabel med. De to stegene i denne legitimeringsprosessen gjøres rede for i det videre i dette kapitlet.

Familien som utgangspunkt for tilskrivning av identitet

I et sosialkonstruktivistisk perspektiv er identitet noe som skapes i interaksjon med andre, og identitet må således forstås som en konstruksjon (Brubaker & Cooper, 2000). Da etnisitet kan sees på som en sosial organisering av subjektivt opplevde kulturelle forskjeller, altså en vedvarende relasjon mellom grupper av mennesker som anerkjennes av omverdenen (Barth, 1998; T. H. Eriksen & Sajjad, 2015; Vermeulen & Govers, 1994), inngår etnisitet også som en del av ens identitet (Jenkins, 2014). En slik forståelse av etnisitet er forenelig med informantenes uttrykte forståelse av etnisitet som en forhandlingsbar kategori.

Det første steget i legitimeringsprosessen som informantene tar i bruk for å definere hvilke(n) etnisitet(er) de skal tilskrive tjenestemottaker er å ta utgangspunkt i familiær identitet. Dette kan tilsynelatende stå i motsetning til informantenes forståelsen av etnisitet som noe som kan forhandles. Prosessens første steg kan imidlertid

forstås i lys av det objektive kriteriet for innlemmelse i Sametingets valgmanntall. Dette kriteriet innebærer at minimum én person i oppadstigende slektsledd opptil oldeforeldre-generasjonen skal ha hatt samisk språk som hjemmespråk (Sameloven, 1987), et kriterium som nærmest gjør etnisitet til en genetisk definisjon basert på slektskap (Bjørklund, 2016). Så lenge dette objektive kriteriet er et kriterium i Sametingets valgmanntall, opprettholdes legitimiteten av en slik genetisk forståelse av etnisitet i samfunnet. Familiær identitet blir dermed et naturlig første steg i prosessen ved tilskrivning av samisk identitet. Dette steget kan imidlertid også forstås som et uttrykk for den tendensen til essensialisering av samisk identitet i den offentlige etnopolitiske diskursen (Blix et al., 2013), hvor samisk identitet (re)konstrueres som annerledes og unik for å kunne oppnå anerkjennelse av majoritetssamfunnet (Gaski, 2008; Thuen, 2015). I en slik forståelse vil familie og slektstilhørighet, gitt at denne tilhørigheten kan bevises (Thuen, 2003), kunne gi den nødvendige autentisiteten for å kunne tilskrive samisk identitet (Bjørklund, 2016; Thuen, 2015). Én av de samiske informantene uttrykker seg i denne sammenheng slik:

Når brukeren ikke kan si det, eller uttrykke dette på en god måte (egen etnisitet, min presisering), så må man jo gå til de pårørende. (...) Spørsmålet er da, i hennes familie, hvor mange er det som vedkjenner seg den samiske identiteten? (Informant 1).

En annen informant som selv er samisk viser til det faktum at det er et familiemedlem som har gitt Marit denne kofta, og er veldig tydelig på spørsmål om hvordan han forholder seg til dette dilemmaet knyttet til bruk av kofte eller penklær:

Kler på kofta (...). Selvfølgelig, det er naturlig, like naturlig som at jeg kler på meg kofta. (...) Så hvis det passer seg sånn å ha kofta på seg, så kler vi på kofta (Informant 2).

Begge disse utsagnene kan sees på som et uttrykk for forestillinger om autentisitet, altså noe opprinnelig, som igjen handler om kulturell kontinuitet (Thuen, 2003). Sosial

tilhørighet dreier seg ifølge Barth (1998) om en selvtilskrevet identitet som eksempelvis same, og en tilskrevet identitet, det vil si en slektstilhørighet som anerkjennes av omgivelsene. Implisitt i en slik slektstilhørighet ligger en tilskrevet status som eksempelvis same fra fødselen av (Thuen, 2003). Selv om denne slektstilhørigheten kan konstrueres, og derfor må bevises ved beherskelse av ferdigheter som anses som utvetydige samiske (Thuen, 2003), vil det at ett søsken får tilskrevet en samisk tilhørighet få konsekvenser for de andre søsknenes etniske tilhørighet (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Når informantene velger å se til familien og deres familietilhørighet for å avgjøre hvilken etnisitet tjenestemottaker skal tilskrives, kan det skyldes en slik forestilling om slektstilhørighet som basis for identitetstilskrivning (Thuen, 2003).

Det at den ene informanten velger å kle på kofta med begrunnelsen at det er like naturlig som at han selv gjør det, kan også handle om informantens etniske bakgrunn og trygghet knyttet til ens egen etnisitet og samisk kultur. Det enkelte individ sosialiseres inn i den aktuelle kulturen det er en del av, og vil derigjennom tilegne seg kulturens meningsstrukturer i interaksjon med andre (Berger & Luckmann, 2004).

Dankertsen (2007b) hevder at samisk habitus eksisterer også blant samer som er fornorsket, og underbygger dette med at fornorskede samer ofte opplever at den fortrenge kulturelle samiske kapitalen kommer fram dersom de får en demenssykdom. Da personer med utviklingshemming i større grad lærer atferd gjennom emosjoner (K. Jacobsen, 1998), og emosjonell mening dannes via internalisering i interaksjon med samfunnet (Berger & Luckmann, 2004), vil dette si at «samen sitter i kroppen», for å bruke Dankertsen sin formulering (2007b). Det betyr at når informanten ser på det å kle på kofta som naturlig, så kan dette være et uttrykk for informantens tolkning av tjenestemottakers kroppsspråk. Dersom informanten er sosialisert inn i samme kultur som tjenestemottaker, kan tjenestemottakers kroppsspråk forstås som kulturelle handlinger, som personer med et kyndig blikk (Meløe, 1997; Saus, 2006) vil kunne kjenne igjen. De vil dermed kunne tolke meningsinnholdet ut fra den aktuelle kulturelle konteksten (Gule, 2008). En slik forståelse kan underbygges av at denne

informanten tilkjenner at han selv har kofte, som er en av de tydeligste samiske identitetsmarkørene (Gjerpe, 2015). Når informanten videre oppgir at han også benytter litt samisk i samhandlingen med tjenestemottaker, underbygger dette ytterligere forståelsen av at informanten ser på det å kle på kofte som naturlig, som en konsekvens av å inneha et kyndig blikk. I noen situasjoner vil dette første steget med å se på slektstilhørighet være tilstrekkelig til å avgjøre hvilken identitet som skal tilskrives, noe som også er i tråd med Bjørklund som hevder at valgmanntallsreglene etter sameloven (1987) for mange fungerer som en etnisk bekreftelse (2016).

Da slektstilhørighet, i tillegg til omgivelsenes tilskrivning, også fordrer en selvtilskrivning, vil det derimot i de situasjonene som historien om Marit illustrerer, ikke være tilstrekkelig å kun se til den familiære identiteten for å fastslå hvilken etnisitet tjenestemottaker skal tilskrives. På den andre siden gir en slik delt oppfatning av slektstilhørighet innad i en familie tjenesteyterne verdifull informasjon; Med utgangspunkt i at «samen sitter i kroppen» til fornorskede samer (Dankertsen, 2007b), vil tjenestemottaker ha vært under regelmessig påvirkning av mer enn én kultur i løpet av oppveksten sin, og således kunne anses som krysskulturell (Salole, 2018). Det betyr at denne ulike identifiseringen i familien kan betraktes som en bekreftelse på at den identiteten tjenesteyterne til slutt tilskriver tjenestemottaker, som et minstekrav springer ut av en kultur hvis meningsstrukturer er godt kjent for tjenestemottaker gjennom primærsosialiseringen (Berger & Luckmann, 2004). Dette innebærer at tjenesteyterne har fått en bekreftelse på at de ikke bare kan ta for gitt at tjenestemottaker skal tilskrives eksempelvis en norsk identitet, men at tjenesteyterne fortsatt må strebe etter en forståelse av hvilken etnisitet tjenestemottaker skal tilskrives. I slike situasjoner må tjenesteyterne i enda større grad bruke faglige skjønn, noe som kan sees på som steg to i en slik legitimeringsprosess.

Etiske vurderinger som en del av fagkompetansen

Når slektstilhørighet er avklart, er det neste steget for å legitimere tilskrivning av identitet, faglig skjønnsutøvelse basert på etiske vurderinger. Den ene informanten med samisk bakgrunn uttrykker seg i denne sammenheng på denne måten:

Når jeg tar en avgjørelse, er vårt verdigrunnlag det eneste jeg kan støtte meg på (...) Hva sier etikken om det her? (...) Dersom vi prøver å tvinge på henne en samisk kultur, tradisjon og identitet, blir det jo helt feil! (Informant 1).

Dette utsagnet kan forstås i lys av forsvarlighetskravet i helsepersonellovens § 4 (1999). Forsvarlighetskravet kan sees som et rammeverk for så vel det organisatoriske – som det performative aspektet ved tjenesteutøvelsen (Molander & Terum, 2008), da innfrielse av kravet fordrer at helsepersonell yter omsorgsfull hjelp som er faglig forsvarlig (Helsedirektoratet, 2017). I dette ligger at tjenestemottaker har rett til medvirkning ved utforming av tjenestetilbudet (Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999), samt at disse tjenestene er individuelt tilrettelagte (Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003). Når informanten her uttrykker at det er viktig å ikke påtvinge noen en kultur og etnisk identitet som de kanskje ikke vil ha, kan dette reflektere at de også er opptatt av de etiske prinsipper som ligger til grunn for den formelle reguleringen av tjenesteutøvelsen (Helsedirektoratet, 2017), og som blant annet kommer til uttrykk i profesjoners etiske retningslinjer (Nordlund et al., 2015).

På den annen siden kan dette også være et uttrykk for den balansekunsten utøvelse av myk paternalisme utgjør i tjenesteyting (Christensen & Nilssen, 2006; Nortvedt, 2008). Når personen selv ikke kan artikulere ønsket etnisitet vil tjenesteyterne, med utgangspunkt i sin fagkompetanse, måtte utøve myk paternalisme i sin håndtering av denne personens identitetsarbeid gjennom tilskrivning av etnisk identitet. Dette kan oppleves utfordrende av tjenesteyterne, og vanskeliggjøres ytterligere av manglende kunnskaper om den sjøsamiske kulturen i personalgruppa, hensyn

til familie og andre kollegaer som har samisk bakgrunn, samt hensynet til ivaretagelsen av brukermedvirkningen til tjenestemottaker. Én av informantene med samisk bakgrunn beskriver diskusjonene i personalgruppa om hvorvidt tjenestemottaker skal tilskrives samisk etnisitet eller ikke på følgende vis:

Vi tar fram problemet enten på personalmøte eller i miljøterapeutgruppa. Vi snakker om det, og vi finner fort ut at det er så mange dimensjoner på det at vi bare legger det tilbake. Så går dagene (...) Så begynner noen å tenke: «Men hun har jo samisk identitet, skal vi ikke ta det fram igjen og se på problemet?» Og så «Nei, vi legger det tilbake» (informant 1).

Videre sier informanten at til syvende og sist «så er det hensynet til bruker som er aller viktigst» (Informant 1). Ut fra dette kan det se ut til at tjenesteyterne etter beste evne prøver å ivareta flere hensyn når de i sin skjønnsutøvelse bygger på faglige vurderinger med fokus på selvbestemmelse og brukermedvirkning i tjenesteutøvelsen. Dette er helt i tråd med de allmenne rasjonalitetsnormer og handlingsregler som binder det faglige skjønn til tjenesteyterne (Grimen & Molander, 2008).

6.1.2 Håndtering av ambivalensen knyttet til tilskrivning av etnisk identitet

Tjenesteyternes handlingsrom er preget av disse veggene som vakler når de forsøker å støtte seg på dem. I forsøket på å finne en løsning på denne ambivalensen tjenesteyterne står i, blir skjønnsutøvelsen derfor stor (Molander, 2013). Da tjenesteyterne ikke har kommet fram til noen felles tilnærming til dette dilemmaet som alle kan stå inne for, må denne utfordringen vurderes på nytt hver gang den oppstår. Det betyr at skjønnsutøver med utgangspunkt i dennes faglige autonomi må håndtere utfordringen der og da i den aktuelle konteksten. Det er ikke etablert noen felles forståelse og enighet om tilnærming, og tjenesteyterne håndterer dette derfor på ulike måter. Disse tilnæringsmåtene kan ut fra sine systematiske likheter og forskjeller inndeles i tre typer, som analytisk sett kan forstås som typologier. Jeg har valgt å kalle disse tre

typologiene taus handling, forenkling og diplomati, og vil i det videre gjøre rede for kjennetegnene til den enkelte typologi.

Taus handling

Når veggen i handlingsrommet vakler kan den ene måten å håndtere denne ambivalensen knyttet til om tjenestemottaker skal tilskrives samisk identitet eller ei, illustreres gjennom typologien jeg har valgt å kalle «taus handling». Denne typologien karakteriseres av hensynet til tjenestemottakers ønsker og behov (jf. kapittel 4.2.2) og at man tilskriver en samisk tilhørighet som bare realiseres i bestemte sammenhenger. Sistnevnte er i og for seg ikke uvanlig, og kan sees som et uttrykk for den inntreden moderniteten har gjort i ulike samisk-norske samfunn (K. O. K. Olsen, 2008). Den samiske identiteten blir én av flere identiteter i lokalsamfunnet som uttrykkes i bestemte kulturelt konstruerte sfærer (Bjørklund, 2016). Det å identifisere seg som samisk i alle sammenhenger anses som brudd på lokale institusjonaliserte praksiser knyttet til likhet og stedstilhørighet, og sanksjoneres deretter (Bjørklund, 2016). Disse reaksjonene fra «bygdedyret» i form av sanksjoner avhenger imidlertid av hvor synlige bruddene er for lokalsamfunnet. Det vil si at det som skjer innenfor husets fire vegger, og det som skjer ute i bygdas synsfelt, er ulikt når det kommer til tilskrivning av etnisitet. Én av de samiske informantene uttrykker seg på denne måten når han beskriver utfordringene knyttet til det å skulle tilskrive kulturell tilhørighet:

I mange situasjoner er det lettere ikke å forholde seg til (den kulturelle tilhørigheten, min presisering), og i andre er det lett forholde seg til (denne, min presisering). Slike markeringer, som 6.februar, da er det liksom anerkjent å gå i kofte, når det har en samisk adresse. Men sånn som bursdager og begravelse og lignende, da begynner man å vurdere «skal vi ta på penklær likevel?» (Informant 1).

Ut fra dette kan det virke som om de største utfordringene når det gjelder tilskrivning av identitet, oppstår i kontekster hvor det er uklart hvilken etnisitet som kan tilskrives

uten at det vil oppfattes som brudd på de institusjonaliserte praksisene i lokalsamfunnet (Bjørklund, 2016; K. O. K. Olsen, 2008). Samtidig er informanten veldig tydelig på tilskrivning av etnisk identitet i andre settinger: «Så klart skal han få lov til å spise samisk mat, han har jo samisk bakgrunn» (Informant 1). Dette kan forstås som at det å spise tradisjonell samisk mat ikke anses som å være en like sterk symbolsk samisk markør som kofta (Gjerpe, 2015). Det er dermed ikke like synlig for «bygdedyret» og dets sanksjoner (Farstad, 2016), og vil således kunne passere som en del av normalvariasjonen i lokalsamfunnet.

På den andre siden kan dette også forstås som et uttrykk for en privatisering av den samiske identiteten, hvorpå denne identiteten oppfattes som et supplement til enkeltes øvrige statuser (Bjørklund, 2016). Det innebærer at kategorien etnisitet ikke må være dikotomisk, men kan romme en flerkulturell etnisitet (Bjørklund, 2016). Det vil med andre ord si at tjenestemottaker tilskrives en samisk-norsk identitet. Dette gjøres ved at tjenesteyter initierer bruk av kofta når arrangementet eller festdagen(e) har en klar «samisk adresse», mens «det som passer seg» initieres ved andre anledninger. Dette er imidlertid en handling som ikke nødvendigvis gjøres like bevisst av tjenesteyter, og kan sees som en slags taus handling, eller et uttrykk for at tjenesteyter tilskriver tjenestemottaker en samisk-norsk etnisitet, hvorpå den samiske delen av etnisiteten kun gjøres relevant i bestemte sammenhenger (Bjørklund, 2016).

Forenkling

Den andre måten å håndtere den ambivalensen tjenesteyterne opplever at de står i når det gjelder tilskrivning av etnisk identitet, representeres av den typologien jeg har valgt å kalle «forenkling». Tjenesteyterne settes i en posisjon hvor den enkeltes faglige og etiske vurderinger kan sprike i flere retninger, noe som er utfordrende for tjenesteyterne (Ellingsen & Berge, 2014). Forenkling er således en måte for tjenesteyterne å stabilisere veggene i handlingsrommet på, slik at de kan slippe å bli satt i

denne posisjonen og dermed også unngå en del av det ubehaget som denne ambivalensen medfører. Forenkling innebærer at tjenesteyter tar utgangspunkt i slekten som basis for identitetstilskrivning (Thuen, 2003) og gjør en entydig tilskrivning av samisk etnisitet. Det vil si at i stedet for å være usikker og vurdere hvilken etnisitet det vil være riktig å tilskrive til enhver tid, så tilskrives en samisk identitet ut fra tjenestemottakers nærmeste familie- og slektstilhørighet. Denne tilskrevne identiteten vil i likhet med i «taus handling» bare gjøres relevant i bestemte sammenhenger, altså i de situasjonene hvor det er naturlig å uttrykke etnisk tilhørighet. En slik typologi kommer tydelig fram i dette utsagnet fra én av de samiske informantene knyttet til spørsmål om valg av påkledning i anledninger hvor dresskoden er pent antrekk:

Kler kofta på henne. Hun er jo så flott i kofta. Så hvis det passer seg sånn og ha kofta på seg, så kler vi på kofta (Informant 2).

Diplomati

Den tredje måten å håndtere denne ambivalensen knyttet til tilskrivning av etnisk identitet er «diplomati». Denne typologien kjennetegnes av pragmatisme, hvor tjenesteyter søker en middelvei som kan tilfredsstille flest hensyn samtidig, og tilskriver etnisk identitet ut fra det. Det vil si at tjenesteyter i tillegg til å ha stort fokus på ivaretagelse av hensynet til tjenestemottakers ønsker og behov som i typologien taus handling (og jf. analyse i kapittel 4.2.2), har fokus på to andre hensyn i vurderingen sin; pårørende og kollegaer (jf. analyse i kapittel 4.2.3). Det første handler om hensynet til hvem av de pårørende som kommer til å være til stede, og hvordan de stiller seg til sine nærmeste sin etniske tilhørighet. Det andre handler om hensynet til kollegaer som selv har samisk tilhørighet, og kan oppleve manglende tilskrivning av samisk identitet til tjenestemottaker som diskriminerende. Med utgangspunkt i tjenestemottakers selvbestemmelse i aktuell kontekst vurderes disse hensynene i hver enkelt tilfelle, og det tilskrives en etnisk identitet som enten norsk eller samisk. Den etniske identiteten i denne typologien blir således mer flytende enn i de andre typologiene

og tar form av en enten-eller-identitet, i stedet for en både-og-identitet som typologien «taus handling» referer til. Én av informantene som ikke har samisk bakgrunn uttrykker seg i denne sammenhengen på denne måten på spørsmål om dilemmaet er et tema og drøftes i personalgruppa for øvrig:

Ja, det gjør vi. Vi drøfter det veldig i personalgruppa, og jeg føler at jeg legger meg i en midt-i-mellom-posisjon når man snakker brukerens sak, ut i fra de observasjonene jeg gjør og kjennskapen jeg har til personen (Informant 3).

Tjenesteyter prøver med andre ord å navigere i dette komplekse feltet på bakgrunn av drøftinger i personalgruppa, i samråd med leder og verge samt de observasjoner og den kjennskap han har til tjenestemottaker, for på den måten å finne en mellomposisjon hvor tilskrivning av etnisk identitet tilpasses den enkelte situasjon og kontekst. Denne typologien kan forstås som et uttrykk for skjønnets byrder, da tjenesteyternes forståelse og tolkning av sammensatte fakta sammenholdt med deres førstepersonserfaringer og normative synspunkter kan variere. Det at alle verdier ikke kan hensyntas på samme tid, kan med andre ord gi ulik vurdering (Grimen & Molander, 2008).

Disse tre typologiene kan sees som en konsekvens av et samspill mellom ulike faktorer som kan gi seg forskjellige utslag i en samisk-norsk kontekst. Tjenesteyternes erfaringsgrunnlag, altså deres førstepersonserfaringer (Grimen & Molander, 2008), vil kunne variere avhengig av blant annet utdanning, alder, kjønn, arbeidserfaring og etnisitet. Disse førstepersonserfaringene vil av og til kunne gå hånd i hånd med lokale tradisjoner, mens andre ganger gjør de det ikke (Grimen & Molander, 2008). Hvorvidt tjenesteyterne oppfatter spørsmål om tilskrivning av etnisk identitet som et dilemma eller ikke, kan nettopp handle om deres førstepersonserfaringer, da noen synes det er vanskelig å vite om tjenestemottaker ønsker å bruke kofte eller penklær. Andre tjenesteytere ser imidlertid på det som helt uproblematisk, da de ut fra tjenestemottakers slektstilhørighet anser tjenestemottaker som same (Thuen, 2003), selv om

det bare er halve familien til tjenestemottaker som selv tilskriver seg samisk tilhørighet. Sistnevnte kan imidlertid også forstås som et uttrykk for en myk paternalisme (Nortvedt, 2008), altså en « jeg vet best » for deg-holdning ovenfor personer som av ulike årsaker ikke er i stand til å ta selvstendige valg. En holdning som også kan henge sammen med tjenesteyters forståelse av utviklingshemming både som funksjonsnedsettelse og som institusjonell identitet (Järvinen & Mik-Meyer, 2003).

Den andre faktoren som kan spille inn er tjenesteyters eget ståsted, da revitaliseringsprosessene verken har kommet like langt i de ulike samiske samfunnene, eller i de enkelte familier (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Når to tjenesteyterne vurderer hvorvidt dette er et dilemma ulikt, kan det være et uttrykk for at de er på ulike steder i en slik revitaliseringsprosess. En slik forståelse kan underbygges av erfaringene til to av de samiske informantene. Den ene informanten er usikker på hva hans egen samiske identitet innebærer. Dette fordi den kulturelle verktøykassa hans er mangelfull hva sjøsamisk identitet angår, noe som også medfører usikkerhet knyttet til tilskrivning av en eventuell samisk identitet til tjenestemottaker. Den andre informanten gir uttrykk for at han er trygg på egen samisk identitet. Denne informanten uttrykker på sin side mindre grad av ambivalens i spørsmålet vedrørende kofte eller penklær, da tjenestemottaker har samisk slekt. I følge Grimen og Molander vil personers ulike førstepersonerfaringer påvirke deres bedømmelse (2008). Videre hevder de at disse beskrivelsene av ubestemthet ofte også er ulike, da de ikke bare er deskriptive, men også inneholder normative elementer. Kriterier for når slike beskrivelser er « tykke » nok ligger innbakt i lokale tradisjoner og kulturer, noe som kan variere mye og utøve stor innflytelse på skjønnsutøvelsen (Grimen & Molander, 2008). Tjenesteyternes ulike opplevelser av hvorvidt dette er et dilemma eller ei, kan være et resultat av en kombinasjon av faktorene førstepersonerfaringer, hvor tjenesteyteren befinner seg i en revitaliseringsprosess, samt skjønns byrder. Dette vil kunne påvirke den prak-

tiske resonneringen (Grimen & Molander, 2008) i spørsmålet om hvorvidt tjenestemottaker skal tilskrives samisk identitet, her uttrykt ved bruk av kofta som er en av de sterkeste samiske markørene (Gjerpe, 2015).

6.1.3 Ulike lojalitetshensyn

Tjenesteyterne befinner seg i en situasjon hvor deres handlingsrom er stort, da veggene i handlingsrommet ikke oppleves som like stødige fordi reglene og normene i den aktuelle konteksten ikke er like regulerte og entydige. Denne skjønnsutøvelsen uten restriksjoner (Grimen & Molander, 2008) kompliseres ytterligere av de ulike lojalitetshensynene som også må tas inn i vurderingene. I følge Gule (2008) er det nødvendig for tjenesteyter å gå via brukerens egen situasjonsforståelse for å kunne forstå brukeren. Denne egne situasjonsforståelsen er imidlertid avhengig av brukerens begreper, overbevisninger og erfaringer (Gule, 2008), noe som kan være vanskelig å få forståelsen av når tjenestemottaker ikke eksplisitt kan uttrykke eget ønsket om etnisitet. Dette gir opphav til stor usikkerhet blant noen tjenesteytere, da de skal ivareta selvbestemmelse samtidig som de skal bistå denne i identitetsarbeidet sitt. Det at identitetsarbeid er en dynamisk prosess (Jenkins, 2014) får konsekvenser for tjenestemottaker. Det ikke er mulig å si noe om tjenestemottakers eget identitetsarbeid i denne undersøkelsen, men den identitetstilskrivningen tjenesteyterne gjør, påvirker tjenestemottakers identitetsarbeid. Utviklingshemming som institusjonell identitet vil påvirke interaksjonen mellom selvdefinert identitet og tilskrevet identitet (Jenkins, 2014; Sandvin, 2014). Etske vurderinger og ulike lojalitetshensyn knyttet til tjenestemottakers selvbestemmelse, ønsker og behov (Fellesorganisasjonen, 2015; Vernepleierforbundet i Delta, 2016) vil dermed også inngå i og ytterligere komplisere tjenesteyternes faglige skjønn (Ellingsen, 2014; Kirkebøen, 2013). Den enkelte tjenesteyters forståelse av funksjonshemmingen utviklingshemming vil også være en del av dette lojalitetshensynet, da forståelsen til tjenesteyter vil påvirke hvor på kontinu-

met mellom unnløtelse og formynderi tjenesteytere forankrer grad av utøvende paternalisme i tjenesteutøvelsen sin (Christensen & Nilssen, 2006; Nortvedt, 2008; Tøssebro, 2010).

På den andre siden må tjenesteyterne også ta hensyn til familien, som gjerne er en stor del av alle menneskers sosiale nettverk. I forhold til opplevelse av trygghet og tilhørighet spiller familien en viktig rolle, da spesielt for personer med utviklingshemming (Sandvin & Hutchinson, 2014; Söderström & Tøssebro, 2011). Dette hensynet til familien underbygges av Uttjek (2016) sin undersøkelse, hvor hun påpeker viktigheten av nettopp familie, slekt og venner til familie for samer med funksjonsnedsettelse. Lojaliteten til familien står dermed sterkt i tjenesteyternes vurderinger, men kompliseres i stor grad på grunn av splittelse i enkelte familier knyttet til ønsket etnisk identitet. Den ene samiske informant uttrykker utfordringene med å balansere disse lojalitetshensynene på denne måten:

Og det fysiske ubehaget som den faglige avgjørelsen baserer seg på. Dersom man ser bort ifra det, at hun ikke hadde hatt det, da har man å støtte seg på tolkningen om at hun liker det eller ikke liker det. Og så er det den andre sida, det er jo hva pårørende ønsker (Informant 1).

En av informantene som ikke har samisk bakgrunn utdyper disse utfordringene ytterligere, og forteller om reaksjonen han fikk fra ett familiemedlem etter at tjenestemottaker bar kofta for første gang:

«Åh, har hun fått seg kofte?! Hva sier gamlingene da?» Altså foreldrene, som har vært verge før de ble så gamle. «Hva skal jeg gjøre med det?» sa jeg. «Hvem skal jeg forholde meg til? Foreldrene?» (Informant 3).

I tillegg til at splittelse i familien vanskeliggjør tilskrivning av identitet, kompliseres dette som sagt ytterligere av lojalitetshensyn til kollegaer med samisk slektstilhørighet. Dette gjelder tjenesteytere som tydelig identifiserer seg som samiske og de som ikke gjør det. Noen tjenesteytere tar det nesten for gitt at tjenestemottaker skal

tilskrives samisk identitet basert på tjenestemottakers slektstilhørighet (Thuen, 2003). Andre tjenesteytere er litt mer usikre, blant annet fordi de ikke helt vet hva en slik samisk identitet i så fall skulle være (Gaski, 2008; Paine, 2003; Stordahl, 1996). Disse ulike lojalitetshensynene kan på et vis sees på som et utslag av flere lokale institusjonaliserte praksiser, én der tjenestemottaker bor, én som handler om «bygda» og én knyttet til familien. Slike ulike forståelsesmåter og praksiser knyttet til bestemte sosiale institusjoner kan oppleves stabile og lite overskridbare (Fylling, 2008).

Fornorskningspolitikken har medført en akkulturasjon i de lokale samisk-norske samfunnene (P. Pedersen & Høgmo, 2012a). Disse strategiene som denne akkulturasjonen har avstedkommet, sees igjen i den revitaliseringen av det samiske som har pågått og fortsatt pågår i de samisk-norske samfunnene (P. Pedersen, 2012c; P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Med utgangspunkt i dette gjøres den samiske identiteten relevant i bestemte kontekster (Dankertsen, 2014; K. O. K. Olsen, 2008), noe som man ser spesielt i byer og kystsamfunn (Bjørklund, 2016). Dette gjør hensynene, som tjenesteyterne må ha med seg i vurderingene knyttet til identitetstilskrivning, enda mer komplekse (Nyseth & Pedersen, 2015a). Disse lokale institusjonaliserte praksisene må dermed sees som en del av førstepersonserfaringene til tjenesteyterne (Grimen & Molander, 2008). Tjenesteyterne føler seg med andre ord dratt mellom lojalitet til tjenestemottaker, familie og kollegaer. Om dilemmaet knyttet til lojaliteten til tjenestemottaker og kollegaer sier én informantene:

Når det kommer til de her arrangementene (samiske, min presisering), så kommer jeg i ei etisk klemme «Hva ønsker hun i forhold til hva ønsker verge?» Her kommer den gode brukermedvirkningen skikkelig inn, og så får jeg dilemmaet her i forhold til kollegaer med samisk bakgrunn (Informant 3, som ikke har samisk bakgrunn).

En annen informant med samisk bakgrunn tydeliggjør utfordringene knyttet til lojaliteten til kollegaene ytterligere, og sier følgende:

Det kan jo være noen tjenesteytere som vedkjenner seg som samisk og som kan bruke det i jobb, og noen som ikke vedkjenner seg det, og har opplevd på kroppen

hvordan fornorskningsprosessen har vært her. Og da kan (de, min presisering) være ganske steil i forhold til det (Informant 1).

Informanten sier videre:

Jeg har snakket om hvordan vi møter brukeren med våre holdninger, og med vår ballast. Det er kanskje et poeng at de problemene jeg har snakket om i forhold til bruker, de er som regel også i de familiene som vi som er tjenesteytere (er en del av, min presisering). Så innad i min familie så er det også noen som sier at de er samisk, og noen som sier at de ikke er samiske, uansett om de har samme bakgrunn (Informant 1).

Dette understreker nok en gang hvilket komplekst kulturlandskap disse tjenesteyterne beveger seg i når de skal håndtere identitetsarbeidet på vegne av tjenestemottakere i en samisk-norsk kontekst.

Min sammenfatning av informantenes fortellinger om Marit sluttet imidlertid ikke der; Marit brukte kofta ved noen anledninger, men somatiske plager medførte at bruk av kofta gav ubehag for henne. For noen av tjenesteyterne betød det at usikkerheten de tidligere hadde kjent på i forhold til om de skulle finne fram kofte eller penklær til familiesammenkomster, nå hadde løst seg selv, da hensynet til de somatiske plagene, ifølge alle tjenesteyterne, helt klart var viktigere enn at hun viste sin samiske tilhørighet ved å bruke kofte.

Dette kan forstås som et uttrykk for at identiteten funksjonshemming anses som å ha en masterstatus (Goffman et al., 2009). Det vil si at det somatiske trumfer alle andre hensyn, da det blir ansett som det viktigste hensynet å ivareta. På den andre siden kan dette også være et uttrykk for et kompromiss, da dette er en løsning som alle tjenesteyterne kan stille seg bak, uten at de kommer i konflikt med tjenestemottakers selvbestemmelse (tilsynelatende i hvert fall), dennes familie samt kolle-

gaer. Tjenesteyterne slipper med andre ord å bli stående i det ubehaget denne ambivalensen medfører (Ellingsen & Berge, 2014), og viktigheten av å ivareta det somatiske blir således en vikarierende begrunnelse for ikke å bruke kofta.

Samtidig opplever ikke alle tjenesteyterne dette som et dilemma, da tjenestemottaker jf. typologien forenkling anses som samisk. Det kan imidlertid tyde på at også denne informantene anser de somatiske plagene for å ha størst betydning – og således være en masterkategori (Goffman et al., 2009; Kittelsaa, 2008). Dette fordi han, i likhet med de andre, velger penklær når somatiske plager bringes inn som et element i de faglige vurderingene. Valget mellom penklær eller kofte anses i en slik forståelse ikke som et dilemma, da det ifølge informantene er en selvfølge at en må ta hensyn til de fysiske plagene foran den etniske samiske identiteten uttrykt gjennom den mest symboltunge samiske markøren, kofta (Gjerpe, 2015).

6.2 FLYTTE PÅ ELLER SLÅ UT VEGGER

Mens hele kapittel 5 og kapittel 6.1 i hovedsak handler om prosessen hvor tjenesteyterne tilskriver tjenestemottakerne en identitet, handler dette kapitlet om hvordan tjenesteyterne forvalter denne tilskrevne identiteten i den praktiske hverdagen. «Flytte eller slå ut vegger» viser til når handlingsrommet er godt regulert av både formelle og uformelle restriksjoner (Molander & Terum, 2008), herunder lovverk, økonomiske- og personellmessige ressurser og institusjonaliserte praksiser. På lik linje med «det erfarte handlingsrom», er også dette rommet preget av svakt skjønn (Grimen & Molander, 2008), men her alternerer tjenesteyterne veggene i ulik grad.

6.2.1 Det som faller seg naturlig

Utgangspunktet for tjenesteyternes handlingsrom ved forvaltning av tjenestemottakernes tilskrevne identitet er, som sagt, godt regulert gjennom så vel formelle som uformelle restriksjoner (Molander & Terum, 2008). Til tross for denne klare reguleringen av tjenesteutøvelsen velger likevel tjenesteyterne, som yter tjenester i sam-

funn hvor majoritetsbefolkningen har samisk bakgrunn, å ta i bruk sterkt skjønn i forvaltningen av tjenestemottakernes tilskrevne identitet. Dette kommer til uttrykk ved at tjenesteyterne kompenserer for manglende ressurser i tjenesten, ved eksempelvis å åpne sine private hjem og å jobbe utover arbeidstiden sin. Noe som faller seg naturlig, da naturtilknytning oppfattes som svært viktig for både tjenestemottakere og tjenesteyterne selv (jf. kapittel 5.1). To av informantene som selv er samiske, uttrykker seg slik i forbindelse med overtidjobbing for at tjenestemottakerne skal kunne være ute på tur:

Jeg er veldig opptatt av at de skal få en fin opplevelse, og det at jeg ikke får alle timene som jeg skal ha, det synes jeg ikke det er så nøye med da (Informant 6).

Ofte blir det sånn at når man drar på de her turene (...) man er kanskje litt mer fleksibel, at man ikke er så nøye med den her overtiden. Vi som drar på de turene, vi bryr oss ikke om at det her er (overtid, min presisering) (...) vi er sammen hele tida, gjør ting sammen, uansett. Resten er bonus (Informant 7).

Dette kan forstås som at tjenesteyterne slår ut veggene i handlingsrommet, og på den måten skaper rom for en tjenesteutøvelse som overskrider de rammene som er lagt under «det erfarte handlingsrom». De går utover arbeidsmiljølovens bestemmelser om arbeidstid (2005), noe de selv også påpeker, samtidig som det ser ut til å falle tjenesteyterne naturlig, da det å la være og dra på tur ikke er et alternativ.

I følge Molander og Terum (2008) kan en profesjon sees på som en ekspertgruppe som skal omsette den fortolkede spesialiserte kunnskapen, som kreves i de ulike institusjonene i samfunnet, i praktiske løsninger i hverdagen. Tjenesteyterne velger å gå utover formelle rammer for det performative aspektet ved profesjonen (Molander & Terum, 2008), herunder arbeidstidsbestemmelsene (Arbeidsmiljøloven, 2005) for å forvalte tjenestemottakernes tilskrevne identitet gjennom deltakelse i kulturelt tilpassede aktiviteter. Dette kan være et uttrykk for at de rammene som foreligger, ikke strekker til for å ivareta den kulturelle tilhørigheten, jf. funnene i kapittel

5.1 om tjenesteyternes opplevelse av hvordan ressurser virker begrensende i den praktiske hverdagen. Det vil si at når tjenesteyterne slår ut veggene, kan det handle om at den kommunale helse- og omsorgstjenesten er standardisert og tilpasset majoritetssamfunnet, og dermed ikke ivaretar det samiske perspektivet i tjenesteutøvelsen i tilstrekkelig grad (Blix & Hamran, 2017; Edin-Liljegren & Flykt, 2017; Melbøe, Johnsen, et al., 2016). En slik forståelse kan underbygges av funnene i kapittel 5.1 om at det i enkelte kommuner jobbes med å få til en langvakt-turnus for å kunne ivareta tjenestemottakernes kulturelle tilhørighet på en tilfredsstillende måte (Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003; Meld. St. 28 (2007-2008)).

I kapittel 5.1 viste jeg hvordan manglende ressurser setter begrensninger for tjenesteutøvelsen, samt hvordan tjenesteyterne kompenserer for disse manglende ressursene med blant annet å ta i bruk private eiendeler og overskride arbeidstidsbestemmelsene (Arbeidsmiljøloven, 2005). Dette er imidlertid også en viktig del av forvaltningen av den tilskrevne identiteten til tjenestemottakerne, hvor de sosialiseres inn i en samisk tilhørighet (Berger & Luckmann, 2004) gjennom kulturelt tilpassede aktiviteter. Dette gjøres også når ressursene ikke strekker til, da tjenesteyterne med den største selvfølgelighet lager rom for at tjenestemottakerne likevel skal kunne delta i slike aktiviteter som er med på å (re)konstruere deres samiske identitet (T. H. Eriksen & Sajjad, 2015; Jenkins, 2014). Dette utsagnet fra den ene samiske informanten kan tjene som eksempel på denne selvfølgeligheten knyttet til det å gå utover det som kan forventes av tjenesteyterne for å ivareta tjenestemottakernes (re)konstruering av samisk identitet:

Dersom jeg vet at svigermor for eksempel skal lage et kjempesamisk måltid, så pleier jeg, hvis jeg er på jobb, å ta med en bruker og så drar vi og spiser, og er litt med venner (Informant 6).

Denne selvfølgeligheten som tjenesteyterne i de samfunnene hvor majoriteten er samer oppviser her, kan være et uttrykk for at den samiske kulturen, altså en etnisk identitet (Hedlund & Moe, 2010), står sterkt i det lokale institusjonaliserte samfunnet.

En slik forståelse kan underbygges av funn i kapittel 4.4 hvor det fremgår at det å inneha en samisk etnisitet har betydning for tjenesteyternes kulturforståelse i en samisk-norsk kontekst. Videre er denne forståelsen i samsvar med funn i kapittel 5.1, som påpeker hvor viktig ivaretagelsen av samisk kultur er for informantene i den daglige tjenesteutøvelsen. Denne viktigheten fremgår tydelig ved at skillet mellom jobb og fritid til tider blir uklart, idet tjenesteyterne ser bort fra arbeidstidsbestemmelsene og blir litt lengre ute på tur. Dette gjøres ikke bare fordi tjenestemottaker skal få opplevelsen, men fordi tjenesteyterne også liker det (informant 7). Samtidig gir noen av tjenesteyterne også uttrykk for at det er litt dumt at de må gå utover den formelle reguleringen av arbeidstiden (Arbeidsmiljøloven, 2005), og jobber derfor med å få en turnus som er innenfor rammene. Blant andre tjenesteytere som med samme selvfølgelighet slår ut veggene i handlingsrommet, er imidlertid ikke endring av turnus et tema. Det kan forstås som et uttrykk for deres internaliserte og institusjonaliserte kunnskap. Denne kunnskapen ligger til grunn for deres iboende kultur og meningsunivers (Giddens, 1984), og tas dermed for gitt (Berger & Luckmann, 2004). Det er med andre ord mulig at denne kulturen er så innvevd i tjenesteyternes handlingsmønstre, at de ikke en gang reflekterer over endring av turnus, da ivaretagelse av kulturtilhørighet og identitet gjennom blant annet turer ut er så selvfølgelig og faller seg helt naturlig uten tanke for arbeidstidsbestemmelsene. Den ene samiske informanten formulerer seg i denne forbindelse slik om den samiske kulturen som en til dels ubevisst del av ham:

Det er nok mer innbakt i oss. Vi som er herfra, vi lever jo det her, og det er helt naturlig for oss å gjøre det. Ja, man tenker kanskje ikke over det (Informant 7).

På den andre siden kan denne selvfølgeligheten være et utslag av tjenesteyternes kultursensitivitet. Det vil si deres evne til å forstå og tilnærme seg tjenestemottakers verdier og det som er unikt (Qureshi, 2009; Rugkåsa, 2018), samt tjenesteyterens kyndige blikk (Saus, 2006). Dette kyndige blikket gir tjenesteyter tilgang til de kulturelle idealer og ideer som ligger til grunn for de institusjonaliserte sosiale praksisene i det

lokale samfunnet (Aakvaag, 2006; Berger & Luckmann, 2004; Saus, 2006). Da (re)konstruering av identitet foregår i disse institusjonaliserte sosial praksisene, kan disse utslåtte veggene forstås som et uttrykk for tjenesteyternes faglige vurdering, basert på deres kyndige blikk (Meløe, 1997; Saus, 2006). Et kyndig blikk som innebærer nødvendigheten med å bruke sterkt skjønn (Grimen & Molander, 2008) for å kunne oppfylle kravet til faglig forsvarlighet i tjenesten, i form av tilrettelagte aktiviteter jf. den formelle reguleringen av tjenesteutøvelsen (Helsedirektoratet, 2017; Helsepersonelloven, 1999; Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003) og den faglig ekspertise (Smeby, 2013) som samfunnsmandatet til profesjonen fordrer (E. O. Eriksen & Molander, 2008; Molander & Terum, 2008). Det vil si at tjenesteyterne må gå utover de formelle rammene som regulerer tjenesteutøvelsen for å kunne forvalte den tilskrevne identiteten til tjenestemottakerne på en faglig forsvarlig måte.

En slik tolkning av tjenesteyternes vurderinger av hva som kreves for at tjenesteutøvelsen i en samisk-norsk kontekst skal være faglig forsvarlig, og hvor tjenesteyterne forstår aktiviteter som en kulturell handling (Berger & Luckmann, 2004), vil også være forenelig med forståelsen av at personer med utviklingshemming lærer språk og handling gjennom emosjoner i større grad enn gjennom kognisjon (K. Jacobsen, 2014; K. Jacobsen & Gjertsen, 2010). Deltakelse i kulturelle aktiviteter vil dermed, i tillegg til å gi mer likeverdige og tilpassede aktiviteter (Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003; Meld. St. 28 (2007-2008)), bidra til (re)konstruering av samisk identitet og tilhørighet (Hall, 1996). Analysene mine viser imidlertid at dette fordrer at tjenesteyterne, i områder hvor den samiske befolkningen er majoritet, slår ut veggene i handlingsrommet.

6.2.2 Det synlige kulturelle samiske uttrykket

I samisk-norske lokalsamfunn hvor den samiske befolkningen er i mindretall, forvaltes tjenestemottakernes tilskrevne identitet på en litt annen måte, da veggene i handlingsrommet ikke slås helt ut, men flyttes litt på. I disse samfunnene står ikke den

samiske identiteten og tilhørigheten like sterkt. Dette skyldes at den samiske befolkningen i større grad har blitt assimilert som følge av både fornorskningspolitikken (Høgmo, 2011; P. Pedersen & Høgmo, 2012a) og de offentlige reguleringene i forbindelse med gjenreisningen etter nedbrenningen i Nord-Troms og Finnmark i slutfasen av andre verdenskrig (P. Pedersen & Høgmo, 2012a). Denne nedbrenningen innebar også tap av så vel den materielle manifesteringen av den sjøsamiske kulturen som viktige sjøsamiske identifikasjonssymboler (P. Pedersen & Høgmo, 2012a). Når forvaltningen av en tilskrevet samisk identitet i disse samfunnene kommer til uttrykk gjennom flytting av vegger, i stedet for å slå ut vegger, kan det handle om denne assimileringen og gjenreisningen. Dette fordi nedbrenningen ikke rammet den reindriftssamiske kulturen på samme måte (P. Pedersen & Høgmo, 2012a).

Det betyr at mens tjenesteyterne i områder der den samiske befolkningen er i flertall, slår ut vegger for å skape rom til å ivareta den samiske kulturen og tilhørigheten på en tilfredsstillende måte (Kvalitetsforskriften for tjenesteyting, 2003; Meld. St. 28 (2007-2008)), er tjenesteyterne i de områdene hvor samene er i mindretall, fortsatt i en revitaliseringsprosess hvor spørsmål om sjøsamisk identitet og autenticitet stadig vedlikeholdes (Bjørklund, 2016; P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Det handler med andre ord om spørsmål knyttet til hva det innebærer å være same i en moderne tid (Gaski, 2000; Stordahl, 1996), kriterier for å være *nok* same, samt hvem som fyller disse kriteriene (Paine, 2003; Thuen, 2003). Dette innebærer at forvaltning av en samisk identitet i stor grad handler om at veggene i handlingsrommet til tjenesteyterne må flyttes litt på. Dette ved at tjenesteyterne på vegne av tjenestemottakerne (re)konstruerer en samisk identitet i interaksjon med lokalsamfunnet (Hall, 1996), og derigjennom forhandler tjenestemottakers identitet i institusjonaliserte lokale praksiser. Én konsekvens av dette er at tjenesteyternes forvaltning av tjenestemottakers tilskrevne samiske identitet i hovedsak handler om deltakelse i det synlige kulturelle samiske uttrykket i lokalsamfunnet. Tjenesteyterne skal, som del av en profesjon, forvalte kunnskap og kompetanse, samt normer og verdier forankret i en større kulturell

sammenheng i sin utøvende praksis (Gule, 2008). Dette skaper usikkerhet hos noen av tjenesteyterne, da de mangler verktøy i den kulturelle verktøykassa jf. funn i kapittel 5.2 for å kunne identifisere hva dette kulturelle samiske uttrykket er i den aktuelle konteksten. Disse tjenesteyterne kan ut fra dette sies å ha en et ukyndig blikk (Saus, 2006). I et slikt blikk ligger en bevissthet knyttet til forskjeller mellom norsk og samisk kultur, herunder ulike etniske posisjoneringer og den sosio-historiske konteksten, og at disse må tas hensyn til i tjenesteutøvelsen for å kunne skape likeverdige og tilpassede tjenester (Blix & Hamran, 2017; Hedlund & Moe, 2010; Larsen et al., 2016).

Når tjenesteyterne forvalter tjenestemottakernes tilskrevne samiske identitet gjennom deltakelse i synlige kulturelle samiske virksomheter og aktiviteter, kan dette være en måte for tjenesteyteren å tilegne seg kunnskaper og ferdigheter på i denne kulturen (Saus, 2006). Det kan med andre ord handle om at tjenesteyteren ivaretar tjenestemottakernes samiske tilhørighet på bakgrunn av de førstepersonserfaringene han har på det tidspunktet (Grimen & Molander, 2008). Samtidig som tjenesteyter gjennom deltakelse sammen med tjenestemottaker søker å bli mer kyndig enn ukyndig (Saus, 2006). Det vil si at han sammen med tjenestemottaker gjennom interaksjon med det samiske miljøet settes i bedre stand til å kunne forvalte tjenestemottakers identitetsarbeid (Berger & Luckmann, 2004; Jenkins, 2014).

Analysene mine viser at tjenesteyterne forvalter tjenestemottakernes tilskrevne samisk identitet ved å initiere og/ eller dra på arrangementer og aktiviteter som gjennom den etnopolitiske diskursen er definert som en del av den kollektive samiske identiteten (K. Olsen, 2015), arrangementer og aktiviteter som «har en samisk adresse» (Informant 1). Denne forvaltningen skjer på tre måter: For det første initierer og fremmer tjenesteyterne tjenestemottakernes deltakelse ved feiring av Samefolkets dag og deltakelse på ulike samiske festivaler. For det andre oppfordrer og motiverer de tjenestemottakerne til å bruke kofta, med andre ord ta i bruk synlige samiske markører og symboler i hverdagen (Gjerpe, 2015). Vurderingen av «når det passer seg» å bruke kofta er imidlertid ikke alltid like lett, noe som igjen kan forstås

som en konsekvens av den mangelfulle verktøykassa, altså et ukyndig blikk (Saus, 2006). Den ene informanten som ikke har samisk bakgrunn forteller om en situasjon som kan illustrere dette ukyndige blikket; en bruker ønsket å ha på kofta i en begravelse, noe informantene mente ikke gikk an, da kofta var et stasplagg til festlige anledninger. Men etter å sjekket litt nærmere, måtte informanten beklage ovenfor brukeren og hjelpe han med å få på kofta. Informanten uttaler seg på denne måten vedrørende usikkerhet knyttet til kutyme ved bruk av kofta:

Jeg kler jo ikke bunaden på når jeg går i begravelse, for meg er den et stasplagg. Jeg tenker at kofta er et stasplagg, men den er faktisk et bruksplagg for dem (Informant 3).

For det tredje gjør tjenesteyterne bruk av andre synlige kulturelle samiske uttrykk som tradisjonell samisk mat, eksempelvis gomba (blodklubb). Mattradisjoner er en viktig del av en kultur (Salole, 2018), og vil således være en del av sosialiseringen inn i den aktuelle kulturen (Berger & Luckmann, 2004). På den måten vil bruk av tradisjonell samisk mat kunne forstås som en del av tjenesteyternes forvaltning av den tilskrevne samiske identiteten til tjenestemottaker. En slik forståelse kan understøttes av at nesten samtlige av informantene oppgir mat som en del av det de anser som samisk kultur.

Et annet enda mer synlig kulturelt samisk uttrykk som benyttes i forvaltningen av tilskrevet identitet er det samiske språket, noe som er nært knyttet til identitet (Olthuis et al., 2013; Skutnabb-Kangas, 2000). Informantene som yter tjenester i samfunn hvor samer er en minoritet, behersker samisk muntlig i varierende grad. Dette gjenspeiler også i hvor stor grad og på hvilken måte de benytter samisk i den daglige samhandlingen med tjenestemottakerne. Det samiske språket benyttes i hovedsak gjennom enkeltord, men også korte setninger. Én av informantene som ikke har samisk bakgrunn beskriver samhandlingen med én av tjenestemottakerne som verken definerer seg som samisk eller norsk, men som er «født og oppvokst i en sjøsamisk bygd» (Informant 4) slik:

Han er jo veldig opptatt av enkeltord, så mye av vår kommunikasjon går faktisk på samisk. For eksempel når han skal ha brød på morgenen, så er det «láibi», og til middagen er «goullias», og er veldig (opptatt av, min presisering) de der samiske ordene på enkeltting (Informant 4).

En annen av informantene som selv er samisk bruker korte setninger når han samhandler med tjenestemottakerne på samisk:

Jeg prøver å snakke litt samisk til de brukerne som jeg vet er samer da. Det er ikke så mye, det er bare sånne korte setninger og sånn (...) for eksempel under måltider, kaffe, og lignende (...) Det blir bare sånn, (...) det passer bare liksom plutselig å si noe på samisk (Informant 2).

Språket vårt er tett forbundet med vår kultur og verdisyn (Skutnabb-Kangas, 2000). En slik bruk av samisk språk i samhandlingen som det fortelles om her kan dermed forstås som en del av tjenesteyternes forvaltning av tjenestemottakernes tilskrevne samiske identitet (bevisst eller ubevisst) gjennom den (re)konstruering av denne identiteten som skjer i sosialiseringen (Jenkins, 2014). På den andre siden kan bruk av samisk språk i samhandlingen også sees på som et forsøk på å imøtekomme retten til å motta likeverdige helsetjenester, og den generelle forpliktelsen til å tilrettelegge for at samer kan bruke det samiske språk på alle samfunnsområder (Menneskerettsloven, 1999; NOU 2016:18, 2016).

Når det er sagt, uttrykkes det også at det er en utfordring at tjenesteyterne generelt sett ikke behersker samisk muntlig i tilstrekkelig grad. Den ene samiske informanten sier dette slik:

Vi har jo ingen som snakker flytende samisk på huset, for eksempel, det blir jo slik som med meg, jeg kan helt enkle ord og setninger, og jeg forstår mer enn jeg kan snakke. Jeg tror det stemmer med mange (tjenesteytere, min presisering) (Informant 5).

Dette kan forstås som at informanten opplever at tjenesteyterne i helse- og omsorgstjenesten ikke har tilstrekkelige språkferdigheter for å kunne ivareta tjenestemottakernes kulturelle tilhørighet og identitet på en tilfredsstillende måte. En forståelse som er i tråd med funnene i kapittel 4.1, hvor over halvparten av respondentene i stor grad anser språk som mulig barriere mot deltakelse. En slik forståelse av informantens utsagn er også forenelig med funnene i undersøkelsene til Pedersen (2008) og Hansen (2013) som begge setter språklige og kulturelle utfordringer i tjenesteutøvelsen i sammenheng med sine informanternes mangelfulle samiske språkferdigheter og kulturforståelse.

Analysene viser at tjenesteyterne tar i bruk ulike synlige kulturelle samiske uttrykk, når de skal forvalte tjenestemottakernes tilskrevne samiske identitet i samfunn hvor samene er i mindretall. Tjenesteyterne skaper seg større handlingsrom i tjenesteutøvelsen sin når de flytter på veggene ved identitetsforhandlinger (Dankertsen, 2014; T. Olsen & Eide, 1999) på vegne av tjenestemottaker, og gjør tjenestemottakers samiske identitet relevant i bestemte sammenhenger (Bjørklund, 2016), eksempelvis ved feiring av Samefolkets dag. I disse identitetsforhandlingene ligger ikke bare at tjenesteyterne tar initiativ og fremmer tjenestemottakers deltakelse på samiske arrangementene eller typiske samiske aktiviteter. I tillegg «skyver» de tjenestemottakerne foran seg, for å vise at de har like stor tilhørighet der som de øvrige samene. På den måten krever tjenesteyteren på vegne av tjenestemottakeren dennes plass i det samiske samfunnet. Den ene informanten uttrykker dette slik:

Men der opplevde jeg også at når hun kom på deres arrangementer, så var det litt sånn: «Åh, hun kan komme (hit, min presisering)». (...) Og da gjorde det noe med meg og det ble litt sånn: «Nei, vet dere hva!». Jeg rettet ryggen, og jeg «pushet» henne fram liksom, og var skikkelig stolt av henne (Informant 3, som ikke har samisk bakgrunn).

Den opplevelsen informanten her beskriver, uttrykker erfaringer med lokalsamfunnets forståelse av «utviklingshemming». Vi vet fra annen forskning at forståelse av

kategorien «utviklingshemming» kan inneholde ulike forståelser som avviker fra normalen (Grue, 2015; Gustavsson & Nyberg, 2014), og som en institusjonell identitet – en identitet assosiert med behov for pleie og omsorg (Järvinen & Mik-Meyer, 2003). Informantens erfaring med lokalsamfunnets forståelse av kategorien «utviklingshemming» kan forstås ut fra den statusen og det stigmaet som denne identiteten historisk sett har og har hatt i samfunnet forøvrig (Sandvin, 2014).

Like fullt kan dette også tolkes som et utslag av den lokale institusjonaliserte praksisen knyttet til den sterke kulturelle samiske verdien å berges, altså å klare seg selv (Nymo, 2011), og den skammen tilkorkommenhet i forhold til denne verdien vil avstedkomme (Farstad, 2016). Når tjenesteyter «skyver» tjenestemottakeren foran seg, kan dette sees som et uttrykk for informantens normer og verdier uttrykt gjennom spesifikke holdninger i den praktiske konteksten (H. Olsen, 2008).

Den opplevelsen informanten viser til her, kan imidlertid også handle om lokale institusjonaliserte praksiser knyttet til anerkjennelsen som same av omgivelsene (Bjørklund, 2016; Thuen, 2015). Dette innebærer at det lokale samiske miljøet stiller spørsmål vedrørende tjenestemottakerens autentisitet som same (P. Pedersen & Høgmo, 2012c). Det vil si spørsmål knyttet til om tjenestemottaker kan bevise sin samiske tilhørighet, eller som et minimum bevise sin beherskelse av utvetydige samiske ferdigheter, for å kunne oppnå anerkjennelse som samisk av omgivelsene (Thuen, 2003). I denne sammenheng vil det å «skyve» tjenestemottaker foran seg kunne oppfattes som et tilsvarende til denne autentisitetsdiskusjonen. Dette fordi denne «skyvingen» kan forstås som en lokal identitetsforhandling i interaksjon med omgivelsene, hvor tjenesteyter krever tjenestemottakerens sin plass og tilhørighet på vegne av denne (Dankertsen, 2014; T. Olsen & Eide, 1999). På denne måten kan tjenesteytere, i samisk-norske samfunn hvor den samiske befolkningen er i mindretall, flytte på veggene i handlingsrommet sitt for å skape rom for forvaltning av tjenestemottakernes tilskrevne identitet.

Oppsummert har jeg i disse analysene vist hvordan tjenesteyterne håndterer en kulturell tilhørighet, og ut fra dette tilskriver tjenestemottaker en identitet, samt hvordan tjenesteyterne forvalter denne tilskrevne identiteten. Analysen er todelt, hvor den første delen, «Vaklende vegger», handler om når rammene for handlingsrommet oppleves som flytende, og tjenesteyterne må fatte beslutninger som i hovedsak i større grad baseres på faglig skjønn og etikk enn juridiske reguleringer. Håndtering av tjenestemottakernes identitet er som sagt en del av tjenesteutøvelsen, og «Vaklende vegger» viser til de dilemmaene tjenesteyterne står oppi ved tilskrivning av identitet. Denne ambivalensen presenteres gjennom ulike typologier, da ambivalensen på et vis blir følgesvennen til miljøarbeidet innenfor de rammene som presenteres i «Det erfarte handlingsrom».

Den andre delen i denne analysen, «Flytte eller slå ut vegger», handler om når handlingsrommet i utgangspunktet er godt regulert, hvorpå tjenesteytere likevel velger å gå utover denne reguleringen – enten ved å slå veggene ut, eller ved å utfordre det erfarte handlingsrommet og på den måten skape et større rom. «Flytte eller slå ut vegger» viser til hvordan tjenesteyterne i den praktiske hverdagen forvalter den identiteten de tilskrev tjenestemottaker i «Vaklende vegger».

Tjenesteyternes forvaltning av tilskrevet identitet varierer imidlertid avhengig av om den samiske befolkningen i det aktuelle samfunnet er majoritet eller ikke. I samfunn hvor den samiske befolkningen er majoritet gjøres dette ved at tjenesteyterne går utover rammene for hva som kan forventes, når de håndterer tjenestemottakernes identitetsarbeid på deres vegne. Tjenesteyterne slår med andre ord ut veggene i handlingsrommet, noe som faller seg naturlig for dem som en del av deres tjenesteutøvelse. I samfunn hvor den samiske befolkningen er minoritet, og hvor fornskingsprosessen har vært hard, slås ikke veggene ut, men tjenesteyterne flytter på veggene med å ta plass og/ eller markerer tilhørighet på vegne av tjenestemottakerne i lokalsamfunnet. Tjenesteyterne tar slik utgangspunkt i det synlige kulturelle

samiske uttrykket i den samisk-norske konteksten i forvaltningen av tjenestemottakers tilskrevne identitet.

7. KOMPLEKSE IDENTITETSARBEIDER

I dette kapitlet utvikler jeg videre analysene fra kapittel 5 og 6, og sammenfatter de prosessene jeg synliggjør og identifiserer i informantenes fortellinger i to hovedprosesser. Disse prosessene har jeg valgt å kalle for tilskrivningsprosessen og identitetsforvaltningsprosessen, hvor førstnevnte dreier seg om hvordan tjenesteyterne definerer og tilskriver en samisk identitet, men den siste prosessen handler om hvordan tjenesteyterne forvalter den tilskrevne identiteten i den praktiske hverdagen.

7.1 TO PROSESSER: TILSKRIVNING OG FORVALTNING AV IDENTITET

Tjenesteyternes håndtering av det identitetsarbeidet de gjør på vegne av personer som ikke kan artikulere ønsket etnisk identitet selv, forstår jeg som to parallelle prosesser:

Den ene er *tilskrivningsprosessen*; En prosess som handler om hvordan tjenesteyterne kommer fram til hvilke(n) identitet(er) som skal tilskrives tjenestemottakeren, og dreier seg om å komme til en klarhet i hvorvidt denne personen skal oppfattes som samisk eller norsk, eller kanskje begge deler. I denne prosessen ligger også en avklaring av hvilken samisk identitet som eventuelt skal tilskrives, om det er en identitet som eksempelvis sjøsame, markesame eller reindriftssame.

Den andre prosessen er *identitetsforvaltningsprosessen*; denne prosessen handler om det som skjer når tilskrivningen av identitet er forhandlet frem. Det vil si hvordan denne identiteten skal forvaltes i det daglige, hva som kreves for å forvalte denne identiteten og på hvilken måte dette skal gjøres.

Håndtering av identitetsarbeid på vegne av andre er et område innen tjenestutøvelsen som i seg selv i liten grad reguleres utover generelle regler, og skjønnsutøvelsen på området er derfor stor (Molander, 2013). Tjenesteyternes handlingsrom i

tjenesteutøvelsen endrer seg i takt med de restriksjonene som formelle og uformelle reguleringer til enhver tid setter for tjenesteutøvelsen (Grimen & Molander, 2008). Handlingsrommet til tjenesteyterne forstått som «Det erfarte handlingsrom» har således flere restriksjoner og er mer regulert enn det handlingsrommet «Vaklende vegger» viser til. Både «Det erfarte handlingsrom» og «Vaklende vegger» kan imidlertid i hovedsak sies å handle mest om tilskrivningsprosessen, da disse viser til hvordan tjenesteyterne forstår og konstruerer samisk identitet i en samisk-norsk kontekst. Handlingsrommet som «Flytte på eller slå ut vegger» viser til, handler på sin side om hvordan tjenesteyterne øker handlingsrommet sitt ved å alternere disse restriksjonene som en del av identitetsforvaltningsprosessen. Mine analyser viser at tjenesteyterne som yter tjenester i samfunn hvor den samiske befolkningen er majoritet, går utover de begrensningene de formelle rammene setter i sin forvaltning av tjenestemottakernes tilskrevne samiske identitet. Mens tjenesteyterne i områder hvor samene er i mindretall, i større grad forhandler de restriksjonene som de uformelle rammene setter for å forvalte den samiske identiteten de har tilskrevet tjenestemottakerne. De to prosessene må derfor sees på som to analytiske prosesser som ikke er adskilte, empirisk ikke nødvendigvis sekvensielle, men snarere innvevd i hverandre.

I *tilskrivningsprosessen* benyttes ulike legitimeringsprosesser for å forhandle frem en forståelse av identitet. Tjenestemottakerens behov for assistanse vil henge sammen med hans kognitive funksjonsnedsettelse. Dette behovet avhenger med andre ord av hvordan tjenesteyterne forstår og kategoriserer den aktuelle tjenestemottakers utviklingshemming. Dersom tjenestemottaker, etter tjenesteyters mening, selv kan tilskrive seg ønsket identitet, vil ikke denne ambivalensen knyttet til hvilke(n) identitet(er) som skal tilskrives oppstå. Det betyr at tilskrivningsprosessen avhenger av at tjenestemottaker kategoriseres som utviklingshemmet og som ikke selv er i stand til å artikulere ønsket etnisitet verbale eller non-verbalt. Det vil si at denne

kategoritilhørigheten og forståelsen av den kognitive funksjonsnedsettelsen må forhandles frem før en etnisk identitet kan tilskrives. Videre må tjenesteyterne for å kunne avklare hvilken etnisk identitet som skal tilskrives, forstå hva en samisk identitetskonstruksjon innebærer. Herunder ulike samiske tilhørigheter som eksempelvis sjøsamisk eller bysamisk (Gaski, 2008; Nyseth & Pedersen, 2015a), og hvem som fyller kriteriene for å inneha denne identiteten (Thuen, 2003, 2015). Dette fordi samiske identitets kategorier er flytende og forhandles lokalt i interaksjon med omgivelsene (Dankertsen, 2014; K. O. K. Olsen, 2008).

I praktisk handling framstår identitet hovedsakelig som flytende, med unntak av i typologien forenkling hvor identitet basert på slektstilhørighet framstår som stabil. I denne undersøkelsen gjør imidlertid samtlige informanter eksplisitt en dikotomisering, og snakker utelukkende om etnisk identitet som *enten* samisk *eller* norsk. Når tjenesteyterne skal håndtere identitetsarbeidet på vegne av tjenestemottakerne, viser mine analyser at de ivaretar dette arbeidet ut fra en stilisert dikotomisk forståelse av identitet. Det kan ut fra dette synes som at tjenesteyterne gjennom tilskrivning og forvaltning av identitet rendyrker kultur og etnisitet i sin streben etter å ivareta kulturdimensjonen i livet for tjenestemottakerne. Dette innebærer en risiko for at mellomposisjoner, dobbeltposisjoner eller multiposisjoner kamufleres. Dette skyldes at etnisitet både må sees som et element av sosial organisering og kultur (Barth, 1998), samt som et uttrykk for ulik bevissthet (Vermeulen & Govers, 1994), og dermed ikke kan være entydig. Denne dikotomiseringen av kulturdimensjonen - som egentlig er et kontinuum - kan imidlertid være et uttrykk for den essensialiserte kollektive samiske identiteten som noen mener at den etnopolitiske diskursen har avstedkommet (K. Olsen, 2015), og som ligger implisitt i «Det erfarte handlingsrommet». Tjenesteyterne gjør med andre ord en dikotomisering i sin streben etter å ivareta livsdimensjoner for tjenestemottakerne, noe som kamuflerer variasjon og således ikke åpner for mellomposisjoner.

Sandvin m.fl. viser i sin studie knyttet til bofelleskap for personer med utviklingshemming, hvordan tjenesteyterne opplever ambivalens i tjenesteutøvelsen sin (1998) når de i tråd med normaliseringsideologien skal definere hva som er et «normalt» liv på vegne av tjenestemottakerne. Denne ambivalensen kan sammenlignes med den usikkerheten informantene i denne undersøkelsen uttrykker når de skal definere hva samisk kultur og etnisitet innebærer på vegne av tjenestemottakerne. Tjenesteyterne har en definisjonsmakt og –plikt som følge av at tjenestemottakerne har en utviklingshemming som medfører at de i varierende grad ikke kan gjøre dette selv, samt i kraft av den profesjonen de utøver (Molander & Terum, 2008).

Analysene viser at det i denne tilskrivningsprosessen skjer en klassifisering av utviklingshemming og identitet. Til tross for at identitet er flytende, gjøres dette ofte ut fra en relativt essensiell forståelse hvor utviklingshemming sees som en biologisk og «fastlagt» identitet. Videre gjøres en stereotypifisering av samiskhet, hvor samisk identitet blir koblet til en del synlige kulturelle uttrykk og symboler som kofte, samisk flagg og duodji.

I *identitetsforvaltningsprosessen*, som handler om hvordan man legger til rette for, og ivaretar muligheten til, å leve ut den kulturelle tilhørigheten og identiteten i den praktiske hverdagen i en kommunal helse- og omsorgstjeneste, benytter man også ulike legitimeringsprosesser. Disse prosessene avhenger imidlertid av hvorvidt tjenestene utøves i et samfunn hvor den samiske befolkningen er i flertall eller ikke.

Analysene mine viser at disse essensielle forståelsene av utviklingshemming og samisk identitet også ligger til grunn i denne andre prosessen. Kultur og etnisitet er en del av ens identitet som (re)konstrueres i samspill med omgivelsene (Brubaker & Cooper, 2000; T. H. Eriksen & Sajjad, 2015). Språk i sin alminnelighet, og morsmål i særdeleshet, spiller en viktig rolle i denne (re)konstrueringen av identitet (Olthuis et al., 2013; Skutnabb-Kangas, 2000). Kultur, herunder implisitte maktstrukturer, påvirker så vel hvordan som hvilket uttrykk denne får (Eidheim, 1998; C. M. Jacobsen,

2002). Videre påvirker kultur også gjennom diskurs som formidles gjennom språk, hvorpå språk dermed også er med på å konstituere kultur gjennom hvordan kultur og identitet konstrueres og formidles (Skutnabb-Kangas, 2000).

Identitet er flytende (Jenkins, 2014), likevel framstiller informantene identitet eksplisitt stilisert og dikotomisert for å kunne ivareta den kulturelle tilhørigheten til tjenestemottakerne. En slik essensialisering kan være et resultat av den offentlige samiske identitetsdiskursen (Gaski, 2008) og autentisitetsdiskusjonen (Thuen, 2015). Denne diskursen og diskusjonen kan dermed bidra til usynliggjøring av de identitetsmessige mellomposisjonene på kontinuumet mellom samisk og norsk identitet.

I begge disse prosessene skjer en (re)konstruering av både identiteten utviklingshemmet og same, da tjenesteyternes tilskrivning av etnisk identitet hviler på tilskrivningen av en kognitive funksjonsnedsettelses-kategori. Det vil si at dersom tjenestemottaker hadde kunnet ivaretatt identitetsarbeidet sitt selv, så hadde ikke tjenesteyterne stått i denne ambivalensen knyttet til hvilken etnisk identitet som skulle forhandles frem. I tilskrivningsprosessen er (re)konstrueringen av begge disse identitetene like fremtredende. Dette fremkommer tydelig når den ene informanten stiller spørsmål ved om de tolkningene han gjør av tjenestemottakers kroppsspråk, er et utslag av faglig kompetanse eller egne holdninger. I identitetsforvaltningsprosessen er (re)konstruering av etnisk identitet fremtredende. Kategoritilhørigheten utviklingshemming kommer imidlertid ikke frem på samme måte, selv om også den er en del av denne prosessen.

8. OPPSUMMERING OG AVSLUTNING

Temaet for denne avhandlingen er tjenesteyternes opplevelse av og erfaring med tjenesteyting til personer med samisk bakgrunn som har en kognitiv funksjonsnedsettelse. Prosjektet tar utgangspunkt i problemstillingen:

«Hvordan påvirker tjenesteyternes kulturforståelse utøvelsen av helse- og omsorgstjenester til personer med kognitiv funksjonsnedsettelse i en samisk-norsk kontekst?»

Følgende forskningsspørsmål ble utledet av denne problemstillingen:

- 1) I hvilken grad tilrettelegger tjenesteyterne for brukermedvirkning og kulturelle behov i tjenesteutøvelse til samiske tjenestemottakere med kognitive funksjonsnedsettelser?
- 2) Hvordan forstår tjenesteyterne samisk kultur og kulturell identitet hos personer som har utviklingshemming?
- 3) Hvordan tilrettelegger tjenesteyterne for ivaretagelse av kulturell identitet hos personer med samisk bakgrunn som har utviklingshemming?

Disse forskningsspørsmålene søkes besvart i to deler; Først gjennom en kvantitativ tilnærming som tar for seg hvordan tjenesteyterne ivaretar tjenestemottakers brukermedvirkning og behov i den daglige tjenesteutøvelsen med hensyn til språk og kultur. Så ved hjelp av en kvalitativ tilnærming ved å gjøre et dypdykk i tjenesteyternes forståelse og konstruksjon av samisk kultur og identitet i tjenesteutøvelsen til personer med utviklingshemming. I tillegg stilles spørsmål om tilrettelegging for å ivareta en slik kulturell identitet for denne gruppen personer.

8.1 HOVEDFUNN

Alle analysene i den kvantitative undersøkelsen er knyttet til vignetter, og det kan se ut til at analysen av respondentenes holdninger knyttet til selvbestemmelse, avdekket dimensjoner som handler mer om generelle enn spesifikke holdninger (H. Olsen,

2008). Dette kommer til uttrykk ved at brukermedvirkning og hensynet til den enkeltes ønsker og behov står sterkt hos respondentene, uavhengig av etnisitet og utdanningsnivå. Hensynet til andres behov - det vil si andre tjenestemottakere, pårørende og kollegaer - balanseres ofte i forhold til hensynet til den aktuelle tjenestemottakers ønsker og behov og dennes rett til brukermedvirkning og selvbestemmelse. Hensynet til andre kommer dermed i andre rekke.

Analysen av respondentens handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse, ser på sin side ut til å avdekke at holdningene nyanseres når tjenesteyterne presenteres for vignetter med konkrete casebeskrivelser som de skal ta stilling til. Resultatene viser at tjenesteyternes holdninger og handlingstendenser ikke er helt i overensstemmelse. Brukermedvirkning og selvbestemmelse er en viktig verdi i tjenestetutøvelsen. Når denne generelle holdningen settes inn i konkrete kontekster hvor andre forhold inngår og må tas hensyn til i vurderingen, kommer denne verdien til uttrykk på en annen måte; i situasjoner hvor tjenestemottakere av ulike årsaker uttrykker motvilje mot gjennomføring av oppsatt aktivitet eller gjøremål, mener respondentene at det i stor grad bør motiveres på tvers av selvbestemmelsen til tjenestemottakerne. Når derimot årsaken til at tjenestemottakerne ikke vil gjennomføre en aktivitet er mer «legitim», som eksempelvis sykdom, medfører det en tilnærming fra tjenesteyterne som tar hensyn til selvbestemmelsen i større grad. Motivering på tvers av selvbestemmelse når tjenestemottaker ikke vil gjøre oppsatt gjøremål eller aktivitet av andre, mindre «legitime» årsaker som eksempelvis sykdom, korrelerer med norsk etnisitet og utdanning på lavere nivå.

Den kvantitative analysen viser noen interessante forskjeller mellom tjenesteyterne, avhengig av utdanningsnivå og etnisitet. Uavhengig av egen etniske bakgrunn mener flertallet av respondentene at språk i stor grad kan være en barriere mot deltakelse. Videre har disse analysene vist at samisk etnisitet og utdanning på høyere nivå samvarierer med en annen forståelse av det som skjer i en spesifikk samisk-norsk kontekst. Noen av sammenhengene i denne kvantitative analysen kan det finnes gode

forklaringer på; eksempelvis at det ligger generelle holdninger til grunn, eller kulturforståelse som et resultat av høyere utdanning og/ eller at man har et innenfra-perspektiv og således forstår den kulturelle konteksten på en annen måte. Andre sammenhenger er mindre åpenbare og lar seg ikke like lett forklare, som hvorfor samisk/norsk og norsk etnisitet ser ut til å påvirke i hvilken grad man mener det bør motiveres på tvers av selvbestemmelsen til tjenestemottakerne. Tjenesteutøvelse i et flerkulturelt landskap viser seg således i denne analysen å være et tema som på dette området vanskelig lar seg undersøke kun gjennom en kvantitativ tilnærming.

Tjenesteyterens håndtering av identitetsarbeidet på vegne av tjenestemottakere som ikke selv kan artikulere ønsket identitet, er et komplekst fenomen, noe som må sees som et av hovedfunnene i denne studien. Dette innebærer at tjenesteyterne tar i bruk ulike legitimeringsprosesser ved bruk av faglig skjønn og personlige erfaringer. Det kan se ut som at tjenesteyternes egen etnisitet er også en del av det som påvirker hvilke legitimeringsprosesser de tar i bruk for å håndtere kompleksiteten i tilskrivnings- og identitetsforvaltningsprosessen. Grunnen til at dette er et så komplekst fenomen, er nettopp at de personene tjenesteyterne håndterer identitetsarbeidet på vegne av, ikke kan ivareta sitt eget identitetsarbeid selv. Som utøvere av en profesjon, har tjenesteytere et samfunnsmandat (Molander & Terum, 2008) som ikke bare innebærer at de har rett til å forvalte andres identitetsarbeid, men de har også en plikt, både på individ- og samfunnsnivå, til å ivareta dette arbeidet. Funksjonshemmede har kjempet om å bli anerkjent på lik linje og med samme rettigheter som andre (Grue, 2015, 2017; Tøssebro, 2010). Det samme har personer med utviklingshemming og samer, da dette er identitetskategorier som historisk sett har vært og fortsatt er stigmatisert (Nergård, 2011; Sandvin, 2014).

I denne retten og plikten til å håndtere identitetsarbeidet på vegne av andre, ligger også kjernen i utfordringen med å representere andre i den praktiske hverdagen. Den ene samiske informantene uttrykte etiske betenkeligheter knyttet til det å

skulle tilskrive etnisk identitet til personer som ikke selv kunne uttrykke ønsket etnisitet. Dette fordi det er umulig å fastslå med sikkerhet at den tilskrevne etniske identiteten er en identitet tjenestemottaker faktisk ønsker å inneha. Likevel må tjenesteyterne ved hjelp av de ulike legitimeringsprosessene i tilskrivningsprosessen søke å definere etnisk identitet – enten den er samisk, norsk eller befinner seg på kontinuumet mellom disse posisjonene - tjenestemottakeren med størst sannsynlighet vil identifisere seg med. I dette forsøket på å tilskrive og forvalte identitet på vegne av andre, løper tjenesteyterne en risiko for å tilskrive ikke bare én, men kanskje to identiteter – same og utviklingshemmet – som tjenestemottakeren ikke vil ha. Det betyr at tjenesteyterne risikerer å tilskrive to identiteter, som hver for seg fortsatt kan oppleves som svært stigmatiserende i enkelte kontekster (Grue, 2016; Hansen, 2011; Sandvin, 2014). Tjenestemottakere risikerer altså å få tilskrevet to identiteter som de ikke ønsker, og som i verste fall kan medføre multipl diskriminering (Melbøe, 2018a; Olsén et al., 2018).

Denne plikten til å håndtere andres identitetsarbeid følger av rådende diskurser om identitetskategorier som så vel utviklingshemmet (Gustavsson & Nyberg, 2015; Kittelsaa, 2014b; Kittelsaa & Kermit, 2015) som same (Gaski, 2008; Nyseth & Pedersen, 2015a; K. Olsen, 2015; Selle et al., 2015). Dette krever at tjenesteyterne forvalter tjenestemottakernes etniske identitet og identiteten utviklingshemmet. Tjenestemottakernes kategoritilhørighet krever med andre ord at det gjøres et identitetsarbeid. Når tjenestemottakerne ikke kan gjøre identitetsarbeidet sitt selv, tvinges tjenesteyterne inn i tilskrivnings- og identitetsforvaltningsprosessen, da tjenesteyterne ut fra rådende identitetsdiskurser ikke kan unndra seg tilskrivning og forvaltning av tjenestemottakernes identitet i dagens samfunn. Identitetsdiskursene og helse- og omsorgsprofesjonenes samfunnsmandat forplikter med andre ord tjenesteyterne til å håndtere tjenestemottakernes identitetsarbeid.

Tjenesteyternes forståelser av etnisitet kan med andre ord sies å få et annet uttrykk når de går fra å være generelle forståelser til og omsettes i praktisk handling i

en samisk-norsk kontekst. Det samme funnet fremkommer også i den kvantitative undersøkelsen hvor det avdekkes at tjenesteyteres generelle holdninger kommer til uttrykk på en annen måte når disse omsettes i praktisk handling i nærmere spesifiserte kontekster. Tjenesteyternes holdninger og forståelser og handlingstendenser i et samisk-norsk landskap kan ut fra dette sies å være komplekse.

8.2 VEIEN VIDERE

Analysene i denne avhandlingen viser at det er behov for å øke kunnskapen i helse- og omsorgstjenesten vedrørende samisk kultur og identitet generelt, og kanskje særlig om samisk kultur og identitet i sjøsamiske samfunn og andre områder der den samiske befolkningen er i mindretall.

Mine analyser er avgrenset til samisk-norsk kontekst. Håndtering av identitetsarbeidet på vegne av andre, innebærer at tjenesteyterne må representere den andre i den praktiske hverdagen. Dette fordrer at tjenesteyterne innehar en fagkompetanse som inneholder en kulturforståelse preget av kulturell ydmykhet⁴² (Fisher-Borne et al., 2015; Isaacson, 2014) som ikke bare kan læres i et helse- og/ eller sosialfaglig studieforløp, men som også må tilegnes gjennom praksis. Med utgangspunkt i mine analyser ville det vært interessant med videre forskning som belyser hvorvidt tjenesteytere i andre flerkulturelle kontekster erfarer den samme ambivalensen som fremgår i denne avhandlingen; er det knyttet like mye usikkerhet til hva tilhørighet i den aktuelle kulturen innebærer, og strever tjenesteyterne like mye som i en samisk-norsk kontekst med å definere identitet på vegne av tjenestemottakere som ikke kan håndtere identitetsarbeidet sitt selv? Opplever tjenesteyterne i andre flerkulturelle kontekster varierende grad av manglende kulturforståelse, og håndterer de også ambi-

⁴² Se kapittel 2.4.3 for nærmere redegjørelse.

valensen ved tilskrivning av etnisk identitet gjennom typologiene taus handling, forenkling eller diplomati? Eller kan det hende at samisk tilhørighet får en annen betydning enn en minoritetsetnisk posisjon, i møte med velferdstjenester (Fylling & Melbøe, under publisering)?

Samtidig er håndtering av andres identitetsarbeid et område det også må settes større fokus på ute i praksisfeltet. Dette for å gjøre tjenesteyterne i stand til å ivareta tjenestemottakernes identitetsarbeid på en best mulig måte. Dette innebærer oppøvelse tjenesteyternes kulturforståelse, i betydningen kulturell ydmykhet, herunder deres blikk (Saus, 2006), spesielt i samisk-norske kontekster, men også i andre flerkulturelle kontekster. I en slik kulturell ydmykhet må betydningen av kroppsspråk også som en del av en kulturell ytring fremheves (Horgen, 2010). Det bør også rettes fokus mot kunnskap og bevissthet rundt identitetskategorier, samt hvordan disse (re)konstrueres i flerkulturelle kontekster. Det er i denne sammenhengen også behov for mer forskning hva representering av den andre i den praktiske hverdagen angår, da sosialt arbeid kan innebære at tjenesteyterne må representere tjenestemottakerne i varierende grad.

Videre vil det også være betimelig å se nærmere på om identitetskategoriene funksjonsnedsettelse og etnisitet konstrueres på samme måte, som mine analyser viser, i andre flerkulturelle landskap? På bakgrunn av den kunnskapen denne avhandlingen genererer er det spesielt interessant å se på hvorvidt de samme legitimeringsprosessene uttrykt gjennom tilskrivnings- og identitetsforvaltningsprosessen kommer til anvendelse i andre flerkulturelle kontekster. Vil legitimeringsprosessene i tilsvarende kontekster - i likhet med i mine analyser - innebære en stereotypisering og dikotomisering av etnisitet og til en viss grad essensialisering av funksjonsnedsettelsen utviklingshemming, og således kunne sies å være et trekk ved håndtering av det identitetsarbeidet tjenesteyterne gjør på vegne av tjenestemottakere, som ikke kan ivareta dette arbeidet selv i flerkulturelle kontekster?

I denne avhandlingen har jeg vist hvordan noen tjenesteyterne, som et ledd i identitetsforvaltningsprosessen, må gå utover de rammene som legger restriksjoner for tjenesteutøvelsen, for å kunne ivareta tjenestemottakernes kulturelle tilhørighet. I denne sammenhengen kan det være interessant å se nærmere på om dette særskilt gjelder for ivaretagelse av samisk tilhørighet, eller er det behov for mer forskning knyttet til hvordan den kommunale helse- og omsorgstjenesten kan og bør utformes for å kunne ivareta den enkelte tjenestemottakers identitet og kulturelle tilhørighet i andre flerkulturelle kontekster også?

Det er med andre ord i et flerkulturelt Norge, tematisk viktig i funksjonshemmingsfeltet å se videre på identitetsarbeid og tjenesteyternes håndtering av identitetsarbeidet på vegne av tjenestemottakere, som av ulike årsaker ikke kan ivareta denne dimensjonen ved livet sitt selv. Dette fordi det i økende grad vil komme flere andregenerasjons innvandrere og flyktninger som vil ha behov for bistand til identitetsarbeidet sitt, enten de bor på sykehjem eller mottar tjenester i hjemmet. Det handler med andre ord om å trene det ukyndige blikket til tjenesteyterne, slik at de blir bevisst på det de ikke ser, og med utgangspunkt i dette, utvikle et mer kyndig blikk (Saus, 2006).

REFERANSER

- Aadland, E. (1998). *Etikk for helse- og sosialarbeidarar* (3. utg.). Oslo: Samlaget.
- Aakvaag, G. C. (2006). Individualisering: En sosiologisk modell. *Sosiologisk tidsskrift*, 14(4), 326-386.
- Arbeidsmiljøloven. (2005). *Lov av 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv.* Hentet fra <https://lovdata.no>
- Askheim, O. P. (2014). Vernepleieren som aktør for en "empowerment"-orientert praksis. I K. E. Ellingsen (Red.), *Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn* (s. 65-88). Oslo: Universitetsforlaget.
- Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013). *Konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Barron, K. (2004). Vem är jag? Utvecklingsstörda kvinnor (re)konstruerar sin identitet. I K. Barron (Red.), *Genus och funktionshinder* (s. 121-154). Lund: Studentlitteratur.
- Barth, F. (1998). Preface 1998. I F. Barth (Red.), *Ethnic groups and boundaries* (s. 5-7). Long Goove: Waveland Press, Inc.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2004). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Biti, B. H. & Solbakk, J. T. (2004). *Samene: En håndbok*. Karasjok: Davvi Girji.
- Bjerkan, A. M. (2007). Faktoranalyse. I T. H. Clausen & T. A. Eikemo (Red.), *Kvantitativ analyse med SPSS: En praktisk innføring i kvantitative analyseteknikker* (s. 220-235). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Bjørklund, I. (2016). «Er ikke blodet mitt bra nok?»: Om etniske konstruksjoner og identitetsforvaltning i Sápmi. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 33(1-2), 8-20. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2016-01-02-02>
- Blaikie, N. (2007). *Approaches to social enquiry: Advancing knowledge* (2. utg.). Cambridge: Polity.
- Blaikie, N. (2010). *Designing social research: The logic of anticipation* (2. utg.). Cambridge: Polity.
- Blix, B. H. (2013). *The construction of Sami identity, health, and old age in policy documents and life stories: A discourse analysis and a narrative study* (Doktoravhandling). UiT, Norges Arktiske Universitet, Tromsø. Hentet fra <https://munin.uit.no>
- Blix, B. H. (2016). *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge: En oppsummering av kunnskap*. [Region Nord]: Senter for omsorgsforskning.

- Blix, B. H. & Hamran, T. (2017). "They take care of their own": Healthcare professionals' constructions of Sami persons with dementia and their families' reluctance to seek and accept help through attributions to multiple contexts. *International journal of circumpolar health*, 76(1).
<https://doi.org/10.1080/22423982.2017.1328962>
- Blix, B. H., Hamran, T. & Normann, H. K. (2013). Struggles of being and becoming: A dialogical narrative analysis of the life stories of Sami elderly. *Journal of Aging Studies*, 27(3), 264-275. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2013.05.002>
- Bogdan, R. & Taylor, S. J. (1982). *Inside out: The social meaning of mental retardation*. Toronto: University of Toronto Press.
- Breivik, J.-K. (2016). Interseksjonalitet och socialkonstruktivism. I L. Grönvik & M. Söder (Red.), *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och interseksjonalitet* (2. utg., s. 191-207). Malmö: Gleerups utbildning AB.
- Brinkmann, S. & Kvale, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Brubaker, R. & Cooper, F. (2000). Beyond "identity". *Theory and society*, 29(1), 1-47.
<https://dori.org/10.1023/A:1007068714468>
- Bull, T. (2002). Kunnskapspolitikk, forskningsetikk og det samiske samfunnet. I De nasjonale forskningsetiske komiteer, *Samisk forskning og forskningsetikk* (s. 6-21). Oslo: Forskningsetiske komiteer.
- Bærøe, K., Kaur, J. G. & Radhakrishnan, K. (2018). Lik tilgang og likeverdige tjenester: hvordan styrke realiseringen av disse rettslige formålene? I H. S. Aasen, B. Bringedal, K. Bærøe & A.-M. Magnussen (Red.), *Prioritering, styring og likebehandling. Utfordringer i norsk helsetjeneste* (s. 57-81). Oslo: Cappelen Damm Akademisk/NOASP (Nordic Open Access Scholarly Publishing).
- Chilisa, B. (2012). *Indigenous research methodologies*. Los Angeles: Sage Publications.
- Christensen, K. & Nilssen, E. (2006). *Omsorg for de annerledes svake: Et overvåket hverdagsliv*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Clausen, S.-E. (2009). *Multivariate analysemetoder for samfunnsvitere: Med eksempler i SPSS*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (3. utg.). Los Angeles: Sage.
- Dagsvold, I., Møllersen, S. & Stordahl, V. (2015). What can we talk about, in which language, in what way and with whom? Sami patients' experiences of language choice and cultural norms in mental health treatment. *International Journal of Circumpolar Health*, 74(1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v74.26952>
- Dagsvold, I., Møllersen, S. & Stordahl, V. (2016). "You never know who are Sami or speak Sami": Clinicians' experiences with language-appropriate care to Sami-

- speaking patients in outpatient mental health clinics in Northern Norway. *International journal of circumpolar health*, 75(1).
<https://doi.org/10.3402/ijch.v75.32588>
- Dahl, Ø. (2013). *Møter mellom mennesker: Innføring i interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Dahlberg, A. & Bergström, J. (2017). *Sluttrapport: Personer med funksjonsnedsettelse med samisk bakgrunn*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter.
- Dankertsen, A. (2007a). «Men du kan jo snakke frognersamisk»: Bysamer mellom tradisjon og modernitet. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 4(1), 52-61. Hentet fra <https://www.idunn.no>
- Dankertsen, A. (2007b). Samen sitter i kroppen. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 4(1), 123-127.
- Dankertsen, A. (2014). *Samisk artikulasjon: Melankoli, tap og forsoning i en (nord)norsk hverdag* (Doktoravhandling). Universitetet i Nordland, Bodø. Hentet fra <https://nordopen.nord.no>
- Dankertsen, A. (2015). Samisk kompleksitet i Oslo. I P. Pedersen & T. Nyseth (Red.), *City-saami. Same i byen eller bysame?* (s. 216-236). Karasjok: ČálliidLágádus.
- Denzin, N. K. (2009). The elephant in the living room: Or extending the conversation about the politics of evidence. *Qualitative research*, 9(2), 139-160.
<https://doi.org/10.1177/1468794108098034>
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2005). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Red.), *The SAGE handbook of qualitative research* (3. utg.). Thousand Oaks, California: Sage.
- DeSouza, R. (2008). Wellness for all: The possibilities of cultural safety and cultural competence in New Zealand. *Journal of Research in Nursing*, 13(2), 125-135.
<https://doi.org/10.1177/1744987108088637>
- Donnelly, T. T. (2002). Representing 'others': Avoiding the reproduction of unequal social relations in research. *Nurse Researcher* 9(3), 57-67.
<https://doi.org/10.7748/nr2002.04.9.3.57.c6189>
- Edgerton, R. B. (1993). *The cloak of competence: Stigma in the lives of the mentally retarded* (rev. utg.). Berkeley, California: University of California Press.
- Edin-Liljegren, A. & Flykt, K. (2017). *Förutsättningar och villkor för samer med funktionsnedsättning i de samiska förvaltningskommunerna i Sverige*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter.
- Eidheim, H. (1977). *Aspects of the Lappish minority situation* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Eidheim, H. (1998). When ethnic identity is a social stigma. I F. Barth (Red.), *Ethnic groups and boundaries* (s. 39-57). Long Grove: Waveland Press, Inc.
- Ejrnæs, M. & Monrad, M. (2012). *Vignetmetoden: Sociologisk metode og redskab til faglig udvikling*. København: Akademisk Forlag.

- Ellingsen, K. E. (2014). Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn. I K. E. Ellingsen (Red.), *Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn* (s. 23-46). Oslo: Universitetsforlaget.
- Ellingsen, K. E. & Berge, K. (2014). Helsefagets rolle i den vernepleierfaglige kompetansen og utøvelsen av faglig skjønn. I K. E. Ellingsen (Red.), *Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn* (s. 192-216). Oslo: Universitetsforlaget.
- Ellingsen, K. E. & Sandvin, J. T. (2014). Utviklingshemming: Funksjonsnedsettelse, miljøkrav og samfunnsreformer. Utviklingshemming i et nytt lys. I K. E. Ellingsen (Red.), *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 11-31). Oslo: Universitetsforlaget.
- Endring Sameloven. (2008). *Lov av 27. juni 2008 nr. 51 om endringer i sameloven*. Hentet fra www.lovdatab.no
- Eriksen, A. & Selberg, T. (2006). *Tradisjon og fortelling: En innføring i folkloristikk*. Oslo: Pax.
- Eriksen, E. O. & Molander, A. (2008). Profesjon, rett og politikk. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 161-176). Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, L., Bongo, B. & Mehus, G. (2017). Urfolksperspektiv i utdanning. *Nordisk sygeplejeforskning*, 7(3), 239-249. <https://doi.org/10.18261/issn.1892-2686-2017-03-06>
- Eriksen, T. H. & Sajjad, T. A. (2015). *Kulturforskjeller i praksis: Perspektiver på det flerkulturelle Norge* (6. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Farstad, M. (2016). *Skam: Eksistens, relasjon, profesjon*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Fellesorganisasjonen. (2015, mars). Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere. Hentet fra <https://www.fo.no>
- Fisher-Borne, M., Cain, J. M. & Martin, S. L. (2015). From Mastery to Accountability: Cultural Humility as an Alternative to Cultural Competence. *Social Work Education*, 34(2), 165-181. <https://doi.org/10.1080/02615479.2014.977244>
- Folkehelseinstituttet. (2018, 14. mai). Folkehelse rapporten: Demens. Hentet fra <https://www.fhi.no>
- Folkestad, H. (2003). *Institusjonalisert hverdagsliv: En studie av samhandling mellom personale og beboere i bofellesskap for personer med utviklingshemning* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen, Bergen. Hentet fra <https://hvlopen.brage.unit.no>
- Folkman, A. K., Gjermestad, A. & Luteberget, L. (2014). *Kvalitet i botilbud til personer med utviklingshemning. En undersøkelse av kvalitet i tjenestetilbud i to små botilbud og sammenligning av kvalitative forskjeller i små og store botilbud* (2014:7). Oslo: Diakonhjemmet Høgskole
- Forvaltningsloven. (1967). *Lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningsaker* Hentet fra www.lovdatab.no

- Friis, H. (2013). *Tante eller pedagog? En kvantitativ studie av førskolelæreryrket* (Master). Universitetet i Oslo, Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no>
- Fuentes, J. (2016). Etnisitet och Funktionshinder IM. Söder & A. Hugemark (Red.), *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och interseksjonalitet* (2. utg., s. 103-129). Malmö: Gleerupps utbildning AB.
- Fylling, I. (2008). *Meget er forskjellig, men noe blir problem: En sosiologisk studie av spesialundervisningens institusjonelle praksis* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen, Bergen. Hentet fra <http://bora.uib.no>
- Fylling, I. & Melbøe, L. (under publisering). Culturalisation, Homogenisation, Assimilation? Intersectional perspectives on the life experiences of Sami people with disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*.
- Gaski, L. (2000). "Hundre prosent lapp?": Lokale diskurser om etnisitet i markebygdene i Evenes og Skånland (Dieđut 2000:5). Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Gaski, L. (2008). Sami identity as a discursive formation: Essentialism and ambivalence. I H. Minde, H. Gaski, S. Jentoft & G. Midré (Red.), *Indigenous peoples. Self-determination. Knowledge. Indigeneity* (s. 219-236). Delft: Eburon.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic books.
- Gerlach, A. J. (2012). A Critical Reflection on the Concept of Cultural Safety. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 79(3), 151-158. <https://doi.org/10.2182/cjot.2012.79.3.4>
- Gibbs, G. (2007). *Analyzing qualitative data* (bd. 6, The Sage Qualitative Research Kit). London: SAGE.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Gilje, N. (2006). Fenomenologi, konstruktivisme og kulturforskning: En vitenskaps-teoretisk diskusjon. *Tidsskrift for kulturforskning*, 5(1), 5-22.
- Gjerpe, K. K. (2015). En urban samisk identitet: Det beste av to verdener. I P. Pedersen & T. Nyseth (Red.), *City-saami. Same i byen eller bysame*. (s. 261-278). Karasjok: ČálliidLágádus.
- Gjerstad, L., Andersson, S. & Fladby, T. (2013). *Demenssykdommer: Årsaker, diagnose og behandling*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Gjertsen, H., Melbøe, L., Fedreheim, G. E. & Fylling, I. (2017). *Kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder*. Stockholm: Nor Nordens Vålfårdscenter/ UiT Norges Arktiske Universitet. Hentet fra <https://uit.no/Content/546100/cache=20170911093346/Levek%C3%A5rsrapport%20med%20vedlegg.pdf>
- Gjærum, B. & Grøsvik, K. (2002). Psykisk utviklingshemming/ mental retardasjon. I B. Gjærum & B. Ellertsen (Red.), *Hjerne og atferd: Utviklingsforstyrrelser hos*

- barn og ungdom i et nevrobiologisk perspektiv -et skritt videre* (2. utg., s. 206-262). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Goffman, E. (1971). *The presentation of self in everyday life* (Pelican books). Harondsworth: Penguin Books.
- Goffman, E., Kristiansen, S., Hviid Jacobsen, M. & Gooseman, B. (2009). *Stigma: Om afvigerens sociale identitet* (2. utg.). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Griffin, C. (1996). 'See whose face it wears': Difference, otherness and power. I S. Wilkinson & C. Kitzinger (Red.), *Representing the other: A feminism and psychology reader* (s. 97-102). London: Sage.
- Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 71-86). Oslo: Universitetsforlaget.
- Grimen, H. & Molander, A. (2008). Profesjon og skjønn. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 179-196). Oslo: Universitetsforlaget.
- Grue, J. (2015). *Disability and discourse analysis*.
<https://doi.org/10.4324/9781315577302>
- Grue, J. (2016). The social meaning of disability: A reflection on categorisation, stigma and identity. *Sociology of Health & Illness*, 38(6), 957-964.
<https://doi.org/10.1111/1467-9566.12417>
- Grue, J. (2017). Now you see it, now you don't: A discourse view of disability and multidisciplinary. *Alter - European Journal of Disability research, Revue européenne de recherche sur le handicap*, 11(3), 168-178.
<https://doi.org/10.1016/j.alter.2017.05.002>
- Grunnloven. (1814). *Lov av 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov*. Hentet fra www.lovdata.no
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Gule, L. (2008). Profesjon og flerkulturalitet. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 233-250). Oslo: Universitetsforlaget.
- Gustavsson, A. & Nyberg, C. (2014). Den levde deltakelsen. I K. E. Ellingsen (Red.), *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 120-142). Oslo: Universitetsforlaget.
- Gustavsson, A. & Nyberg, C. (2015). "I am different, but I am like everybody else": The Dynamics of Disability Identity. I R. Traustadóttir, B. Ytterhus, S. T. Egilson & B. Berg (Red.), *Childhood and Disability in the Nordic Countries: Being, Becoming, Belonging* (s. 69-84). London: Palgrave Macmillan Limited.
- Halkier, B. (2011). Methodological practicalities in analytical generalization. *Qualitative Inquiry*, 17(9), 787-797. <https://doi.org/10.1177%2F1077800411423194>
- Hall, S. (1996). Introduction: Who needs identity? I S. Hall & P. Du Gay (Red.), *Questions of cultural identity* (s. 1-17). Los Angeles, California: Sage.
- Hansen, K. L. (2011). *Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway: The Saminor*

- study* (Doktoravhandling). Universitetet i Tromsø, Tromsø. Hentet fra <https://munin.uit.no>
- Hansen, K. L. (2015). Ethnic discrimination and health: The relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sami population. *Journal of Circumpolar Health*, 74(1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v74.25125>
- Hansen, K. L., Melhus, M., Høgmo, A. & Lund, E. (2008). Ethnic discrimination and bullying in the Sami and non-Sami populations in Norway: the SAMINOR study. *International journal of circumpolar health*, 67(1), 97-113. <https://doi.org/10.3402/ijch.v67i1.18243>
- Hansen, K. L., Minton, J. M., Friberg, O. & Sørli, T. (2016). Discrimination amongst Arctic Indigenous Sami and Non-Sami Populations in Norway: The SAMINOR 2 Questionnaire Study. *Journal of Northern Studies*, 10(2), 45-84.
- Hansen, K. L. & Sørli, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: A study of Sami and non-Sami populations in Norway. *Transcultural Psychiatry*, 49(1), 26-50. <https://doi.org/10.1177/1363461511433944>
- Hanssen, I. (2013). The influence of cultural background in intercultural dementia care: exemplified by Sami patients. *Scandinavian Journal of Caring Science*, 27(2), 231-237. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6712.2012.01021.x>
- Hedlund, M. & Moe, A. (2000). "De forstår ikke hva som er viktig for oss": Helsetjenester og sørsamer (2000:2). Steinkjer: Nord-Trøndelagsforskning.
- Hedlund, M. & Moe, A. (2010). Redefining relations among minority users and social workers: Redefinisjon av relasjoner mellom brukere med minoritetsbakgrunn og sosialarbeidere. *European Journal of Social Work*, 13(2), 183-198.
- Helse- og omsorgstjenesteloven. (2011). *Lov 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m.* Hentet fra www.lovdatabank.no
- Helsedirektoratet. (2012). *Helsepersonelloven med kommentarer (IS-8/2012)*. Hentet fra www.helsedirektoratet.no
- Helsedirektoratet. (2017). *IS-2442 Veileder for saksbehandling - Tjenester etter helse- og omsorgstjenesteloven §§ 3-2 første ledd nr. 6, 3-6 og 3-8*. Hentet fra www.helsedirektoratet.no
- Helsepersonelloven. (1999). *Lov av 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v.* Hentet fra www.lovdatabank.no
- Hem, E. (2013). Pasient, klient, bruker eller kunde? *Tidsskriftet den norske legeforening*, 133(8), 821-821. Hentet fra <https://tidsskriftet.no>
- Hoëm, A. (2007). *Fra noaidiens verden til forskerens: Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715-2007* (Instituttet for sammenlignende kulturforskning, bd. 126). Oslo: Novus forlag.
- Hognestad, A. (2012). Møte med religiøse erfaringer og nye gudsbilder i arbeidet med mennesker. I T. Danbolt & G. Nordhelle (Red.), *Åndelighet - mening og tro: Utfordringer i profesjonell praksis* (s. 47-66). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Hokkanen, L. (2017). *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter.
- Horgen, T. (2010). Det nære språket - språkmiljø: Grunnleggende forhold for utvikling av gjensidig forståelse. I T. Horgen, K. Slåtta & A. Gjermestad (Red.), *Multifunksjonshemming: Livsutfoldelse og læring* (s. 57-74). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hurd, T. L. & McIntyre, A. (1996). The seduction of sameness: Similarity and representing the other. I S. Wilkinson & C. Kitzinger (Red.), *Representing the other: A feminism and psychology reader* (s. 78-82). London: Sage.
- Hutchinson, G. S. & Sandvin, J. T. (2015). Fritid og selvbestemmelse. I J. T. Sandvin & G. S. Hutchinson (Red.), *Deltakelse på fritiden* (s. 109-130). Bergen: Fagbokforlaget.
- Huuva, K., Montefusco, M. & Olsen, T. (2014). *Kunskapsläge: Personer med funksjonsnedsettning och samisk bakgrund*. Dronninglund: Nordens Välfärdscenter.
- Hvinden, B. (2002). Ansvar for oppfølgingen av resultater. Sammenliknende perspektiver og utfordringer i forskning om minoriteter. I De nasjonale forskningsetiske komiteer, *Samisk forskning og forskningsetikk* (s. 134-150). Oslo: Forskningsetiske komiteer.
- Høgmo, A. (2011). Sjøsamisk forforskning og revitalisering. I S. Jentoft, Nergård, Jens-Ivar og Røvik, Kjell arne (Red.), *Hvor går Nord-Norge? Tidssbilder fra en landsdel i forandring* (s. 129-138). Stamsund: Orkana forlag AS.
- Høgmo, A. (2012). Læreplan L97S: Et etnopolitisk eller et pedagogisk dokument. I J. T. Solbakk (Red.), *Sápmi slår tilbake: Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon* (s. 177-200). Karasjok: ČálliidLágádus.
- Høgmo, A. & Dankertsen, A. (2013). Samisk arbeid og samisk kultur: Fra tradisjon til modernitet. I J.-I. N. Svein Jentoft, Kjell Arne Røvik (Red.), *Hvor går Nord-Norge? Politiske tidslinjer* (s. 387-400). Stamsund: Orkana Akademisk.
- ILO-konvensjon nr. 169. (1989). *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*. Hentet fra www.regjeringen.no
- IS-1878. (2010). *Rammeverk for et kvalitetsindikatorsystem i helsetjenesten. Primær- og spesialisthelsetjenesten*. Hentet fra www.helsedirektoratet.no
- IS-2052. (2013). *Treårige satsinger innen samiske helse- og omsorgstjenester, (2010-2012). Versjon 2, April 2013*. Hentet fra www.helsedirektoratet.no
- Isaacson, M. (2014). Clarifying concepts: Cultural humility or competency. *Journal of Professional Nursing*, 30(3), 251-258.
- Jacobsen, C. M. (2002). *Tilhørighetens mange former: Unge muslimer i Norge*. Oslo: Unipax.
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.

- Jacobsen, K. (1998). Ny viten om relasjoner mellom kognitive og emosjonelle prosesser Implikasjoner for samspill med dypt psykisk utviklingshemmede personer. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, (35), 530-536.
- Jacobsen, K. (2014). Klassifisering og diagnostisering av personer med psykisk utviklingshemming. I K. E. Ellingsen (Red.), *Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn* (s. 89-99). Oslo: Universitetsforlaget.
- Jacobsen, K. & Gjertsen, H. B. (2010). *Forståelse i miljøterapi: Teori, forståelsesramme, kognisjon, emosjonell og psykologisk fungering, helse og miljø*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Jenkins, R. (2014). *Social identity* (4. utg.). London: Routledge.
- Johannessen, A. (2009). *Introduksjon til SPSS: Versjon 17* (4. utg.). Oslo: Abstrakt forlag.
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (5 utg.). Oslo: Abstrakt forlag.
- Johansen, S. (2008). Er fleksible systemer like fleksible for alle? I T. Bjørnrå, W. Gunneriussen & V. Sommerbakk (Red.), *Utviklingshemming, autonomi og avhengighet* (s. 20-41). Oslo: Universitetsforlaget.
- Justesen, L. & Mik-Meyer, N. (2010). *Kvalitative metoder i organisations- og ledelsesstudier*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M. (2017). Symbolsk interaksjonisme som analysestrategi. I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (Red.), *Kvalitativ analyse: Syv tradisjoner* (s. 29-56). København: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2003). Indledning: At skabe en klient. I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (Red.), *At skabe en klient* (s. 9-29). København: Hans Reitzels Forlag.
- Kaya, M. S. (2010). Innledning. I M. S. Kaya, A. Høgmo & H. Fauske (Red.), *Integrasjon og mangfold: Utfordringer for sosialarbeideren* (s. 13-49). Oslo: Cappelen akademisk.
- Kirkebøen, G. (2013). Kan vi stole på fagfolks skjønn? I A. Molander & J.-C. Smeby (Red.), *Profesjonsstudier 2* (bd. 2, s. 27-43). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kittelsaa, A. (2008). *Et ganske normalt liv: Utviklingshemming, dagligliv og selvforståelse* (Doktoravhandling). NTNU, Trondheim. Hentet fra <https://ntnuopen.ntnu.no>
- Kittelsaa, A. (2011). *Vanlig eller utviklingshemmet? Selvforståelse og andres forståelser*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kittelsaa, A. (2014a). Identitet og selvforståelse i møte med hjelpere. I K. E. Ellingsen (Red.), *Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn* (s. 47-64). Oslo: Universitetsforlaget.

- Kittelsaa, A. (2014b). Self-presentations and intellectual disability. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16(1), 29-44.
<https://doi.org/10.1080/15017419.2012.761159>
- Kittelsaa, A. & Kermit, P. (2015). Voksen og utviklingshemmet: Motsetning eller mulighet? I P. Kermit, A. Gustavsson, A. Kittelsaa & B. Ytterhus (Red.), *Utviklingshemming: Hverdagsliv, levekår og politikk* (s. 137-150). Oslo: Universitetsforlaget
- Kittelsaa, A., Wik, S. E. & Tøssebro, J. (2015). *Levekår for personer med nedsatt funksjonsevne: Fellestrekk og variasjon*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Kittelsaa, A., Ytterhus, B. & Kermit, P. (2015). Reformer og dagligliv. I P. Kermit, A. Gustavsson, A. Kittelsaa & B. Ytterhus (Red.), *Utviklingshemming: Hverdagsliv, levekår og politikk* (s. 11-28). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kowal, S. & O'Connell, D. C. (2014). Transcription as a crucial step of data analysis. I U. Flick (Red.), *The Sage handbook of qualitative data analysis*. Los Angeles, California: Sage. Hentet fra <http://methods.sagepub.com/book/the-sage-handbook-of-qualitative-data-analysis/n5.xml>
- Kunnskapsdepartementet. (2008, 25. januar). Rammeplan for sykepleierutdanning. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/>
- Kvalitetsforskriften for tjenesteyting. (2003). *Forskrift av 27. juni 2003 nr. 792 om kvalitet i pleie- og omsorgstjenestene for tjenesteyting etter lov av 19. november 1982 nr. 66 om helsetjenesten i kommunene og etter lov av 13. desember 1991 nr. 81 om sosiale tjenester m.v.* Hentet fra www.lovdato.no
- Larsen, L. S., Normann, H. K. & Hamran, T. (2015). Processes of user participation among formal and family caregivers in home-based care for persons with dementia. *Dementia*, 16(2), 158-177.
<https://doi.org/10.1177/1471301215584702>
- Larsen, L. S., Normann, H. K. & Hamran, T. (2016). Collaboration between Sami and non-Sami formal and family caregivers in rural municipalities. *Ethnic and Racial studies*, 39(5), 821-839. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1080382>
- Lawler, S. (2008). *Identity: Sociological perspectives*. Cambridge: Polity Press.
- Leseth, A. & Solbrække, K. N. (2011). *Profesjon, kjønn og etnisitet*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Lewis, J. & Ritchie, J. (2003). Generalising from qualitative research. I J. Ritchie & J. Lewis (Red.), *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers* (s. 263-286). London: Sage Publications.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services* (30ende jubileums utg.). New York: Russell Sage Foundation.
- Løkke, J. A. (2014). Sjekkliste inkludert kasusformuleringer som støtte ved skjønn i målrettet miljøarbeid. I K. E. Ellingsen (Red.), *Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn* (s. 119-138). Oslo: Universitetsforlaget.

- Magelssen, R. (2008). *Kultursensitivitet: Om å finne likhetene i forskjellene* (2. utg.). Oslo: Akribe.
- Sosial- og helsedepartementet. (2001). *Mangfold og likeverd: Regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge 2002-2005*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Martin, M. & Humphries, B. (1996). Representation and difference in cross-cultural research: the impact of institutional structures. I S. Wilkinson & C. Kitzinger (Red.), *Representing the other: A feminism and psychology reader* (s. 119-124). London: Sage.
- Mausethagen, S. & Smeby, J.-C. (2017). Profesjonskvalifisering. I S. Mausethagen & J.-C. Smeby (Red.), *Kvalifisering til profesjonell yrkesutøvelse* (s. 11-20). Oslo: Universitetsforlaget.
- Maxwell, J. A. & Chmiel, M. (2014). Notes toward a theory of qualitative data analysis. I U. Flick (Red.), *The Sage handbook of qualitative data analysis*. Los Angeles, California: Sage. Hentet fra <http://methods.sagepub.com/book/the-sage-handbook-of-qualitative-data-analysis/n2.xml>
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mehus, G. & Bongo, B. A. (2012). *Kunnskapsoppsummering og litteraturgjennomgang av samiske helse- og omsorgstjenester: Med særlig vekt på demens, terminalomsorg og kulturens betydning i pleie- og omsorgsutøvelsen*. Alta: Høgskolen i Finnmark.
- Melbøe, L. (2018a). Cultural sensitivity and barriers: Sami people with disabilities facing the welfare system. *Community Development Journal*, 53(3), 537-555. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsy025>
- Melbøe, L. (2018b). Role of the "differently-abled" researcher: Challenges and solutions in inclusive research. *Alter*, 12(4), 225-237. <https://doi.org/10.1016/j.alter.2018.06.005>
- Melbøe, L., Hansen, K. L., Johnsen, B.-E., Fedreheim, G. E., Dinesen, T., Minde, G.-T. & Rustad, M. (2016). Ethical and methodological issues in research with Sami experiencing disability. *International Journal of Circumpolar Health*, 75(1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v75.31656>
- Melbøe, L., Johnsen, B.-E., Fedreheim, G. E. & Hansen, K. L. (2016). *Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter. Hentet fra <https://nordicwelfare.org>
- Meld. St. 7 (2015-2016). *Likestilling i praksis. Like muligheter for kvinner og menn*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Meld. St. 28 (2007-2008). *Samepolitikken*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Meld. St. 45 (2012-2013). *Frihet og likeverd: om mennesker med utviklingshemming*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

- Meløe, J. (1979). *Notater i vitenskapsteori for gruppene humaniora og samfunnsvitenskap med fiskerifag*. Tromsø: UIT, Norges Arktiske Universitet.
- Meløe, J. (1997). Om å forstå det andre gjør. I A. o. N. Greve, Sigmund (Red.), *Filosofi i et nordlig landskap: Jakob Meløe 70 år* (s. 338-345). Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsø.
- Menneskerettsloven. (1999). *Lov av 21.mai 1999 nr.30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett* Hentet fra www.lovdata.no
- Midtbøen, A. H. & Lidén, H. (2016). Kumulativ diskriminering. *Sosiologisk tidsskrift*, 24(01), 3-26. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2928-2016-01-01> ER
- Mik-Meyer, N. (2004). *Dømt til personlig utvikling: Identitetsarbejde i revalidering*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mik-Meyer, N. (2017). Symbolsk interaktionisme, stigma og "othering". I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (Red.), *Kvalitativ analyse: Syv traditioner* (s. 57-78). København: Hans Reitzels Forlag.
- Minde, G.-T. (2005). *Dáza láhkkài [sic] - på norsk vis: En kartlegging av helse- og sosialtjenesten i Tromsø kommune - om den styrker eller svekker samiske brukeres forskjellige hjelpebehov* (HiF-rapport 2005:12). Alta: Høgskolen i Finnmark.
- Minde, G.-T. (2010). *Å leve sin sjel: helse og livskraft blant kvinner i Nord-Troms*. Bodø: Licentia forlag.
- Minde, H. (2005). *Assimilation of the Sami: Implementation and consequences* (Gáldu čála, bd. 3). Kautokeino: Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples.
- Molander, A. (2013). Profesjonelt skjønn i velferdsstaten: Mekanismer for ansvarliggjøring. I A. Molander & J.-C. Smeby (Red.), *Profesjonsstudier II* (s. 44-54). Oslo: Universitetsforlaget.
- Molander, A. & Terum, L. I. (2008). Profesjonsstudier: En introduksjon. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 13-28). Oslo: Universitetsforlaget.
- Molloy, L. & Grootjans, J. (2014). The Ideas of Frantz Fanon and Culturally Safe Practices for Aboriginal and Torres Strait Islander People in Australia. *Issues in Mental Health Nursing*, 35(3), 207-211. <https://doi.org/10.3109/01612840.2013.855854>
- Myrvoll, M. (2010). *"Bare gudsordet duger": Om kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse* (Doktoravhandling). Universitetet i Tromsø, Tromsø. Hentet fra <https://munin.uit.no>
- Møllersen, S., Sexton, H. C. & Holte, A. (2009). Effects of client and therapist ethnicity and ethnic matching: A prospective naturalistic study of outpatient mental health treatment in Northern Norway. *Nordic Journal of Psychiatry*, 63(3), 246-255. <https://doi.org/10.1080/08039480802576043>
- Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming NAKU. (2015). *Selvbestemmelse og bruk av tvang og makt*. Trondheim: Høgskolen i Sør- Trøndelag.

- Nergård, J.-I. (1997). De samiske grunnfortellingene: En kulturpsykologisk skisse. I A. Greve & S. Nettet (Red.), *Filosofi i et nordlig landskap* (s. 68-80). Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsø.
- Nergård, J.-I. (2000). Tradisjon og fortelling i samisk medisin. I I. Altern & G.-T. Minde (Red.), *Samisk folkemedisin i dagens Norge* (s. 73-87). Tromsø: Senter for samiske studier.
- Nergård, J.-I. (2011). Når slutter en koloniprosess? I S. Jentoft, J.-I. Nergård & K.-A. Røvik (Red.), *Hvor går Nord-Norge? Tidsbilder fra en landsdel i forandring* (s. 119-128). Stamsund: Orkana forlag AS.
- Nergård, J.-I. (2013). Kongens beklagelse. I S. Jentoft, J.-I. Nergård & K. A. Røvik (Red.), *Hvor går Nord-Norge? Politiske tidslinjer* (s. 445-454). Stamsund: Orkana akademisk.
- Nergård, J.-I. & Eriksen, J. (2006). *Den levende erfaring: En studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Ness, T. M., Enmarker, I. & Hellzèn, O. (2013). Experiences of being old and receiving home nursing care: Older South Sami narrations of their experiences: An interview study. *Open Journal of Nursing*, 3(1), 1-7.
<https://doi.org/10.4236/ojn.2013.31001>
- Nordlund, I., Thronsen, A. & Linde, S. (2015). *Innføring i vernepleie: Kunnskapsbasert praksis, grunnleggende arbeidsmodell*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Norsk sykepleierforbund. (2016, våren). Yrkesetiske retningslinjer for sykepleiere. Hentet fra <https://www.nsf.no>
- Nortvedt, P. (2008). Profesjon og paternalisme. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 251-260). Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 1995:6. (1995). *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge* (8258303325). Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Seksjon statens trykning.
- NOU 2001:22. (2001). *Fra bruker til borger: en strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- NOU 2016:17. (2016). *På lik linje. Åtte løfter for å realisere grunnleggende rettigheter for personer med utviklingshemming*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- NOU 2016:18. (2016). *Hjertespråket. Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Nymo, R. (2011). *Helseomsorgssystemer i samiske markebygder i nordre Nordland og Sør-Troms: praksiser i hverdagslivet: "En ska ikkje gje sæ over og en ska ta tida til hjelp"* (Doktoravhandling). Universitetet i Tromsø, Tromsø. Hentet fra <https://munin.uit.no>
- Nyseth, T. & Pedersen, P. (2015a). Bysamiske identitetskategorier: Same i byen eller bysame? I P. Pedersen & T. Nyseth (Red.), *City-saami: Same i byen eller bysame?* (s. 187-215). Karasjok: ČálliidLágádus.

- Nyseth, T. & Pedersen, P. (2015b). Stedsidentifisering og tilhørighet blant samer i Tromsø, Rovaniemi og Umeå. I P. Pedersen & T. Nyseth (Red.), *Caity-Saami: Same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv* (s. 164-186). Karasjok: ČálliidLágádus.
- Olsen, H. (2003). Veje til kvalitativ kvalitet? Om kvalitetssikring af kvalitativ interviewforskning. *Nordisk pedagogik*, 1, 1-20. Hentet fra <https://www.idunn.no/>
- Olsen, H. (2008). *Holder holdninger? Holdningsbegreber og holdningsmålinger*. København: Akademisk Forlag.
- Olsen, K. (2015). Samisk revitalisering som utgangspunkt for individuelle identitetsprosesser og politisk mobilisering i kyst og fjordstrøk i Finnmark. I B. Bjerkli & P. Selle (Red.), *Samepolitikkenes utvikling* (s. 333-358). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Olsen, K. O. K. (2008). *Identities, ethnicities and borderzones: Exemplars from Finnmark, Northern Norway* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen, Bergen.
- Olsén, L., Heinämäki, L. & Harkoma, A. (2018). *Human Rights and multiple discrimination of minorities within minorities: Sámi persons with disabilities and sexual and gender minorities*. Rovaniemi: University of Lapland.
- Olsen, T. & Eide, A. K. (1999). "Med ei klype salt": Håndtering av helse og identitet i en flerkulturell sammenheng (NF-rapport 1999:9). Bodø: Nordlandsforskning.
- Olthuis, M.-L., Skutnabb-Kangas, T. & Kivelä, S. (2013). *Revitalising indigenous languages: How to recreate a lost generation*. Bristol: Multilingual Matters.
- Owren, T. (2008). Noen betraktninger om brukerråd, empowerment og samfunnsarbeid. *SOR rapport*, 54(4), 4-12.
- Paine, R. (2003). Identitetsfloke: Same-same: Om komplekse identitetsprosesser i samiske samfunn. I B. Bjerkli & T. Selberg (Red.), *Samer, makt og demokrati* (s. 291-317). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Pallant, J. (2013). *SPSS. Survival manual* (5. utg.). Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Pasient- og brukerrettighetsloven. (1999). *Lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasient- og brukerrettigheter*. Hentet fra www.lovdatab.no
- Pedersen, I.-L. (2008). *En kvalitativ studie av tre norske sykepleieres opplevelser og erfaringer fra møte med samiske pasienter med demenssykdom og som bor i sykehjem* (Master). Universitetet i Tromsø, Tromsø. Hentet fra <https://munin.uit.no>
- Pedersen, P. (2012a). Kulturell gjenreisning og nyreisning i Kåfjord i siste generasjon. I J. T. Solbakk (Red.), *Sápmi slår tilbake: Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon* (s. 90-115). Karasjok: ČálliidLágádus.
- Pedersen, P. (2012b). Lokale reaksjoner på lovgiving og institusjonsbygging. I J. T. Solbakk (Red.), *Sápmi slår tilbake: Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon* (s. 154-176). Karasjok: ČálliidLágádus.

- Pedersen, P. (2012c). Samiske revitaliseringsprosesser og styrken i dem etter 1984. I J. T. Solbakk (Red.), *Sápmi slår tilbake: Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon*. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Pedersen, P. & Høgmo, A. (2012a). Framvekst og undertrykkelse av samisk identitet og kultur. I J. T. Solbakk (Red.), *Sápmi slår tilbake: Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon* (s. 33-55). Karasjok: ČálliidLágádus.
- Pedersen, P. & Høgmo, A. (2012b). Introduksjon. I J. T. Solbakk (Red.), *Sápmi slår tilbake: Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon* (s. 17-32). Karasjok: ČálliidLágádus.
- Pedersen, P. & Høgmo, A. (2012c). Samisk revitalisering og modernisering i siste generasjon. I J. T. Solbakk (Red.), *Sápmi slår tilbake: Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon* (s. 274-304). Karasjok: ČálliidLágádus.
- Pett, M. A., Lackey, N. R. & Sullivan, J. J. (2003). *Making sense of factor analysis: The use of factor analysis for instrument development in health care research*. Thousand Oak, California: Sage.
- Pettersen, T. (2015). *Sámi ethnicity as a variable. Premises and implications for population-based studies on health and living conditions in Norway* (Doktoravhandling). UiT Norges Arktiske Universitet. Hentet fra <https://munin.uit.no>
- Pettersen, T. & Brustad, M. (2015). Same Sámi? A comparison of self-reported Sámi ethnicity measures in 1970 and 2003 in selected rural areas in northern Norway. *Ethnic and Racial Studies*, 38(12), 2071-2089. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1031262>
- Pickering, L. & Kara, H. (2017). Presenting and representing others: towards an ethics of engagement. *International Journal of Social Research Methodology*, 20(3), 299-309. <https://doi.org/10.1080/13645579.2017.1287875>
- Qureshi, N. A. (2005). Profesjonell kultursensitivitet framfor faglig etnisentrisme. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 2(03), 261-274. Hentet fra <https://idunn.no>
- Qureshi, N. A. (2009). Kultursensitivitet i profesjonell yrkesutøvelse. I K. Eide, N. Qureshi, M. Rugkåsa & H. Vike (Red.), *Over profesjonelle barrierer: Et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge* (s. 206-230). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rapley, T. (2014). *Sampling strategies in qualitative research* (bd. The Sage Qualitative Research Kit). London: Sage.
- Reddy, C. R. (2011). From Impairment to Disability and Beyond: Critical Explorations in Disability Studies. *Sociological Bulletin*, 60(2), 287-306. <https://doi.org/10.1177/0038022920110205>
- Rendtorff, J. D. (2014). Fænomenologien og dens betydning. I L. Fuglsang, Olsen, Poul Bitsch og Rasborg, Klaus (Red.), *Videnskabsteori i samfundsvidenskabene* (3 utg., s. 259-288). Fredriksberg C: Samfundslitteratur.

- Ringdal, K. (2007). *Enhet og mangfold: Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold: Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Roulston, K. (2014). Analysing interviews. I U. Flick (Red.), *The Sage handbook of qualitative data analysis*. Los Angeles, California: Sage. Hentet fra <http://methods.sagepub.com/base/download/BookChapter/the-sage-handbook-of-qualitative-data-analysis/n20.xml>
- Rugkåsa, M. (2018). Etniske minoriteter og sosialt arbeid. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 21(2), 180-185. Hentet fra www.idunn.no
- Rugkåsa, M., Ylvisaker, S. & Eide, K. (2017). *Barnevern i et minoritetsperspektiv: Sosialt arbeid med barn og familier*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Rønning, R. (2004). *Omsorg som vare? Kampen om omsorgens sjel i norske kommuner*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Salole, L. (2018). *Identitet og tilhørighet: Om ressurser og dilemmaer i en krysskulturell oppvekst* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sameloven. (1987). *Lov av 12.juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold* Hentet fra www.lovdatabank.no
- Samisk språkforvaltningsområdeforskrift. (2005). *Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk av 17. juni 2005 nr. 657*. Hentet fra www.lovdatabank.no
- Sandvin, J. T. (2014). Utviklingshemmet av hvem? I K. E. Ellingsen (Red.), *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 91-119). Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandvin, J. T. & Ellingsen, K. E. (2014). Utviklingshemming og deltakelse: En avsluttende drøfting. I K. E. Ellingsen (Red.), *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 180-199). Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandvin, J. T. & Hutchinson, G. S. (2014). *Selvbestemmelse og medborgerskap for mennesker med utviklingshemming: Et livsløpsperspektiv* (UiN-rapport 2014:8). Bodø: Universitetet i Nordland.
- Sandvin, J. T., Söder, M., Lichtwarck, W. & Magnussen, T. (1998). *Normaliseringsarbeid og ambivalens: Bofellesskap som omsorgsarena*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Saus, M. (2006). *Kultur og barnevernsarbeid: Det kyndige blikk, det ukyndige blikk og det døde blikk* (Kultur og barnevernsarbeid 2006:5, H.3). Tromsø: Barnevernets utviklingssenter i Nord-Norge.
- Schackt, J. (2018). Kultur. I *Store norske leksikon*. Hentet 25. august 2018 fra <https://snl.no/kultur>
- Schütz, A. (1962). Common-sense and scientific interpretation of human action. I *Collected Papers I* (s. 3-47): Springer.
- Selle, P., Semb, A. J., Strømsnes, K. A. & Nordø, Å. D. (2015). *Den Samiske medborgeren*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability rights and wrongs*. London: Routledge.

- Shakespeare, T. (2015). Merkelapper og emblemer: Relasjonen mellom diagnoser og identitet for funksjonshemming og nevrodiverse samfunn. I P. Kermit, A. Gustavsson, A. Kittelsaa & B. Ytterhus (Red.), *Utviklingshemming: Hverdagsliv, levekår og politikk* (s. 29-44). Oslo: Universitetsforlaget.
- Silverman, D. (2010). *Doing qualitative research: A practical handbook* (3. utg.). Los Angeles, California: Sage.
- Skau, G. M. (2013). *Mellom makt og hjelp: Om det flertydige forholdet mellom klient og hjelper* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Skutnabb-Kangas, T. (2000). *Linguistic genocide in education: Or worldwide diversity and human rights?* Mahwah, N.J: Lawrence Erlbaum.
- Smeby, J.-C. (2013). Profesjon og ekspertise. I A. Molander & J.-C. Smeby (Red.), *Profesjonsstudier II* (s. 17-26). Oslo: Universitetsforlaget.
- Solheim, K. (2015). *Demensguiden: Holdninger og handlinger i demensomsorgen* (3 utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Solstad, K. J., Balto, A. M. V., Nygaard, V., Josefsen, E. & Solstad, M. (2012). *Samisk språkundersøkelse 2012* (NF-rapport 2012:7): Norut.
- Statistisk sentralbyrå. (2017, 29. mars). Helse- og sosialpersonell. Hentet fra <https://www.ssb.no>
- Statistisk sentralbyrå. (2018). *Samisk statistikk 2018* (2018:15). Hentet fra <https://www.ssb.no>
- Stordahl, V. (1996). *Same i den moderne verden: Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Karasjok: Davvi Girji.
- Söderström, S. & Tøssebro, J. (2011). *Innfridde mål eller brutte visjoner? Noen hovedlinjer i utviklingen av levekår og tjenester for utviklingshemmede*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Teigen, K. H. (2016). Holdning. I *Store norske leksikon*. Hentet 9.februar 2018 fra <https://snl.no/holdning>
- Tetzchner, S. v. (2012). *Utviklingspsykologi* (2 utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Thuen, T. (2003). Lokale diskurser om det samiske. I B. Bjerkli & P. Selle (Red.), *Same, makt og demokrati* (s. 265-290). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Thuen, T. (2015). "Slutt på gnålet!": Om symboler og følelser i debatten om samiske spørsmål. I B. Bjerkli & P. Selle (Red.), *Samepolitikken utvikling* (s. 309-332). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tøssebro, J. (2010). *Hva er funksjonshemming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- UIT Norges arktiske universitet. (2018, 3. april). Fagplan. Bachelor i vernepleie - heltid/deltid. Hentet fra <https://uit.no/Content/571468/cache=20180904135429/Studieplan%20-%20Bachelor%20i%20Vernepleie%20-%20Harstad.pdf>
- Ulleberg, P. & Nordvik, H. (2001). *Faktoranalyse*. Trondheim: Tapir.

- Utdannings- og forskningsdepartementet. (2005, 1.desember). Rammeplan for vernepleierutdanning. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/pla/2006/0002/ddd/pdfv/269377-rammeplan_for_vernepleierutdanning_05.pdf
- Uttjek, M. (2016). *Levnadsförhållanden bland samer med funktionsnedsättning i Sverige*. Stockholm: Nordens välfärdscenter.
- Vermeulen, H. & Govers, C. (1994). Introduction. I H. Vermeulen & C. Govers (Red.), *The Anthropology of ethnicity: Beyond "Ethnic groups and boundaries"* (s. 1-9). Amsterdam: Het Spinhuis.
- Vernepleierforbundet i Delta. (2016, 30.05.2017). Yrkesetiske retningslinjer for Vernepleierforbundet i Delta. Hentet fra <https://delta.no>
- Vetvik, E. (2016). *Religion og livssyn i profesjonelt sosialt arbeid. Varierende praksis i klientarbeidet: inkludering, marginalisering og ekskludering. En Survey om holdninger og handlinger i et Utvalg av Norske Sosialarbeidere* (VID Rapport 2016:1). Oslo: VID vitenskapelige høgskole.
- Wallander, L. (2008). *Measuring Professional Judgements: An Application of the Factorial Survey Approach to the Field of Social Work* (Doktoravhandling). Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm. Hentet fra <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:199910/FULLTEXT01.pdf>
- Wilkinson, S. & Kitzinger, C. (1996). Theorizing Representing the Other IS. Wilkinson & C. Kitzinger (Red.), *Representing the other: A feminism and psychology reader* (s. 1-32). London: Sage.
- Ytterhus, B. & Wendelborg, C. (2015). Med strikken i kontinuerlig strekk: Helseulikheter og hverdagsliv i moder- og faderskap. I P. Kermit, A. Gustavsson, A. Kitzelsaa & B. Ytterhus (Red.), *Utviklingshemming: Hverdagsliv, levekår og politikk* (s. 73-91). Oslo: Universitetsforlaget.
- Zhao, Y. (2012). *Negotiating differences: Transnational adoption, norwegianness and identity work* (Doktoravhandling). Universitetet i Nordland, Bodø. Hentet fra <https://brage.bibsys.no>

VEDLEGG

- Vedlegg 1 – Tilråding Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste
- Vedlegg 2 – Bekreftelse Endring Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste
- Vedlegg 3 – Bekreftelse Endring sluttdato Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste
- Vedlegg 4 – Forespørsel om deltakelse kvantitativ undersøkelse – norsk versjon
- Vedlegg 5 – Forespørsel om deltakelse kvantitativ undersøkelse – nordsamisk versjon
- Vedlegg 6 – Forespørsel om deltakelse kvantitativ undersøkelse – lulesamisk versjon
- Vedlegg 7 – Forespørsel om deltakelse kvantitativ undersøkelse – sørsamisk versjon
- Vedlegg 8 – Følg brev til papirversjon av den kvantitative undersøkelsen
- Vedlegg 9 – Papirversjon av den kvantitative undersøkelsen – norsk versjon
- Vedlegg 10 – Papirversjon av den kvantitative undersøkelsen – nordsamisk versjon
- Vedlegg 11 – Papirversjon av den kvantitative undersøkelsen – lulesamisk versjon
- Vedlegg 12 – Papirversjon av den kvantitative undersøkelsen – sørsamisk versjon
- Vedlegg 13 – Forespørsel om hjelp til rekruttering av informanter
- Vedlegg 14 – Forespørsel om deltakelse i kvalitativ undersøkelse
- Vedlegg 15 – Samtykkeskjema
- Vedlegg 16 – Intervjuguide
- Vedlegg 17 – Faktoranalyse
- Vedlegg 18 – Vedlegg til kapittel 4, kvantitativ analyse

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Stina Rebecca Hirsti

Institutt for helse- og sosialfag Høgskolen i Harstad
Havnegata 5
9480 HARSTAD

Vår dato: 18.06.2015

Vår ref: 43495 / 3 / MHM

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 18.05.2015. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 17.06.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

43495

Demokratisk deltakelse for mennesker med funksjonsnedsettelse i den kommunale helse- og omsorgstjenesten - Funksjonshemmende barrierer i forhold til deltakelse for mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder mennesker med utviklingshemming, i den samiske befolkningen sett med hjelpeapparatets øyne

Behandlingsansvarlig

Universitetet i Nordland, ved institusjonens øverste leder

Daglig ansvarlig

Stina Rebecca Hirsti

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Marianne Høgetveit Myhren

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrr.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uio.no

Kontaktperson: Marianne Høgetveit Myhren tlf: 55 58 25 29

Vedlegg: Prosjektvurdering

FORMÅL

Meldingen gjelder et doktorgradsprosjekt, der formålet er å øke kunnskapen om de barrierene som mennesker med funksjonsnedsettelse i den samiske befolkningen møter, og som hemmer denne gruppens demokratiske deltakelse i samhandlingen med helse- og omsorgstjenesten i kommunene. Prosjektet er en del av forskningsprosjektet " Mangfold og toleranse" ved Høgskolen i Harstad. Universitetet i Nordland er ansvarlig for denne delen av prosjektet.

SPØRREUNDERSØKELSE

Utvalget består av ansatte og tjenesteytere i helse- og omsorgstjenesten i kommuner i samiske språkområder. Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er noe mangelfullt utformet og vi ber om at følgende endres jf. telefonsamtale 17.6.15.
- slette "anonym" i setningene "spørreundersøkelsen vil være anonym..." og "svarer på denne anonyme undersøkelsen". I stedet kan du f.eks. skrive: Opplysningene behandles konfidensielt. Den tekniske gjennomføringen av spørreskjemaundersøkelsen foretas av Questback. Forsker får utlevert data fra Questback uten tilknytning til e-post/IP-adresse. Opplysningene anonymiseres når prosjektet er ferdigstilt, innen 31.12.17.

Vi ber om at spørsmålene som omhandler brukere i spørreundersøkelsen stilles på en slik måte at utvalget blir bedt om å uttale seg om brukergruppen og ikke enkeltbrukere jf. telefonsamtale 17.6.15.

INTERVJU

Ansatte og tjenesteytere som samtykker til det kan bli kontaktet for intervju.

I tillegg skal 5-7 informanter med kognitiv funksjonsnedsettelse intervjues. Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informantene er allerede rekruttert til prosjektet "mangfold og toleranse". Det vil innhentes nytt samtykke til deltakelse i dette prosjektet. Det vil også innhentes samtykke av pårørende/verger. Det foreligger informasjonsskriv tilpasset personer med kognitiv funksjonsnedsettelse og deres pårørende/verger. Informasjonsskrivene er godt utformet.

Personvernombudet vurderer at prosjektet vil komme brukergruppen til gode. Vi minner om at forsker gjennom hele datainnsamlingen har et selvstendig ansvar for å avbryte dersom noen av deltagerne viser tegn til ubehag/motvilje. Les gjerne mer om inkludering av personer med redusert samtykkekompetanse her: <http://www.etikkom.no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Medisin-og-helse/Redusert-samtykkekompetanse/> <http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Utviklingshemmede/>

Det behandles sensitive personopplysninger om etnisk bakgrunn eller politisk/filosofisk/religiøs oppfatning.

DATASIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger Universitetet i Nordland sine interne rutiner for

datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

PROSJEKTSLUTT

Forventet prosjektslutt er 31.12.2017. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)

Stina Rebecca Hirsti

Fra: Marianne Høgetveit Myhren <Marianne.Myhren@nsd.uib.no>
Sendt: 6. desember 2016 09:43
Til: Stina Rebecca Hirsti
Emne: Prosjektnr: 43495. Demokratisk deltakelse for mennesker med funksjonsnedsettelse i den kommunale helse- og omsorgstjenesten - Funksjonshemmende barrierer i forhold til deltakelse for mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder mennesker med utvikling...

BEKREFTELSE PÅ ENDRING

Vi viser til endringsskjema registrert hos oss 02.12.2016.

Vi har nå registrert at utvalget endres fra å inkludere både tjenestemottakere og tjenesteytere, til bare å inkludere tjenesteytere. Vi har også registrert at rekrutteringen av tjenesteytere vil forgå både ved hjelp av en "døråpner" som vil gi kontaktinformasjon til personer som har sagt seg villig til å delta i undersøkelsen videre til student, eller ved at student får kontaktinformasjon fra en tjenesteyter, og deretter selv kontakter dem.

Videre fremkommer det at problemstillingen vrir slik at hovedfokuset blir på tjenesteyters kultursensitivitet i møte med mennesker med utviklingshemming som har samisk bakgrunn.

Personvernombudet har ingen merknader til endringene.

Personvernombudet forutsetter at prosjektopplegget for øvrig gjennomføres i tråd med det som tidligere er innmeldt, og personvernombudets tilbakemeldinger.

Vi vil ta ny kontakt ved prosjektslutt.

--

Vennlig hilsen/Best regards

Marianne Høgetveit Myhren
Seniorrådgiver | Senior Adviser
NSD Personvern | Data Protection Services
T: (+47) 55 58 25 29

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS | NSD – Norwegian Centre for Research Data
Harald Hårfagres gate 29, NO-5007 Bergen
T: (+47) 55 58 21 17
postmottak@nsd.no www.nsd.no

Stina Rebecca Hirsti

Fra: Anne-Mette Somby <anne-mette.somby@nsd.no>
Sendt: 3. november 2017 14:50
Til: Stina Rebecca Hirsti
Emne: Prosjektnr: 43495. Demokratisk deltakelse for mennesker med funksjonsnedsettelse i den kommunale helse- og omsorgstjenesten - Funksjonshemmende barrierer i forhold til deltakelse for mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder mennesker med utvikling...

Viser til endringsmelding mottatt 25.10.17.

Vi har registrert at prosjektperioden er forlenget med ett år til 31.12.18.

Vennlig hilsen

--

Anne-Mette Somby
Spesialrådgiver | Special Adviser
Seksjon for personverntjenester | Data Protection Official
T: (+47) 55 58 24 10

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS | NSD – Norwegian Centre for Research Data Harald Hårfagres gate 29,
NO-5007 Bergen
T: (+47) 55 58 21 17
postmottak@nsd.no www.nsd.no

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

Forespørsel om deltakelse i prosjektet «Demokratisk deltakelse for mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse i helse- og omsorgstjenesten» som er et delprosjekt under forskningsprosjektet «Mangfold og toleranse»

Prosjektet er et doktorgradsstudium ved Universitetet i Nordland, og hører inn under forskningsprosjektet «Mangfold og toleranse» ved Høgskolen i Harstad. Formålet med prosjektet «Mangfold og toleranse» er å øke forståelsen av situasjonen til personer med nedsatt funksjonsevne med samisk bakgrunn. Med samisk bakgrunn menes i denne sammenheng at en selv oppfatter seg som samisk, og at en eller flere av ens forfedre har snakket samisk.

Jeg skal gjennomføre en spørreskjemaundersøkelse og noen samtaleintervjuer i dette delprosjektet. Fokus i delprosjektet vil være på de barrierer som mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse, herunder mennesker med utviklingshemming og mennesker med demenssykdom, i den samiske befolkningen møter i samhandlingen med helse- og omsorgstjenesten i kommunene. Jeg vil også være opptatt av hva som eventuelt hemmer eller fremmer demokratisk deltakelse.

Demokratisk deltakelse forstås i delprosjektet som mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse sin mulighet til å bestemme over/ ha innflytelse på de tjenester de mottar.

Denne spørreundersøkelsen gjøres blant tjenesteytere, som yter tjenester til mennesker med demenssykdom og mennesker med utviklingshemming, i den kommunale helse- og omsorgstjenesten i flere kommunene i de ulike samiske språkområdene i landet. Undersøkelsen sendes til deg, da dine erfaringer vil være viktige bidrag i prosjektet, og kan hjelpe oss med å øke kunnskapen om situasjonen til mennesker med funksjonsnedsettelser med samisk bakgrunn. Spørreundersøkelsen vil være anonym og elektronisk basert, og er lagt inn i det internettbaserte spørreskjemaverktøyet Questback. Du vil få tildelt et passord som du skal bruke når du gjennomfører undersøkelsen.

I tillegg til at jeg skal intervjuer noen mennesker med utviklingshemming, ønsker jeg også å gjøre dybdeintervju med noen av dere som svarer på denne anonyme undersøkelsen, i forhold til barrierer som er av særlig betydning for mennesker med utviklingshemming. Jeg har derfor lagt inn et spørsmål helt til slutt i spørreskjemaet, hvor den som kan tenke seg å delta på et slikt intervju blir bedt om å sende en e-post til meg med kontaktopplysninger. Under intervjuet vil jeg bruke diktafon og ta notater. Intervjuet vil ta omtrent en time.

Det er frivillig å være med, og informanten har mulighet til å trekke seg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom informanten trekker seg vil alle innsamlede data fra personen bli slettet. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og kun student og veiledere vil ha tilgang til opplysningene. Videre vil ingen enkeltpersoner kunne gjenkjennes i publiserte artikler. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når prosjektet avsluttes 31. desember 2017.

Vedlegg nr. 4

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Førsteamanuensisene Ingrid Fylling (UIN) og Ketil Lenert Hansen (UIT) er henholdsvis hoved- og biveileder på prosjektet.

Hvis det er noe du lurer på kan du kontakte Stina Rebecca Hirsti ved Høgskolen i Harstad på telefonnummer: 77 05 83 46 eller på e-post stina.hirsti@hih.no.

På forhånd tusen takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Stina Rebecca Hirsti

Jearaldat searvat dutkanprošektii

Jearadat searvat prošektii "Demokrántalaš searvan olbmuide geain leat kognitiiva doaimmashehttejumit dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas" (Demokratisk deltagelse for mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse i helse- og omsorgstjenesten) mii lea oasseprošeakta dutkanprošeavttas "Mánngabealatvuoha ja gierdevašvuoha" «Mangfold ja toleranse»

Prošeakta lea doavttergrádaohppu Nordlándda universitehtas, ja gullá dutkanprošektii "Mánngabealatvuoha ja gierdevašvuoha" Hárštá Allaskuvllas. Ulbmil prošeavttain "Mánngabealatvuoha ja gierdevašvuoha" lea dagahit eanet áddejumi das mo olbmuid dilli lea geain leat doaimmashehttejumit ja sámi duogáš. Sámi duogážiin oaivvilduvvo dán oktavuodas ahte ieš atná iežas sápmelažžan, ja ahte okta dahje eanet máttut leat hállan sámegeiela.

Áiggun čadahit jearahallanskovveiskosa ja muhttin ságastallanjearahallamiid dán oasseprošeavttas. Guovddázis oasseprošeavttas leat makkár hehttejumiid olbmot geain leat kognitiiva doaimmashehttejumit, dása gullelaš olbmot geain lea doaimmashehttejupmi ja olbmot geain lea demeansadávda, sámi álbmogis vásihit go sis lea oktavuoha dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain gielddain. Mus lea maiddá guovddázis mii vejolaččat hehte dahje lokte demokrántalaš searvama.

Demokrántalaš searvan gehččojuvvo oasseprošeavttas iešmearrideapmin ja váikkuhanvejolašvuotan, olbmuide geain leat kognitiiva doaimmashehttejumit, iežaset bálvalusfálaldahkii.

Dát jearahallaniskadeapmi dahkko bálvalusdoaimmaheddjiid gaskkas, geain leat bálvalusat olbmuide geain lea demeansadávda ja olbmuide geain lea doaimmashehttejupmi, gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas mánngga gielddas iešguđetge sámi giellaguovlluin riikkas. Iskkadeapmi sáddejuvvo dutnje, go du vásáhusat leat dehálaš veahkkin prošeavttas, ja sáhtát veahkehit min lasihit máhtu olbmuid dili birra geain lea doaimmashehttejumit ja sámi duogáš. Lea anonyma ja elektronalaš jearahallaniskadeapmi, ja lea biddjojuvvon interneahhtavuodđuduvvon jearahallanreidui Questback:ii. Don oaččut čoaiddasáni man anát go čadahat iskkadeami.

Dasa lassin go jearahallat muhttin olbmuid geain lea doaimmashehttejupmi, áiggun maiddá dahkat čiekŋjalis jearahallama soapmásiin dis guđet vástidehpet dán anonyma iskkadeami, hehttejumiid birra main lea erenoamáš mearkkašupmi olbmuide geain lea doaimmashehttejupmi. Danne lean bidjan jearaldaga jearahallanskovi lohppii, gosa dat guhte sáhtášii searvat dakkár jearahallamii jerrojuvvo sáddet e-boastta munnje mas leat oktavuodadieđut. Jearahaladettiin geavahan báddenrusttega ja čálán čoaiddasániid. Jearahallan bistá sullii diimmu.

Lea eaktodáhtolaš searvat, ja informánttas lea vejolašvuoha geassádit vaikke goas proseassas, iige leat dárbu čilge manne geassáda. Jus informánta geassáda de sihkkujuvvojit buot čohkkejuvvon dieđut dan

olbmos. Dieđut meannuduvvojit guovttigaskaščat, ja lea dušše studeanta ja bagadalli geas lea vejolaš oaidnit dieđuid. Ii leat vejolaš dovdat ovttaga ovttaskas olbmo almmuhuvvon artihkkaliin. Dieđut anonymiserejuvvojit ja báddemat sihkkojuvvojit go prošeahta loahpahuvo juovlamánu 31. b. 2017.

Dutkanprošeahta lea almmuhuvvon Dutkama Personsuodjalusáittardeaddjái (Personvernombudet for forskning), Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Vuosttašamanueansa Ingrid Fylling (UIN) ja Ketil Lenert Hansen (UIT) leaba váldo- ja veahkkebagadallin prošeahttas.

Jus lea mihkkige man háliidat diehtit sáhtát váldit oktavuoda Stina Rebecca Hirstiin telefonnummara 770 58346 bokte, dahje sáddet e-boastta čujuhussii stina.hirsti@hih.no

Ovddal gihtii giitu veahki ovddas!

Dearvuodaiguin

Stina Rebecca Hirsti

Gatjálvis oassálasstet átsádimprosjektaj

Gatjálvis oassálasstet prosjektaj "Demokráhtalasj oassálasstem ulmutjijda gænna li kognitijva doajmmahieredime varresvuoda- ja huksodievnastusán"

(Demokratisk deltagelse for mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse i helse- og omsorgstjenesten) mij la oasseprosjektan átsádimprosjevtas

"Moattebelakvuoha ja gierddisvuoha" («Mangfold og toleranse»)

Prosjekta l dáktárgrádaohppa Nordlánda universitietan, ja gullá átsádimprosjektaj "Moattebelakvuoha ja gierddisvuoha" Hárstá (Harstad) Allaskávlán. Ulmme prosjevtan "Moattebelakvuoha ja gierddisvuoha" la lasedit dádjadimev ulmutjij diles gænna li doajmmahieredime ja sáme duogásj. Sáme duogátijn dán aktavuodan la gá iesj adná ietjas sábmen, ja akta jali ienep ájttega li sámezielav ságastam.

Mán ájgov tjadádit gatjádallamsjiebmáguoradallamav ja muhtem ságastallamgatjádallama dán oasseprosjevtan. Guovdátjin oasseprosjevtan la makkár hieredime ulmutjijn gænna li kognitijva doajmmashieredime li, dása gullevaš ulmutja gænna l doajmmashieredibme ja ulmutja gænna l demænsaskihpudahka, sáme álmugis átsádalli gá siján la aktavuoha varresvuoda- ja huksodievnastusájn suohkanijn. Mujna la aj guovdátjin mij soajttá hieredit vaj ávdedit demokráhtalasj oassálasstema.

Demokráhtalasj oassálasstem gehtjaduvvá oasseprosjektan iesjmierredibmen ja vájkkudimmáhttelisvuohan ulmutjijda gænna li kognitijva doajmmahieredime, ietjasa dievnastusfálaldahkaj.

Dát gatjádallamguoradallam dagáduvvá dievnastusdájmadiddij gaskan, gænna li dievnastusá ulmutjijda gænna li demænsaskihpudahka ja ulmutjijda gænna li doajmmashieredime, suohkana varresvuoda- ja huksodievnastusán moatte suohkanin iesjgeŋga sáme giellaguovlon rijkan. Guoradallam sáddiduvvá dunji, gá duv átsádallama li ájnas viehken prosjevtan, ja máhtá viehkedit mijáv laseditjat máhtov ulmutjij birra gænna li doajmmahieredime ja sáme duogásj. Namádis ja elektrávnálasj gatjádallamguoradallam la, ja biejadum la internæhttavuododum gatjádallamræjdduj Questback. Dán oattjo bessambágov mav aná gá guoradallamav tjadáda.

Duodden dasi gá gatjádallat muhtem ulmutjijt gænna l doajmmahieredibme, ájgov aj tjiengalis gatjádallamav dahkat soabmásijn dijás gudi vásstedihpit dáv namádis guoradallamav, hieredimij birra ma li sierralágátja ulmutjijda gænna l doajmmahieredibme. Danen lav biedjam gatjálvisáv gatjádallamsjiemá gæhtjáj gánná dat guhti luluj máhttet oassálasstet dakkir gatjádallamij gatjáduvvá munji e-pástav sádditjit gánná aktavuodadiedo li. Gatjádallamin anáv báddimvædtsagijt ja tjávdabágojt tjáláv. Gatjádallam birrusij tijmav vihpá.

Iesjmiellusaj la oassálasstet, ja informántan la máhttelis gæssádit vájku goassa prosessan, ij la ga dárbo tjielggit manen gæssát. Jus informánnta gæssát, de sihkoduvvi divna tjoahkkidum diedo dan ulmutja birra. Diedo giehtadaláduvvi áskeldis láhkáj, ja le dássju studænnta ja bagádalle gænna li máhttelisvuohta diedoht vuojnnet. Ij la máhttelis dábddát avtak ájnegis ulmutjav almoduvvam artihkkalijn. Diedo namáduhteduvvi ja báddima sihkoduvvi gá prosjækta láchpaduvvá moarmesmáno 31. b. 2017.

Átsádimprosjækta I almoduvvam Átsádime Personsuodjalusoahhtsáj (Personvernombudet for forskning), Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Hárštá (Harstad) Allaskávlá la giehtadallamvásstediddje ásadus. Vuostasjamanuænssa Ingrid Fylling (UIN) ja Ketil Lenert Hansen (UIT) libá oajvve-ja viehkkebagádallen prosjevntan.

Jus la mige mav sidá diehtet máhtá válldet aktavuodav Stina Rebecca Hirstiijn tlf. 770 58346 baktu, jali e-pástav sáddit adræssaj stina.hirsti@hih.no

Edna gijtto viehkes!

Varrudagáj

Stina Rebecca Hirsti

Informasjonsskriv tjenesteytere

Gyhtjelasse mejtie sijnth meatan årroddh dotkemeprosjektesne

Gyhtjelasse mejtie sijnth meatan årroddh prosjektesne ” Demokrateres meatan årroddh dejtie almetjidie kognitjive funksjovnegiehpiedimmine healsoe- jñ hoksedienesjnie” mij lea akte bielieprosjekte dotkemeprosjekten nuelesne Gellievoete jñ goerkesadteme”

Prosjekte akte dåakteregraadestudijume Nordlaanten Universiteetesne, jñ dotkemeprosjekten Gellievoete jñ goerkesadteme nualan båtara Harstaden Jilleskuvlesne Prosjekten ”Gellievoete jñ goerkesadteme” aajkoe lea goerkesem lissiehtidh dan tsiehkien bijre dejtie almetjidie giehpiedamme funksjovnemahtojne saemien maadtojne. Saemien maadtoe daan sjiekenisnie lea almetje aervede jñtjemse goh saemie jñ akte jallh jienebh altese maadtojste Leah saemiestamme.

Daennie bielieprosjektesne edtjem aktem goerehtimmiem tjirrehtidh viehkine gihtjemegoereste jñ såemies gihtjehtimmiem darjodh soptsestalleemigujmie. Dñhte mij lea jarngesne bielieprosjektesne sæjhta årroddh doh heaptoeh mejtie almetjñ kognitjive funksjovnegiehpiedimmine, daan nuelesne almetjñ funksjovneheaptojne jñ almetjñ demenseskiemtjelassine, saemien årroji luvnie dååjroeh gosse gaskesem utnieh healsoe- jñ hoksedienesjnie tjiehtine. Manne sijthtem aaj vuartasjidh mij lea dñhte mij dagke heerrede jallh eevtjje almetjñ åadtjoeh demokrateres meatan årroddh.

Demokrateres meatan årroddh lea daennie prosjektesne guarkeme goh almetji nuepie,mej kognitjive funksjovnegiehpiedimmiem, dienesji bijjelen moenedh/ tsevtsehd mejtie dåastoeht.

Daate gihtjemegoerehtimmiem dorjesåvva dej gaskem mah dienesjñ vedtieh, mah dienesjñ vedtieh almetjidie demenseskiemtjelassine jñ almetjñ evtiedimmiheaptojne, tjiehten healsoe- jñ hoksedienesjnie jeniebinie tjiehtine dejnie ovmesse saemien gieledajvine laantesne. Goerehtimmiem dutnjien seedtesåvva dan åvteste dov dååjrehtimmiem sijhtieh vihkeles dåarjoe årroddh prosjektesne, jñ maehtieh mijjem viehkiehtidh daajroem tsiehkien bijre lissiehtidh dejtie almetjidie funksjovneheaptoejgujmie saemien maadtojne. Gihtjemegoerehtimmiem sæjhta tjeakoes årroddh jñ elektrovneles, jñ lea biejesovveme dan gaskeviermiebaseradamme gihtjemegoeredirregen sijse man nomme Questback. Datne sijtht tjeakoesbaakoem åadtjodh maam edtjñ nuhtjedh gosse goerehtimmiem tjirreht.

Lissine manne edtjem naan almetjñ evtiedimmiheaptojne gihtjehtidh, sijthtem aaj veelebe gihtjehtimmiem darjodh naakenigujmie dijjeeste mah vaestiedieh daam tjeakoes gihtjehtimmiem, dej heaptoej bijre mah stoerre vihkelesvoetem utnieh dejtie almetjidie evtiedimmiheaptojne. Dan åvteste aktem gyhtjelassem bieje me gihtjemegoeren minngiegeatjan, gusnie dñhte mij lastoem åtna meatan årroddh dagkeres gihtjehtimmesne birresåvva aktem e-påastem munnjien seedtedh sov gaskesebievnesigujmie. Gihtjehtimmesne sijthtem diktafovnom nuhtjedh jñ notaath vaeltedh. Gihtjehtimmiem sæjhta vaasedh medtie aktem tæjmoem.

Jijtjevyljehke meatan årroddh, jñ bievnije nuepiem åtna saah gæssie jñtjemse goerehtimmeste giesedh, bieleden dam veelebe buerkiestidh. Dastegh bievnije jñtjemse geasa dle gaajhkh tjöönghkeme

daatah almetjen bijre sijhtieh smöölhkesovvedh. Sijhtem bievniesidie tjeakoeslaakan gïetedidh, jïh ajve studente jïh bihkedæjjah åadtjoeh bievniesidie vuejnedh. Vaallah gåaredh naan aktegs almetjh damtijidh dejnie bæjhkoehtamme tjaaleginie. Bievnesh tjeakoes dorjesuvvieh jïh gaajhkem maam baanten sijse spealede smöölhkesåvva gosse prosjekte orrije goeven 31.b. 2017.

Studije lea bieljelamme diekie; Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Voestesamanuensish Ingrid Fylling (UIN) lea åejviebihkedæjja jïh Ketil Lenert Hansen (UIT) lea baaltebihkedæjja prosjektese.

Jis misse akt onterdh maahtah gaskesadtedh Stina Rebecca Hirsti Jilleskuvlesne Harstadesne tellefovne: 77 05 83 46 jallh e-påaste stina.hirsti@hih.no.

Åvtelhbodti jïjnjh gæjhtoeh viehkien åvteste!

Jïjnjh heelsegh

Stina Rebecca Hirsti

Deltakelse i forskningsprosjektet «Demokratisk deltakelse for mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse i helse- og omsorgstjenesten».

Hei!

Tusen takk for at du har hjulpet meg så langt, og er så velvillig og deler ut undersøkelsen i papirversjon for meg! Det setter jeg utrolig stor pris på!

Undersøkelsen retter seg som sagt mot tjenesteytere- uavhengig av utdanning, stilling og stillingsstørrelse- som yter tjenester til mennesker med samisk bakgrunn som har utviklingshemming og/ eller demenssykdom. Jeg vil gjerne få erfaringer fra tjenesteytere som er en del av den direkte utøvende tjeneste, men også de som utfører saksbehandling.

Selve undersøkelsesperioden varer fram til 28.februar.

Det er imidlertid viktig at **de som har svart på den nettbaserte utgaven av undersøkelsen, ikke svarer på denne.**

Hvis det er noe du lurer på kan du kontakte Stina Rebecca Hirsti ved Universitetet i Tromsø, Campus Harstad på telefonnummer: 77 05 83 46 eller på e-post stina.r.hirsti@uit.no.

På forhånd tusen takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Stina Rebecca Hirsti

«Demokratisk deltakelse for mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse i helse- og omsorgstjenesten»

Denne spørreundersøkelsen gjøres blant tjenesteytere, som yter tjenester til mennesker med demenssykdom og mennesker med utviklingshemming, i den kommunale helse- og omsorgstjenesten i flere kommunene i de ulike samiske språkområdene i landet. Undersøkelsen sendes til deg, da dine erfaringer vil være viktige bidrag i prosjektet, og kan hjelpe oss med å øke kunnskapen om situasjonen til mennesker med funksjonsnedsettelse med samisk bakgrunn.

1) Hvilken type kognitiv funksjonsnedsettelse har i hovedsak brukerne du yter tjenester til? (sett ett kryss)

Utviklingshemming Demenssykdom Annet

Dersom du svarte «Annet» her trenger du ikke svare på resten av undersøkelsen.

DIN BAKGRUNN OG TJENESTESTED:

2) Er du mann eller kvinne? (sett ett kryss)

Mann Kvinne

3) Hva er din etniske bakgrunn? (sett ett eller flere kryss)

	Norsk	Samisk	Kvensk	Annet, beskriv
Min etniske bakgrunn er	☐	☐	☐	☐

4) Hva regner du deg selv som? (sett ett eller flere kryss)

Norsk Samisk Kvensk Annet, beskriv

5) Hvilket hjemmespråk har/ hadde du? (sett ett eller flere kryss)

Norsk Samisk Kvensk Annet, beskriv

6) Hvilken utdanning har du?

Vernepleier Sykepleier Hjelpepleier
 Omsorgsarbeider Helsefagarbeider Barnevernspedagog Sosionom
 Ingen formell utdanning Annet, beskriv

7) Hvilken stilling innehar du?

Vernepleier Sykepleier Hjelpepleier Omsorgsarbeider Helsearbeider Assistent
 Saksbehandler Avdelingsleder Miljøterapeut Miljøarbeider
 Annet, beskriv

8) Hvilke(n) type tjeneste(r) yter du?

Hjemmesykepleie Psykiaritjeneste Avlastning
 Sykehjem Hjemmebaserte tjenester/ omsorgstjenesten Saksbehandling
 Annet, beskriv

9) Hvilke(t) språk behersker du? (sett ett eller flere kryss)

Norsk Kvensk Annet, beskriv

SPRÅK OG BRUK AV TOLK VED TJENESTEYTING:

10) Behersker du samisk muntlig?

Ja Nei Ja, delvis (forstår og/ eller snakker noe samisk)

11) Hvilket språk bruker du i hovedsak i samhandlingen med samiske brukere? (Sett ett eller flere kryss)

Norsk Samisk Kvensk Bruk av tolk

Annet, beskriv

12) Tror du det skjer noen ganger at tjenesteyterne og brukerne misforstår hverandre på grunn av språklige problemer?

Aldri Sjelden Av og til Ganske ofte Ofte Usikker

I samhandling med samiske brukere kan det være nødvendig å bruke flere språk for å være sikker på å ha fram budskapet. Likevel vil man ofte i hovedsak benytte ett språk i samhandlingen.

13) Hvilket språk ønsker samiske brukere etter din erfaring først og fremst å benytte i møtet med helse- og omsorgstjenesten?

Norsk Samisk Kvensk Annet, beskriv

14) Pleier du å vurdere om det er behov for tolk i samhandling med samiske brukere?

- Ja, alltid
- Ja, som regel
- En sjelden gang
- Brukerne ønsker ikke å benytte tolk
- Nei, ikke relevant for den brukergruppen jeg yter tjenester til

15) Hvor enkelt eller vanskelig er det etter din erfaring å få tak i tolk ved behov?

Svært enkelt Enkelt Vanskelig Svært vanskelig Vet ikke

16) Når samisktalende tolk blir brukt, hvem fungerer da i hovedsak som tolk?

- En offentlig ansatt tolk
- En annen ansatt
- Familie
- En medbeboer/ - pasient
- Annet, beskriv

17) Ved bruk av tolk, hvor fornøyd eller misfornøyd er du med samhandlingen mellom brukerne og deg?

- Meget fornøyd Fornøyd Misfornøyd Meget misfornøyd
 Har ikke brukt tolk

TILDELING OG UTFORMING AV TJENESTER:

18) Hvem utformer som oftest etter din erfaring søknaden om helse- og omsorgstjenester? (sett ett kryss)

- Brukerne selv
 Brukerne i samarbeid med nærmeste pårørende eller verge
 Brukerne i samarbeid med hjemmetjenesten eller institusjonen
 Hjemmetjenesten eller institusjonen
 Brukerne og nærmeste pårørende/ verge i samarbeid med hjemmetjenesten eller institusjonen
 Nærmeste pårørende/ verge i samarbeid med hjemmetjenesten eller institusjonen
 Annet, beskriv:

19) Ved tildeling av tjenester, hvem gir som oftest informasjon om brukers behov utover det som står i søknaden?

- Brukerne selv
 Brukerne i samarbeid med nærmeste pårørende eller verge
 Brukerne i samarbeid med hjemmetjenesten eller institusjonen
 Hjemmetjenesten eller institusjonen
 Brukerne og nærmeste pårørende/ verge i samarbeid med hjemmetjenesten eller institusjonen
 Nærmeste pårørende/ verge i samarbeid med hjemmetjenesten eller institusjonen
 Innhenter uttalelse fra samarbeidende parter som for eksempel lege, NAV, 2.linjetjenesten
 Annet, beskriv:

20) Når det innhentes informasjon utover det som står i søknaden, hvordan innhentes denne informasjonen i hovedsak?

- I møte
 Pr telefon
 Pr brev
 Pr epost
 Annet; beskriv:

21) Hvem koordinerer i hovedsak tjenestene?

- Brukerne selv
- Brukerne i samarbeid med nærmeste pårørende/ verge
- Tjenesteytere i samarbeid med brukerne
- Tjenesteytere i samarbeid med brukerne og nærmeste pårørende/ verge
- Tjenesteyterne i samarbeid med nærmeste pårørende/ verge
- Oppnevnt IP-koordinator
- Annet, beskriv:

TJENESTETILGANG:

22) I hvilken grad er det behov for koordinering av tjenester for den gruppen brukere du gir mest tjenester til?

- I svært stor grad
- I stor grad
- I noen grad
- I liten grad
- Ikke behov for koordinering
- Usikker

23) I hvilken grad velger brukerne koordinator selv?

- I svært stor grad
- I stor grad
- I noen grad
- I liten grad
- Koordinator blir oppnevnt av kommunen
- Usikker
- Vet ikke

Noen ganger erfarer tjenesteytere at enkelte typer tjenester er vanskelig å få levert på en god måte, selv om brukerne har vedtak på disse tjenestene.

24) Dersom dette er tilfellet der du yter tjenester, hvilken type tjeneste gjelder det i hovedsak?

- Hjemmesykepleie
- Praktisk bistand
- Støttekontakt
- Avlastning
- Dagsenter
- Sykehjem
- Avlastning sykehjem
- Rehabiliteringsopphold/ korttidsopphold
- Ikke relevant
- Annet, beskriv:

25) Har du selv hatt anledning til å se vedtakene til brukerne du yter tjenester til?

- Ja, alle
- Ja, de fleste
- Ja, noen få
- Nei

26) I hvilken grad ytes tjenestene ut fra den enkeltes vedtak i den daglige tjenesteytingen?

- I svært stor grad I stor grad I noen grad I liten grad
 Ikke i det hele tatt Usikker

27) I hvilken grad benyttes kommunikasjons hjelpemidler i forhold til kommunikasjon i den daglige tjenesteytingen?

- I svært stor grad I stor grad I noen grad I liten grad
 Ikke i det hele tatt Usikker

28) I hvilken grad får brukerne kommunikasjons hjelpemidler de kan ha behov for?

- I svært stor grad I stor grad I noen grad I liten grad
 Ikke i det hele tatt Usikker

SAMISK TRADISJONELL MEDISIN OG ALTERNATIV MEDISIN:

Tradisjonell medisin defineres av Verdens helseorganisasjon (WHO) som "summen av de totale kunnskaper, ferdigheter og praksis basert på teorier, tro og erfaringer som er spesielle for de forskjellige kulturer, om de kan forklares eller ikke, brukt i det å bevare helse så vel som i å hindre, diagnostisere, forbedre eller behandle fysiske og mentale sykdommer." (2012).

I følge NOU (1995) omfatter tradisjonell samisk folkemedisin også blant annet bruk av animalske produkter, urter og planteprodukter, stopping av blod, kopping, årelating, massasje og helbredere.

29) Kjenner du til om brukerne benytter seg av samisk tradisjonell medisin eller alternativ medisin?

- Ja Nei Vet ikke

30) Hvilke type(r) behandler innen samisk tradisjonell medisin benytter brukerne i hovedsak?

- Helbreder (guvllar, leser, håndspålegger)
 Healer
 Akupunktør
 Soneterapeut, homeopat etc.
 Ikke relevant
 Annet, beskriv

31) I forbindelse med hvilke(n) plage(r) benyttes samisk tradisjonell medisin eller alternativ medisin?

TJENESTEYTING I HVERDAGEN:

Det foreligger forskning på ulike aspekter ved samisk kultur og levesett, men lite er gjort for å sette dette i sammenheng med pleie- og omsorgsutøvelse overfor personer med kognitive funksjonsnedsettelse som demens og utviklingshemming.

Videre i denne undersøkelsen vil du bli presentert for fire case knyttet til tjenesteyting i hverdagen. Jeg ber deg lese gjennom casebeskrivelsen, og deretter besvare spørsmålene under hvert case.

For noen vil disse casene kunne være litt på siden av de situasjonene de vanligvis opplever i den daglige tjenesteytingen. Jeg ber deg likevel besvare spørsmålene til hvert case ut fra det som ville vært naturlig for deg dersom du stod i den aktuelle situasjonen.

Navnene på tjenesteyterne er gjennomgående skrevet med store bokstaver. Dette er rent teknisk, slik at det skal bli lettere å skille mellom brukerne og tjenesteyterne i forbindelse med besvarelsen av spørsmålene knyttet til den enkelte case.

"Ane"

Ane er 73 år, har en demenssykdom og er nylig flyttet til sykehjemmet. Om morgenen nekter Ane ofte å stå opp. Når BRITT for tredje gang kommer innom denne morgenen og spør om Ane er klar til å stå opp, sier hun nei og snur seg bort. BRITT småprater litt med Ane, og sier til slutt at «Men nå tror jeg nesten at du må stille deg». Ane svarer ikke, men gjør heller ingen motstand når BRITT tar vaskekluten og forsiktig begynner å vaske ansiktet hennes. Resten av stellet foregår i stillhet, bare avbrutt av BRITT som småprater innimellom.

Under vaktskiftet tar BRITT opp Ane sin motvilje mot å bli stelt om morgenen, og stiller spørsmål ved om måten hun gjennomførte stellet på, kan ses på som en form for tvang. GEIR mener fremgangsmåten hennes må være grei, med henvisning til regelen om stilltiende samtykke. HENRIK er derimot klar på at siden Ane er samisk, vil det at hun snur seg bort og blir stille, være klare tegn på at hun er dypt uenig. HANNE synes at det blir vanskelig om man skal ta sånne hensyn i forhold til noen av pasientene, og ikke i forhold til andre. Hun mener derfor at alle, uavhengig av etnisitet, bør behandles likt. Dessuten er det viktig rent helsemessig at alle kommer seg opp og i aktivitet på dagtid.

32) Hvem er du mest enig med i vurdering av denne situasjonen?

- GEIR HENRIK HANNE
- Annet, beskriv:

HANNE mener alle bør behandles likt, mens HENRIK mener det må tas hensyn til at Ane er samisk.

33) I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene?

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Usikker
Alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet	☐	☐	☐	☐	☐
Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteytelsen til brukernes etnisitet	☐	☐	☐	☐	☐
Alle bør behandles likt, uavhengig av religion	☐	☐	☐	☐	☐
Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteytelsen til brukernes religion	☐	☐	☐	☐	☐

GEIR snakker om stilltiende samtykke, noe HENRIK mener ikke kan anvendes i denne situasjonen, da Ane er samisk.

34) I hvilken grad mener du manglende kulturforståelse kan være en barriere mot deltakelse?

- I svært stor grad
- I stor grad
- I noen grad
- I liten grad
- Det har ingen betydning
- Usikker

"Heikka"

Heikka er en eldre samisk mann på 87 år. Han har langtkommen demenssykdom og bor derfor på sykehjem. Heikka har i løpet av den siste tida blitt mer fâmælt, og når han sier noe, er det stort sett på samisk. Dette møter personalet enten med å snakke det bort eller trekke seg unna. I samtalen ute på fellesstua faller Heikka ofte utenfor, da disse samtalen foregår på norsk. Personalet har imidlertid registrert at han kvikner til og deltar i samtalen når det kommer besøkende som behersker samisk. JOHANNA som selv er samisk, synes dette er vanskelig. Hun ser at det hadde vært fint for Heikka om hun snakket samisk med han, samtidig som hun selv har dårlig erfaring med å stå fram som samisk i andre sammenhenger. Hun har derfor ikke noe ønske om å framstå som samisk for kollegaene sine på sykehjemmet.

35) Hvilket hensyn er viktigst i denne stuasjonen? Ranger hensynene fra 1-4, hvor 1 = viktigst

Heikka sin mulighet til å kommunisere i hverdagen

Heikka sin identitet

JOHANNA sitt ønske om å framstå som norsk/ ikke være annerledes enn de andre ansatte

Heikka sin rett til individuelt tilrettelagt tjenestetilbud, herunder kultur

36) Hva bør JOHANNA gjøre i denne situasjonen? Ranger alternativene fra 1-7, hvor 1 = viktigst

Stå fram som samisk og kommunisere med Heikka

Ta opp hvordan personalet møter Heikka på et personalmøte, og i fellesskap finne andre måter å møte han på

Snakke med Heikka på samisk når de er alene

Bringe inn samisktalende fra besøkstjenesten

Fortsette som før

Snakke med ledelsen om å få ansatt samisktalende personal

Foreslå samisk kurs for alle ansatte, slik at alle kan lære seg å kommunisere med Heikka og eventuelle andre samisktalende pasienter

37) Burde de ansatte kurses i samisk, slik at de kan snakke med Heikka?

- Ja Nei Vet ikke

38) Hvor viktig er det å kjenne til brukernes/ pasientenes kultur og etnisitet for den daglige tjenesteytingen?

- Svært viktig Viktig Mindre viktig Det har ingen betydning Usikker

39) På din arbeidsplass, kjenner du til hvilke av brukerne som har samisk bakgrunn?

- Ja Ja, de fleste Ja, noen Nei Usikker
- Det har ingen betydning for den praktiske tjenesteytingen

Heikka faller utenfor den daglige samtalen, da han stort sett bare snakker samisk.

40) I hvilken grad mener du språk kan være en barriere mot deltakelse i det daglige for de brukerne du yter tjenester til?

- I svært stor grad I stor grad I noen grad I liten grad
- Det har ingen betydning Usikker

"Jon"

Jon på 36 år bor i egen leilighet, og har bistand fra hjemmetjenesten 3 timer daglig som følge av sin utviklingshemming. I det siste har han blitt opptatt av samepolitiske spørsmål, og snakker mye om kommunevalget om en knapp måned. Jon venter nå på valgkortet, men har ikke mottatt dette i posten. Han har nevnt dette for flere av personalet. Alle har sagt at dette må kunne ordnes, men han har fortsatt ikke mottatt valgkortet. En av tjenesteyterne tar opp det manglende valgkortet under ett vaktskifte. En av sommervikarene sier da at hun ikke visste at mennesker med en utviklingshemming kunne stemme, og derfor ikke trodde han skulle motta valgkort. En av de andre tjenesteyterne fremhever utfordringene med å sette Jon i stand til å ta et eget valg, da han har snakket litt med Jon om politikk. Han har fått en forståelse av at Jon kommer til å stemme det samme som faren siden «faren vet best», som Jon sier. MARIANNE på sin side opplever at Jon er veldig interessert og følger med på dagsaktuelle politiske saker. Hun mener den største utfordringen er å diskutere politikk med Jon uten å påvirke han i forhold til eget ståsted.

41) Hvor viktig er det etter din oppfatning at Jon får bruke stemmeretten sin?

- Svært viktig Viktig Mindre viktig Uviktig Usikker

42) Dersom du svarte " mindre viktig", "uviktig" eller "usikker" på forrige spørsmål, kan du begrunne det?

43) Dersom Jon ikke er i stand til å ta et selvstendig valg, men stemmer det samme som faren, bør Jon stemme da?

- Ja, det er viktig å bruke stemmeretten uansett
- Nei, dersom han ikke er i stand til å skjønne konsekvensene av det valget han tar, bør han ikke stemme i det hele tatt
- Vet ikke

44) I hvilken grad bør personalet la MARIANNES bekymring påvirke i hvilken grad de går inn i politiske diskusjoner med Jon?

- I svært stor grad
- I stor grad
- I noen grad
- I liten grad
- Usikker

45) I hvilken grad tilrettelegges det for valgdeltakelse for den brukergruppen du yter tjenester til?

- I svært stor grad
- I stor grad
- I noen grad
- I liten grad
- Har ikke vært et tema
- Usikker

46) Dersom du svarte "i liten grad", eller "det har ikke vært et tema" på forrige spørsmål, hvorfor tror du det er slik?

47) I hvilken grad mener du forventninger/ manglende forventninger fra samfunnet kan være en barriere mot deltakelse for mennesker med utviklingshemming?

- I svært stor grad
- I stor grad
- I noen grad
- I liten grad
- Det har ingen betydning
- Usikker

"Sunna"

Sunna er 21 år og bor i egen leilighet. Hun jobber fire dager i en ASVO-bedrift. Sunna jobbet tidligere fem dager i uka, men gikk ned til fire dager fordi hun syntes dette var slitsomt. Den femte ukedagen har etter hvert blitt brukt til renhold i leiligheten hennes, og er nå kommet inn på ukeplanen hennes som fast gjøremål. Sunna har vært med på å utforme ukeplanen, og kan vaske selv med veiledning. Personalet har imidlertid fått klage fra pårørende vedrørende dårlig renhold i leiligheten hennes. Når ANNE kommer for å bistå Sunna med husvask, sier Sunna at foreldrene skal komme på besøk dagen etter. Deretter forteller hun at hun har avtalt kinobesøk samme kveld. Hun sier videre at hun er sliten, og i stedet for å vaske vil hun slappe av fram til hun skal på kino. ANNE vet at kollegaen hennes som er på

jobb dagen etter, vil få negative tilbakemeldinger fra foreldrene dersom leiligheten ikke blir vasket i dag. Når ANNE sier at det kanskje kan være hyggelig at det er rent i leiligheten når Sunna får besøk dagen etter, avfeier Sunna henne med at hun kan vaske i ettermiddag i stedet. Det ikke er satt av tid til å bistå Sunna denne kvelden. ANNE vet at dersom rengjøringen skal gjennomføres med bistand på ettermiddagstid, vil noen av de andre brukerne ikke få sin tildelte tid med bistand denne dagen.

48) Hvordan vurderer du de ulike hensynene ANNE må ta i denne situasjonen?

	Svært viktig	Viktig	Litt viktig	Mindre viktig	Ikke relevant	Usikker
Sunna sin selvbestemmelse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skjerming av kollega	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Følge oppsatt ukeplan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sunna sin sosiale deltakelse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sunna sitt uttrykk for at hun er sliten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tidligere mottatt klage fra foreldrene	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Konsekvenser for de andre brukerne	☐	☐	☐	☐	☐	☐

49) Hvilke hensyn bør veie tyngst når ANNE vurderer hva hun skal gjøre i denne situasjonen? Ranger fra 1-7, hvor 1 er viktigst.

Sunna sin selvbestemmelse	<input type="text"/>
Beskytte kollega mot negativ tilbakemelding	<input type="text"/>
Følge oppsatt ukeplan	<input type="text"/>
Sunna sin sosiale deltakelse	<input type="text"/>
Sunna sitt uttrykk for at hun er sliten	<input type="text"/>
Tidligere mottatt klage fra foreldrene	<input type="text"/>
Konsekvenser for de andre brukerne	<input type="text"/>

Ukeplanen er et redskap som skal skape oversikt og forutsigbarhet i hverdagen for Sunna. I tillegg er den også lagt opp i forhold til de tidsrommene Sunna har bistand fra hjemmetjenesten.

50) Hvilket handlingsalternativ bør ANNE velge av disse mulige i denne situasjonen?

- Motivere til husvask. Det er nå Sunna har bistand til husvask. Dersom den utsettes til senere vil det gå utover de andre brukerne.
- Si det er greit, fordi Sunna er sliten og gir klar beskjed om at hun ikke vil vaske nå.
- Si det er greit, fordi det er viktigere at Sunna deltar på en sosial aktivitet
- Motivere til å støvsuge i hvert fall, slik at både Sunna og kollegaen unngår negative kommentarer fra foreldrene til Sunna
- Gjøre plass til å tilby bistand til rengjøring på ettermiddagen
- Annet, beskriv:

Sunna har en ukeplan. En slik organisering av de faste gjøremålene for mennesker som trenger bistand i hverdagen er ikke uvanlig.

51) Hvor viktig er det at oppsatte ukeplaner følges?

- Svært viktig Viktig Mindre viktig Ikke viktig Usikker

Det kan være ulike grunner til brukerne ønsker å avvike fra oppsatt ukeplan, og personalet må vurdere i hvilke situasjoner og hvor mye de eventuelt skal motivere brukerne til å gjennomføre gjøremålene på ukeplanen likevel.

52) I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne når..

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Usikker
..brukerne er i dårlig form, syk etc	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne er slitne	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne sier de ikke vil/ ikke har lyst	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne har gjort andre avtaler	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne vil utsette gjøremålene til senere på dagen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne har fått besøk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
..brukerne vil gjøre noe annet i stedet	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Personalet har fått klager på renholdet i leiligheta til Sunna. Hvordan bør personalet forholde seg til denne klagen?

53) Personalet bør...

- ..veilede mer i forhold til rengjøring
- ..la Sunna sette standarden for renholdet (så lenge det ikke er snakk om helsefare)
- ..overta renholdet
- ..la Sunna sette standarden for renholdet, og informere foreldrene om dette
- ..foreslå at Sunna kan kjøpe denne tjenesten av firma eller lignende
- Annet, beskriv

Sunna har redusert arbeidstiden til fire dager pr uke, da hun synes fem dager er for slitsomt. Den femte dagen brukes nå til rengjøring av leiligheta.

54) Er rengjøring en fornuftig bruk av "fridagen"?

- Ja, da frigjøres ettermiddagene de andre ukedagene
- Nei, Sunna burde bruke denne dagen til noe hun får overskudd av som for eksempel trening, være sosial
- Ja, dersom Sunna selv vil det, og kan velge fra uke til uke
- Ja, Sunna har selv vært med på å utforme ukeplanen
- Vet ikke

Dette caset om Sunna handler om deltakelse og selvbestemmelse i forhold til de små avgjørelsene i hverdagen. Hvordan ville det blitt om diskusjonen gjaldt større avgjørelser som for eksempel spørsmålet om bolig?

55) I hvilken grad bør Sunna bestemme hvor hun og med hvem hun skal bo?

I svært stor grad I stor grad I noen grad I liten grad Vet ikke

56) Ved spørsmål om hvor Sunna skal bo. Hvilke hensyn er viktigst? Ranger fra 1-5, hvor 1= viktigst

Sunna sin selvbestemmelse	☐
Nærmeste pårørende/ verge sin mening	☐
Kommunens ressurser, herunder tilgjengelige boliger og logistikk i forhold til å kunne yte et best mulig tilbud til Sunna	☐
Sunna sitt tjenestebehov	☐
Nærhet til tjenestetilbudet	☐

57) Hva mener du er den største barrieren mot deltakelse for mennesker med demenssykdom i den samiske befolkningen? Hva kan gjøres for å bygge ned disse barrierene, og hvordan kan man fremme deltakelse for mennesker med demenssykdom?

58) Hva mener du er den største barrieren mot deltakelse for mennesker med utviklingshemming i den samiske befolkningen? Hva kan gjøres for å bygge ned disse barrierene, og hvordan kan man fremme deltakelse for mennesker med utviklingshemming?

Jeg ønsker i forlengelsen av denne spørreundersøkelsen å gjennomføre noen samtaleintervju vedørende deltakelse for mennesker med utviklingshemming. Dersom du yter tjenester til mennesker med utviklingshemming og kunne tenke deg å delta i et slikt intervju, hadde det vært fint om du tok kontakt med meg, enten pr telefon: 770 58346/770 58100 eller på epost: stina.r.hirsti@uit.no

TAKK FOR AT DU DELTOK I UNDERSØKELSEN!

"Demokráhtalaš searvan olbmuid geain leat kognitiiva doaimmahehttejumit dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas"

Dátjearhallaniskadeapmi dahkkojuvvo bálvalusdoaimmaheddiid gaskkas, geatdoaimmahit bálvalusaid olbmuid geain lea demeansadávdá ja olbmuid geain leadoaimmashehttejupmi, gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas mánngagielddas iešguđetge sámi giellaguovlluin riikkas. Iskkadeapmi sáddejuvvodutnje, go du vásáhusat leat dehálaš veahkkin proševttas, ja sáhtát veahkehitmin lasihit máhtu olbmuid dili birra geain lea doaimmashehttejumit ja sámiduogáš.

GEAVAHEADDJIJOAVKU:

1) Guđelágan doaimmashehttejupmi lea eanaš geavahedjiin geaidda don doaimmahat bálvalusaid?

- Doaimmashehttejupmi Demeansadávdá
 Eará

DU DUOGÁŠ JA BÁLVALUSBÁIKI:

2) Leatgo almmáiolmmoš vai nisssonolmmoš?

- Almmáiolmmoš Nisssonolmmoš

3) Makkár etnalaš duogáš lea dus? (bija ovttá dahje mánnga ruossa)

	Dáža	Sámi	Kvena	Eará, čilge
Mu etnalaš duogáš lea	☐	☐	☐	☐

4) Manin anát iežat? (bija ovttá dahje mánnga ruossa)

- Dáža Sámi Kvena Eará, čilge

5) Makkár giella lea/leamaš dus? (bija ovttá dahje mánnga ruossa)

- Dáru Sámi Kvena Eará, čilge

6) Makkár oahppu lea dus?

- Suodjalandivššár Buohccidivššár Dearvvašvuodadivššár
 Fuolahusbargi Fuolahusbargi Mánáidsuodjaluspedagoga
 Sosionoma Ii leat formála oahppu
 Eará, čilge

7) Makkár virgi lea dus?

- Suodjalandivššár Buohccidivššár Dearvvašvuodadivššár
 Fuolahusbargi Dearvvašvuodafágabargi Assisteanta
 Áššemeannudeaddji Ossodatbargi Birasterapevta Birasbargi
 Eará, čilge

8) Guđelágan bálvalusain/bálvalusaiguin barggat don?

- Ruovttubuohttedikšu Psykiatriijabálvalus Dudden Buhcciidruoktu
- Ruovttubálvalusat/fuolahusbálvalus Áššemeannudeaddji
- Eará, čilge

9) Makkár giela(id) hálddašat don? (bija ovttaháldne mángga ruossa)

- Dáru Kvena Eará, čilge

GIELLA JA DULKKA GEAVAHEAPMI BÁLVALUSDOAIMMAS:

10) Hálddašatgo don sáme giela njálmmálaččat?

- Jo In Jo, belohakkii (ádden ja/ dahje hálán veahá sáme giela)

11) Makkár giela geavaht don dávjimusat go ovttasdoaimmat sáme gielat geavaheddjiiguin? (bija ovttaháldne mángga ruossa)

- Dáru Sámi Kvena Geavahan dulkka
- Eará, čilge

12) Jáhkátgo ahte muhtomin lea nu ahte bálvalusdoaimmaheaddji ja geavaheaddji boastut áddeba nubbii nuppi gielalaš váttisvuodaid geažil?

- Ii goassige Hárve Muhtomin Oalle dávjá Dávjá
- Eahpesihkkar

Go ovttasdoaimmá sámi geavaheddjiiguin de sáhtta leat dárbu geavahit mángga giela sihkkarastin dihte ahte olaha nubbái cealkámušain. Goitge geavaheaddji dávjimusat ovttaháldne giela ovttasdoaimmamis.

13) Guđe giela dáhttu sámi geavaheaddji du vásáhusaid mielde vuosttažettiin geavahit go deaivvada dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain?

- Dáru Sámi Kvena
- Eará, čilge

14) Lávetgo árvvoštallat ahte leago dárbu dulkii ovttasdoaimmat sámi geavaheddjiiguin?

- Jo, álo
- Jo, dábálemosit
- Soames hárvenaš háve
- Geavaheaddjit eai hálit geavahit dulkka
- In, ii leat áššáiguoskevaš dan geavaheaddji jovkui masa mun doaimmahan bálvalusaid

15) Man álki dahje váttis lea du vásáhusaid mielde fidnet dulkka go lea dárbu?

- Hui álki Álki Váttis Hui váttis In dieđe

16) Go sámegielat dulka geavahuvvo, guhte dábálepmosit dalle doaibmá dulkan?

- Almmolaš virgáduvvon dulka
- Muhttin eará bargi
- Bearašlahttu
- Nubbi ássi/-pasieanta
- Eará, čilge

17) Go dulka geavahuvvo, man duhtavaš dahje duhtameahttun leat don ovttasdoaibmamiin mii lea dus ja geavaheaddjis?

- Hui duhtavaš
- Duhtavaš
- Duhtameahttun
- Hui duhtameahttun
- In leat geavahan dulkka

JUOHKKIN JA BÁLVALUSA HÁBMEN:

18) Du vásáhusa mielde, guhte hábme dábálepmosit ohcama dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaide?

- Ieža geavaheaddjit
- Geavaheaddjit ovttas lagamus oapmahaččaiguin dahje áittardedjjiin (verge)
- Geavaheaddjit ovttas ruovttubálvalusain dahje ásahusain
- Ruovttubálvalus dahje ásahus
- Geavaheaddjit ja lagamus oapmahaččat/áittardeaddji ovttas ruovttubálvalusain dahje ásahusain
- Lagamuš oapmahaččat/áittardeaddji ovttas ruovttubálvalusain dahje ásahusain
- Eará, čilge

19) Go bálvalus galgá juhkkjuvvot, gii lea guhte addá dieđuid geavaheaddji dárbbuid birra mat eai leat ohcamis?

- Ieža geavaheaddjit
- Geavaheaddjit ovttas lagamus oapmahaččaiguin dahje áittardedjjiin
- Geavaheaddjit ovttas ruovttubálvalusain dahje ásahusain
- Ruovttubálvalus dahje ásahus
- Geavaheaddjit ja lagamus oapmahaččat/áittardeaddji ovttas ruovttubálvalusain dahje ásahusain
- Lagamuš oapmahaččat/áittardeaddji ovttas ruovttubálvalusain dahje ásahusain
- Viežžat cealkámuša ovttasbargoguimmiin nu go ovdamearkka dihte doaktáris, NAV:s, 2. linjábálvalusas
- Eará, čilge

20) Go vižžojuvvojit lassidiedut mat eai leat ohcamis, mo vižžojuvvojit dat diedut dábálepmosit?

- Čoahkkima bokte
- Telefovna bokte
- Reive bokte
- E-boastta bokte
- Eará, čilge

21) Guhte koordinere dábálepmosit bálvalusaid?

- Ieža geavaheaddjit
- Geavaheaddjit ovttas lagamus oapmahaččaiguin/áittardeaddji
- Bálvalusdoaimmaheaddjit ovttas geavaheddjiiguin
- Bálvalusdoaimmaheaddjit ovttas geavaheddjiiguin ja lagamus oapmahaččaiguin/áittardeddiin
- Bálvalusdoaimmaheaddjit ovttas lagamus oapmahaččaiguin/áittardeddiin
- Nammaduvvon IP-koordináhtor
- Eará, čilge

BÁLVALUSFIDNEN:

22) Guđe muddui lea dárbu koordineret bálvalusaid dan jovkui masa don attát eanemus bálvalusaid?

- Hui buori muddui Buori muddui Muhtin muddui
- Ii báljo dárbu Ii leat dárbu koordineremii Eahpesihkkar

23) Guđe muddui geavahat ieš koordináhtora?

- Hui buori muddui Buori muddui Muhtin muddui Eai báljo addo Gielddat nammatit koordináhtora Eahpesihkkar In dieđe

Muhtomin vásihit bálvalusdoaimmaheaddjit ahte soames bálvalusaid lea váttis addit buori láhkai, vaikke vel geavaheddiin leat mearrádušat ahte galget oažžut daid bálvalusaid.

24) Jus ná lea gos don doaimmahat bálvalusaid, makkár bálvalusaide guoská dát dábálepmosit?

- Ruovttubuohttedikšū
- Praktihkalaš veahkki
- Doarjjaolmmoš
- Dudden
- Beaiveguovddáš
- Buhcciidruoktu
- Dudden buhcciidruovttus
- Veajuiduhttinorrun/oanehisáiggi orrun
- Ii guoskevaš
- Eará, čilge

25) Leago dus leamaš vejolašvuohta oaidnit mearrádusaid mat gullet geavaheddjiide geaidna doaimmahat bálvalusaid?

- Jo, buot
- Jo, eanaš
- Jo, soames
- In

26) Guđe muddui addojuvvojit bálvalusat ovttaskas mearrádusaid mielde beaivválaš bálvalusdoaimmaheamis?

- Hui buori muddui
- Buori muddui
- Muhtin muddui
- Unnán
- Eai obanassiige
- Eahpesihkkar

27) Guđe muddui geavahit geavaheaddjit gulahallanveahkkeneavvuid gulahallamii beaivválaš bálvalusdoaimmaheamis?

- Hui buori muddui
- Buori muddui
- Muhtin muddui
- Unnán
- Eai obanassiige
- Eahpesihkkar

28) Guđe muddui ožžot geavaheaddjit daid gulahallanveahkkeneavvuid sii dárbbášit?

- Hui buori muddui
- Buori muddui
- Muhtin muddui
- Unnán
- Eai obanassiige
- Eahpesihkkar

SÁMI ÁRBEVIROLAŠ JA ALTERNATIIVA DÁLKKODEAPMI:

Máilmmi dearvvašvuođaorganisašuvdna (WHO) definere árbevirolaš dálkkodeami "submin oppalaš gelbbolašvuođas, máhtus ja dahkamis mas leat teorijat, jáhkku ja vásáhusat vuodđun mat leat erenoamážat daid iešguđetge kultuvrrain, sáhteš go daid čilget vai ii, mat leat geavahuvvon bisuhit dearvvašvuođa ja hehtten dihte, bidjan dihte diagnosa, buoridit dahje dikšut rumašlaš ja silolaš buozalmasvuodaid." (2012).

NAČ/NOU (1995) mielde sisttisoallá árbevirolaš sámi álbmotdálkkodeapmi geavaheami earret eará buktagiid elliin, urtasiid ja šattuid, vara bisseheami, guhppema, varraluoitima, ruvvena ja guvhilláruššama.

29) Dieđátgo geavahitgo geavaheaddjit árbevirolaš sámi dálkkodeami dahje alternatiiva dálkkodeami?

Jo Eai In dieđe

30) Guđelágan sámi árbevirolaš dálkkodeami geavahit geavaheaddjit dábálepmosit?

- Buorideaddji (guvhllár)
- Healer
- Akupunktuvra
- Soneterapevta, homeopáhta jna
- Ii guoskevaš
- Eará, čilge

31) Makkár váttu(id) oktavuodas adnojuvvu árbevirolaš dálkkodeapmi dahje alternatiiva dálkkodeapmi?

BÁLVALUSAT ÁRGABEAIVVIS:

Iešguđet bealit sámi kultuvrras ja eallinlágis leat dutkojuvvon, muhto unnán lea dahkkon buohtastahttit daid dikšo- ja fuolahusdoaimmahemiid olbmuide geain leat kognitiiva doaibmahehttejumit nu go demeansa ja doaimmashehttejumi.

Viidásat dán iskkadeamis ovdanbuktojuvvot dutnje njeallje case (dilálašvuoda) mat leat čadnon bálvalusdoaimmaheapmái árgabeaivvis. Bivddán du lohkat case-čilgehusaid, ja dasto vástidit jearaldagaide mat leat juohke case:a vuolde.

Soapmásiidda leat dát case:t veahá earaláganat go dat dilálašvuodat maid sii vásihit beaivválaš bálvalusdoaimmaheamis. Bivddán du goitge vástidit jearaldagaide juohke case:i dan vuodul mii dutnje livčče leamaš lunddolaš jus livččet leamaš dan dihto dilálašvuodas.

Bálvalusdoaimmaheddjiid namat leat álo čállojuvvon stuorra bustávaiguin. Lea dahkkon teknihkalaš sivaid dihte, nu ahte lea álkit sirret gaskal geavaheddjiid ja bálvalusdoaimmaheddjiid go vástida jearaldagaide mat leat čadnon juohke case:i.

"Ane"

Ane lea 73 jagi, sus lea demeansadávda ja lea áiddo fáren buhcciidruktui. Dávjá idđedis Ane ii hálit lihkkat. Go BRITT goalmmát gearde boahťa sisa dán idida ja jearrá jus Ane lea gearggus lihkkat, de son dadjá ii ja jorgala selggos. BRITT hálešta veahá Aniin, ja loahpas dadjá "muhto dál mun gal measta jáhkán ahte fertet basadit". Ane ii vástit, muhto ii son vuosttil go BRITT váldá basaldaga ja várrogasat bassagoahťa su ámadaju. Basadeapmi dáhpuhuvvá jaskevuodas, mii beare dalle gaskkalduvvu go BRITT duollet dálle veahá hálešta.

Váktamolsumis lokte BRITT áššin Ane vuosttildreami bassot idđedis, ja jearrá ahte sáhtta go dat vuohki mo son čadáhii bassama, dulkojuvvot muhttinlágan bággemiin. GEIR oaivvilda su lahkoneapmi ferte leat ortnegis, ja čujuha njuolggadussii jávohis miehtamii. HENRIK lea ges čielggas dasa ahte Ane lea sápmelaš, ja go son jorgala eret ja jávohuvvá, de lea dat čielga mearka das ahte son čielgasit lea eará oaivilis. HANNE mielas šaddá váttis jus galgá váldit vuhti dakkár áššiid soames pasieanttaide, iige eará pasieanttaide. Son oaivvilda danne ahte buohkat,

beroškeahttá etnalašvuodas, berrejit meannuduvvot ovtta láhkai. Dasa lassin lea dearvvašvuoda dihte dehálaš ahte buohkat lihkket ja leat mielde doaimmain beaivit.

32) Geainna leat don eanemus seamma oaivilis go árvoštalat dán dilálašvuoda?

GEIR HENRIK HANNE

Eará, čilge

HANNE oaivvilda ahte buohkaid galgá meannudit ovtta láhkai, HENRIK ges oaivvilda ahte ferte váldit vuhtii ahte Ane lea sápmelaš.

33) Guđe muddui leat don seamma oaivilis dahje eará oaivilis čuovvovaš čuoččuhusaiguin?

	Áibbas ovttaoaivilis	Veahá ovttaoaivilis	Veahá eará oaivilis	Áibbas eará oaivilis	Eahpesihkkar
Buohkat berrejit meannuduvvot ovtta láhkai, beroškeahttá etnisitehtas	☐	☐	☐	☐	☐
Bálvalusdoaimmaheadjit fertejit heivehit bálvalusaid geavaheadjiid etnalašvuhtii	☐	☐	☐	☐	☐
Buohkat berrejit meannuduvvot ovtta láhkai, beroškeahttá oskkus	☐	☐	☐	☐	☐
Bálvalusdoaimmaheadjit fertejit heivehit bálvalusaid geavaheadji oskui	☐	☐	☐	☐	☐

GEIR hállá jávohis miehtama birra, juoga man HENRIK oaivvilda ahte ii sáhte dán dilálašvuodas geavahit, go Ane lea sápmelaš.

34) Guđe muddui oaivvildat don ahte váilevaš kulturáddejupmi sáhtttá leat hehttehussan searvamii?

- Hui buori muddui
- Buori muddui
- Muhtin muddui
- Unnán
- Das ii leat mearkkašupmi
- Eahpesihkkar

"Heikka"

Heikka lea vuoras sámedievdu guhte lea 87 jagi. Sus lea guhká leamaš demeansadánda ja orru danne buhcciidruovttus. Heikka lea manjimus áiggi hállagohtán unnit go ovdal, ja go dadjá maidige, de lea eanaš sámegeillii. Bargit dustejit dili dan láhkai ahte sii hállagohtet eará áššiid dahje geassádit. Ságestallamiin mat leat oktasašlanjas báhcá Heikka dávjá olggobeallái, go dat ságestallamat leat dárugillii. Bargit leat dattetge fuomášan ahte son movttáska ja searvá ságestallamiidda go bohtet guossit geat hálddašit sámegeiela. JOHANNA mielas, guhte ieš lea sápmelaš, lea dat váttis. Son oaidná ahte livčče buorre Heikkii jus son livčče hállat sámegeiela suinna, seammás go sus leat heajos vásáhusat čájejit sámevuodastis eará dilálašvuodain. Danne sus ii leat miella mitalit son lea sápmelaš daid earáid bargiide buhcciidruovttus.

35) Maid lea deháleamos váldit vuhtii dán dilálašvuodas? Manñálastte vuhtii váldimii 1:s-4:i, mas 1 = deháleamos

Heikka vejolašvuolta gulahallat árgabeaivvis

Heikka identitehta

JOHANNA sávaldat adnojuvvot dážan/ahte ii leat earálgan go eará eará bargit

Heikka vejolašvuolta individuálalaččat oážžut heivehuvvon bálvalusfálaldaga, masa maiddá gullá kultuvra

36) Maid berre Johanna dahkat dán dilálašvuodas? Manñálastte molssaeavttuid 1:s-7:i, mas 1 = deháleamos

Mitalit ahte lea sápmelaš ja gulahallat Heikkain

Loktet áššin bargiidčoahkkimis mo bargit deaivvadit Heikkain, ja ovttasráđđái gávnnaht eará vugiid mo suinna deaivvadit

Hállat sámegeiela Heikkain go leaba guovttá

Háhkát sámegeielat olbmuid galledanbálvalusa bokte

Joatkit nu go ovdal

Hállat jodihangottiin virgádit sámegeielat bargi

Evttohit sámegeielkurssa buot bargiide, nu ahte buohkat sáhttet oahppat gulahallat Heikkain ja vejolaš eará sámegeielat pasieanttaiguin

37) Berrejit go bargit váldit sámegeielkurssa, vai sáhttet hállat Heikkain?

Jo Eai In dieđe

38) Man dehálaš lea dovdat geavaheaddji/pasieantta kultuvrra ja etnalašvuoda beaivválaš bálvalusdoaimmaheamis?

Hui dehálaš Dehálaš Unnánat dehálaš

Das ii leat mearkkašupmi Eahpesihkkar

39) Du bargosajis, dieđátgo gudemuš geavaheddjiin lea sámi duogáš?

Jo Jo, eanaš Jo, moadde In Eahpesihkkar

Das ii leat mearkkašupmi bálvalusdoaimmaheapmái

Heikka báhcá olggobeallái beaivválaš ságastallamis, go son eanaš hállá sámegeiela.

40) Man muddui oaivvildat don ahte giella sáhttá leat hehttehussan searvat beaivválaš doaimmaide daid geavaheddjiide geaidda don doaimmahat bálvalusat?

Hui buori muddui Buori muddui Muhtin muddui Unnán

Das ii leat mearkkašupmi Eahpesihkkar

"Jon"

Jon lea 36 jagi ja orru iežas lanjadagas, son oážžu veahki ruovttubálvalusas 3 diimmu beaivái iežas doaimmashehttejumi dihte. Manjimus áiggiid lea son beroštišgohtán sáme politihkalaš áššiin, ja hállá ollu gielddaválggaid birra mat leat sullii mánu geahčen. Jon vuordá dál válgakoartta, muhto ii leat vel bohtán poasttas. Son lea namuhan dan mángga bargái. Buohkat leat dadjan ahte dán ferte sáhttit ordnet, muhto son ii leat vel ge ožžon válgakoartta. Okta bálvalusdoaimmaheadji lokte váilevaš válgakoartta áššin ovttá váktamolsumis. Okta geassebargi dadjá ahte son ii diehtán ahte olbmot geain lea doaimmashehttejupmi sáhttet jienastit, ja danne jáhkii ahte son ii galgan oážžut válgakoartta. Okta eará bálvalusdoaimmaheadji deattuha hástalusaid dainna ahte Jon galgá nákcet ieš mearridit maid galgá jienastit, go son lea hállan veahá Jonain politihka birra. Son lea ožžon dan áddejumi ahte Jon áigu jienastit dan seamma go su áhčči go "áhčči diehtá buoremusat", nu go Jon dadjá. MARIANNE ges vásiha ahte Jonas lea hui beroštupmi ja čuovvu mielde áigequovdilis politihkalaš áššiin. Son oaivvilda ahte stuorámus hástalus lea digaštallat politihka Jonain nu ahte ii váikkut su iežas oaiviliiguin.

41) Man dehálaš lea du mielas ahte Jon beassá jienastit?

- Hui dehálaš Dehálaš Unnánat dehálaš Ii dehálaš
 Eahpesihkkar

42) Jus don vástidit "unnánat dehálaš", "ii dehálaš" dahje "eahpesihkkar" ovddit vástádussii, sáhtátgo ákkastallat manne?

43) Jus Jon ii nagot ieš váldit iešheanalaš mearrádusa, muhto jienasta seamma go su áhčči, berrego Jon dalle jienastit?

- Jo, lea goitge dehálaš geavahit jienastanvuogiatvuoda
 Ii, jus son ii nagot áddet váikkhusaid dan mearrádusas man váldá, de ii berre jienastit obanassiige
 In dieđe

44) Man muddui berrejit bargit diktit MARIANNE fuolastuvvama váikkuhit man muddui sii servet politihkalaš digaštallamiidda Jonain?

- Hui buori muddui Buori muddui Muhtin muddui Unnán
 Eahpesihkkar

45) Man muddui láchčojuvvo válgasearvamii dan geavaheddjiidjovkui masa don doaimmahat bálvalusaid?

- Hui buori muddui Buori muddui Muhtin muddui Unnán
 Ii leat leamaš fáddán Eahpesihkkar

49) Makkár vuhtii váldimat berrejit eanemus deattuhuvvot go ANNE árvvoštallá maid galgá dahkat dán dilálašvuodas? Maŋŋálastte 1:s-7:i, mas 1 = deháleamos

Sunna iešmearrideapmi

Suddjet bargoustiba oažžumis negatiiva ruovttoluottadieđuid

Čuovvut biddjon vahkkoplána

Sunna sosiála searvama

Sunna cealkámuša ahte son lea váiban

Ovdalaš moaitagat maid váhnemat leat cealkán

Váikkuhusat nuppi geavaheaddjái

Vahkkoplána lea reaidu mii galgá addit Sunnai oppalaš geahčastaga ja einnostahttivuođa árgabeaivvis. Dasa lassin lea dat maiddá biddjojuvvon daid áiggiid vuođul goas Sunnas lea veahkki ruovttubálvalusas.

50) Makkár doaimamolssaeavttuid berre ANNE válljet dáid vejolašvuodain dán dilálašvuodas?

- Movttiidahttit stobu bassat? Lea dál Sunnas lea veahkki bassat stobu. Jus dat maŋiduvvo de dat váikkuha daid eará geavaheddjiide
- Dadjat ahte lea ortnegis, danne go Sunna lea váiban ja addá čielga dieđu ahte son ii hálit bassat dál
- Dadjat ahte lea ortnegis, go lea dehálat ahte Sunna searvá sosiála doibmii
- Movttiidahttit oba noavkkuhitge, nu ahte sihke Sunna ja bargoustit eaba oačču negatiiva kommentáraid Sunna váhnemiin
- Čáhkkehit saji fállat sutnje bassanveahki maŋŋágaskabeaivvi
- Eará, čilge

Sunnas lea vahkkoplána. Dákkár organiseren daid beaivválaš doaimmain olbmuide geat dárbbášit veahki árgabeaivvi ii leat eahpedábálaš.

51) Man dehálaš lea ahte biddjojuvvon vahkkoplánat čuvvojuvvojit?

- Hui dehálaš Dehálaš Unnánat dehálaš Ii dehálaš Eahpesihkkar

Sáhttet leat iešgudetge sivat dasa ahte geavaheaddjit háliidit spiehkastit biddjojuvvon vahkkoplánas, ja bargit fertejit árvvoštallat makkár dilálašvuodain ja man ollu sii galget movttiidahttit geavaheaddji goitge čadahit doaimmaid mat leat vahkkoplánas.

52) Man muddui berrejit bálvalusdoaimmaheaddjit geahččalit movttiidahttit geavaheaddji go...

	Hui buori muddui	Buori muddui	Muhttin muddui	Unnán	Eai obanassiige	Eahpesihkkar
...geavaheaddjit leat illáveaje, buozas jna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...geavaheaddjit leat váiban	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...geavaheaddjit dadjet ahte eai hálit/ii leat miella	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...geavaheaddjit leat dahkan eará šiehtadusaid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...geavaheaddjit háliidit maŋjdit doaimmat maŋjelažžii dan beaivvi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...geavaheddjiide leat guossit boahtán	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...geavaheaddjit háliidit baicce juoga eará bargat	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Bargiide lea boahtán moaitta Sunna lanjadaga buhtisteapmái. Mo berrejit bargit gieđahallat dán moaitaga?

53) Bargit berrejit...

- ..bagadit eanet bassama oktavuodas
- ..diktit Sunna mearridit man buhtis galgá (nu guhká go ii leat váralaš dearvvašvuhtii)
- ..váldit badjelasas bassandoaimma
- ..diktit Sunna mearridit man buhtis galgá leat (ja addit dieđu su váhnemiidda dan birra)
- ..evttohit ahte Sunna sáhhtá oastit dán bálvalusa muhttin fitnodagas dahje sullasaččas
- Eará, čilge

Sunnas lea vuoliduvvon bargoáigi njealjji beaivái vahkus, go su mielas lea menddo lossat bargat vihtta beaivvi. Vidát beaivi geavahuvvo dál buhtistit lanjadaga.

54) Leago buhtisteapmi buorre vuohki geavahit "friddjabeaivvi"?

- Jo, dalle luvve maŋjágaskabeivviid daid eará árgabeivviid
- Ii, Sunna berre geavahit dán beaivvi masa nu mii addá sutnje návccaid, ovdamearkka dihte lášmmohallamii, leahkit sosiála
- Jo, jus Sunna ieš háliida dan, ja sáhhtá välljet vahkus vahkkui
- Jo, Sunna lea leamaš mielde hábmet vahkkoplána
- In dieđe

Dát case Sunna birra lea searvama ja iešmearrideami birra daid smávva mearrádusaid ektui árgabeaivvis. Mo livčče digaštallan šaddat jus livčče guoskan stuorát mearrádusaide, ovdamearkka dihte orrundilálašvuoda birra?

55) Man muddui berre Sunna mearridit gos ja geainna son galgá orrut?

Hui buori muddui Buori muddui Muhtin muddui Unnán In dieđe

56) Áššis gos Sunna galgá orrut, maid lea deháleamos váldit vuhtii? Maŋŋálastte 1:s-5:i, mas 1 = deháleamos

Sunna iešmearrideapmi

Lagamuš oapmahaččaid/áittardeaddji oaivil

Gieldda resurssat, dása gullet makkár ásodagat leat olámuttos ja logistihkka dan ektui ahte mo Sunnai addit nu buori fáaldaga go vejolaš

Sunna bálvalusdárbu

Man lahka lea bálvalusfálaldahkii

57) Mii du mielas lea stuorámus hehttehussan searvamii olbmuide geain lea demeansadávda sámi álbmogis? Maid sáhtá dahkat njeaidin dihte dáid hehttehusaid, ja mo galgá ovddidit searvama olbmuide geain lea demeansadávda?

58) Mii du mielas lea stuorámus hehttehusan searvamii olbmuide geain lea doaimmashehttejupmi sámi álbmogis? Maid sáhtta dahkat njeaidin dihte dáid hehttehusaid, ja mo galgá ovddidit searvama olbmuide geain lea doaimmashehttejupmi?

Mun háliidan joatkkán dán jearahallaniskadeapmái čadahit soamesságastallan jearahallamiid dan birra mii guoská searvamii olbmuide geain lea doaimmashehttejupmi. Jus don doaimmahat bálvalusaid olbmuide geain lea doaimmashehttejupmi jasearvvašit dákkár jearahallamii, de livčče buorre jus válddát oktavuodatelefovna: 770 58346/770 58 100 bokte, dahje sáddet e-boastta čujuhussii: stina.r.hirsti@uit.no

GIITU GO SERVET ISKKADEAPMÁI!

«Demokrátalasj oassálasstem ulmutjijs kognitijva doajmmaheredimij varresvuoda- ja huksodievnastusán»

Dát gatjádallamátsáidibme dagáduvvádievnastimvaddij gaskan gudi dievnastusájt vaddi ulmutjijsa gænna lidemænnasaskihpudahka ja ulmutjijsa gudi li doajmmahieredime, suohkanavarresvuoda- ja huksodievnastusán moatten suohkanin duon dán sámegeillaguovlujn rijkan. Átsáidibme sáddiduvvá dunji, gá duv átsádallama sjaddiájnna prosjevtan ja máhtti viehkedit mijáv lasedittjat máhtudagáv ulmutjijs gænnali doajmmahieredime sáme duogátjiin.

ADDNEJUOGOS:

1) Makkir kognitijva doajmmahieredibme li ienemusát addnijn gejda dán dievnastusájt dájmda?

Doajmmahieredibme Demænnasaskihpudahka Ietján

DUV DUOGÁSI JA BARGGOSADJE:

2) Le gus álmáj vaj nissun?

Álmáj Nissun

3) Mij la duv tjerdalasj duogásj? (bieja avtav jali ienep ruossa)

Muv tjerdalasj duogásj la: Dádtja Sábme Guojnno Ietján, tjielggi

4) Manen ietjat aná? (bieja avtav jali ienep ruossa)

Dádtjan Sábmen Guojnnon Ietján, tjielggi

5) Mij la/lij duv sijddagiella? (bieja avtav jali ienep ruossa)

Dárogiella Sámegeiella Guojnogiella Ietjá, tjielggi

6) Makkir áhpadus la dujna?

Suodjalimsujttár Skihppijsujttár Viehkesujttár
 Huksobargge Varresvuodafáhkabargge
 Mánájsuodjalimpedagávggá Sosionávmmá Ij formála áhpadus
 Ietján, tjielggi

7) Makkir virgen la dán?

Suodjalimsujttár Skihppijsujttár Viehkesujttár
 Huksobargge Varresvuodabargge Viehken Ássjegiehtadalle
 Ássudakjâdediddje Birásterapævtta Birásbargge
 Ietjá, tjielggi

8) Makkir dievnastusáv(ájt) dán dájmada?

- Skihppijsujtto sijdajn Psykiatrijjadievnnastus Gæhpádis
 Skihppijsidda Dievnastusá sijdajn/huksodievnnastus Ássjegiehtadallam
 Ietjá, tjielggi

9) Makkir gielav/gielajtt buvtá? (bieja avtav jali ienep ruossa)

- Dárogielav Guojnogiela Ietjá, tjielggi

GIELLA JA DÁLKKUMDIVNNASTUSÁV ADNET:

10) Buvttá gus njálmálasj sámegeielav?

- Buvttá Iv buvtá
 Buvttá muhtem mærráj (dádjadav ja/jali binnáv sámegeielav ságastav)

11) Makkir gielav ienemusát aná sáme addnij? (bieja avtav jali ienep ruossa)

- Dárogielav Sámegeielav Guojnogiela Anáv dálkáv
 Ietjá, iv rat diede

12) Jáhká gus muhttijn la nav jut dievnastusdájmadiddje ja addne boasstot dádjadibá nubbe nuppev gielalasj gássjelisvuoda diehti?

- Ij goassak Vuorjját Muhttijn Állu álu Álu Iv la visses

Gá aktandoajmmá sáme addnij de máhtta liehket dárbbu adnet moadda giela vaj álllida nubbáj gárgadisájn. Huoman gájt adná ienemusát avtav gielav aktandoajmmamin.

13) Makkir gielav sihtá sáme addne duv átsádallamij milta vuostak adnet gá æjvval varresvuoda- ja huksodievnnastusájn?

- Dáro Sáme Guojno Ietjá, tjielggi

14) Ájádala gus goassak dárbbu le dálkkáj aktandájmatjit sáme addnij?

- Ájádala, agev
 Ájádala, dábalamos
 Duolla dálla
 Addne e sidá dálkáv adnet
 Iv, ij dat gooska dan addnejuohkusij masi mán dievnastusájt dájmadav

15) Man álkke jali gássjel la duv átsádallamij milta dálkáv áttjudit gá la dárbbu?

- Riek álkke Álkke Gássjel Riek gássjel Iv diede

16) Gå sámegielat dálkká aneduvvá, guhti dábálathtat dalloj dálkkán doajmmá?

- Almolasj virgádum dálkká
- Soames ietjá bargge
- Familjasebrulasj
- Nubbe árr/-pasiaennta
- Ietjes, tjielggi

17) Gå dálkká aneduvvá, man dudálasj jali duhtamahtes la dán aktandájmaj duv ja addnij gaskan?

- Riek dudálasj Dudálasj Duhtamahtes Riek duhtamahtes
- Iv la dálkáv adnám

JUOGADIBME JA DIEVNASTUSÁV HÁBBMIM:

18) Duv átsádallamij milta, guhti dábálathtat áhtsámusáv varresvuoda- ja huksodievnastusájda hábbmi?

- Addne ietja
- Addne aktan lagámusáj jali oahttsijn (verge)
- Addne aktan sijddadievnastusáj jali institusjåvnåjn
- Sijddadievnastus jali institusjåvnå
- Addne ja lagámusá/oahtte aktan sijddadievnastusáj jali institusjåvnåjn
- Lagámusá /oahtte aktan sijddadievnastusáj jali institusjåvnåjn
- Ietjes, tjielggi

19) Gå dievnastusá galggi juogaduvvat, guhti ienemusát vaddá diedoht addne dárboj birra ma ælla áhtsámusán?

- Addne ietja
- Addne aktan lagámusáj jali oahttsijn (verge)
- Addne aktan sijddadievnastusáj jali institusjåvnåjn
- Sijddadievnastus jali institusjåvnå
- Addne ja lagámusá/oahtte aktan sijddadievnastusáj jali institusjåvnåjn
- Lagámusá /oahtte aktan sijddadievnastusáj jali institusjåvnåjn
- Viedtjá javllamusáv aktisasj barggoguojmij duola dagu dåktåris, NAV:as, 2. linnjådievnastusáv
- Ietjes, tjielggi

20) Go viettjaduvvá lassediedo ma ælla åhtsåmusån, gåktu lassediedo dábálatatjat viettjaduvvá?

- Tjåhkanime baktu
- Telefåvnå baktu
- Girje baktu
- E-påsta baktu
- Ietjá, tjielggi

21) Guhti dábálatatjat dievnastusåjt aktit (koordineri)?

- Addne ietja
- Addne aktan lagåmusåj jali oahttsijn (verge)
- Dievnastusjådediddje aktan addnij
- Dievnastusjådediddje aktan addnij ja lagåmusåj/oahttsijn
- Dievnastusjådediddje aktan lagåmusåj/oahttsijn
- Nammadum IP-aktididdje
- Ietjes, tjielggi

DIEVNASTUSLUOHKKO:

22) Man mærråj la dárbbu aktidit dievnastusåjt dan juohkusij masi dån ienemus dievnastusåjt dåjmada?

- Åvvå dárbbu Dárbbu le Muhtem mærråj Ij la vuojga dárbbu
- Ij la dárbbu aktidit Iv la visses

23) Man mærråj addne aktididdjev iesj vålji?

- Agev Vargga agev Muhtem mærråj Ij dav dagå Suohkan aktididdjev nammat
- Iv la visses Iv diede

Muhttijn dievnastusdåjmadiddje åtsådalli, muhtem dievnastuså la gåssjel vuogaslåhkåj vaddet, våjku addnijn li mærråmuså galggi dajt dievnastusåjt oadtjot.

24) Jus la náv danna gánná dán dievnastusájt dájmada, makkir dievnastusájda dábálatjtat guosská?

- Skihppijsujtto sijdajn
- Praktihkalasj viehkke
- Oatsodiddje
- Gæhpádis
- Biejvvesijdda
- Skihppijsijdda
- Gæhpádis skihppijsijdan
- Oatsodimárrom/ániággásasj árrom
- Ij guoskavasj
- Ietján, tjielggi

25) Le gus dujna læhkám máhttelisvuohta mærrádusájt vuojnnet ma gulluji addnijda gejda dievnastusájt dájmada?

- Le, divna
- Le, ienemusá
- Le, muhtema
- Iv

26) Man mærráj dievnastusá vatteduvvi ájnegis ulmuttij mærrádusáj milta bæjválasj dievnastusdájmadimen?

- Agev
- Vargga agev
- Muhtem mærráj
- Unnán
- Ij ávvánis
- Iv la visses

27) Man mærráj addne adni guládallamvædtsagijt bæjválasj dievnastusdájmadimen?

- Agev
- Vargga agev
- Muhtem mærráj
- Unnán
- Ij ávvánis
- Iv la visses

28) Man mærráj addne oadtju dajt guládallamvædtsagijt majt dárbahti?

- Agev
- Vargga agev
- Muhtem mærráj
- Unnán
- Ij ávvánis
- Iv la visses

SÁME ÁRBBEDÁBÁLASJ JA ALTERNATIJVA DÁLKUDIBME:

Værálda varresvuodaorganisasjavná (WHO) tjielggi árbbedábálasj dálkudimev "tjoahken ábbálasj máhtudagás, máhtos ja dahkamis majn li teoria, jáhkko ja átsádallama vuodon ma li sierralágátja dajn iesjgengalágásj kultuvrajn, máhtá dajt tjielggit vaj ij, ma li anedum bisodittjat varresvuodav ja hieredime diehti, biejatijt diagnávsáv, buoredittjat jali dálkudittjat rubbmelasj jali psyhkalasj skihpudagájt." (2012).

NOU (1995) milta sisadná sáme álmukdálkudibme duola dagu juhtusij buktagijt adnet, urttasijt ja sjattojt, varáv tjadnat, guhppim, varraluojtem, ruvvisa ja lãhkãm.

29) Diedá gus jus addne adni árbbedábálasj sáme álmukdálkudimev jali alternatijva dálkudimev?

- Adni
- E ane
- Iv diede

30) Makkir árbbedábálasj sáme álmukdálkudimev adni addne dábalattjat?

- Låhkke (buorediddjev)
- Healer
- Akupunktuvrra
- Soneterapija, homeopáhhta jná
- Ij guoskavasj
- Ietjá, tjelggi

31) Makkir skihpudagáj/vájvij diehti aneduvvi árbbedábálasj sáme álmukdálkudimev jali alternatijva dálkudimev?

DIEVNASTUSÁ ÁRGGABIEJVEN:

Iesjengga bielesáme kultuvras ja viessomvuogijs li guoradaláduvvam, valla binná l dagádum buohtahtátjt dajt sujttim- ja huksodáimadimijt ulmutjida gænna l kognitijvva doajmmahieredime nav gáktu demænssa ja miellavihke.

Vijdábut dán guoradallamin ávddánbuvteduvvi dunji niellja case (dile) ma li tjanádum dievnastudáimadimbáj árggabiejven. Bivdáv duv lågátjt case-tjelggidusájt, ja dassta mañjela vásstedittjat gatjálvisájt ma li juohkka case:a vuolen.

Soabmásiida li dá case:a vehik ietjálágátja gá da dile majt sij átsádalli bæjválasj dievnastudáimadimen. Bivdáv gájt duv gatjálvisájt vásstedittjat juohkka case:ij dan vuodon mij dunji luluj luondulasj jus lulu dan alma dilen.

Dievnastudáimadiddje namá li agev tjáledum stuorra bokstávaj. Dat la dagádum nav teknihkalasj siváj diehti, vaj la álkke sieradit addnij ja dievnastudáimadiddje gaskan gá vássteda gatjálvisájt ma li tjanádum juohkka case:ij.

"Ane"

Ane l 73 jage, sujna le demænssaskihpudahka ja áttjak la skihppiisjiddaj jáhtám. Álu Ane ij sidá idedijt badjánit. Gá BRITT goalmát bále boáhtá sisi dán ideda ja gatját jus Ane le gergas badjánittjat de sán javllá iv ja hárdov járggál. BRITT unnán Anijn ságas, ja mañjutjissaj javllá "valla dálla mán hálvva jáhkáv viertti basádit". Ane ij vássteda, valla sán ij vuosstelda gá BRITT váldá basáldagáv ja várrogisát bassagoáhtá suv muodov. Basáidibme dáhpádvvá sjávodisvuodan, dássju BRITT duolla dálla unnán ságas.

Váktamálssomin BRITT ássjev bajet Ane vuossteldimev idedijt bassamis, ja gatját jut máhtá gá dat vuohke gáktu sán tjadát bassamav, dálkuduvvat soameslágásj nággimijn. GEIRa mielas suv lahkanibme viertti liehket vuogas, ja vuoset njuolgadussaj sjávodis miededibmáj. HENRIKa mielas la gis tjelgas, gá Ane la sábme ja gá sán járggál ierit ja sjávoduvvá, de lea dat tjelgga mærkka dassta, sujna l tjelggasit ietjá vuojnno. HANNE mielas sjaddá gássjel jus galggá vieldit dakkár ássjiit soames pasienta vuoksjuj valla ij ga ietjá pasienta vuoksjuj. Suv vuojnno l danen jut divna, berustahtek tjerdalasj duogátjav, lulun giehtadaláduvvat sæmme láhkáj. Dasi duodden la varresvuoda diehti ájnus jut divna badjáni ja li siegen dájmajn bievjijt.

32) Gejna la dán ienemus sæmme vuojnon gá árvustalá dáv dilev?

- GEIR HENRIK HANNE Ietjes, tjelggi

HANNE mielas divna galggi giehtadaláduvvat sæmme láhkáj, HENRIKa mielas gis vierttiji vieldit gá Ane la sábme.

33) Man mærráj la dujna sæmmi vuojnno jali ietjá vuojnno tjuovvovasj tjuottjodusájda?

	Állu avtamielak	Vehik avtamielak	Vehik ietjá vuojnno	Állu ietjá vuojnno	Iv la visses
Divna lulun giehtadaláduvvat sæmmi láhkáj, berustahtek tjerdalasjuodas.	☐	☐	☐	☐	☐
Dievnastusdájmadiddje vierttiji hiebadit dievnastusájt addnij tjerdalasjuohtaj	☐	☐	☐	☐	☐
Divna lulun giehtadaláduvvat sæmmi láhkáj, berustahtek áskos.	☐	☐	☐	☐	☐
Dievnastusdájmadiddje vierttiji hiebadit dievnastusájt addnij ásskuj	☐	☐	☐	☐	☐

GEIR ságas sjávodis miededime birra, juoga mav HENRIKa mielas ij máhte dán dilen adnet, gå Ane la sábme.

34) Man mærráj duv mielas vádna kulturdádjadus máhttá liehket hieredibmen oassásstemij?

- Agev
- Vargga agev
- Muhtem mærráj
- Unnán
- Dat ij la ájnas
- Iv la visses

"Hæjkka"

Hæjkka I vuoras sámeálmáj gut la 87 jage vuoras. Sån la mælggadav demænsaskihpudagás skihpam, ja danen skihppijsjidan árru. Hæjkka I mañemus ájgev ságastam unnep gå ávddála, ja gå javllá majdik, de la ienemusát sámegeiellaj. Bargge duosstu dilen dan láhkáj, sij sáhkadahttji ietjá ássjij birra jali gæssádi. Ságastallamijjn ma li aktisasj lanján Hæjkka álu álgusjbælláj báhtsá, go dá ságastallama li dárogeiellaj. Bargge li huoman ájttsam, sån ællá ja sæbrá ságastallamijda gå sámegeielak guosse báhti. JOHANNA mielas, gut iesj la sábme, dát la gássjel. Sån vuojnna luluj buorre Hækkaj jus sån luluj sujna sámástit, sæmmi gå sujna li nievres vásádušá sámevuodastis vuosedit ietjá dilen. Danen ij la sujna miella subtsastit sån la sábme dajda ietjá barggijda skihppijsjidan.

35) Mav la ájnnasamos vieldit dán dilen? Gárggala vieldimev 1:as-4:ij, gánná 1 = ájnnasamos

Hejka máhttelisvuohta guládallat árggabiejen

Hejka identitiehtta

JOHANNA sávdus aneduvvat rivggon/ij la ietjálágásj gå ietjá bargge

Hejka máhttelisvuohta individuáلالattjat oadtjot hiebadum dievnastusfálaldagav,
masi aj kultuvrra gullu

36) Majt luluj Johanna dán dilen dahkat? Gárggala vieledimev 1:as-7:ij, gánná 1 = ájnnašamos

Subtsastit sán la sábmme ja guládallat Hejkajn

Bajedit ássjen barggijttjåhkånimen gáktu bargge Hejkajn æjvvali, ja aktijrádálattjat gávnnaš Ietjá vuogijtt gáktu sujna æjvvalit

Ságastit sámegeielav Hejkajn gá guovtu libá

Áttjudit sámegeielagijtt guossidimdievnastusá baktu

Joarkket nav gáktu ávddåla

Ságastit jådediddijtt sámegeielak barggev virggáj biedjat

Oajvvadit sámegeielkursav divna barggijda, vaj divna máhtti oahppat guládallat Hejkajn ja ietjá sámegeielak pasientaj, jus li

37) Lulun gus bargge tjadádit sámegeielkursav, vaj máhtti Hejkajn ságastit?

Lulun E lulu Iv diede

38) Man ájnas la dábdådát addne/pasienta kultuvrav ja tjerdalasj duogátjav bæjválasj dievnastusdåjmadimen?

Riek ájnas Ájnas Unnán ájnas Dasi ij la dárbbu Iv la visses

39) Duv bargosajen, diedá gus guhtimuttja addnijñ le sáme duogásj?

Diedáv Diedáv, ienemusájt Diedáv, soabmåsijtt Iv Iv la visses
 Dat ij la ájnas dievnastusdåjmadibmáj

Hæjka báhtsá ålgusjbælláj bæjválasj ságastallamis, gá sán ienemusát sámegeielav ságas.

40) Man mærráj duv mielas giella máhttá liehket hieredibmen sebratjit bæjválasj dåjmajda daj addnijda gejda dán dievnastusájt dåjmada?

Agev Vargga agev Muhtem mærráj Unnán Dat ij la ájnas
 Iv la visses

"Jon"

Jon la 36 jage ja årru ietjas årudagån, sån viehkev sijddadievnastusås oadtju 3 tijma bæjvváj ietjas doajmmahieredime diehti. Mañemus åjgijtt la sån berustahttjåm sámepolitihkalasj åssjjs, ja ålov ságas suohkanvålgaj birra ma li birrusij máno duogen. Jon dálla vålgakårtåv vuorddå, valla ij la åjn påstan boahтам. Sån la dav moatte barggáj nammadam. Divna li javllam dáv viertti máhttet tjoavddet, valla sån ij la åjn vålgakårtåv oadtjum. Akta dievnastusdåjmadiddje bajet vådnu vålgakårttå åssjen avta våktamålssomin. Akta giessebargge javllå sån ij la diehtåm ulmutja gænna l doajmmahieredibme bessi jienastit, ja danen jáhkij sån ittjij galga vålgakårtåv oadtjot. Akta ietjá dievnastusdåjmadiddje daettot håsstalusaajt dajna jut Jon galggå náhkak iesj mierreditt majtt galggå jienastit, gá sån la ságastam vehik Jonajn politihka birra. Sån la dav dådjadusåv oadtjum, Jon åjggo jienastit dav sæmmi gá åhttjes gá "åhttje buoremusåt diehtå", nav gáktu Jon javllå. MARIANNE gis åtsådallå, Jonan le viehka berustibme ja tjuovvu åjggeguovddelis politihkalasj åssjijtt. Suv mielas stuoråmus håsstalus la dågåstallat politihkav Jonajn ja ij ietjas vuojnojdå våjkkuditt.

41) Man ájnas la duv mielas, Jon bæsså jienastit?

Riek ájnas Ájnas Unnán ájnas Ij ájnas Iv la visses

42) Jus dån vássteda "unnán ájnas", "ij ájnas" jali "iv la visses" ávdep gatjálvissaj, máhtá gus tjielggit manen?

43) Jus Jon ij iesj nagá iesjráddijiddje mærrádusáv dahkat valla jienas sæmmi gá áhttjes, luluj Jon dalloj jienastit?

- Luluj, la huoman ájnas jienastamriektáv adnet
- Ij lulu, jus sãn ij nagá dádjadit vájkkudusájt dan mærrádusás mav válldá, de ij lulu ávvånis jienastit
- Iv diede

44) Man mærráj lulun bargge dibddet MARIANNE hujá vájkkudit man mærráj sij sæbrrí politihkalasj dágástallamijda Jonajn?

- Agev
- Vargga agev
- Muhtem mærráj
- Unnán
- Iv la visses

45) Man mærráj látjeduvvá válggæsæbrramij dan addnejuohkusij masi dån dievnastusájt dájmada?

- Agev
- Vargga agev
- Muhtem mærráj
- Unnán
- Ij la læhkám tiebmán
- Iv la visses

46) Jus dån vássteda "unnán", " jali "ij la læhkám tiebmán" ávdep gatjálvissaj, manen jáhká nav la?

47) Man mærráj duv mielas vuorddemusá/vádna vuorddemusá sebrudagán máhtti liehket hieredibmen ulmutjijda gænna l doajmmahieredime sebratjit?

- Agev
- Vargga agev
- Muhtem mærráj
- Unnán
- Dat ij la ájnas
- Iv la visses

"Sunná"

Sunná l 21 jage ja ietjas árudagán árru. Niellja biejeve vahkkuj barggá ASVO-vidnudagán. Ávddála Sunna bargaj vihta biejeve vahkkuj, valla barggagádjij niellja biejeve gá suv mielas lej lássát. Vidát árggabiejeve la manñenagi adnegoahtám árudagáv basátjit ja rájatjit, ja la dálla biejadum suv vahkkopládnaj mierredum doajmman. Sunná l læhkám siegen vahkkoplánav hábbmimin, ja máhtá iesj bassat gá bagádallamav oadtju. Bargge li huoman gujddimij lagámusájs oadtjum, suv árudahka ij la nuoges buoragit

basádum. Gå ANNE boahhtá Sunnáv viehkeditjtat dábev bassat, de javllá Sunnáv suv æjgáda libá guossáj boahtemin biejjvet mañjela. Dan mañjela subtsas sán la sjehtadam kinoj mannat sæmmi iehkeda. Dassta mañjela sán javllá sán la vájbbam, ja buorep gå bassat de sihtá vuoinadasstet desik kinoj galggá mannat. ANNE diehtá suv bargoguojmme gut la bargon biejjvet mañjela, oadtju nievres diededimijt æjgádijs jus árudahka ij uddni basáduvá. Gå ANNE javllá máhtta liehket hávsske gå árudahka l rájnas gå Sunnáj biejjvet mañjela guosse báhti, de Sunnáv vásstet sán máhtta farra mañjegasskabiejven bassat. Ij la biejadum ájgge Sunnáv viehkeditjtat dan iehkeda. ANNE diehtá, jus basos galggá tjadáduvvat viehkijn mañjegasskabiejvev, de la soames ietjá addne guhti ij iattjo ietjas juogaduvvam ájgeve viehkijn dan bieje.

48) Gáktu árvustalá dajt iesjgeñgalágásj vieledimijt majt ANNE vierrti dán dilen dahkat?

	Riek ájnas	Ájnas	Vehik ájnas	Unnán ájnas	Ij guoskavasj	Iv la visses
Sunná iesjmierredibme	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bargoguojmen suoddjit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Biejadum vahkkoplánav tjuovvot	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sunná sosiála oassálasstem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sunná javllamus jut sán la vájbbam	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ávdep gujddima æjgádijs	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vájjkudime ietjá addnijda	☐	☐	☐	☐	☐	☐

49) Makkár vieledime lulun ienemusát dættoduvvat gå ANNE árvustallá majt galggá dán dilen dahkat? Gárggala vieledimev 1:as-7:ij, gánná 1 = ájnnaamos

Sunná iesjmierredibme	☐
Suoddjit bargoguojmev nievres diededimijt oadtjomis	☐
Biejadum vahkkoplánav tjuovvot	☐
Sunná sosiála oassálasstem	☐
Sunna javllamus sán la vájbbam	☐
Ávdep gujddima æjgádijs	☐
Vájjkudime nuppe addnáj	☐

Vahkkopládna l reaidu mii galgá addit Sunnai oppalaš geahčastaga ja einnotahttivuoda árgabeaivvis. Dasa lassin lea dat maiddá biddjojuvvon daid áiggiid vuodul goas Sunnas lea veahkki ruovttubálvalusas.

50) Makkir doajmmamáhttelisvuodav luluj ANNE válljit dásj máhttelisvuodajs dán dilen?

- Mávtástuhttet dábev basátjit. Dálle le Sunnán viehke dábev basátjit. Jus dat mañgeduvvá de dat vájjkut dajda ietjá addnijda
- Javllat jut dáhkki, danen gå Sunnáv l vájbbam ja tjielgga diedov vaddá sán ij sidá dálle bassat
- Javllat jut dáhkki, gå la ájnnaabbo Sunnáv sosiála doajmmaj oassálasstá
- Mávtástuhttet edesik dumijt rubátjit, nav vaj Sunnáv ij ga bargoguojmme negatiiva kommentárajt Sunnáv æjgádijs oattjo
- Dagá sajev fálatjit sunji bassamviehkeve mañjegasskabiejvev
- Ietján, tjielggi

Sunnán la vahkkopládna. Dákkir organiserim dajt bæjválasj dájmajs ulmutijida gudi viehkeve dárbaži árggabiejven ij la iehpedábálasj.

51) Man ájnas le, biejadum vahkkoplána tjuovoduvvi?

- Riek ájnas Ájnas Unnán ájnas Ij la ájnas Iv la visses

Máhtta liehket iesjgegalágásj sivá dasi, addne sihti biejadum vahkkoplánas garvvet. Bargge vierhti árvustallat makkár dilen ja man álov sij huoman galggi addnijt mávtástuhttet tjadáittjat dájmajs ma li vahkkoplánan.

52) Man mærráj lulun dievnastusdájmadiddje gæhttjalit addnijt mávtástuhttet gá....

	Agev	Vargga agev	Muhtem mærráj	Unnán	Ij ávvánis	Iv la visses
...addne ælla vieddje, skihpasa jná	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...addne li vájbbam	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...addne javlli e sidá/ij la miella	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...addne li ietjá sjehtadusájt dahkam	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...addne sihti maŋedit dájmajs maŋgelij dan biejeve	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...addnijda li guosse bohtám	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...addne sihti farra juoga iehtjádav barggat	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Barggijda li gujddima bohtám Sunná árudagá bassusij hárráj. Gáktu galggi bargge dav gujddimav giehtadallat?

53) Bargge lulun....

- ..ienebut bagádit bassama aktavuodan
- ..dibddet Sunnáv mierredit man rájnas galggá liehket (nav guhkás gá ij la váralasj varresvuhtaj)
- ..válldet bassamdájmajs
- ..dibddet Sunnáv mierredit man rájnas galggá liehket (ja diedojt dan birra suv æjgádjida vaddet)
- ..oajvvadit jut Sunná máhtta oasstet dáv dievnastusáv muhtem vidnudagás jali dakkárijs
- Ietján, tjielggi

Sunnán la vuoleduvvam barggoájgje nielje bæjvváj vahkkuj, gá suv mielas la ilá lássát vihtta biejeve barggat. Vidát biejevev aneduvvá dálla árudagáv basátjit.

54) Le gus bassam buorre vuohke "friddjabiejven" adnet?

- Le, dalloj luovvi maŋnegasskabiejve dajs ietjá árggabiejvijs
- Ij, Sunná luluj adnet dáv biejevev dasi mij sunji æljojs vaddá, duola dagu lásjmuđallamij, liehket sosiála
- Le, jus Sunná iesj dav sihtá, ja máhtta válljit vahkos vahkkuj
- Le, Sunná lij iesj siegen vahkkoplánav hábbmimin
- Iv diede

Dát case Sunná birra la oassálasstema ja iesmierredime birra daj smávva mærrádušáj gáktuj árggabiejven. Gáktu luluj dágástallam sjaddat jus luluj guosskat stuoráp mærrádušájda, duola dagu goade birra?

55) Man mærráj Sunná luluj mierredit gánná ja gejna sán galggá árrót?

Agev Vargga agev Muhtem mærráj Unnán Iv diede

56) Ássjen gánná Sunná galggá árrót, makkir vieledime li ájnnašamos? Gárggala 1:as-5:aj, gánná 1 = ájnnašamos

Sunná iesmierredibme

Lagámušáj/oahttsij vuojno

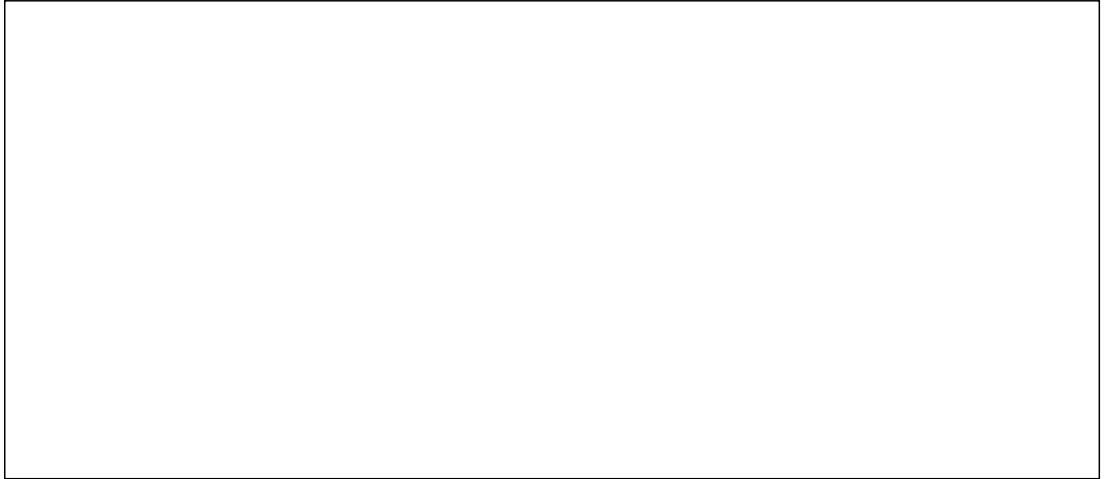
Suohkana resurssa, dási gulli makkár goade li sadjihin ja logistihkka dan gáktuj, gáktu Sunnáj vaddet nav buorre fáaldagáv gá máhttelis

Sunná dievnastusdárbo

Man lahka I dievnastusfáaldahkaj

57) Mij duv mielas la stuorámuš hieredibmen oassálasstemij ulmutjida gænna I demænnasaskihpudahka sáme álmugin? Majt máhttá dahkat daj hieredimijt binnedittjat, ja gáktu galggá oassálasstemav ávdeditjt ulmutjida gænna I demænnasaskihpudahka?

58) Mij div mielas la stuorámus hieredibmen oassálasstemij ulmutjida gænna l doajmmahieredime sáme álmugin? Majt máhtta dahkat dajt hieredimijt binnedittjat, ja gáktu galggá oassálasstemav ávdedittjat ulmutjida gænna l doajmmahieredime?

Joarkkan dán gatjádallamguoradallamij sidáv tjadádit soameságastallamgatjádallamijt mij guosská oassálasstemijulmutjida gænna li doajmmahieredime. Jus dán dájmada dievnastusájt ulmutjida gænna li doajmmahieredime ja lulu dakkir ságájdahthemij sæbrrat, de lulu buorrejus váldá aktavuodav telefávná: 770 58346/770 58 100 baktu, jali sáddi e-pástavadræssaj: stina.r.hirsti@uit.no

GIJTOV GÁ GUORADALLAMIJ OASSÁLASSTI!

«Demokrateles meatan árrordh almetjidie kognitjive funksjovnegiehpiedimmine healsoe-jih hoksedienesjsinie»

Daategihtjemegoerehtimmie dorjesávva dej gaskem mah dienesjh vedtieh almetjidiedemenseskiemtjelassine jih almetjidie evtiedimmieheaptojne, tjielten healsoe-jih hoksedienesjsinie jieniebinie tjíeltine laanten ovmessie saemien gieledajvine. Goerehtimmie dutnjien seedtesávva dan ávteste dov dáájrehtimmieh sijhtiehvihkeles bievnesh vedtedh prosjektese, jih maahatah mijjem viehkietidh daajroemlissiehtidh tsiehkien bijre almetjidie funksjovnegiehpiedimmiejgumie saemienmaadtojne.

UTNIJEDÁEHKIE:

1) Magkeres sáarhts kognitjive funksjovnegiehpiedimmiem utnijh áajvahkommes utnieh mejtie datne dienesjh vadtaht?

- Evtiedimmieheaptoe Demenseskiemtjelasse
 Jeatjah

DOV MAADTOE JIH DĪENESJESIJJIE:

2) Datne kaarre jallh nyjsenæjja?

- Kaarre Nyjsenæjja

3) Mij lea dov etnihken maadtoe? (biejh aktem jallh jienebh kroessh)

- Mov etnihken maadtoe lea Nöörjen Saemien Kveenen Jeatjah, buerkesth

4) Maam datne aervedh jítjemdh goh? (biejh aktem jallh jienebh kroessh)

- Nöörjen Saemien Kveenen
 Jeatjah, buerkesth

5) Maam ietniengielide átnah/utnih? (biejh aktem jallh jienebh kroessh)

- Nöörjen Saemien Kveenen
 Jeatjah, buerkesth

6) Maam ööhpehtimmide átnah?

- Vaarjelimmiesájhtere Skiemtjesájhtere Viehkiesájhtere Hoksebarkije
 Healsoefaagebarkije Maanavaarjelimmiepedagoge Sosinovme
 Ij naan byjjes ööhpehtimmie Jeatjah, buerkesth

7) Maam barkojde átnah?

- Vaarjelimmiesájhtere Skiemtjesájhtere Viehkiesájhtere Hoksebarkije
 Healsoebarkije Klahke Aamhtesereeriije Goevtesebarkije
Byjreseterapeute Byjresebarkije
 Jeatjah, buerkesth

8) Maam sáarhts dienesjidie/mah sáarhts dienesjh vadtah?

- Hiejmesujhteme Psykiatrijediēnesje Geahpoedimmieviehkje
 Skiemtjehiejme Hiejmediēnesjh/hoksedienesje Aamhtesegetiedimmie
 Jeatjah, buerkesth

9) Maam gielide/mah gielh haalvah? (biejh aktem jallh jienebh kroessh)

- Nöörjen Kveenen
 Jeatjah, buerkesth

GĪELE JĪH ĀTNOE TOELHKE DĪENESJISNIE:

10) * Datne saemien njaalmeldh haalvah?

- Jaavoe Ijje
 Jaavoe, ānnetji (guarkam jĭh/jallh ānnetji saemien soptsestem)

11) Maam gielide āajvahkommes nuhtjĭh aktivyōki barkosne saemien utnijigujmie (biejh aktem jallh jienebh kroessh)

- Nöörjen Saemien Kveenen Toelhkem nuhtjem
 Jeatjah, buerkesth

12) Datne viēnhtĭh dah mah diēnesjh vedtieh jĭh utnijĭh naan aejkien sinsitniem bāajhtode guarkah gielen dāeriesmoeri gaavhtan?

- Ij gāessie Sveekes Muvhtine
 Naa daamtaj Daamtaj Ovseekere

Dennie aktivyōki barkosne saemien utnijigujmie maahta daerpies ārrodh jienebh gielh nuhtjedh juktie seekere ārrodh dijrem buektedh. Læjhkan sæjhta āajvahkommes aktem gielen nuhtjedh aktivyōki barkosne.

13) Maam gielide saemien utnijĭh sijhtieĭh utvemes nuhtjedh dennie aktivyōki barkosne healsoe-jĭh hoksedienesjinie, dov dāājrehtimmien mietie?

- Nöörjen Saemien Kveenen
 Jeatjah, buerkesth

14) Provhkh vuarjasjidh mejtie daerpies toelhkine dennie aktivyōki barkosne saemien utnijigujmie?

- Jaavoe, iktestĭh
 Jaavoe, jeenemastĭh
 Akten sveekes aejkien
 Utnijĭh eah sijhtĭh toelhkem nuhtjedh
 Ijje, ij Leah sjyōhtehke dejtie utnijedāehkide mejtie manne diēnesjh vadtam

15) Man aelhkje jallh geerve lea toelhkem gaavnedh gosse daerpies, dov dāājrehtimmien mietie?

- Joekoen aelhkje Aelhkje Geerve Joekoen geerve Im daejrieh

16) Gosse toelhke átnasávva mij saemeste, gie áajvahkommes lea toelhke dellie?

- Byögkeles toelhke
- Akte jeatjah barkije
- Fuelhkie
- Akte meatanárroje/- skiemtjije
- Jeatjah, buerkesth

17) Gosse toelhke átnasávva, man madtjeles jallh nájjoeh datne leah dehtie aktivyöki barkoste utniji jñ datnem gaskem?

- Joekoen madtjeles
- Madtjeles
- Nájjoeh
- Joekoen nájjoeh
- Im toelhkem nuhtjeme

JOEKEDIMMIE JÏH HAMMOEDIMMIE DÏENESJIJSTIE:

18) Gie dov dáárehtimmien mietie daamtajommes ohtsemem healsoe- jñ hoksedïenesjen bijre hammode?

- Utnijh jñtjñ
- Utnijh aktene laavenjostosne lihkemes fuelhkine jallh áeline
- Utnijh aktene laavenjostosne hiejmedïenesjinie jallh institusjovnine
- Hiejmedïenesje jallh institusjovne
- Utnijh jñ lihkemesfuelhkie / áelie laavenjostosne hiejmedïenesjinie jallh institusjovnine
- Lihkemes fuelhkie /áelie laavenjostosne hiejmedïenesjinie jallh institusjovnine
- Jeatjah, buerkesth

19) Gosse dïenesjh joekede, gie damtajommes bïevnesh vadta utnijen daerpiesvoeti bijre, vielie goh dihte mij ohtsemisnie tjáádtje?

- Utnijh jñtjñ
- Utnijh laavenjostosne lihkemes fuelhkine jallh áeline
- Utnijh laavenjostosne hiejmedïenesjinie jallh institusjovnine
- Hiejmedïenesje jallh institusjovne
- Utnijh jñ lihkemes fuelhkie /áelie laavenjostosne hiejmedïenesjinie jallh institusjovnine
- Lihkemes fuelhkie /áelie laavenjostosne hiejmedïenesjinie jallh institusjovnine
- Lahtestimmieim veedtjie guejmijste mejgumie laavenjostoe goh dáákttere, NAV, 2.linjadïenesje
- Jeatjah, buerkesth

20) Gosse jienebh bievnesh veedtjie goh dihte mij ohtsemisnie tjáádtje, guktie áajvahkommes dejtje bievnesidie veedtjie?

- Tjáanghkosne
- Tellefovnesne
- Prievesne
- E-páastesne
- Jeatjah, buerkesth

21) Gie áajvahkommes dienesjidie iktede?

- Utnijh jítjth
- Utnijh laavenjostosne líhkemes fuelhkine/áeline
- Dah mah dienesjh vedtieh laavenjostosne utnijigujmie
- Dah mah dienesjh vedtieh laavenjostosne utnijigujmie jìh líhkemes fuelhkine /áeline
- Dah mah dienesjh vedtieh laavenjostosne líhkemes fuelhkine /áeline
- Nammohtamme IP-iktedæjja
- Jeatjah, buerkesth

DĪENESJEFAALENASSE:

22) Mennie mieresne lea daerpies dienesjh iktedidh dan utnijedáahkan mísse datne jeenjemes dienesjh vadtah?

- Joekoen jeenemasth Jeenemasth Såemiesmearan Ohtjemasth
- Ij daerpies iktedimmine Ovseekere

23) Mennie mieresne utnije iktedæjjam jítje veeljie?

- Joekoen jeenemasth Jeenemasth Såemiesmearan Ohtjemasth
- Tjijelte iktedæjjam nammohte Ovseekere Im daejrieh

Muvhten æjkien dle dah mah dienesjh vedtieh tuhtjeh såemies dienesjh lea geerve hijvenlaakan deelledh, jalhts utnijh nænnoestimmiem daej dienesji bijre utnieh.

24) Dastegh lea numhtie desnie gusnie datne dienesjh vadtah, magkeres sårarhts dienesjen bijre daate åajvahkomes?

- Hiejmeskiemtjesujhteme
- Praktihkeles viehkie
- Dårjoehtæjja
- Geahpoedimmieviehkje
- Biejjiejarngje
- Skiemtjehiejme
- Geahpoedimmieviehkje skiemtjehiejme
- Rehabiliteradimmie /åenehksbodte årrome
- Ij sjyöhtehke
- Jeatjah, buerkesth

25) Datne jijtje nuepiem åtneme nænnoestimmide vuejnedh dejtie utniejidie mejtie dienesjh vadtah?

- Jaavoe, gaajhkh
- Jaavoe, doh jeanatjommesh
- Jaavoe, naan gille
- Ijje

26) Mennie mieresne dienesjh fiereguhten nænnoestimmien mietie vadtasuvviejh dennie biejjieladtje dienesjevedtiemisnie?

- Joekoen jeenemasth
- Jeenemasth
- Såemiesmearan
- Ohtjemasth
- Ij guktie gænnah
- Ovseekere

27) Mennie mieresne utnijh viehkiedirregh govlesadtemasse nuhtjiejh govlesadtemen gaavhtan dennie biejjieladtje dienesjevedtiemisnie?

- Joekoen jeenemasth
- Jeenemasth
- Såemiesmearan
- Ohtjemasth
- Ij guktie gænnah
- Ovseekere

28) Mennie mieresne utnijh dejtie govlemesadtemeviehkiedirregidie åadtjoeh mejtie maehhtieh daarpesjidh?

- Joekoen jeenemasth
- Jeenemasth
- Såemiesmearan
- Ohtjemasth
- Ij guktie gænnah
- Ovseekere

AERPIEVUEKIEN JÅHALTERNATIJEVJE BÅDTJA:

Veartenenhealsoesiebrje (WHO) aerpievuekien bådhtjam tjjelkeste goh "summe dejtieållesth daajrojste, tjiehpiesvoetjste jih haarjanimmeste mah våraromem utniehteorijjste, jaahkoste jih dååjrehtimmijste mah leah sjiere dejtie joekehtskultuvride, mejtie gåarede dejtie buerkiestidh jallh ij, åtnasovveme juktiehealsoem gorredidh jih aaj fysiske jih mentaale skiemtjelassh heerredidh,diagnosisradidh, bueriedidh jallh bæhtjierdidh". (2012)

NOU:n mietie(1995) dle aerpievuekien saemien almetjebådhtja aaj jeatjah åtnoem feerhmie animalskedorjesijstie, sjædtojste jih sjædtoedorjesijstie, virrem tjöodtjestidh, kåahpestidh,goehpesjidh, daanjedh jih bæhtjierdæjjah nuhtjedh.

29) Datne daajrah mejtie utnijn saemien aerpievuekien bådrtjam jallh alternatijve bådrtjam nuhtjiejh?

- Jaavoe Ijje Im daejrieh

30) Magkeres sårarhts bæhtjierdæjja/magkerh sårarhts bæhtjierdæjjah saemien aerpievuekien bådrtjan sisnjelen utnijn åajvahkommes nuhtjiejh?

- Davvoje
 Healer
 Akupunktööre
 Soneterapeute, homeopaate etc.
 Ij sjoyhteheke
 Jeatjah, buerkesth

31) Man vaejvien /mej vaejviej sjiekenisnie aerpievuekien bådrtja jallh alternatijve bådrtja åtnasåvva?

DİENESJEVEDTEMEARKEBJIEN:

Dotkeme ovnessievuajnojne saemien kultuvresne jih jieledevuekesne gååvnese, men vaenie leadorjesovveme juktie dam ektiedidh dan sujhteme – jih hoksefaalenessese mijdorjesåvva almetjidie kognitijve funksjovnegiehpiedimmiejgumie goh demense jihvehtiedimmieheaptoe.

Guhkiebassedaennie goerehtimmesne sijhth njieljie tsiehkiejgumie åahpenidh mah leah ektiedammedienesjevedtiemasse aarkebiejgien. Mannedatnem birrem lohkedh buerkiestimmim tsiehkeste, jih dan mænngan gyhtjelassidevaestiedidh fierhten tsiehkien nuelesne.

Naakenidie daah tsiehkiehsijhtieh ånnetji jeatjahlaakan årrodh goh doh tsiehkieh datne dååjrh denniebiejjieladtje dienesjevedtiemisnie. Manne datnem læjhkan birrem gyhtjelasside vaestiedidhfierhten tseahkan, mestie lij sijhteme iemie årrodh dutnjien jis datne lih dennie sjoyhteheketsiehkesne.

Dienesjevedtjinommh leah iktegisth tjaaleme stoerre bokstaavijgumie. Daate ajve teknikhelesfåantoej gaavhtan, guktie edtja aelhekebe sijdtedh utniji jih dienesjevedtijigaskem joekehtidh gosse edtja gyhtjelasside vaestiedidh fierhten tseahkan.

"Aanna"

Aanna lea 73jaepien båeries, demenseskiemtjelassem åtna jih lea aadtjen skiemtjehiejmengåajkoe jåhteme. Aereden Aanna daamtaj nyøjhkoie tjuedtjielidh. Gosse BRÆJHTAgåalmeden aejkien Aannan tjehtjielasse tjaanga daan aereden jih gihtjie mejtieAanna lea riejries tjuedtjielidh, dellie ijje jeahta jih jårra: BRÆJHTA ånnetjiAannine soptseste, jih minngemosth jeahta "Men daelie gujht vienhtem datnetjoerh bissedidh". Ij Aanna vaestiedh, men ij vuastalestieh gænnah gosse BRÆJHTAskårhtoem vaalta jih vååregelaakan aalka altese ååredæjjam bissedh. Bissemesjeavodslaakan jåarhka, ajve BRÆJHTA dihte mij muvhten aejkien soptseste.

Vaeptiemålsoemisnie BRÆJHTA neebnie guktie Aanna vuastalasta bissedidh dan aereden, jih gihtjimejtie naemhtie guktie satne bissemem darjoeji, maahta vååjnedh goh aktesåarhts noerhkeme. GEIR veanhta naemhtie guktie dihte bissemem dorje tjuarahijven årrodh, jih vuesehte dan njoelkedassese sjeavohth jååhkesjimmien bñjre.HENRIK vuestelen veanhta dan åvteste Aanna lea saemie, dellie Aanna vuesehtesatne lea eevre ovgeahpan gosse jårra jih sjeavohth sjædta. HANNE tuhtjiegearve sjædta jis dah edtjiej såemies skiemtjijh naemhtie krøøhkestidh, jih ijmubpieh. Dihte dan åvteste veanhta dah edtjiej seammalaakan

darjodhgaajhkesidie, saht mehtie etnisiteeteste dah leah. Lissine lea joekoenvihkeles healsoen gaavhtan, gaajhkesht tjuedtjielieh jih leah eadtjohkebiejjege.

32) Giejnie datne jeenjemes siemes vuarjasjimmesne daehtie tsiehkeste?

- GEIR HENRIK HANNE
- Jeatjah, buerkesth

HANNE veanhta dah byöroeh seammalaakan dâemiedidh gaajhkesi vööste, mearnan HENRIK veanhta dah tjuerieh krööhkestidh Anna lea saemien

33) Dah byöroeh gaajhkesi vööste seammalaakan dâemiedidh, saht mij etnisiteete

	Eevre siemes	Ånnetji siemes	Ånnetji ov-geahpan	Eevre ov-geahpan	Ovseekere
Dah byöroeh gaajhkesi vööste seammalaakan dâemiedidh, saht mij etnisiteete	☐	☐	☐	☐	☐
Dah mah dienesjh vedtieh tjuerieh dienesjevuekide utniji etnisiteetese sjehtedidh	☐	☐	☐	☐	☐
Dah byöroeh gaajhkesi vööste seammalaakan dâemiedidh, saht mij religijovne	☐	☐	☐	☐	☐
Dah mah dienesjh vedtieh tjuerieh dienesjevuekide sjehtedidh utniji religijovnese	☐	☐	☐	☐	☐

GEIR sjeavotht jââhkesjimmiem bijre soptseste, naakede mij HENRIK veanhta ij maehtieh åtnasovvedh daennie tsiehkesne dan åvteste Anna lea saemien

34) Mennie mieresne datne vienhth faatoes kultuvregoerkese maahta akte heaptoe årrodh meatanårromen vööste?

- Joekoen jeenemasth
- Jeenemasth
- Sâemiesmearan
- Ohtjemasth
- Ij naan ulmien utnieh
- Ov-seekere

"Hinte"

Hinte aktebâarasåbpoie saemien kaarre mij lea 87 jaepien bâeries. Dihte aktem demenseskiemtjelassemåtna mij gâhkese bâateme jih dan åvteste skiemtjehiejmesne årroeminie. Danminngemes tjiin Hinte lea vaenebe vaenebe jeahteme, jih gosse maam jeahta, dellie åajvahkommes saemien gielesne. Dah mah desnie berkieh eah dam pryjhgænnah jallh muvvieh. Soptsestimmine ektiestuvvesne Hinte daamtaj olkesegahtja, dan åvteste dellie daaroen soptsestieh. Doh mah desnie berkieh lealæjhkan vueptiestamme dihte kvæhkene jih meatan soptsestimmine gosse guessiehbâetieh mah saemien maehtieh: JOHANNA mij jijtje lea saemien, tuhtjie daate leageerve. Dihte vuajna lij hijven orreme Hintese jis satne lij saemiestamme dejnie, seamma tjiin goh nåake dâåjrehtimmiem åtna vuesiehtidh satne lea saemienjeatjah ektiedimmine. Dan åvteste ij sijnth vuesiehtidh satne lea saemiendejtie sov barkoevoelpide skiemtjehiejmesne.

35) Mij lea vihkielommes krööhkedh daennie tsiehkesne? Biejh krööhkemidie öörnegen mietie 1-4, gusnie 1=vihkielommes

Hinten nupie mubpiejgumie soptsestidh aarkebiejjien

Hinten identiteete

JOHANNAN sjaavnjoe nöörjen årrodh/ij jeatjahlaakan goh doh mubpieh barkijh

Hinten reakta sjïere sjehteladteme dienesjefaalenassh åadtjodh, daan nuelesne kultuvre

36) Maam Johanna byöroe darjodh daennie tsiehkesne? Biejh alternatijvide öörnegen mietie 1-7, gusnie 1= vihkielommes

Vuesiehtidh satne lea saemie jïh Hintine soptsestidh

Aamhtesem bæjjese vaeltedh aktene barkijetjåanghkosne gusnie digkiedieh guktie barkijh Hintem dâastoeh, jih ektesne jeatjah vuekieh gaavnedh guktie Hintine soptsestieh

Hintine saemiestidh gosse dah leah oktegh

Almetjh guessiedienesjistie veedtjedh mah saemiestieh

Jårhkedh goh aarebi

Ståvrojne soptsestidh mejtie åadtjoeh barkijem seehtedh mij saemeste

Saemienkuvsjem raeriestidh gaajhkide barkijidie, guktie gaajhkesh maehtieh lieredh Hintine soptsestidh jïh dagke aaj jeatjah skiemtjijigumie mah saemiestieh

37) Barkijh lin byöreme kuvsjem åadtjodh saemien gielesne, guktie dah maehtieh Hintine soptsestidh?

Jaavoe Ijje Im daejrieh

38) Man vihkeles lea utniji/skiemtjiji kultuvrem jïh etniseetemen damtedh dan biejjieladtje dienesjevedtemen gaavhtan?

Joekoen vihkeles Vihkeles Ij dan vihkeles
 Ij naan ulmiem utnieh Ov-seekere

39) Dov barkoesijjesne, daajrah mah utnijh mah leah saemien maadtoste?

Jaavoe Jaavoe, doh jeanatjommesh Jaavoe, naaken Ijje
 Ov-seekere Ij naan ulmiem utnieh dienesjen gaavhtan

Hinte dan biejjieladtje soptsestimien ålkolen gahtja, dan åvteste dihte uvtemes saemien soptseste.

40) Mennie mieresne datne vienhth giele maahta akte heaptoe årrodh meatanårromen vöoste dennie biejjieladtje jieliedisnie dejtie utniejidie datne dienesjh vadtah?

Joekoen jeenemasth Jeenemasth Såemiesmearan Ohtjemasth
 Ij naan ulmiem utnieh Ov-seekere

"Jávva"

Jávva lea 36jaepien báeries j̄ih aktene j̄ijtse gáetesne árruominie, j̄ih viehkiem h̄iejmedienesj̄istieátna 3 t̄æjmoeh fierhten biejjien sov evtiedimmieheaptoen gaavhtan. Danminngemes t̄ijjen d̄ihte ied̄tjem áádtjeme saemiepolitihkeles gyhtjelasside, j̄ih j̄ijnjemsopstese t̄j̄ielteveeljemen bījre jallan akten asken minngelen. Daelie Jávva veeljemekáarhtem vuertieminie, men ij leah dam páastesne áádtjeme. D̄ihte leadam neebneme j̄ieniebidie dejstie barkijj̄istie. Gaajh̄kesh leah jeah̄teme daatesán maahta öörnesovvedh, men ij leah d̄ihte annje veeljemekáarhtem dáásteme. Akte dejstie mij dienesjem vadta dam faatoes veeljemekáarhtem bǣj̄jese vaaltaaktene vaep̄tiemálsuemisnie. Akte dejstie giesiebarkijj̄istie jeah̄ta id̄t̄ji satnedaej̄rieh almet̄j̄h evtiedimmieheaptojne meehti steemmadidh, j̄ih dan ávteste satneid̄t̄ji vien̄h̄th Jávva ed̄t̄ji veeljemekáarhtem dáastodh. Akte dejstie jeat̄jah dienesjeved̄tiej̄ij̄j̄stieneebnie dej̄tie haestiemīdie j̄uktie Jávvam viehkiehtidh j̄ijtse veelj̄emhvaeltedh, dan ávteste satne lea án̄net̄ji Jávvine sopstestamme politihken bījre. D̄ih̄tegoerkesem áádtjeme Jávva sæj̄hta seammalaakan steemmadidh goh aeht̄jebe, danávteste "aeht̄jie bööremes daajra" goh Jávva jeah̄ta. MARIANNE sov bielesnedáá̄jre Jávva gaajh̄ stoerre ied̄tjem átna, j̄ih meatan fulkie politihkelesaamhtesinie mah leah s̄j̄yöhtehke biejj̄eje. D̄ihte vean̄hta d̄ihte stöör̄emshaesteme lea politihkem Jávvine digkiedidh bieleden dam tsevt̄sedh j̄ijtse miel̄iguj̄mie.

41) Man vihkeles lea dov mielen mietie Jávva áádtje sov steemmereaktam nuhtjedh?

- Joekoen vihkeles Vihkeles Ij dan soe vihkeles Ov-vihkeles
 Ov-seekere

42) Dastegh datne vaestiedih "ij dan soe vihkeles", "ov-vihkeles" jallh "ov-seekere" evtebe gyhtjelassesne, maatah dam buerkiedidh?

43) Dastegh Jávva ij buektehth aktem j̄ijtj̄eraarehke veeljemem vaeltedh, men seammalaakan steemmedh goh aeht̄jebe, Jávva byöroe dellie steemmadidh?

- Jaavoe, vihkeles steemmereaktam nuhtjedh saah̄t guktie
 Ij̄je, dastegh d̄ihte ij buektehth konsekvenside guarkedh dehtie veeljemistie maam dorje, ij byörh steemmadidh gænnah
 Im daej̄rieh

44) Mennie mieresne barkijh byöroeh MARIANNEN t̄joep̄erdimmie baajedh tsevt̄sedh mennie mieresne dah politihkeles digkiedimmieh vaeltieh Jávvine?

- Joekoen jeenemasth Jeenemasth Sáemiesmearan Ohtjemasth
 Ov-seekere

45) Mennie mieresne s̄j̄iehtelad̄tede meatan árrodh veeljemisnie dan utnijedáahkan misse datne dienesjh vad̄tah?

- Joekoen jeenemasth Jeenemasth Sáemiesmearan Ohtjemasth
 Ij leah teema orreme Ov-seekere

49) Mah krööhkemhbyörohvihkuelommes årrodh gosse ANNE vuarjesje maam satne edtja darjodh daennie tsiehkesne. Biejh öörnegen mietie 1-7 , gusnie 1= vihkuelommes

Sunnan jijtjenænnoestimmie

Barkoevoelpem vaarjelidh nåake bäästedebievnesen vööste

Dam tjåadtjoen vâhkoesoekjesjem fulkedh

Sunnan sosijaale jieled

Sunna jeahta satne lea sæjloes

Aarebi dååsteme laejhteme eejhtegijstie

Konsekvensh dejtie mubpide utniejidie

Vâhkoesoekjesje akte dirrege mij edtja bijjeguvviem jîh daajroem Sunnese vedtedh guktie aarkebiejjie åvtese sjædta. Lissine dihte aaj sjehteladteme dejtie tijeboelhkide gosse Sunna viehkiem åtna hiejmedienesjstie.

50) Maam dahkoealternativide ANNE byöroe veeljedh daejstie nuepijste daennie tsiehkesne?

Skreejrehtidh gåetiem bïssedh. Juktie daelie Sunna viehkiem åtna gåetiem bïssedh. Dastegh dihte edtja gåetiem mænngan bïssedh dellie dihte sæjhta nåake sjidtedh dejtie jeatjah utniejidie

Jiehtedh dihte maahta kinovasse, dan åvteste Sunna lea sæjloes jîh tjïelkelaakan jeahta satne ij sijth bïssedh

Jiehtedh dihte maahta kinovasse, dan åvteste vihkuelåbpoe Sunna lea meatan aktene sosijaale darjoemisnie

Skreejrehtidh tsumhtsiestidh, guktie dovne Sunna jîh barkoevoelpe slyöhpoeh nåake lahtestimmieh åadtjodh Sunnan eejhtegijstie

Astoem vedtedh bïssemeviahkiem faalehtidh iehkedsbiejjien

Jeatjah, buerkesth

Sunnan akte vâhkoesoekjesje. Akte dagkeres öörnedimmie dejstie tjåadtjoen darjoemijstie ij leah ov-sïejhme dejtie almetjidie mah viehkiem daarpesjeh aarkebiejjien.

51) Man vihkeles lea tjåadtjoen vâhkoesoekjesjh fulkedh?

Joekoen vihkeles Vihkeles Ij dan soe vihkeles Ij vihkeles

Ov-seekere

Maahta joekehts fåantoeh årrodh man åvteste utnijh eah sijth dam vihties vâhkoesoekjesjem fulkedh, jîh barkijh tjuerjeh vuarjasjidh mennie tsiehkesne jîh man jijnjem dah edtjeh utniejidie skreejrehtidh darjoemidie tjirrehtidh vâhkoesoekjesjisnie læjhkan.

52) Mennie mieresne dienesjevedtijh byöroeh pryövedh utniejidie skreejrehtidh gosse...

	Joekoen jeenemasth	Jeenemasth	Såemiesmearan	Ohtjemasth	Ij gåessie gåannah	Ov- seekere
... utnijn leah ånnetji mådtan, skiemtjine j.n.v.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... utnijn leah sæjloes	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... utnijn jiehtieh dah eah sijhth /eah lastoem utnieh	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... utnijn jeatjah latjkoeh dorjeme	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... utnijn sijhtieh darjoemie darjodh mænngan dan biejjien	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... utnijn guessiem åådtjeme	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... utnijn sijhtieh maam akt jeatjebem darjodh sijjeste	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Barkijh leah laejhtemh åådtjeme bissemasse Sunnan gåetesne. Guktie barkijh byöroeh dam laejhtemem gietedidh?

53) Barkijh byöroeh.....

- .. vielie bihkedidh bissemem bijre
- .. baajedh Sunnam jijtse mielem utnedh man raajnes edtja årrodh (dan guhkiem ij leah naan healsoevaahra)
- .. bissemem vaeltedh
- .. baajedh Sunnam jijtse mielem utnedh man raajnes edtja årrodh, jih eehtegidie bievnedh dan bijre
- .. raeriestidh Sunna maahta daam dienesjem åstedh aktede sieltese jallh plearoh
- Jeatjah, buerkesth

Sunna lea barkoetijjem giehpiedamme njieljie biejjide fierhten våhkoen, dan åvteste satne tuhtjie vijhte biejjieh fer slæjhtoes. Daelie vijhtede biejjiem nuhtjie gåetiem bisshedh.

54) Gåetiem bisshedh akte eensi åtnoe "frijje-biejjeste"?

- Jaavoe, dellie frijjevoetem åtnah dej jeatjah iehkedsbiejjiej våhkoen
- Ijje, Sunna byöroe daam biejjiem nuhtjedh misse akt mestie voerpehke sjædta, goh saavredh, sosijaale årrodh
- Jaavoe, dastegh Sunna dam jijtje sæjhta jih maahta veeljedh våhkoste våhkose
- Jaavoe, Sunna lea jijtje meatan orreme våhkoesoejkesjem hammoedidh
- Im daejrieh

Daate tsiehkje Sunnan bijre lea meatanårromen jih jijtjenænnoestimmienbijre dej smaave sjæjsjalimmiej bijre aarkebiejjien. Guktie lij sjïdteme jis digkiedimmie lij stuerebe sjæjsjalimmiej bijre orreme, goh gåetien bijre?

55) Mennie mieresne Sunna byöroe nænnoestidh gusnie jih giejni satne edtja årrodh?

- Joekoen jeenemasth Jeenemasth Såemiesmearan Ohtjemasth
 Im daejrieh

56) Gosse lea gyhtjelasse gusnie Sunna edtja årrodh, mah krööhkemh vihkielommes? Biejh öörnegem mietie 1-5, gusnie 1 = vihkielommes

Sunnan jijtjenænoestimmie

Lihkemes fuelhkien /åelien miele

Tjielten vierhtieh, daan nuelesne mah gæetieh mah gååvnesieh, jih logistihken bijre juktie aktem bööremeslaakan faalenassem faalehtidh Sunnese

Sunnan dienesjedaerpiesvoeth

Lihkesvoete dienesjefaalenassese

57) Maam datne vienhh lea dihte stööremes heaptoe meatanårromen vöoste dejtie almetjidie demenseskiemtjelassine saemien årroji luvnie? Maam maahta darjodh juktie daejtie heaptojde nånhehtidh, jih guktie maahta meatanårromem eevtjedh dejtie almetjidie demenseskiemtjelassine?

58) Maam datne vienhth lea dihte stööreres heaptoe meatanårromen vööste dejtie almetjidie evtiedimmieheaptojne saemien årroji luvnie? Maam maatha darjodh juktie daejtie heaptojde giehpiedidh jih guktie maatha meatanårromem eevtjedh dejtie almetjidie evtiedimmieheaptojne?

Manne sijhthm daan gihtjemegoerehtimmien mænngan såemies gihtjehtimmiehdarjodh meatanårromen bijre almetjidie evtiedimmieheaptojne. Dastegh datne dienesjhvadtah almetjidie evtiedimmieheaptojne jih sijhth meatan årrodh aktene dagkeresgihtjehtimmesne, lij hijven orreme jis datne mannem gaskesadth, tellefovnese770 58346 /77058100 jallh e-påastesne: stina.r.hirsti@uit.no

GÆJHTOE IHKE DATNE LIH MEATAN GOEREHTIMMESNE!

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt om tjenesteyternes erfaringer og refleksjoner vedrørende tjenesteyting til mennesker med samisk bakgrunn som har psykisk utviklingshemming.

Hei!

Jeg skal nå gå i gang med den kvalitative datainnsamlingen til prosjektet mitt, hvor jeg skal gjennomføre ti samtaleintervjuer med tjenesteytere, som yter tjenester til mennesker med samisk bakgrunn og som har utviklingshemming. Fokus vil være på hvordan tjenesteyterne tilrettelegger for at tjenestemottakernes kulturelle bakgrunn ivaretas i det daglige. Jeg ønsker med andre ord å undersøke hvordan tjenesteyterne møter mennesker med annen kulturell bakgrunn, hvilke hensyn de tar, om det er spesielle hensyn som må tas og på hvilken måte de gjør dette i det daglige.

Det har vist seg å være svært vanskelig å rekruttere informanter, og i den forbindelse lurer jeg på om du kan tenke deg å hjelpe meg med å innhente informanter?

Denne undersøkelsen gjøres blant tjenesteytere, som yter tjenester til mennesker med utviklingshemming, i den kommunale helse- og omsorgstjenesten i kommuner som yter tjenester til mennesker med samisk bakgrunn.

Intervjuet krever ingen forberedelser av informanten, og vil bli gjennomført i løpet av januar og februar. Under intervjuet vil jeg bruke diktafon og ta notater, og intervjuet vil ta omtrent en time.

Jeg legger ved brev, med nesten lik ordlyd som dette, med forespørsel om å være informant samt hva det innebærer og håper du kan videreformidle dette til aktuelle personer. I denne forespørselen har jeg bedt de som er interessert i å være informant om å gi tilbakemelding til deg, slik at du kan sette oss i kontakt med hverandre, eller ta direkte kontakt med meg pr e-post eller telefon innen 20. januar 2017.

Hvis det er noe du lurer på kan du kontakte Stina Rebecca Hirsti ved Universitetet i Tromsø, Campus Harstad på telefonnummer: 77 05 83 46 eller på e-post stina.r.hirsti@uit.no.

På forhånd tusen takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Stina Rebecca Hirsti

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt om tjenesteyternes erfaringer og refleksjoner vedrørende tjenesteyting til mennesker med samisk bakgrunn som har psykisk utviklingshemming.

Formålet med dette prosjektet er å øke forståelsen av situasjonen til mennesker med samisk bakgrunn som har utviklingshemming slik tjenesteyterne ser det.

Jeg skal gjennomføre noen samtaleintervjuer i dette prosjektet. Fokus vil være på din opplevelse av og erfaringer med tjenesteyting til mennesker med ulik kulturell bakgrunn, og spesielt dine erfaringer og eventuelle utfordringer knyttet til tjenesteyting til mennesker med samisk bakgrunn og utviklingshemming som for eksempel språk og ivaretagelse av tradisjon.

Denne undersøkelsen gjøres blant tjenesteytere i den kommunale helse- og omsorgstjenesten i kommuner som yter tjenester til mennesker som har samisk bakgrunn. Denne forespørselen sendes til deg, da din kompetanse og erfaring vil være viktige bidrag i prosjektet, og kan bidra til å øke kunnskapen om situasjonen til mennesker med samisk bakgrunn med utviklingshemming.

Intervjuet vil foregå på norsk, og krever ingen forberedelser av deg som informant. Intervjuet vil bli gjennomført i løpet av januar og februar. Under intervjuet vil jeg bruke diktafon og ta notater, og intervjuet vil ta omtrent en time.

Det er frivillig å være med, og du som informant har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil intervjuet og skriftlig materiale knyttet til det bli slettet. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og kun student og veiledere vil ha tilgang til opplysningene. Videre vil ingen enkeltpersoner kunne gjenkjennes i avhandlingen. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når prosjektet avsluttes 31. mai 2018.

Dersom du har lyst til å være informant i forbindelse med denne undersøkelsen, er det fint om du enten formidler dette til *navn på kontaktperson* innen 20.januar, slik at h*n setter oss i kontakt med hverandre. Eller du kan sende en e-post direkte til meg med navn og telefonnummer, eventuelt ta kontakt pr telefon innen 20.januar 2017, slik at vi kan avtale tid og sted for intervjuet.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Førsteamanuensisene Ingrid Fylling (Nord Universitet) og Ketil Lenert Hansen (UiT) er henholdsvis hoved- og biveileder på prosjektet.

Hvis det er noe du lurer på kan du kontakte Stina Rebecca Hirsti ved UiT, Norges Arktiske Universitet, Campus Harstad på telefonnummer: 77 05 83 46/ 92 49 11 45 eller på e-post stina.r.hirsti@uit.no.

På forhånd tusen takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Stina Rebecca Hirsti

Samtykke til å delta i forskningsprosjektet

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt om tjenesteyternes erfaringer og refleksjoner vedrørende tjenesteyting til mennesker med samisk bakgrunn som har psykisk utviklingshemming.

Formålet med dette prosjektet er å øke forståelsen av situasjonen til mennesker med samisk bakgrunn som har utviklingshemming slik tjenesteyterne ser det.

Jeg skal gjennomføre noen samtaleintervjuer i dette prosjektet. Fokus vil være på din opplevelse av og erfaringer med tjenesteyting til mennesker med ulik kulturell bakgrunn, og spesielt dine erfaringer og eventuelle utfordringer knyttet til tjenesteyting til mennesker med samisk bakgrunn og utviklingshemming som for eksempel språk og ivaretagelse av tradisjon.

Denne undersøkelsen gjøres blant tjenesteytere i den kommunale helse- og omsorgstjenesten i kommuner som yter tjenester til mennesker som har samisk bakgrunn. Denne forespørselen sendes til deg, da din kompetanse og erfaring vil være viktige bidrag i prosjektet, og kan bidra til å øke kunnskapen om situasjonen til mennesker med samisk bakgrunn med utviklingshemming.

Intervjuet vil foregå på norsk, og krever ingen forberedelser av deg som informant. Intervjuet vil bli gjennomført i løpet av januar og februar. Under intervjuet vil jeg bruke diktafon og ta notater, og intervjuet vil ta omtrent en time.

Det er frivillig å være med, og du som informant har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil intervjuet og skriftlig materiale knyttet til det bli slettet. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og kun student og veiledere vil ha tilgang til opplysningene. Videre vil ingen enkeltpersoner kunne gjenkjennes i avhandlingen. Opplysningene anonymiseres og optakene slettes når prosjektet avsluttes 31. mai 2018.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Førsteamanuensisene Ingrid Fylling (Nord Universitet) og Ketil Lenert Hansen (UiT) er henholdsvis hoved- og biveileder på prosjektet.

Hvis det er noe du lurer på kan du kontakte Stina Rebecca Hirsti ved UiT, Norges Arktiske Universitet, Campus Harstad på telefonnummer: 77 05 83 46/ 92 49 11 45 eller på e-post stina.r.hirsti@uit.no.

Med vennlig hilsen

Stina Rebecca Hirsti

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og er villig til å delta i studien.

Jeg er også informert om at jeg kan trekke meg fra studien når som helst, dersom jeg på noe tidspunkt skulle ønske det.

Dato: Signatur

.....

Intervjuguide

Hovedtema	Oppfølgingsspørsmål
1) Kort presentasjon av informanten Egen bakgrunn og yrkeserfaring	<ul style="list-style-type: none"> - bakgrunn - utdanning - bodd her lenge NB! Ikke ute etter navn på tjenestemottakere eller arbeidsplass <ul style="list-style-type: none"> - hvilken type tjenesteyting - brukergruppe - hvor lenge jobbet med mennesker med samisk bakgrunn med utviklingshemming
2) Samisk kultur Informantens tanker og oppfatninger av hva det er, og hvordan den kommer til uttrykk i hverdagen	<ul style="list-style-type: none"> - Språk - Dodji - Matskikk - Klær - Høytider/ begivenheter Få eksempler, gjerne en historie som illustrerer det
3) Rammer for tjenesteutøvelsen Fortell om en vanlig arbeidsdag <ul style="list-style-type: none"> - Organisatoriske og strukturelle (evt holdningsmessige) rammer som påvirker muligheten til og hvordan man kan ivareta samisk kultur i hverdagen 	<ul style="list-style-type: none"> - Få tak i hverdagsfortellingene om situasjoner hvor informanten har opplevd en spesiell utfordring - Type arbeidsoppgaver, bemanning, tidsbruk - Noe de skulle gjort mer av for å kunne ivareta kulturen? Hva hindrer dem evt i det, og hvordan
4) Deltakelse, selvbestemmelse og tilrettelegging for ivaretagelse av samisk kultur <ul style="list-style-type: none"> - Er det noe informantene gjør aktivt for at tjenestemottakerne skal få ta del i den samiske kulturen? - Hvem tar initiativ til for eksempel å feire samefolkets dag? - Hva er det viktigste å ta hensyn til i tjenesteutøvelsen til mennesker med utviklingshemming som har en annen kulturell bakgrunn enn en selv? Avslutning: Nå når vi er ferdige, noe du har lyst til å legge til, noe vi ikke har snakket om, eller historier du har lyst til å fortelle?	<ul style="list-style-type: none"> - Få en historien eller eksempel på hva de gjør når de tilrettelegger, er det spesielle hensyn som må tas, hvordan de gjør det og hva som skjer dersom disse hensynene ikke tas - Er det situasjoner hvor andre hensyn må tas evt må gå foran? - Hvem påvirker ift deltagelse på arrangementer eller aktiviteter? Tjenestemottaker selv, pårørende eller er det vanlig at alle deltar på det, eller bemanningssituasjonen (fellesløsning)? - Noe som vanskeliggjør tilrettelegging, hvordan kan /bør det evt løses? Få eksempel.

Faktoranalyse

Faktoranalyse vedrørende holdninger knyttet til selvbestemmelse

De syv variablene i testledd 1 til «Sunna-vignetten» er utgangspunktet for denne analysen av tjenesteyternes holdninger. Principal components analysis (PCA)¹ i SPSS versjon 24 er valgt som metode for den første delen av analysen som er en faktoranalyse. I forkant av gjennomføring av PCA, ble variablene sjekket for å sikre at de kunne brukes til en faktoranalyse. Ved undersøkelse av korrelasjonsmatrisen framkom flere koeffisienter på .3 og høyere.

KMO og Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.671
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	136,569
	df	15
	Sig.	.000

Tabell 1 Korrelasjon mellom variabler i faktoranalysen knyttet til holdninger

De partielle korrelasjonene i dette materialet er lave, da KMO kommer ut med .671, som ifølge Bartlett's Test er signifikant på $p < .01$. Materialet er således over nedre grense for KMO på .60 for å kunne gjøre en adekvat faktoranalyse (Johannessen, 2009).

¹ Principal components analysis (PCA) er ikke en egentlig faktoranalyse, da en faktoranalyse kun søker å forklare felles varians i en observert variabel - ikke både felles varians og unik varians i observert variabel, som PCA gjør - derfor kalles de underliggende faktorene i en PCA for komponenter og ikke faktorer». For ikke å skape forvirring når jeg snakker om faktoranalysen, velger jeg likevel å referere til disse komponentene som faktorer.

Total forklart varians

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of	Cumulative	Total	% av	Cumulative	Total	% of	Cumulative
		Variance	%		varians	%		Variance	%
1	2,253	37,557	37,557	2,253	37,557	37,557	2,165	36,086	36,086
2	1,400	23,331	60,888	1,400	23,331	60,888	1,488	24,802	60,888
3	,853	14,218	75,106						
4	,532	8,867	83,973						
5	,508	8,461	92,434						
6	,454	7,566	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tabell 2 Rotert ekstraksjon som viser forklart varians i holdninger knyttet til selvbestemmelse

PCA kommer ut med to faktorer med Eigenvalue på over 1 som forklarer hhv 38 % og 23 % av all varians. Rotering med Varimax² kommer ut med følgende roterte faktormatrise:

Rotert faktormatrise^a

	Component	
	1	2
Selvbestemmelse	,828	
Sosial deltakelse	,786	
Uttrykk for sliten	,768	
Andre brukere	,508	
Skjerming av kollega		,843
Klage fra foreldre		,832

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normaltion.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Tabell 3 Rotert faktormatrise for PCA med ortogonal rotering med to faktorer for holdninger knyttet til selvbestemmelse

Denne analysen kommer ut med to betydningsfulle faktorer. Den roterte faktor 1 forklarer 36 % samlet varians og har variablene «Selvbestemmelse», «Sosial deltakelse» og «Uttrykk for sliten» som lader utmerket på denne faktoren jf Tabachnick og Fidell (2007, i Johannessen, 2009), samt variabelen «Andre brukere» som har en del lavere faktorladning enn de andre variablene. I tillegg har «Andre brukere» en betydelig lavere kommunalitet enn de andre variablene i faktorene, noe som sammen med den lave faktorladningen tyder på at denne variabelen substansielt handler om noe annet enn de andre variablene i denne faktoren. Den andre roterte faktoren i denne analysen forklarer 25 % av samlet varians med variablene «klage fra foreldre» og «skjerming av kollega» som også lader utmerket på faktoren. Totalt forklart varians på 61 %.

KMO og Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.647
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	117,736
	df	10
	Sig.	.000

Tabell 4 KMO når variabelen «Andre brukere» er tatt ut

Ved kjøring av ny PCA etter å ha tatt ut variabelen «Andre brukere» kommer KMO ut med en lavere verdi, men verdien på .647 er fortsatt over nedre grenser for gjennomføring av faktoranalyse.

Total forklart varians

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,057	41,146	41,146	2,057	41,146	41,146	1,988	39,752	39,752
2	1,388	27,769	68,915	1,388	27,769	68,915	1,458	29,163	68,915
3	,565	11,303	80,218						
4	,513	10,267	90,484						
5	,476	9,516	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tabell 5 Rotert ekstraksjon som viser forklart varians i holdninger knyttet til selvbestemmelse når variabelen «Andre brukere» er trukket ut.

PCA uten “Andre brukere” kommer også ut med to klare faktorer bestående av de samme variablene, men forklaringsverdien av variansen har nå økt for begge faktorene til hhv 41 % og 28 % for faktor 1 og 2. Totalt forklart varians har dermed økt fra 61 % til 69 %.

Rotert faktormatrise^a

	Component	
	1	2
Selvbestemmelse	,822	
Sosial deltakelse	,816	
Uttrykk for sliten	,799	
Klage fra foreldre		,855
Skjerming av kollega		,840

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser

Normalization.^a

a. Rotation converged in 3 iterations.

Tabell 6 Rotert komponentmatrise for PCA med ortogonal rotering med to faktorer for holdninger knyttet til selvbestemmelse når variabelen «Andre brukere» er trukket ut

PCA med ortogonal rotering viser to faktorer hvor variablene lader utmerket på hver sin faktor, med variablene “Selvbestemmelse”, “Sosial deltakelse” og “Uttrykk for sliten” på faktor 1, og variablene «Klage fra foreldre» og «Skjerming av kollega» på faktor 2.

Reliabiliteten i holdninger knyttet til selvbestemmelse

Matrise over korrelasjon mellom variablene

	Selvbestemmelse	Sosial deltakelse	Uttrykk for sliten	Mean	Std.Deviation	N
Selvbestemmelse	1,000	,514	,512	3,23	,777	156
Sosial deltakelse	,514	1,000	,528	3,29	,672	156
Uttrykk for sliten	,512	,528	1,000	2,86	,861	156

Cronbach's Alpha = .757

Tabell 7 Matrise over korrelasjon mellom variablene, variablenes gjennomsnittsverdi, standardavvik og Cronbach's Alpha for faktor 1 i holdninger knyttet til selvbestemmelse

Cronbach's coefficient Alpha (CA) kommer ut med verdiene .757 og .613 for hhv. faktor 1 og faktor 2. Det vil si at 75,7 % av den totale variansen i faktor 1, og 61,3 % i faktor 2, kan tilskrives inter-reliabilitet.

Statistisk oppsummering av variablene

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	3,126	2,859	3,288	,429	1,150	,054	3
Item Variances	,599	,452	,741	,290	1,641	,021	3
Inter-Item Covariances	,305	,268	,342	,074	1,275	,001	3
Inter-Item Correlations	,518	,512	,528	,016	1,032	,000	3

Tabell 8 Matrise over variablenes gjennomsnitt, variasjon, samvariasjon og korrelasjon for faktor 1 i holdninger knyttet til selvbestemmelse

Variablenes samlede gjennomsnittsverdi er 3.126, med en rimelig variasjon fra 2.859 til 3.228. Den total gjennomsnittlig korrelasjon mellom variablene er .518, med en total varians mellom variablene lik tilnærmet .000, noe som bekrefter at det er en god konsistens i denne komponenten (Pett m.fl., 2003). Dette er imidlertid en komponent som består av bare tre enheter, som også er med på å indikere at dette er sterk konsistens i denne komponenten, da komponenter med få enheter ofte kommer ut med en CA på rundt .5 (Pallant, 2013).

Statistisk oppsummering av variablene

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	1,978	1,955	2,000	,045	1,023	,001	2
Item Variances	,901	,855	,947	,092	1,108	,004	2
Inter-Item Covariances	,398	,398	,398	,000	1,000	,000	2
Inter-Item Correlations	,443	,443	,443	,000	1,000	,000	2

Cronbach's Alpha = .613

Tabell 9 Statistisk oppsummering over variablene og Cronbach's Alpha for faktor 2 i holdninger knyttet til selvbestemmelse

I utgangspunktet regnes CA på ≥ 70 som akseptabelt (Johannessen, 2009; Pett m.fl., 2003; Ringdal, 2013). Komponent 2 i denne analysen har en CA på .613, som ligger under det normerte minstekravet. Dette er imidlertid en komponent bestående av kun to variabler, noe som i seg selv innebærer at det være vanskelig å få en akseptabel CA (Pallant, 2013). Variablenes gjennomsnittsverdi varierer fra 1.955 til 2.000 og har en samlet gjennomsnittsverdi på 1.978, som er litt lav, da disse er skåret på en skala fra 1-5. Inter-item-korrelasjonen mellom variablene er .443, som tyder på at det er sterk konsistens i denne faktoren.

Faktoranalyse vedrørende handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

De syv variablene i testledd 2 til «Sunna-vignetten» er utgangspunktet for denne analysen av tjenesteytneres handlinger, og Principal components analysis (PCA) er også valgt som metode her for den første delen av analysen. Variablene ble i forkant sjekket på samme vis som i faktoranalysen til holdninger. Ved undersøkelse av korrelasjonsmatrisen framkom flere koeffisienter på .3 og høyere.

KMO og Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,731
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	371,581
	df	21
	Sig.	,000

Tabell 10 KMO og Bartlett's test for handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

De partielle korrelasjonene i dette materialet er lave, da KMO kommer ut med .671, som ifølge Bartlett's Test er signifikant på $p < .01$.

Totalt forklart varians

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,157	45,103	45,103	3,157	45,103	45,103	2,645	37,781	37,781
2	1,408	20,108	65,211	1,408	20,108	65,211	1,920	27,431	65,211
3	,784	11,204	76,415						
4	,573	8,185	84,600						
5	,481	6,868	91,468						
6	,321	4,584	96,052						
7	,276	3,948	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tabell 11 Rotert ortogonal ekstraksjon som viser forklart varians i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

Ekstraksjon ved hjelp av en prinsippal komponentanalyse, kommer ut med to faktorer med en egenverdi på over 1, hhv 3,157 og 1,408. Denne uroterte ekstraksjonen forklarer en varians på hhv 45% og 20%. I denne analysen er det også to variabler som skiller seg ut med kommunalitet som er lavere enn de andre. Variablene «besøk» og «andre avtaler» har kommunalitet på hhv .478 og .574, mens kommunalitet for de andre variablene fordeler seg fra .663 til .770. Samtlige variabler tilfredsstillt imidlertid kravet om ikke å «ligge godt under .50» (Clausen, 2009, s. 39), og ble tatt med i den videre faktoranalysen.

Bruk av PCA kommer ut med to faktorer med Eigenvalue over 1. Rotering med Varimax³ kommer ut med følgende roterte faktormatrise:

Rotert faktormatrise^a

	Component	
	1	2
Vil gjøre annet	,839	
Utsette gjøremål	,813	
Vil ikke	,809	
Andre avtaler	,659	
Dårlig form		,872
Er sliten		,739
Fått besøk		,664

Extraction Method: Principal Component

Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser

Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Tabell 12 Rotert faktormatrise for PCA med ortogonal rotering med to faktorer for handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

Analysen «handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse» med ortogonal rotering kommer ut med to betydningsfulle faktorer. Faktor 1 med variablene «Vil gjøre annet», «Vil ikke» og «Utsette gjøremål» som ladet utmerket på denne faktoren jf Tabachnick og Fidell (2007, i Johannessen, 2009), mens variabelen «Andre avtaler» lader veldig bra på denne faktoren. Tilsammen forklarer faktor 1 etter rotering 38 % av variansen.

Faktor 2 har tre variabler som lader på denne faktoren. Variablene «Dårlig form» og «Er sliten» lader utmerket på faktoren, mens «Fått besøk» lader veldig bra. Forklart varians tilsammen av faktor 2 etter rotering er 27 %.

Reliabiliteten i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

Matrise over korrelasjon mellom variablene

	Vil gjøre annet	Utsette gjøremål	Vil ikke	Andre avtaler	Mean	Std.Dev	N
Vil gjøre annet	1,000	,581	,606	,404	3,75	1,034	158
Utsette gjøremål	,581	1,000	,484	,554	3,79	,971	158
Vil ikke	,606	,484	1,000	,438	3,92	,914	158
Andre avtaler	,404	,554	,438	1,000	3,28	1,009	158

Cronbach's Alpha = .806

Tabell 13 Matrise over korrelasjonen mellom variablene, variabelenes gjennomsnittsverdi, standardavvik og Cronbach's Alpha for faktor 1 i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

Cronbach's Alpha for faktor 1 i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse kommer ut med verdien .806, noe som innebærer at 80,6 % den totale variansen i denne faktoren kan tilskrives inter-reliabilitet.

Statistisk oppsummering av variablene

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	3,685	3,278	3,924	,646	1,197	,079	4
Item Variances	,966	,835	1,069	,234	1,281	,010	4
Inter-Item Covariances	,492	,403	,584	,180	1,447	,006	4
Inter-Item Correlations	,511	,404	,606	,203	1,502	,006	4

Tabell 14 Matrise over variabelenes gjennomsnitt, variasjon, samvariasjon og korrelasjon for faktor 1 i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

Korrelasjonene mellom variablene for faktor 1 varierer fra .404-.606, og har en gjennomsnittlig verdi på .511. Korrelasjonene mellom variablene er konsistente, da variansen for korrelasjonen mellom variablene er liten med .006 (Pett m.fl., 2003).

Matrise over korrelasjon mellom variablene

	Dårlig form	Er sliten	Fått besøk	Mean	Std. Dev.	N
Dårlig form	1,000	,566	,358	2,35	1,072	162
Er sliten	,566	1,000	,365	3,07	,820	162
Fått besøk	,358	,365	1,000	2,48	1,093	162

Cronbach's Alpha = ,678

Tabell 15 Matrise over korrelasjonen mellom variablene, variablenes gjennomsnittsverdi, standardavvik og Cronbach's Alpha for faktor 2 i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

Cronbach's Alpha (CA) for faktor 2 i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse kom ut med verdien .678 som er under det normerte minstekravet på ≥ 70 akseptabelt (Johannessen, 2009; Pett m.fl., 2003; Ringdal, 2013).

Total statistikk for variablene

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Dårlig form	5,55	2,522	,539	,347	,519
Er sliten	4,83	3,183	,564	,351	,527
Fått besøk	5,42	2,817	,407	,167	,707

Tabell 16 Matrise over hvordan CA endres dersom variabler fjernes i faktor 2 i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

Ved å fjerne variabelen «Fått besøk» som lader svakest på denne faktoren vil inter-reliabiliteten øke fra 67,8 % til 70,7 %. Korrelasjon mellom variablene viser imidlertid en verdi på .358 som er godt innenfor det optimale spennet på .2 til .4. som Briggs og Cheek ifølge Pallant anbefaler (2013).

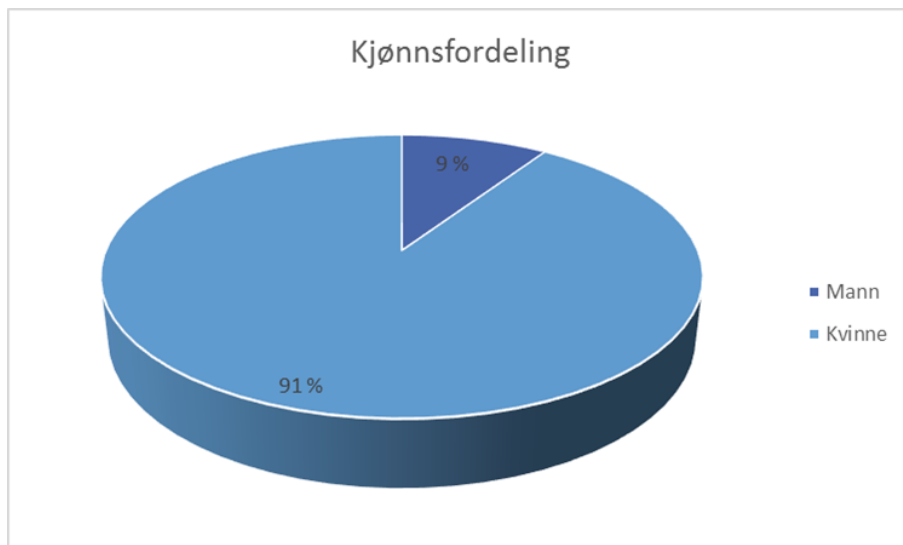
Statistisk oppsummering av variablene

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	2,634	2,352	3,068	,716	1,304	,146	3
Item Variances	1,005	,672	1,195	,523	1,778	,084	3
Inter-Item Covariances	,415	,327	,498	,170	1,520	,006	3
Inter-Item Correlations	,430	,358	,566	,208	1,581	,011	3

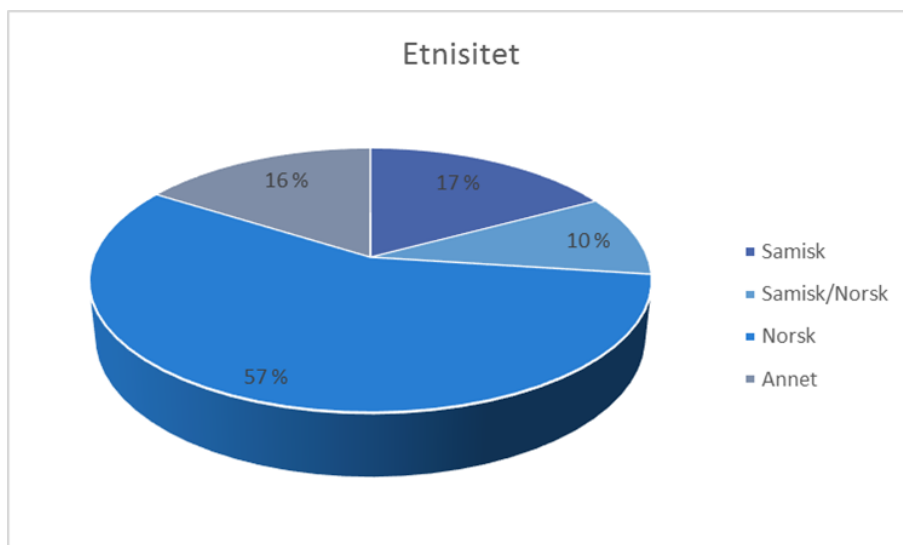
Tabell 17 Statistisk oppsummering av variablene og Cronbach's Alpha for faktor 2 i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse

Gjennomsnittlig korrelasjon mellom variablene for komponent 2 økte fra .430 til .557 når variabelen «Fått besøk» ble trukket ut. Variansen i korrelasjonen mellom variablene som i utgangspunktet var liten, gikk ubetydelig ned fra .006 til .000, noe som viser en konsistent korrelasjonene mellom variablene (Pett m.fl., 2003) også når variabelen «Fått besøk» tas med. På bakgrunn av dette beholdes variabelen «Fått besøk» som en del av faktor 2 i handlingstendenser knyttet til selvbestemmelse.

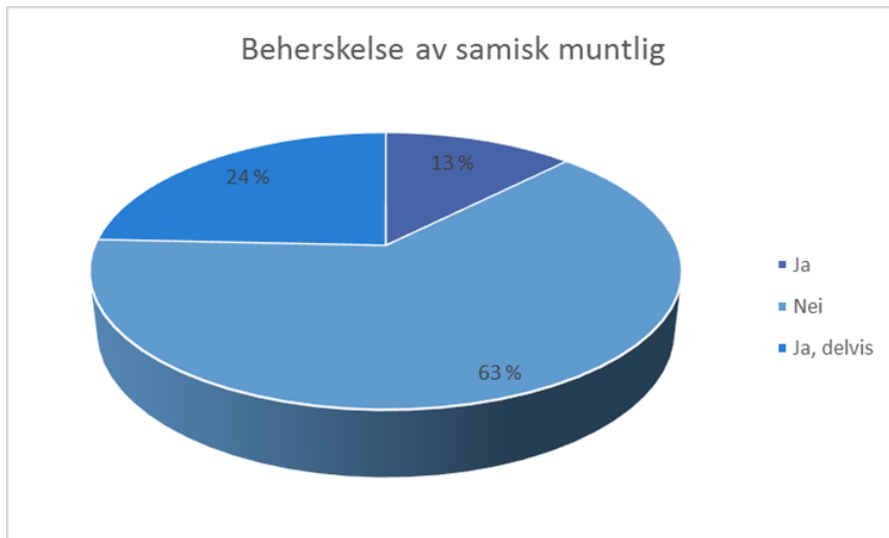
VEDLEGG TIL KAPITTEL 4, KVANTITATIV ANALYSE

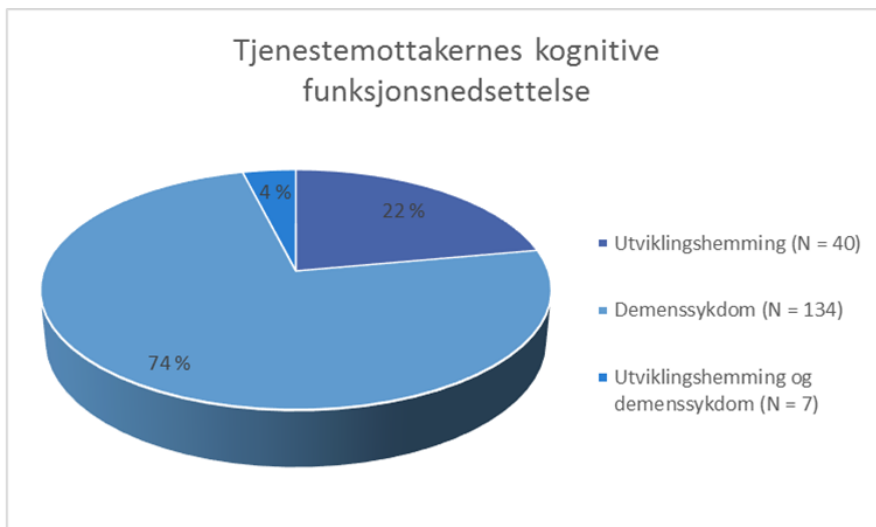
Figur 1 Kjønnfordeling i utvalget. N = 181.

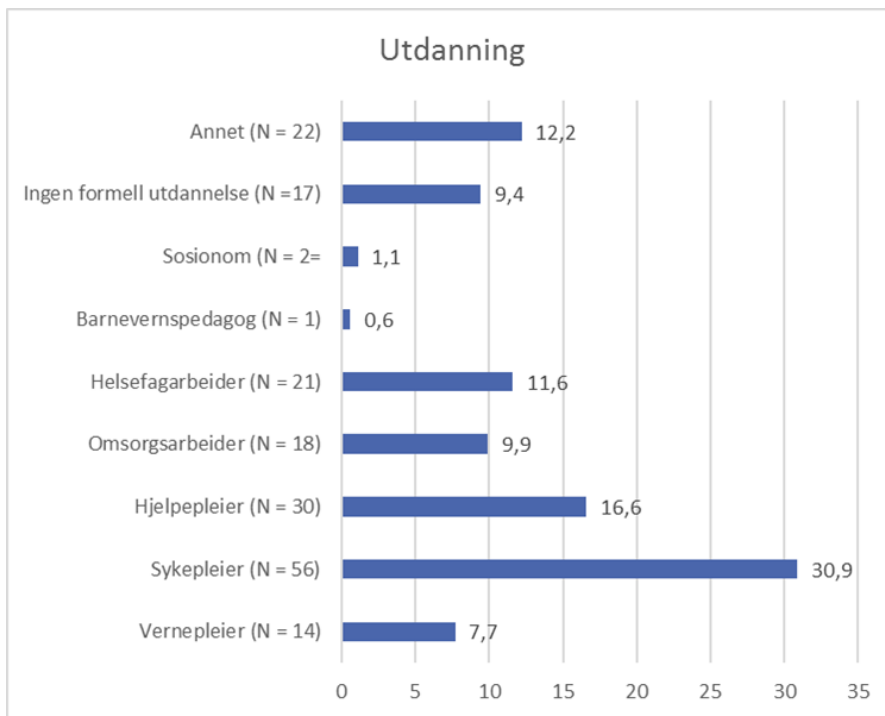
Figur 2 Respondentenes etnisitet. N = 181.

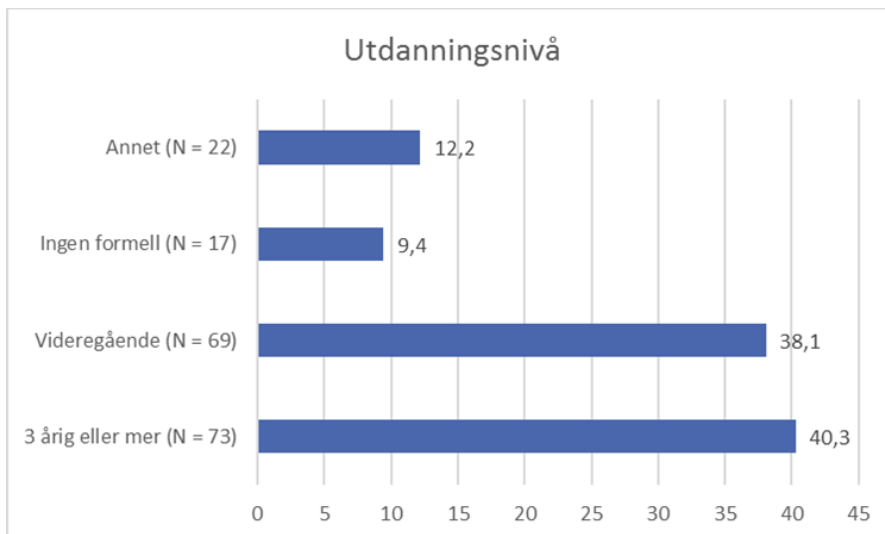
Figur 3 Beherskelse av samisk muntlig. N = 181.

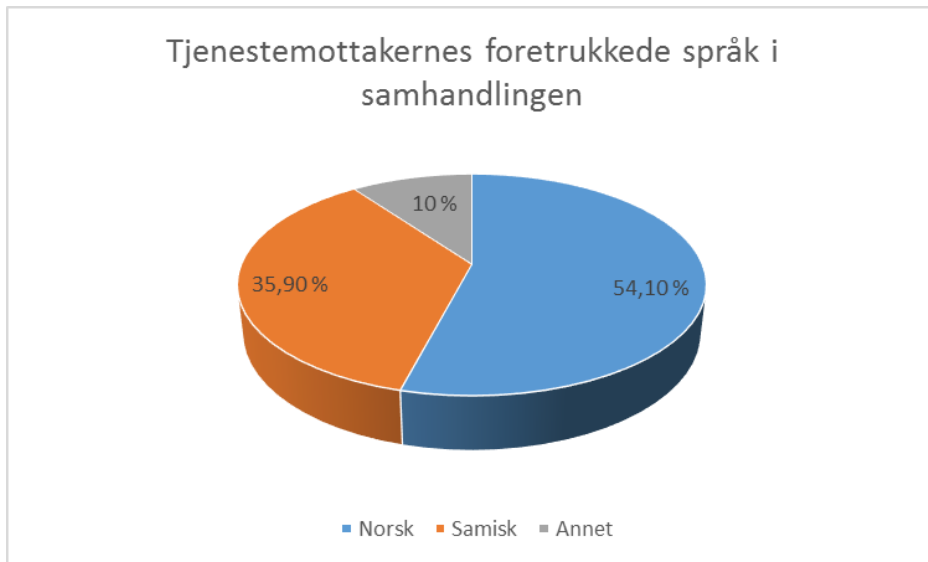
Figur 4 Type kognitiv funksjonsnedsettelse tjenestemottakerne som respondentene yter tjenester til har. Etter prosent. N = 181.

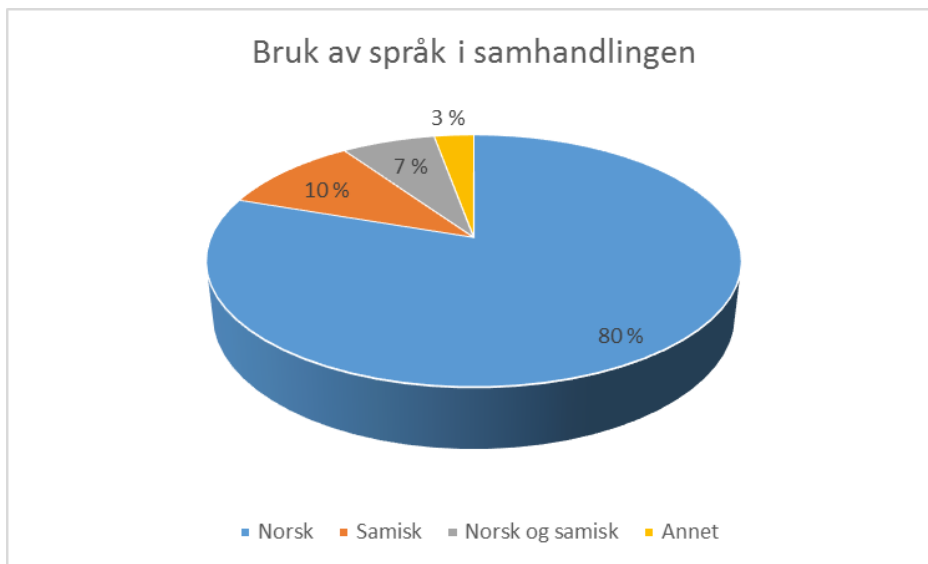
Figur 5 Oversikt over respondentenes utdanning. Etter prosent. N = 181.

Figur 6 Oversikt over respondentenes utdanningsnivå. Etter prosent. N = 181.

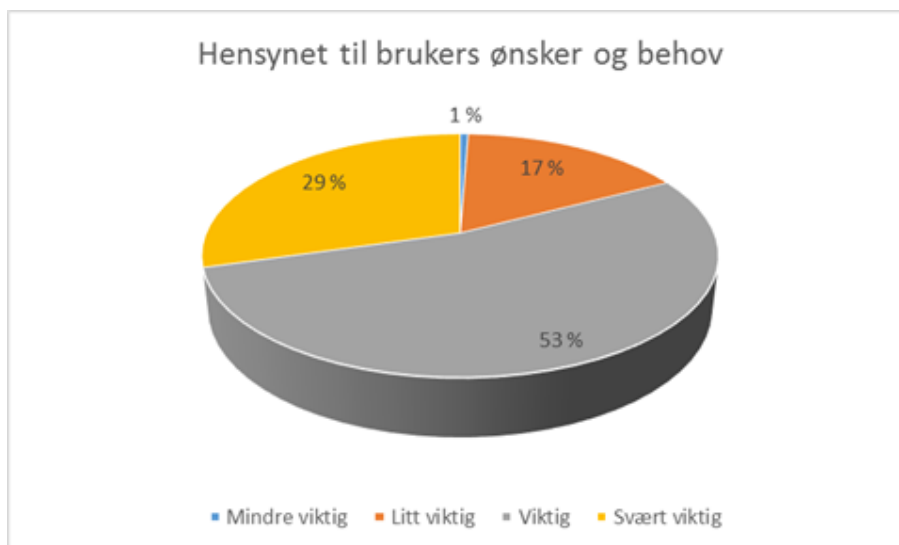
Figur 7 Hvilket språk ønsker samiske brukere etter din erfaring først og fremst å benytte i møtet med helse- og omsorgstjenesten? Tjenestemottakernes foretrukne språk i samhandlingen. Prosent. N = 170.

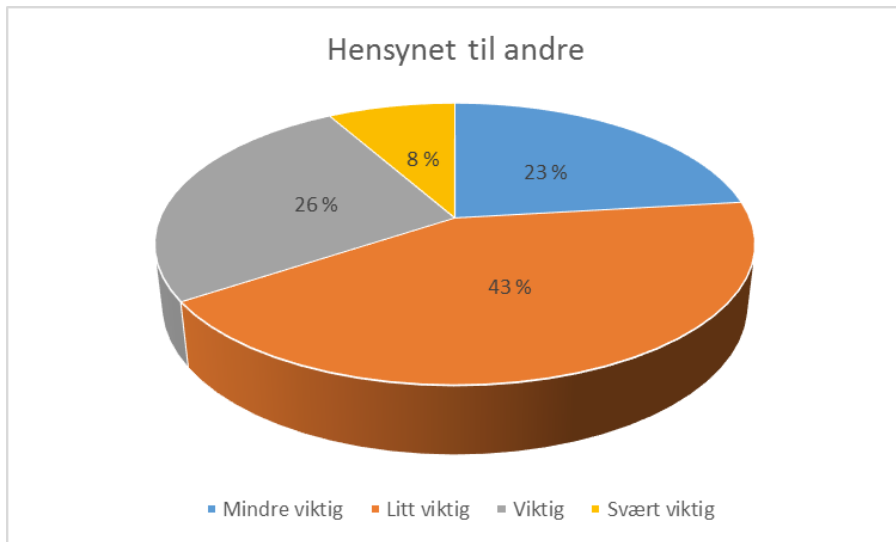
Figur 8 Hvilket språk bruker du i hovedsak i samhandlingen med samiske brukere? Prosent. N = 177.

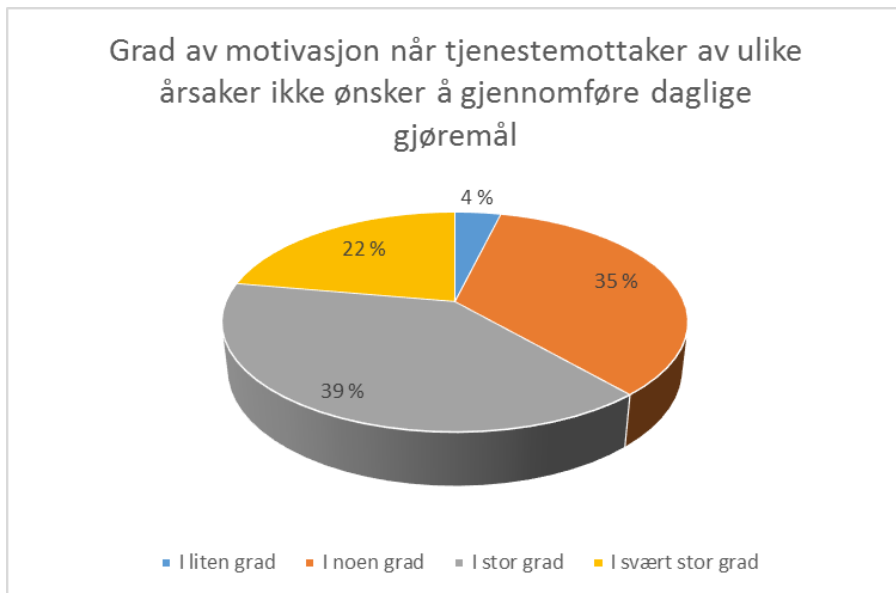
Figur 9 Vurdering av språk som barriere mot deltakelse. Prosent. N = 180.

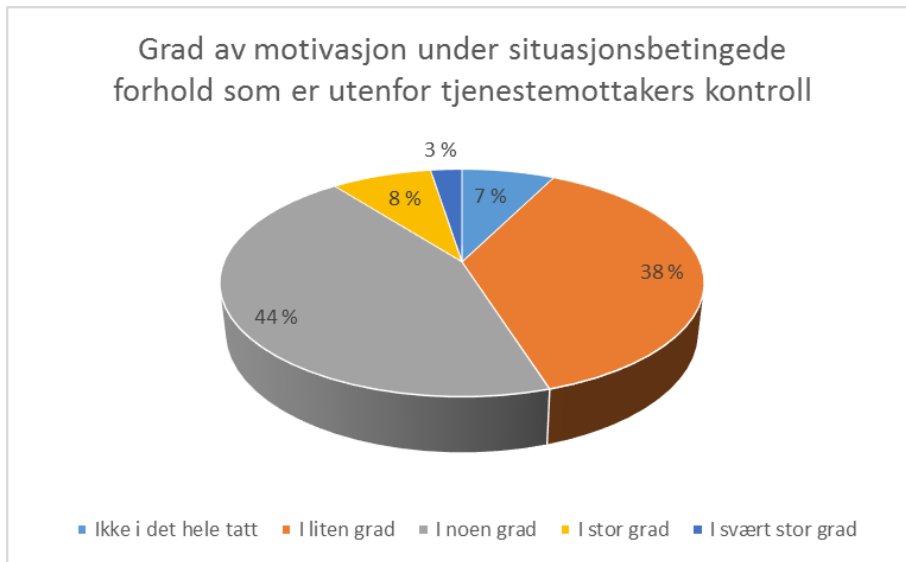
Figur 10 Viktigheten av hensyn til brukerens ønsker og behov. Prosent. N = 156.

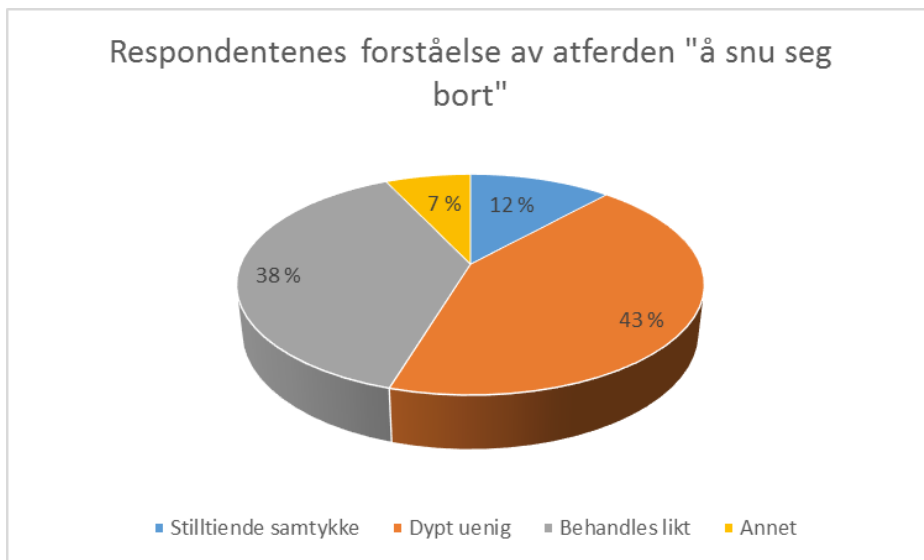
Figur 11: Viktigheten av hensyn til andre. Prosent. N = 134.

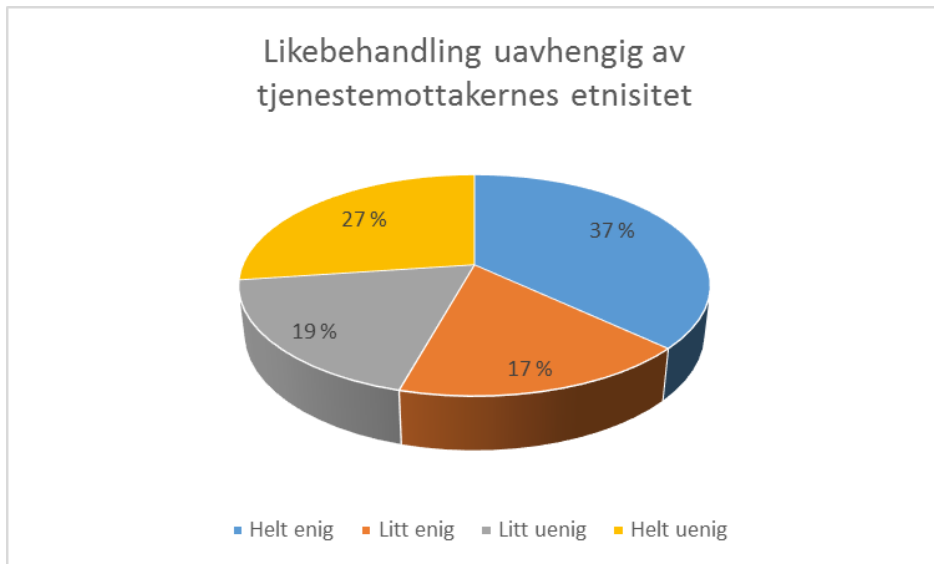
Figur 12 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne på tvers av deres selvbestemmelse? Prosent. N = 158

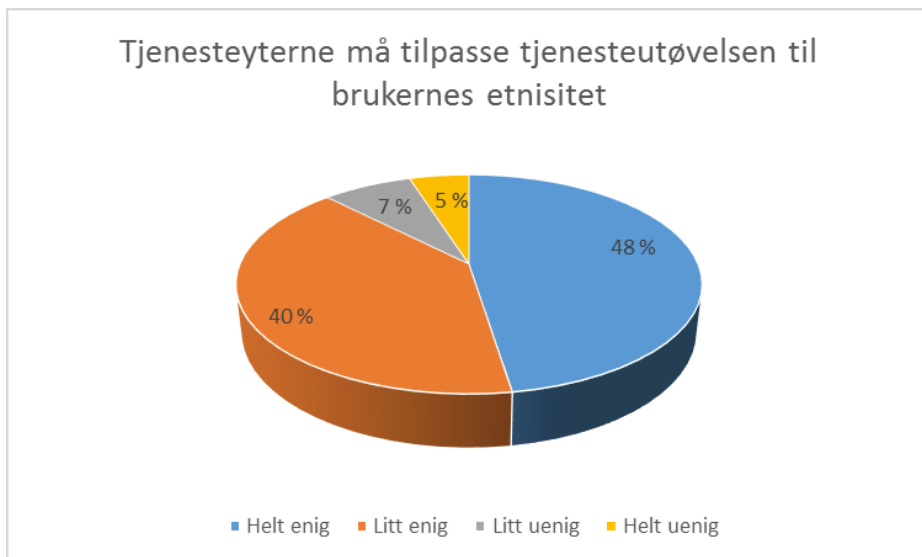
Figur 13 I hvilken grad bør tjenesteyterne prøve og motivere brukerne når de er syke eller i dårlig form, slitne eller har fått besøk? Motivasjon under situasjonsbetingede forhold. Prosent. N = 162.

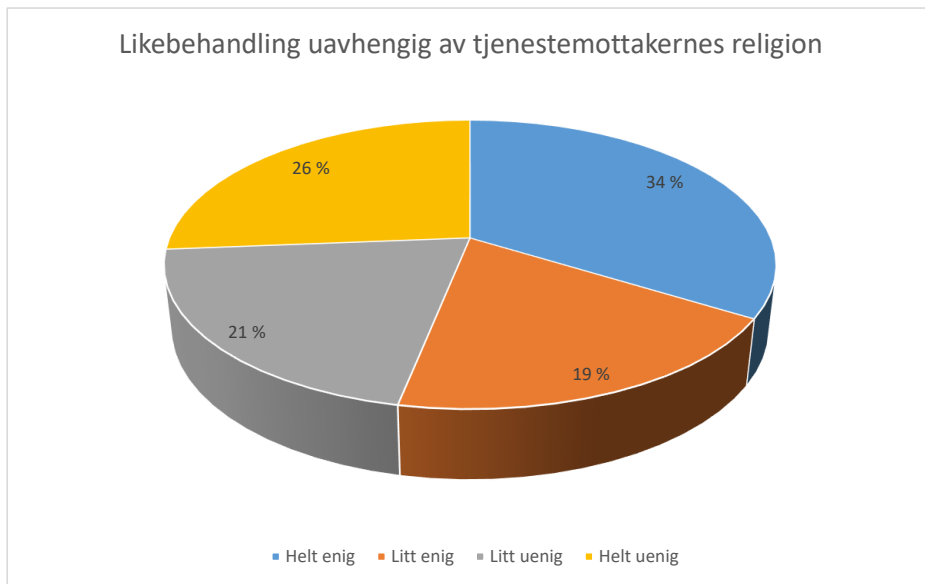
Figur 14 Oversikt over hvordan respondentene forstår atferden «å snu seg bort» i en flerkulturell kontekst. Prosent. N = 170.

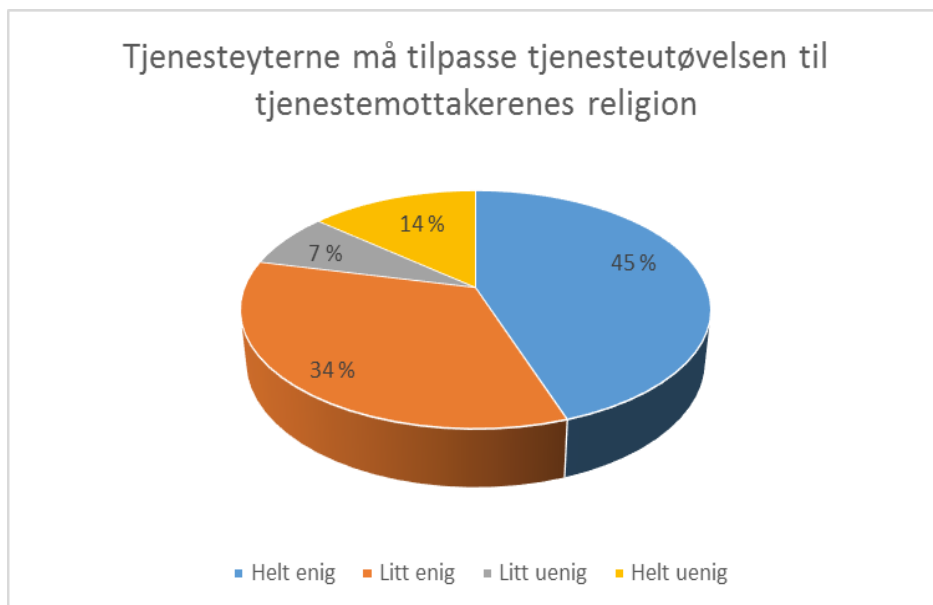
Figur 15 I hvilken grad er du enig eller uenig i følgende påstand? Alle bør behandles likt, uavhengig av etnisitet. Prosent. N = 162.

Figur 16 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjenesteutøvelsen til brukernes etnisitet. Prosent. N = 162.

Figur 17 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Alle bør behandles likt, uavhengig av religion. Prosent. N = 160.

Figur 18 I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? Tjenesteyterne må tilpasse tjensteutøvelsen til brukernes religion. Prosent. N = 159.

Den profesjonelle tjenesteutøver sin kulturforståelse og håndtering av andres identitetsarbeid i en samisk-norsk kontekst er et komplekst fenomen. Avhandlingen belyser tjenesteyternes opplevelser og erfaringer med å skulle ivareta kulturtilhørighet og identitet for personer med kognitiv funksjonsnedsettelse. Begreper som (re) konstruering av samisk kultur, etnisitet og selvbestemmelse er sentrale. Når tjenestemottakerne blir oppfattet å ikke kunne håndtere identitetsarbeidet sitt selv på grunn av sin kognitive funksjonsnedsettelse, må tjenesteyterne både tilskrive - og forvalte identitet på vegne av disse personene. For å kunne håndtere denne kompleksiteten knyttet til identitetsarbeid som gjøres på andres vegne, tar tjenesteyterne i bruk ulike legitimeringsprosesser. Disse prosessene forstås i et sosialkonstruktivistisk perspektiv, og belyses ved bruk av teoretiske bidrag fra profesjonsvitenskap, forskning og teori om identitet, funksjonshemming og samisk kultur. Et sentralt spørsmål som stilles i avhandlingen er hvordan tjenesteyterne sine forståelser av samisk kultur og identitet, og deres fortolkning av fenomenet utviklingshemming, kommer til uttrykk i daglige forvaltningspraksiser i en flerkulturell kontekst.